Suetonius

VIEŢILE CELOR DOISPREZECE CEZARI

Născut probabil la Roma în jurul anilor ’70 – 75 d.Hr., într-o familie de cavaleri, GAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS urmează o carieră specifică membrilor ordinului ecvestru, care însă va culmina, în vremea împăratului Hadrianus, cu funcţia de secretar *ab epistulis latinis* (însărcinat cu redactarea corespondenţei în limba latină). Această poziţie importantă în cancelaria imperială îi facilitează accesul la documente de arhivă, pe care le va întrebuinţa în redactarea principalei sale opere, *Vitae duodecim Caesarum*, o lucrare istorică „nonconformistă” ce sparge tiparele istoriografiei latine. Erudit de sorginte varroniană, Suetonius a scris mult şi în varii domenii – *Prata* (*Pajiştile*), *De viiis illustribus* (*Despre oameni de seamă*) –, dar, din păcate, lucrările sale ne-au parvenit fragmentar. Chiar şi aşa, ele constituie o sursă de prim rang pentru cunoaşterea unor realităţi şi personaje ale Antichităţii romane şi pentru reconstituirea mentalităţilor epocii.

Căzut în dizgraţie în vremea aceluiaşi Hadrianus, se retrage din viaţa publică şi moare către mijlocul secolului II d.Hr. (150 – 160), lăsând în urma sa nu numai o operă importantă, ci şi meritul de a fi fost, prin metoda biografică şi prin cultul pentru document, unul dintre cei mai scrupuloşi şi exacţi istorici ai lumii romane.

SUETONIUS
VIEŢILE CELOR DOISPREZECE CEZARI
RAO CLASIC

RAO International Publishing Company S.A.
P.O. Box 2 – 124 Bucureşti, ROMÂNIA
SUETONIUS
Vitae duodecim Caesarum
Teubner, Leipzig 1908
Traducere din limba latină, prefaţă şi anexe
GHEORGHE CEAUŞESCU

Coperta colecţiei
DONE STAN
Pe copertă
Detaliu dintr-o frescă pompeiană
Copyright © 1998
RAO International Publishing Company S.A.
pentru versiunea în limba română
Tiparul executat de
ALFOLDI NYOMDA AG
Debrecen, Ungaria
Februarie 1998
ISBN 973 – 576 – 178 – 5
CUPRINS
UN AUTOR ŞI O CARTE DE SUCCES ÎN ROMA ANTICĂ/7
Prefaţă de Gheorghe Ceauşescu
VIEŢILE CELOR DOISPREZECE CEZARI
Trducere şi anexe de Gheorghe Ceauşescu
Cartea întâi: DIVINUL IULIUS / 13 Cartea a doua: DIVINUL AUGUSTUS / 55 Cartea a treia: TIBERIUS /113 Cartea a patra: GAIUS CALIGULA/ 155 Cartea a cincea: DIVINUL CLAUDIUS /191 Cartea a şasea: NERO /221 Cartea a şaptea: GALBA, OTHO, VITELLIUS / 259 Cartea a opta: DIVINUL VESPASIANUS, DIVINUL TITUS, DOMITIANUS / 291
ANEXA I
Principalele evenimente în ordine cronologică de la naşterea lui Caesar la moartea lui Domitianus / 330
ANEXA II
Jocuri şi spectacole la Roma / 334 Legi menţionate de Suetonius / 339 Unităţi de măsură / 341 Cronologie: împărţirea zilei / 341
ANEXA HI
Glosar / 342
Indice de persoane / 345
UN AUTOR ŞI O CARTE DE SUCCES ÎN ROMA ANTICĂ
Data şi locul naşterii lui C. Suetonius Tranquillus

sunt necunoscute; ipotezele oscilează între 69 – 71, în ceea ce priveşte data, şi între Roma, Hippo Regius (Algeria de azi) şi Ostia, în ceea ce priveşte locul naşterii. Era tânăr în vremea lui Domitianus, cum se vede din amintirile personale inserate în biografia ultimului reprezentant al dinastiei Flavilor. Mai târziu, face parte din cercul literar al lui Plinius cel Tânăr, un cerc frecventat, între alţii, de celebrităţi ale epocii, cum au fost istoricii Cornelius Tacitus şi Fabius Rusticus, biograful Claudius Pollio, pamfletarul Caius Fermius sau C. Sulpicius Clarus, prefectul Romei între 119 – 121. Lui Sulpicius Clarus, căruia îi va dedica şi biografiile Cezarilor, îi datorează Suetonius cariera publică de la curtea împăratului Hadrianus. Funcţiile îndeplinite au putut fi precizate graţie unei inscripţii descoperite în 1950 în Algeria: Suetonius a fost preot pe viaţă al zeului Vulcan la Ostia, secretar însărcinat cu documentele emise de împărat (a studiis), conservator al bibliotecii imperiale (a bibliothecis) şi secretar însărcinat cu corespondenţa imperială (ab epistulis). Prin funcţiile îndeplinite, Suetonius făcea parte din consiliul principelui (consilium principis), ceea ce înseamnă că avea o influenţă nu neglijabilă în marile decizii.

În anul 122, atât Suetonius, cât şi protectorul său Septicius Clarus cad în dizgraţie din motive misterioase pentru noi. Probabil Hadrianus, revenit din Britannia, a diminuat influenţa la curte a soţiei sale Sabina şi, în consecinţă, a eliminat persoanele prea legate de împărăteasă; cel puţin aceasta este opinia autorului Historiei Augusta (Hadrianus 11, 3). După dizgraţiere Suetonius se va fi retras la Hippo în Africa, unde locuitorii îi ridicaseră o statui Moartea trebuie să fi survenit între anii 126 şi 128, căci în 128 aflăm la Ostia un alt preot pe viaţă al zeului Vulcan.

Membru al unei familii aparţinând ordinului ecvestru, Suetonius pătrunde în înalta societate romană datorită calităţilor sale intelectuale. Din numeroasele sale scrieri n-au ajuns până la noi decât biografiile Cezarilor şi un tratat

despre gramaticienii şi retorii latini. Dar lista de publicaţii despre care avem ştire este mult mai numeroasă; le enunţăm pe cele mai importante: Despre bărbaţii iluştri (tratatul despre gramaticieni şi retori aparţinea acestei opere) cuprinzând scurte biografii ale poeţilor, oratorilor, istoricilor, filosofilor etc. latini; Despre jocurile grecilor, scriere în limba greacă; Despre spectacolele romane; Despre anul la romani; Despre semnele diacritice în ediţii; Despre atitudinea politică a lui Cicero; Despre îmbrăcăminte; Despre obiceiurile romanilor; Despre funcţiile publice; Despre regi; două scrieri cu caracter enciclopedic – Roma şi Prata (ultima împărţită în trei mari capitole referitoare la om, la timp şi la natură). Cum se vede, o operă bogată şi variată, trădând o preocupare accentuată pentru erudiţie, preocupare vizibilă şi în biografiile Cezarilor.

În ciuda numeroaselor scrieri al căror ecou a ajuns până la noi, Suetonius trebuie să fi fost un timid care se decidea cu greu să-şi publice lucrările, din moment ce Plinius cel Tânărâi trimite următoarele rânduri: „Şi eu şovăi când e să public ceva, dar tu m-ai întrecut şi pe mine în nehotărâre şi reticenţă. Volumele prietenului meu Tranquillus se copiază, se citesc, se vând. Pentru dragostea pe care ne-o purtăm unul altuia, este drept ca şi tu să-mi faci mie aceeaşi plăcere de care te bucuri tu din partea mea” (*traducere Liana Manolache*).

Din toate scrierile menţionate au ajuns până la noi aproape integral biografiile Cezarilor. Spunem aproape integral, deoarece lipsesc dedicaţia către Sulpicius Clarus, arborele genealogic al familiei Iulia, naşterea şi primii ani de viaţă ai lui Iulius Caesar. Pierderea trebuie să se fi produs între secolele VI şi IX, deoarece bizantinul Lydus le cunoştea, dar ele nu mai figurează în manuscrisele ajunse până la noi (cel mai vechi manuscris datează din secolul IX).

Suetonius a publicat biografiile Cezarilor începând cu Iulius Caesar şi terminând cu Domitianus. Numele de Caesar, iniţial doar un cognomen al familiei Iulia, a devenit

treptat sinonim cu împărat şi, împreună cu Augustus, unul din titlurile definitorii ale împăraţilor romani. De aici titlul care se atribuie cărţii lui Suetonius, căci titlul original s-a pierdut odată cu primele pagini ale operei.

Principalul punct de interes literar al operei este preocuparea pentru ceea ce francezii numesc la petite histoire. Nu vom afla la Suetonius o viziune asupra marilor procese şi evenimente istorice (cucerirea Galliei de către Iulius Caesar este expediată în câteva rânduri) sau consideraţii de ordin general asupra marilor tragedii care s-au produs în secolul I d.Hr. În timpul Cezarilor, ci detalii de viaţă cotidiană, obiceiuri ale împăraţilor, literatura şi vorbele care circulau despre ei, zvonurile de la Roma etc. îl vedem pe un Augustus pasionat al jocurilor de noroc (juca zaruri sau arşice), pe un Caligula conversând cu Jupiter, pe Titus ducând în mormânt un secret (singura faptă de care se ruşina) care constituia şi pentru Suetonius un mister, pe Vespasianus proverbial de zgârcit, încât un pantomim a subliniat această trăsătură de caracter chiar şi în timpul ceremoniei funerare. Pentru toate aceste detalii Suetonius s-a informat temeinic: el a avut acces la arhiva imperială şi şi-a cules din documentele existente multe din faptele relatate. Pe lângă aceasta, el a studiat scrierile Cezarilor şi bogata literatură referitoare la ei. Spun cu intenţie că studiat", deoarece de multe ori el intervine cu spirit critic în chestiuni controversate. Cu alte cuvinte, el cultivă erudiţia pentru reconstituirea vieţii cotidiene a Cezarilor atât la Roma, cât şi în campanii şi călătorii.

„Mea istorie" urmărită cu intenţie şi spirit critic, pasiunea documentului fac din Suetonius un Lenotre (istoricul francez care a reconstituit viaţa cotidiană din timpul Revoluţiei Franceze, obiceiurile protagoniştilor) al Romei în vremea Cezarilor. Nu vom afla la Suetonius consideraţii asupra literaturii epocii, în schimb vom găsi citate, numeroase versuri ironice şi chiar infamante la adresa Cezarilor. Zvonurile care circulau în capitala imperiului sunt înregistrate cu grijă, ceea ce constituie pentru noi o importantă sursă de informaţii, căci zvonurile,

de multe ori lansate cu intenţie şi în Roma antică, atestă stări de spirit care explică în bună măsură evoluţia evenimentelor. Suetonius nu este un portretist, însă oferă toate elementele pentru alcătuirea unui portret.

Biografiile Cezarilor trebuie să fi fost un bestsellerla Roma, judecând după influenţa pe care a exercitat-o. În secolul III Suetonius şi-a găsit un continuator şi imitator în persoana lui Marius Maximus, care a scris biografiile împăraţilor de la Nerva până la Elagabal. Apoi Aelius Iunius Condus îl completează pe Maximus, scriind biografiile împăraţilor minori; dar, spre deosebire de predecesorii şi modelele sale la care toate afirmaţiile sunt susţinute de documente şi informaţii credibile, Iunius Cordus inventează documente cu o fantezie debordantă. În sfârşit, între biografiile antice alcătuite în spirit suetonian se numără Historia Augusta, singura, de altminteri, dintre cele menţionate până acuma, care s-a păstrat, o scriere extrem de interesantă şi de savantă din secolul IV, care nu şi-a dezvăluit încă toate secretele.

Tot în Antichitatea târzie poetul Ausonius transpune încât e trei hexametri fiecare biografie a Cezarilor lui Suetonius.

În Evul Mediu, la curtea lui Carol cel Mare, Eginhard scrie biografia acestui împărat sub influenţa lui Suetonius. La Bizanţ, în secolul VI, Lydus îl utilizează masiv în De magistratibus (Despre magistrali). Destinul literar altui Suetonius continuă neîntrerupt, căci în secolul XIII se fac excerpte din biografiile sale, de pildă excerptele de la Notre Dame. La săşitul secolului XIV – apare prima traducere în limba franceză (1381), iar în 1438 prima traducere italiană. În 1576, medicul şi naturalistul Gerolamo Cardano scrie o autobiografie în latineşte în stilul lui Suetonius.

Prima traducere românească o datorăm lui Gavrilă I. Munteanu – el este şi primul traducător al lui Tacitus – şi a apărut la Braşov în 1867, sub titlul Caiu Suetoniu Trancuillu, Viaţia a XII imperatori.

Suetonius a inaugurat un tip de biografie de

prezentare a unei personalităţi prin prisma cronicii mondene şi de scandal de la Roma. Nu există împărat, nici măcar Augustus, care să fie exceptat de la zvonuri răuvoitoare, la care să nu fie subliniate faptele reprobabile săvârşite, la care să nu fie pomenite elemente şocante, ceea ce face savoarea acestei opere. După toate probabilităţile, din acest motiv Suetonius şi-a oprit biografiile la Domitianus şi nu le-a continuat cu Antoninii (împăraţii care i-au urmat lui Domitianus): oricât de tolerant şi de liberal era Hadrianus, el n-ar fi putut accepta ca el însuşi şi predecesorii săi, Nerva şi Trai anus, să fie zugrăviţi în maniera în care au fost prezentaţi cei doisprezece Cezari.

Am făcut traducerea de faţă pe baza ediţiei lui Maximilian Ihm, publicată la editura Teubner, Leipzig, 1908. Pentru explicitarea textului, în loc de note am recurs la excursuri (vezi anexele de la sfârşitul volumului) despre spectacolele de la

Roma, jocurile de noroc, cursele de care etc., o cronologie a principalelor evenimente de la naşterea lui Iulius Caesar la asasinarea lui Domitianus, un glosar şi un indice de persoane cu principalele date cunoscute despre viaţa acestora. În privinţa numelor proprii, am menţinut grafia latină.

Gheorghe CEAUŞESCU

CARTEA ÎNTÂI

DIVINUL IULIUS

1. La vârsta de şaisprezece ani şi-a pierdut tatăl; în anul următor, desemnat *flamen Dialis*, după ce a părăsit-o pe Cossutia, membră a unei foarte bogate familii de cavaleri, cu care fusese logodit când a îmbrăcat toga pretextă, s-a căsătorit cu Cornelia, fiica lui Cinna, care fusese de patru ori consul; din această căsătorie s-a născut Iulia. Dictatorul Sulla n-a putut în niciun chip să-l oblige să-şi repudieze soţia. 2. Din acest motiv Sulla i-a retras funcţia sacerdotală, zestrea soţiei şi moştenirile de familie; mai mult, l-a considerat în rândul adversarilor, astfel încât a fost constrâns să-şi schimbe ascunzătoarea în fiecare

noapte, deşi era grav bolnav din pricina febrei, şi să-şi cumpere cu bani anchetatorii, până ce a reuşit să-şi dobândească iertarea datorită fecioarelor vestale, a lui Mamercus Aemilius şi a lui Aurelius Cotta, prieteni şi rude. 3. Este un fapt destul de sigur că Sulla s-a opus lungă vreme prietenilor şi bărbaţilor iluştri care-i cereau să-l ierte şi, cum aceştia insistau cu încăpăţânare, a exclamat în momentul cedării, fie în chip profetic, fie în urma unui raţionament: „aţi învins şi îl veţi avea nevătămat, numai să ştiţi că omul a cărui salvare o doriţi cu atâta pasiune va fi cândva spre pieirea facţiunii aristocratice, pe care voi împreună cu mine o apăraţi, căci în Caesar zac mulţi Marius”.

2. Serviciul militar şi l-a început în Asia, în cadrul statului major al lui Marcus Thermus; trimis de acesta cu misiunea de a concentra flota în Bithynia, s-a oprit la regele Nicomedes; au circulat zvonuri că s-ar fi prostituat cu regele; zvonul a fost amplificat de faptul că, după puţine zile, a revenit în Bithynia sub pretextul achitării unei datorii pe care o avea faţă de un libert oarecare, client al său. În restul serviciului militar a repurtat succese şi a fost încoronat cu coroana civică de către Thermus cu ocazia cuceririi oraşului Mytilene.

3. A fost sub comanda lui Servilius Isauricus în Cilicia, dar pentru scurtă vreme, căci, la aflarea morţii lui Sulla şi în speranţa noilor diversiuni declanşate de Marcus Lepidus, s-a întors în grabă la Roma. Cu toate acestea nu a intrat în combinaţie cu Lepidus, deşi i se făcuseră propuneri ispititoare, deoarece nu se încredea în inteligenţa acestuia şi nici în oportunitatea momentului, pe care-l socotea mai puţin favorabil decât se credea.

4. După ce discordiile civile s-au stins, l-a atacat în justiţie pentru corupţie pe Cornelius Dolabella, fost consul încununat cu însemnele triumfale; când acesta a fost absolvit de învinuire, a hotărât să se retragă la Rhodos, atât pentru a evita ura, cât şi pentru a se concentra în linişte şi odihnă asupra învăţăturii lui Apollonios Molon, pe atunci cel mai celebru profesor de retorică. În timp ce se

îndrepta spre Rhodos, în lunile de iarnă, a fost capturat de piraţi pe lângă insula Pharmacussa şi a rămas la ei, nu fără a fi indignat la culme, timp de patruzeci de zile, având cu sine doar un medic şi doi slujitori de casă; 2. pe ceilalţi, prieteni şi sclavi, îi trimisese înapoi de la început, pentru a-i aduce banii necesari răscumpărării. După ce a plătit cincizeci de talanţi, debarcat pe ţărm, n-a avut pic de linişte până nu a organizat o flotă cu care i-a urmărit pe piraţi, a pus mâna pe ei şi le-a aplicat pedeapsa cu care îi ameninţase adesea ca în joacă în timpul captivităţii. Cum regele Mithridates devasta regiunile învecinate regatului său, Caesar, pentru a nu da impresia că se află în inactivitate când aliaţii se află în primejdie, a părăsit Rhodosul, a trecut în Asia, a concentrat trupe auxiliare, l-a izgonit pe generalul regelui şi a menţinut în credinţă cetăţile care ezitau şi erau nesigure.

5. Ca tribun militar – prima demnitate pe care a dobândit-o în baza sufragiului popular după revenirea la Roma – i-a sprijinit pe iniţiatorii acţiunii de restabilire a prerogativelor tribunilor plebei, pe care Sulla le diminuase. În urma propunerii lui Plotius, a obţinut chiar şi pentru L. Cinna, fratele soţiei sale, şi pentru cei care împreună cu acesta, urmându-l pe Lepidus, se refugiaseră la Sertorius, după uciderea consulului în cursul discordiilor civile, restabilirea cetăţeniei romane; cu această ocazie Caesar a ţinut un discurs despre acest subiect.

6. În calitate de cvestor a rostit elogiul funebru la moartea mătuşii sale Iulia şi la cea a soţiei sale, Cornelia, conform tradiţiei, în faţa rostrelor. În discursul ţinut pentru mătuşa lui s-a exprimat în următorii termeni despre originea ei şi a tatălui său: „familia dinspre partea mamei a mătuşii mele Iulia se trage din regi, cea a tatălui este înrudită cu zeii nemuritori. Căci Reges Marcii descind din Ancus Marcius, în care familie s-a aflat mama mea; Iulii, din al căror neam se trage familia noastră, din zeiţa Venus. Aşadar, în familia noastră există şi sanctitatea regilor, care strălucesc între oameni, şi sacralitatea zeilor, în puterea

cărora se află regii”. 2. După moartea Corneliei s-a căsătorit cu Pompeia, fiica lui Quintus Pompeius, nepoata lui Lucius Sulla; mai târziu a divorţat de ea, bănuind-o de adulter cu Publius Clodius, despre care circula zvonul că a pătruns la ea îmbrăcat în haine femeieşti în timpul unei ceremonii religioase oficiale; zvonul a fost atât de intens, încât senatul a decretat o anchetă în legătură cu pângărirea ceremoniei.

7. În calitate de cvestor i-a revenit provincia Hispania Ulterior; pe când se afla în misiune în provincie judecând procese din însărcinarea pretorului, a ajuns la Gades unde, văzând lângă templul lui Hercule o statuie a lui Alexandru Macedon, a gemut şi a fost aproape dezgustat de propria-i inactivitate, deoarece nu săvârşise nicio faptă memorabilă la o vârstă la care Alexandru supusese globul pământesc; atunci a luat hotărârea de a profita cât mai curând, la Roma, de circumstanţele prielnice unor fapte deosebite. 2. Când a fost tulburat de un vis avut în noaptea de dinainte – visase că se culcase cu propria-i mamă –, interpreţii i-au dat mari speranţe, afirmând că i se prevestea stăpânirea asupra globului pământesc, deoarece mama, pe care o văzuse unită cu sine, nu era alta decât pământul, care este socotit părintele tuturor. 8. Părăsind provincia înainte de termen, a vizitat coloniile care se agitau pentru dobândirea cetăţeniei romane şi, dacă n-ar fi reţinut consulii pentru scurtă vreme legiunile recrutate în Cilicia, ar fi îndemnat coloniile să fie mai îndrăzneţe în cererea lor.

9. A făcut apoi tentative mai mari la Roma: cu puţine zile înainte de a-şi inaugura edilitatea, a apărut bănuiala că ar fi conspirat împreună cu consularul Marcus Crassus, de asemenea cu Publius Sulla şi Lucius Antonius, amândoi condamnaţi pentru fraudă electorală după alegerile de consuli; conjuraţii ar fi hotărât să atace senatul în anul următor, să-i ucidă pe senatori după bunul lor plac, să impună dictatura lui Marcus Crassus, Caesar să devină comandantul cavaleriei, iar, după ce statul ar fi fost supus voinţei lor, să le restituie lui Publius Sulla şi Lucius Antonius consulatul. 2. Despre această conjuraţie amintesc

Tanusius Geminus în istoria sa, Marcus Bibulus în edicte, C. Curio, tatăl, în discursuri. La acelaşi fapt pare că face aluzie şi Cicero în scrisoarea către Axius, când spune că Iulius Caesar în timpul consulatului său a întărit domnia pe care o gândise încă în timpul edilităţii. Tanusius adaugă că, în ziua hotărâtă pentru măcel, Crassus, fie din remuşcări, fie din teamă, n-a întreprins nimic; nici măcar Caesar n-a dat semnalul convenit: se hotărâse, spune Curio, să-şi arunce toga de pe umăr. Acelaşi Curio, dar şi M. Actorius Naso pretind că Iulius Caesar a conspirat chiar şi cu tânărul Gnaeus Piso, căruia, din pricina bănuielilor că ar complota la Roma, i s-a acordat provincia Hispania în pofida regulii încetăţenite; s-ar fi stabilit ca, simultan, Piso în provincii şi Caesar la Roma să declanşeze o revoluţie; planul a fost zădărnicit de moartea lui Piso.

10. În calitate de edil, Caesar, în afară de *comitium*, for şi bazilici, a împodobit chiar şi Capitoliul cu porticuri provizorii în care a expus o parte a operelor de artă pe care le avea în mare cantitate. A organizat şi vânători şi jocuri împreună cu colegul său, dar şi singur, în aşa fel încât, deşi cheltuielile erau comune, să beneficieze singur de popularitate. De aceea colegul său, Marcus Bibulus, nu a ascuns faptul că „lui însuşi i se întâmpla asemenea lui Polux: deşi templul din for este dedicat celor doi fraţi gemeni, se numeşte numai templul lui Castor; la fel generozitatea sa şi a lui Caesar este atribuită numai lui Caesar”. 2. Pe lângă acestea Caesar a organizat jocuri de gladiatori, dar uneori cu perechi mai puţin numeroase decât cele planificate: prea îi speriase pe inamicii săi adunând mulţi gladiatori; în consecinţă, numărul lor a fost stabilit prin lege şi nimănui nu-i era permis să-l depăşească la Roma.

11. După ce şi-a câştigat popularitate în rândul poporului, a încercat ca, prin intermediul tribunilor, să-i fie atribuit un mandat în Egipt: se ivise ocazia investirii cu puteri extraordinare, deoarece alexandrinii îl izgoniseră pe regele lor, care fusese numit aliat şi prieten de către senat, iar fapta lor produsese indignarea poporului roman; n-a

reuşit să obţină misiunea din cauza facţiunii aristocratice; spre a putea diminua în orice fel autoritatea acestei facţiuni, a restabilit trofeele lui Gaius Marius obţinute în urma victoriilor asupra lui Iugurtha, asupra cimbrilor şi teutonilor, trofee care fuseseră înlăturate odinioară de către Sulla; în ancheta declanşată împotriva asasinilor, el i-a inclus filtre aceştia şi pe cei care în timpul prescripţiilor primiseră bani din tezaurul public, pentru că denunţaseră cetăţeni romani, în ciuda faptului că ei fuseseră exceptaţi de la prevederile legii Cornelia. 12. A determinat pe cineva să-i intenteze un proces lui Gaius Rabinus, cel cu ajutorul căruia, câţiva ani mai înainte, senatul îl pusese în dificultate pe tribunul rebel Lucius Saturninus; devenit judecător în urma tragerii la sorţi, Caesar l-a condamnat pe inculpat cu atâta pasiune, încât condamnarea i-a fost acestuia de cel mai mare folos în timpul apelului în faţa poporului. 13. După ce a pierdut speranţa obţinerii misiunii în Egipt, a candidat la funcţia de *pontifex maximus*, cheltuind mulţi bani pentru aceasta; calculând mărimea datoriei contractate, când a plecat dimineaţa la comiţii, se zice că i-ar fi spus mamei sale că nu va reveni acasă decât în calitate de pontifex. I-a depăşit atât de mult pe cei doi competitori ai săi, mult mai puternici decât el prin vârstă şi demnitate, încât a obţinut mai multe voturi în triburile lor decât fiecare dintre ei în toate triburile. 14. În calitate de pretor, când a fost descoperită conjuraţia lui Catilina, iar senatul în unanimitate a hotărât pedeapsa capitală pentru complici, a fost singurul care a cerut arestarea şi încarcerarea lor în municipii şi confiscarea averilor; ba chiar le-a inspirat o asemenea teamă celor care cereau pedepse mai grele, arătându-le acestora cu insistenţă la ce ură se vor expune în viitor din partea plebei romane, încât consulul desemnat Decimus Silanus, deoarece îi era ruşine să-şi schimbe opinia, nu s-a sfiit să o modereze prin interpretare, ca şi cum opinia sa ar fi fost receptată mai grav decât intenţionase el. 2. Caesar ar fi reuşit să-şi impună punctul de vedere, dacă discursul lui Marcus Cato n-ar fi restabilit hotărârea unei adunări

devenite ezitante. Şi nici măcar atunci n-a încetat să se opună pedepsei capitale, până când garda pentru paza senatului, formată din cavaleri romani, nu l-a ameninţat cu moartea, îndreptându-se spre el cu săbiile scoase; în acel moment cei din apropierea lui l-au părăsit deodată şi abia câţiva l-au protejat cu corpurile şi togile lor. Atunci, înspăimântat, nu numai că a încetat să-şi susţină punctul de vedere, dar chiar s-a abţinut în restul anului să mai participe la şedinţele senatului. 15. În prima zi a preturii l-a convocat pe Quintus Catulus, pentru a-i cere socoteală în faţa poporului în legătură cu refacerea Capitoliului, şi a promulgat o lege prin care transfera în mâinile altuia lucrările; însă faţă de inegalitatea forţelor sale în comparaţie cu cele puse în mişcare de oprimaţi, pe care îi vedea abandonând imediat primirea noilor consuli, dând năvală în număr mare şi hotărâţi să-i opună rezistenţă, a lăsat de o parte şi această tentativă. 16. L-a susţinut cu îndârjire în calitate de apărător pe tribunul plebei Caecilius Metellus care propunea legi revoluţionare, în pofida intercesiunii colegului, până când amândoi au fost excluşi de la administrarea statului printr-un decret al senatorilor. Nemaiîndrăznind să rămână în funcţie şi să prezideze complete de judecată, când a înţeles că adversarii săi sunt pregătiţi să-i interzică accesul prin forţa armelor, şi-a licenţiat lictorii, şi-a aruncat toga pretextă şi s-a refugiat acasă spre a evita conjunctura defavorabilă. 2. Două zile mai târziu, a domolit mulţimea care, spontan, s-a adunat şi i-a promis zgomotos ajutor pentru redobândirea demnităţii-Cum toate acestea s-au produs în chip neaşteptat, senatul, adunat în mare grabă datorită răzmeriţei, i-a adus mulţumiri lui Caesar prin fruntaşii cetăţii şi, chemându-l la senat, l-a lăudat în cuvinte pompoase şi l-a restabilit în funcţie, anulând decretul emis mai înainte. 17. Apoi a intrat în altă încurcătură, deoarece a fost citat între complicii lui Catilina; a fost chemat în faţa cvestorului Novius Niger datorită denunţului lui Lucius Vettius şi în senat de către Quintus Curius; acestuia, deoarece fusese primul care dezvăluise planurile

conjuraţilor, i se acordaseră răsplăţi publice. Curius pretindea că deţine informaţii de la Catilina, iar Vettius promitea că va produce scrisoarea olografă a lui Caesar către Catilina. 2. Caesar, socotind că nu poate tolera această acuzaţie, după ce, invocând mărturia lui Cicero, a arătat că el însuşi produsese dovezi despre conjuraţie, a acţionat astfel încât nu i-au mai fost acordate lui Curius răsplăţile; pe Vettius, după ce i-au fost răpite bunurile, după ce a fost bătut şi aproape sfâşiat în adunarea care a avut loc în faţa rostrelor, l-a aruncat în puşcărie; l-a arestat şi pe cvestorul Novius, deoarece a acceptat ca un magistrat superior să fie acuzat în faţa sa. 18. În urma preturii a obţinut prin tragere la sorţi Hispania; cum creditorii îl reţineau, a scăpat de ei prin intervenţia unui garant; apoi a plecat, în pofida obiceiului şi a legii, înainte de îndeplinirea formalităţilor: nu este sigur dacă a plecat astfel de teama procesului ce i se pregătea ca simplu particular, sau dacă spre a veni în ajutorul aliaţilor care solicitau sprijin; imediat ce provincia a fost pacificată, a plecat cu aceeaşi grabă fără să-şi aştepte succesorul, [iretinzând simultan triumful şi candidatura la consulat. 2. Dar, cum, prin hotărârea comiţiilor, alegerile fuseseră stabilite şi nu putea candida decât dacă venea la Roma ca particular şi cum încercarea sa de a obţine o derogare s-a izbit de opoziţia multora, a fost constrâns să renunţe la triumf, pentru a nu fi exclus de la consulat. 19. Dintre cei doi competitori ai săi la consulat, Lucius Lucceius şi Marcus Bibulus, şi l-a asociat pe Lucceius convenind ca acesta, deoarece avea o mai mică trecere, dar era foarte bogat, să promită centuriilor bani în numele amândurora; când optimaţii au aflat acest lucru, i-a cuprins teama că nu vor mai avea nicio influenţă, dacă în magistratura supremă cei doi colegi vor acţiona în acord; în consecinţă, au luat iniţiativa ca Bibulus să promită aceleaşi sume de bani; majoritatea optimalilor au contribuit cu bani şi de data asta nici măcar Cato n-a respins iniţiativa, socotind-o utilă statului.

2. Aşadar, Caesar a fost ales consul împreună cu

Bibulus. Din acelaşi motiv oprimaţii s-au străduit să le fie atribuite viitorilor consuli provincii de mică importanţă, adică împădurite şi cu păşuni. Iritat în cel mai înalt grad de insulta adusă, Caesar şi l-a asociat prin toate mijloacele pe Gnaeus Pompeius; acesta fusese şi el jignit de senatori, deoarece, în ciuda faptului că regele Mithridates fusese învins, ei întârziau recunoaşterea actelor sale; Caesar i-a împăcat pe Pompeius şi pe Marcus Crassus, vechi inamici din vremea consulatului lor, când guvernaseră împreună fiind într-o permanentă discordie. A realizat înţelegerea să nu se ia vreo decizie care să-i fi displăcut vreunuia dintre cei trei. 20. Imediat ce şi-a inaugurat consulatul, Caesar a fost primul care a luat decizia redactării şi publicării actelor zilnice ale senatului şi ale poporului roman. A restabilit chiar şi vechiul obicei ca în lunile în care nu avea fascii, să-l preceadă ordonanţe, iar lictorii să-l urmeze. Când a promulgat legea agrară, deoarece colegul se opunea, l-a izgonit din for cu forţa armelor; a doua zi Bibulus s-a plâns în senat; dar, cum nu s-a găsit nimeni care să îndrăznească să pună în discuţie o asemenea tulburare a ordinii publice sau să propună vreo hotărâre, cum se mai făcuse în situaţii mai puţin grave, Bibulus a fost adus într-o asemenea stare de disperare, încât, până la ieşirea din funcţie, a stat retras acasă şi n-a mai comunicat decât prin edicte.

2. Din acel moment un singur om a guvernat, după bunul lui plac; unii indivizi spirituali, când iscăleau vreun act pentru a depune mărturie, scriau în bătaie de joc că faptul s-a produs nu în timpul consulatului lui Caesar şi al lui Bibulus, ci în cel al lui Iulius şi al lui Caesar, numindu-l de două ori pe acelaşi cu *nomen*-ul şi *cognomen*-ul său; s-au răspândit şi aceste versuri:

De curând nimic n-a mai fost făcut de Bibulus, ci de Caesar:

nu-mi amintesc nimic făcut de consulul Bibulus.

3. Caesar a împărţit fără tragere la sorţi la douăzeci de mii de cetăţeni care aveau trei sau mai mulţi copii Câmpul Stelat, consacrat de strămoşi, şi ogorul campan,

lăsat până atunci în arendă în folosul statului. Publicanilor care îi cereau o reducere a arendei le-a diminuat dările cu o treime, dar, ca să nu liciteze prea nemăsurat la arendarea noilor impozite, i-a avertizat public. Era extrem de generos cu dorinţele tuturor, nimeni neîndrăznind să-l contrazică, iar, dacă cineva încerca, îl oprea prin forţă. 4. Când Marcus Cato l-a interpelat, a poruncit lictorilor să-l scoată din senat şi să-l ducă în temniţă. Pe Lucius Lucullus, care-i opunea rezistenţă cu prea multă libertate, l-a înspăimântat atât de mult prin calomniile puse în circulaţie, încât acesta s-a aruncat la picioarele sale. Deoarece într-un proces Cicero s-a plâns de nenorocirea timpurilor, Caesar l-a transferat în aceeaşi zi, la ora a noua, pe Publius Clodius, inamicul oratorului, din senat în rândurile plebei, fapt pe care Clodius îl încercase până atunci zadarnic. În sfârşit, împotriva tuturor adversarilor a cumpărat un denunţător care a declarat că unii din ei îi ceruseră să-l asasineze pe Pompeius; denunţătorul a apărut pe tribună şi, în baza indicaţiilor lui Caesar, i-a desemnat pe instigatorii la crimă; dar când, numindu-l pe unul şi altul, s-a încurcat şi a dat naştere la bănuieli, Caesar, se zice, pierzându-şi nădejdea în succesul acţiunii, l-a otrăvit pe denunţător.

21. Tot pe atunci Caesar s-a căsătorit cu Calpurnia, fiica lui L. Piso, cel care urma să-i succeadă la consulat, iar pe fiica sa Iulia a măritat-o cu Gnaeus Pompeius, repudiindu-l pe logodnicul ei Servilius Caepio, cu ajutorul neprecupeţit al căruia el reuşise mai înainte să-l neutralizeze pe Bibulus. După ce s-a înrudit cu Pompeius, i-a cerut acestuia mai întâi părerea în senat, deşi până atunci i-o ceruse primul lui Crassus, iar tradiţia impunea ca ordinea să fie cea stabilită de consul la kalendele lui ianuarie.

22. Aşadar, susţinut de socru şi de ginere, el a ales din toate provinciile Galliile, care i se păreau prin avantajele oferite şi prin situaţia lor o bună ocazie pentru triumfuri. La început a primit, prin legea Vatinia, Gallia Cisalpina şi Illyricum; apoi, prin hotărârea senatului, a

primit Gallia Comata; senatorii s-au temut că, dacă nu i-o acordă ei, i-ar fi acordat-o poporul. 2. Bucuros la culme, nu s-a mai putut stăpâni ca, puţine zile mai târziu, în plin senat să se laude că a dobândit tot ce a vrut, în ciuda opoziţiei şi lamentaţiilor adversarilor săi, că de aici înainte poate să salte pe capetele tuturor; când un senator i-a replicat spre a-l insulta că o femeie greu poate face aşa ceva, a răspuns în bătaie de joc că Semiramida a domnit odinioară în Siria şi că amazoanele au stăpânit mare parte a Asiei.

23. La ieşirea din consulat pretorii Gaius Memmius şi Lucius Domitius au depus un raport despre actele anului precedent; Caesar a înaintat raportul senatului; dar, cum acesta nu a intrat pe ordinea de zi şi s-au pierdut trei zile în dispute vane, a plecat în provincie. Imediat după aceea cvestorul său a fost dat în judecată; el însuşi a fost chemat în judecată de către tribunul plebei Lucius Antistius; a reuşit totuşi prin intermediul colegiului tribunilor să nu fie inculpat, sub motivul că lipsea din Roma în interesul statului. 2. Pentru siguranţa sa în viitor, a făcut mari eforturi să şi-i oblige pentru totdeauna pe magistraţii anuali, iar dintre candidaţi să nu-i ajute pe alţii decât pe cei care îi promiseseră că îl vor apăra pe toată durata absenţei sale; n-a ezitat să pretindă pentru întărirea înţelegerii jurământ şi chiar un angajament scris. 24. Dar, deoarece Lucius Domitius, candidat la consulat, l-a ameninţat public că el, când va fi consul, va duce la bun sfârşit ceea ce nu putuse realiza ca pretor şi îi va retrage armata, Caesar i-a convocat pe Crassus şi pe Pompeius în oraşul Luca al provinciei sale, pentru ca ei să găsească altă soluţie pentru consulat şi să-l distrugă pe Domitius; au stabilit ca lui Caesar să-i fie prelungită comanda militară pentru cinci ani. 2. În baza acestei înţelegeri, Caesar s-a dus la legiunile care-i fuseseră acordate de stat; a mai recrutat altele trei pe cheltuială proprie: una dintre acestea era constituită din transalpini – era numită cu un cuvânt galic Alauda – formaţi şi organizaţi conform disciplinei şi civilizaţiei romane; mai târziu le-a acordat

tuturor acestora cetăţenia romană. 3. Din acel moment n-a evitat nicio ocazie de a purta război, chiar şi războaie nedrepte şi riscante, distrugând atât neamuri aliate, cât şi periculoase şi sălbatice; în faţa acestei stări de fapt senatul a decretat trimiterea unor delegaţi pentru a constata situaţia din Gallia; unii s-au gândit chiar că Caesar trebuie predat duşmanilor. Dar, cum deznodământul i-a fost favorabil, a obţinut mai dese rugăciuni publice, decât oricine. 25. Timp de nouă ani cât a beneficiat de comandă militară a săvârşit următoarele: a transformat în provincie, cu excepţia cetăţilor aliate şi a celor care binemeritaseră din partea Romei, întreaga Gallie care este cuprinsă de munţii Pirinei, Alpi şi muntele Cevena, de fluviile Rin şi Ron şi care are o circumferinţă de aproximativ trei milioane două sute de mii de paşi; a impus Galliei un impozit anual de patruzeci de milioane de sesterţi. 2. A fost primul dintre romani care a aruncat un pod peste Rin şi care i-a zdrobit pe germani în bătălii foarte mari; i-a atacat şi pe britani, popor necunoscut până atunci, şi, după ce i-a înfrânt, le-a impus tribut şi ostatici; între atâtea succese nu a înregistrat decât trei eşecuri: în Britannia flota i-a fost aproape distrusă de furtună, în Gallia, la Gergovia, o legiune a fost decimată, în Germania legaţii Titurius şi Aurunculeius au fost ucişi mişeleşte. 26. În acelaşi interval de timp a pierdut-o mai întâi pe mama sa, apoi pe fiica sa şi nu mult după aceea pe un nepot. Între acestea, în timp ce statul era consternat de uciderea lui Publius Clodius, pe când senatul se gândise să fie numit un singur consul şi lansase numele lui Gnaeus Pompeius, a acţionat cu ajutorul tribunilor plebei, care voiau să fie colegul lui Pompeius, ca mai degrabă să propună poporului să aibă dreptul să candideze în absenţă pentru un al doilea consulat, atunci când comanda sa va fi pe punctul să înceteze; dorea acest lucru pentru a nu fi obligat să părăsească prea repede un război încă neîncheiat. 2. Când a obţinut această favoare, şi-a făcut planuri mai mari şi, plin de speranţe, nu şi-a precupeţit generozitatea şi nu s-a dat înapoi de la nicio îndatorire publică sau particulară. A

început să construiască din prăzile de război un for al cărui teren a costat peste o sută de milioane de sesterţi. A promis poporului daruri, jocuri de gladiatori şi banchete publice în memoria fiicei sale, ceea ce înaintea lui nu făcuse nimeni. Pentru a conferi mai mare atracţie banchetelor, deşi totul era făcut în măcelării, a pregătit multe şi la el acasă. 3. Ori de câte ori gladiatori cunoscuţi se luptau în faţa unui public ostil, poruncea să fie scoşi din arenă cu forţa şi puşi la dispoziţia sa. Pe gladiatorii debutanţi îi instruia în mânuirea armelor nu în şcoli şi cu ajutorul unor maeştri de scrimă, ci în case particulare cu ajutorul cavalerilor şi chiar a senatorilor experţi în arme, străduindu-se prin rugăminţi, cum rezultă din scrisorile sale, să se ocupe de pregătirea fiecăruia şi să-i înveţe personal regulamentul. A dublat pentru totdeauna solda legiunilor. Ori de câte ori a existat grâu din abundenţă, l-a distribuit fără limită şi măsură, şi din când în când a oferit fiecăruia câte un sclav din prada de război. 27. Pentru a-şi menţine legăturile de rudenie şi prietenie cu Pompeius, i-a oferit acestuia mâna nepoatei surorii sale Octavia, care fusese măritată cu Gaius Marcellus, iar el însuşi a cerut-o în căsătorie pe fiica lui Pompeius care îi era destinată lui Faustus Sulla. Pe cei din anturajul lui Pompeius şi mare parte din senat şi-i avea obligaţi prin împrumuturi fără dobândă sau cu dobândă moderată, iar când cetăţeni aparţinând celorlalte ordine veneau la el, fie în urma unei invitaţii, fie din proprie iniţiativă, îi răsplătea, fără să omită liberţii şi sclavii lor, cu condiţia să se bucure de influenţă faţă de stăpânii şi patronii lor. 2. În aceste condiţii el a devenit unicul şi cel mai eficace ajutor pentru inculpaţi şi debitori, pentru tinerii risipitori, cu excepţia celor copleşiţi de prea grave acuzaţii de crimă sau care erau mult prea săraci sau prea risipitori pentru a-i putea sprijini; acestora le spunea că singura soluţie pentru ei este un război civil. 28. A depus acelaşi efort pentru a-i câştiga de partea sa pe regii şi provinciile de pe tot întinsul pământului, unora oferindu-le în dar mii de prizonieri, altora trimiţându-le trupe auxiliare unde voiau şi ori de câte ori voiau, fără a

ţine seama de autoritatea senatului şi a poporului roman; în plus a împodobit cele mai mari oraşe din Italia, Gallia, Hispania, chiar şi pe cele ale Asiei şi Greciei cu monumente splendide. 2. În sfârşit, după ce toţi fuseseră uimiţi şi se întrebau ce urmăreşte, Marcus Claudius Marcellus, consulul, anunţând într-un edict că va acţiona în chestiuni de stat extrem de grave, a făcut un raport senatului cerându-i să-i desemneze un succesor lui Caesar înainte de termen, deoarece prin încheierea războiului pacea era restabilită, iar armata învingătoare trebuia lăsată la vatră; afirma că nu poate ţine seama de o candidatură în absentă, deoarece plebicistul fusese abrogat de Pompeius. 3. S-a întâmplat că Pompeius, propunând legea cu clauza prin care se interzicea candidatura în absenţă, din neglijenţă uitase să-l excepteze pe Caesar şi corectase eroarea doar după ce legea fusese săpată pe table de bronz şi depusă la arhivă. Marcellus, nemulţumit numai cu faptul că i-a luat lui Caesar provinciile şi privilegiul, a cerut senatului să li se ridice cetăţenia romană celor care se aşezaseră în colonia Novum Comuni în baza legii Vatinia, sub motiv că le-a fost acordată în chip demagogic şi peste prevederile legii. 29. Caesar, impresionat de toate acestea şi socotind că este mai greu să decazi din poziţia de fruntaş al cetăţii în poziţia a doua decât din a doua în ultima – se zice că a fost auzit adesea făcând această afirmaţie –, s-a opus din toate forţele acestor iniţiative, fie prin vetoul tribunilor, fie prin intermediul celuilalt consul, Servius Sulpicius. În anul următor, când Gaius Marcellus, care îi succedase la consulat vărului său Marcus, a reluat atacul, Caesar şi i-a luat ca apărători în schimbul unor mari sume de bani pe consulul Aemilius Paulus şi pe Gaius Curio, cel mai violent tribun. 2. Dar, când a observat că acţiunea împotriva sa se duce cu mai mare energie şi că au fost desemnaţi consuli din partida adversă, a cerut senatului printr-o scrisoare să nu-i fie retras ceea ce îi acordase poporul sau să li se ordone tuturor comandanţilor să-şi părăsească armatele. Era convins, cum se crede, că, de îndată ce îi va conveni, îi

va fi mai uşor lui să-şi convoace veteranii decât lui Pompeius să-şi recruteze noi soldaţi. Cu toate acestea a oferit adversarilor săi un acord prin care lui să-i fie concedate două legiuni şi Gallia Cisalpină sau o legiune şi Illyricum până să devină consul, fiindu-i lăsate la vatră opt legiuni şi luată Gallia Transalpină. 30. Dar, cum senatul nu intervenea în acest sens, iar adversarii refuzau încheierea vreunui acord politic, a trecut în Gallia Citerior şi s-a oprit la Ravenna unde, după ce a prezidat tribunale, avea de gând să răzbune prin forţa armelor pe tribunii plebei, dacă senatul, în ciuda vetoului acestora, ar fi luat o decizie gravă împotriva lui.

2. Acesta a fost pretextul lui Caesar de declanşare a războiului civil; se pare însă că altele au fost cauzele reale. Gnaeus Pompeius afirma adesea că, deoarece Caesar nu-şi putuse desăvârşi opera începută şi nu putea împlini prin forţe proprii speranţele poporului – pe care el însuşi le stârnise la venirea sa –, a dorit să producă o confuzie generală. 3. Alţii susţin că s-a temut să nu fie constrâns să dea socoteală de faptele pe care le săvârşise în timpul primului său consulat în pofida auspiciilor, a legilor şi a vetourilor. M. Cato de asemenea declarase sub prestare de jurământ că îl va denunţa de îndată ce îşi va concedia armata; se făceau anunţuri publice că, dacă s-ar întoarce ca particular, va fi judecat, ca şi Milo, într-o instanţă înconjurată de soldaţi; 4. Asinius Pollio dă mai multă greutate acestei ipoteze, când afirmă că Caesar, văzându-i la bătălia de la Pharsalus pe adversarii săi ucişi şi prăbuşiţi la pământ, a exclamat: „au vrut-o; eu Gaius Caesar, cu toate faptele strălucite săvârşite, aş fi fost condamnat, dacă n-aş fi apelat la sprijinul armatei!” Unii susţin că, fiind cuprins de obişnuinţa puterii, s-a folosit de prima ocazie pentru a dobândi întâietatea, fapt pe care-l dorise cu pasiune din prima tinereţe. Se pare că aceasta era şi părerea lui Cicero când scrie în cartea a treia din *De oficiis* că întotdeauna Iulius Caesar avea pe buze versurile din *Fenicienele* lui Euripides pe care le-a tradus el însuşi în felul următor:

dacă dreptul trebuie violat, să fie violat pentru a domni; în orice altă situaţie să cultivi pietatea.

31. După ce i s-a anunţat că le-a fost retras tribunilor dreptul de veto şi că aceştia au părăsit Roma, a trimis imediat, pe ascuns, cohorte; ca să nu dea naştere la nicio bănuială, a participat la un spectacol public, pentru a abate atenţia, a examinat modul în care urma să fie construită o şcoală de gladiatori şi a luat parte, ca de obicei, la un banchet cu multă lume. 2. Apoi, la apusul soarelui, a înhămat nişte catâri de la moara vecină la carul său şi a plecat pe un drum lăturalnic cu puţină lume. Şi cum, din lipsă de lumină, a greşit drumul, a trebuit să rătăcească până în zori când, găsind o călăuză, a reuşit să ajungă la destinaţie pe jos pe o potecă. Mergând cu cohortele până la râul Rubicon, care constituia graniţa provinciei sale, a ezitat puţină vreme şi, luând în calcul toate consecinţele, s-a întors către cei mai apropiaţi spunând: „Încă mai putem să ne întoarcem; dacă trecem podul, armele le vor hotărî pe toate”.

32. O apariţie fantastică l-a decis pe Caesar care încă mai ezita: o persoană de o statură şi formă deosebită s-a ivit în apropiere pe neaşteptate cântând dar n-ai; spre a-l asculta s-au adunat în afară de păstori şi foarte mulţi soldaţi din posturile de pază, între care şi trompetişti; arătarea i-a luat unuia trompeta şi s-a îndreptat spre fluviu; indicând astfel armatei drumul, s-a dus pe celălalt mal. Atunci Caesar a spus: „să mergem acolo unde ne cheamă apariţiile zeilor şi nedreptatea duşmanilor noştri; zarurile au fost aruncate”.

33. Astfel a trecut armata; după ce au fost primiţi tribunii plebei, care, izgoniţi din Roma, i se alăturaseră, a cerut credinţă soldaţilor într-o adunare, plângând şi rupându-şi hainele de la piept. Se crede chiar că a promis fiecărui soldat rangul de cavaler, dar ipoteza se bazează pe o eroare. În realitate, în timpul discursurilor şi al îndemnurilor, arăta adesea inelul mâinii sale stângi afirmând că nu va ezita să renunţe la inelul său pentru a-i satisface pe cei care-i vor apăra onoarea; însă soldaţii

aflaţi în ultimul rând, care-l puteau mai uşor vedea decât auzi pe orator, i-au atribuit cuvinte pe care doar le bănuiau, urmărindu-i gesturile; astfel s-a răspândit zvonul că a promis tuturor dreptul la inelul ecvestru şi la cei patru sute de mii de sesterţi.

34. Succesiunea celor mai de seamă fapte săvârşite apoi a fost, spusă pe scurt, următoarea. A ocupat Picenum, Umbria, Etruria şi l-a supus pe Lucius Domitius care, în dezordinea generală, fusese numit succesorul lui Caesar şi avea garnizoană la Corfinium; apoi s-a îndreptat de-a lungul ţărmului Adriaticii spre Brundisium, unde consulii şi Pompeius se refugiaseră pentru a trece spre Grecia cât mai repede. 2. Deoarece eforturile de a-i opri au fost zadarnice, s-a îndreptat spre Roma unde a discutat în senat situaţia politică; apoi, a atacat forţele principale ale lui Pompeius care se aflau în Hispania sub comanda legaţilor M. Petreius, L. Afranius şi M. Vairo, declarându-le partizanilor săi că el se duce împotriva unei armate fără comandant şi că apoi va reveni împotriva comandantului fără armată. Şi, deşi la asediul Massiliei, care îi închisese porţile, s-a aflat în mari dificultăţi care l-au întârziat, a reuşit să depăşească toate obstacolele. 35. De aici a revenit la Roma, a trecut în Macedonia, l-a zdrobit pe Pompeius la Pharsalus, după ce l-a hărţuit timp de patru luni; apoi, l-a urmărit până la Alexandria unde l-a găsit asasinat; cu regele Ptolemeu, care i-a întins multe curse, a purtat un război dificil într-un loc şi un anotimp defavorabile, căci s-a luptat în timp de iarnă şi între zidurile unui duşman numeros şi foarte viclean, în timp ce el însuşi era lipsit de mijloace şi nepregătit pentru această înfruntare. Învingător, i-a încredinţat regatul Egiptului Cleopatrei şi fratelui ei minor, temându-se ca, dacă l-ar transforma în provincie romană, nu cumva vreun guvernator ambiţios să provoace rebeliuni. 2. De la Alexandria a trecut în Siria şi apoi în Pont, chemat acolo de urgenţă din cauza veştilor despre mişcările lui Pharnaces; pe acesta, fiu al lui Mithridates cel Mare, care profitând de situaţie declanşase o ofensivă antiromană şi devenise

feroce datorită numeroaselor succese repurtate, l-a zdrobit într-o bătălie, a cincea zi după sosirea sa, patru ore după ce stabilise contactul cu armata duşmană. Adesea el amintea norocul pe care-l avusese Pompeius, căci îşi croise faima militară în confruntarea cu un neam atât de lipsit de virtuţi militare. Apoi i-a înfrânt pe Scipio şi pe Iuba, care reconstituiau în Africa resturile armatei adverse, iar în Hispania – pe fiii lui Pompeius. 36. În toate războaiele civile nu a suferit nicio înfrângere decât prin subalternii săi: C. Curio a pierit în Africa, C. Antonius a fost luat prizonier în Illyricum, P. Dolabella a pierdut flota în acelaşi Illyricum, Cn. Domitius Calvinus armata în Pont. El însuşi a repurtat numai succese şi nu a fost pus în dificultate decât de două ori: o dată la Dyrrachium, când a fost respins; dar, cum Pompeius nu a exploatat situaţia, Caesar a spus despre el că nu are ştiinţa învingătorului; a doua oară în Hispania, în timpul ultimei bătălii, când, aflat într-o situaţie disperată, s-a gândit la sinucidere.

37. După încheierea acestor războaie şi-a sărbătorit de cinci ori triumful; după înfrângerea lui Scipio de patru ori în răstimpul aceleiaşi luni, dar în zile diferite, şi încă o dată după înfrângerea fiilor lui Pompeius. Primul şi cel mai strălucitor triumf celebrat a fost cel galic; a urmat cel alexandrin, apoi cel pontic, cel african, în fine cel hispanic, fiecare din ele cu o pompă şi accesorii diferite. 2. În ziua triumfului galic aproape că a fost azvârlit din carul triumfal în urma ruperii osiei în timp ce străbătea cartierul Velabrum, şi s-a urcat pe Capitoliu la lumina lampadarelor purtate de-a stânga şi dreapta sa de patruzeci de elefanţi. În timpul triumfului pontic, între carele alegorice a aşezat o inscripţie cu trei cuvinte: *veni*, *vidi*, *vid* („am venit, am văzut, am învins”), semnalând astfel nu faptele săvârşite, ca în cazul celorlalte triumfuri, ci viteza cu care au fost săvârşite. 38. Soldaţilor vechilor sale legiuni le-a acordat cu titlu de pradă fiecăruia în parte optzeci de mii de sesterţi, pe lângă cei două mii pe care i-au primit la începutul războiului civil. A atribuit şi loturi de pământ, dar nu unul lângă altul, pentru a nu fi expulzaţi vechii

proprietari. În ceea ce priveşte poporal, i-a distribuit nu numai zece măsuri de grâu pe cap de om şi tot atâtea livre de ulei, ci şi trei sute de sesterţi fiecăruia, pe care le promisese odinioară; pentru a compensa întârzierea a mai adăugat încă o sută de sesterţi. 2. A amânat cu un an plata chiriilor care la Roma se ridicau până la două mii de sesterţi, iar în Italia nu depăşeau cinci sute. La toate acestea a adăugat un ospăţ şi o distribuire de came, iar după victoria hispanică două banchete: dar, cum pe primul l-a socotit sărăcăcios şi nedemn de generozitatea sa, cinci zile mai târziu a oferit altul foarte îmbelşugat.

39. A dat spectacole de diferite genuri: lupte de gladiatori, reprezentări teatrale în toate cartierele Romei, şi chiar cu actori vorbind toate limbile, de asemenea spectacole de circ, întreceri atletice, o bătălie navală. La luptele de gladiatori date în for au luat parte Furius Leptimus, de neam pretorian, şi Q. Calperius, odinioară senator şi avocat. Dansul pyrrhic a fost executat de copiii principilor Asiei şi Bithyniei. 2. În cursul reprezentaţiilor teatrale cavalerul roman Decimus Laberius a interpretat un mim compus de el însuşi şi, după ce a primit cinci sute de sesterţi şi un inel de aur, a traversat orchestra şi s-a aşezat pe unul din cele patrusprezece rânduri rezervate ordinului ecvestru. Pentru jocurile de circ arena a fost mărită în amândouă sensurile, a fost înconjurată de un şanţ, iar tineri foarte nobili au mânat care cu câte patru şi câte doi cai, precum şi cai de călărie. La jocurile troiene au participat două echipe de copii de diferite vârste.

3. Timp de cinci zile au fost organizate vânători; în fine, a avut loc şi o bătălie între două trupe cuprinzând cinci sute de infanterişti, douăzeci de elefanţi şi treizeci de călăreţi. Pentru a lăsa mai mult spaţiu luptătorilor, au fost luate bornele şi organizate două tabere militare opuse una celeilalte. Atleţii s-au întrecut timp de trei zile pe un stadion construit pentru această ocazie în regiunea Câmpului lui Marte. 4. Pentru bătălia navală s-a săpat pe terenul numit Codeta Mică un bazin în care s-au luptat corăbii cu două, trei şi patru rânduri de vâsle,

reprezentând două flote, tireniană şi egipteană, cu un număr mare de luptători. Spectacolele au provocat o atât de mare afluenţă de lume, încât majoritatea celor veniţi au locuit în corturi ridicate în mijlocul străzilor sau la intersecţii; cu această ocazie mulţi au fost striviţi şi înăbuşiţi de mulţime, între aceştia şi doi senatori.

40. Caesar s-a concentrat apoi asupra reorganizării statului; în acest sens el a reformat calendarul care, de multă vreme, din neglijenţa preoţilor, datorită abuzului de zile intercalate, era atât de dezorganizat, încât zilele de sărbătoare ale recoltei nu mai cădeau vara şi nici cele pentru culesul viilor, toamna. Arestabilit anul conform cursului soarelui, astfel încât să fie de trei sute şaizeci şi cinci de zile, iar, după suprimarea lunii intercalate, la fiecare patru ani, să se intercaleze o zi. 2. Dar, pentru a asigura mai bine de aici înainte congruenţa datelor începând cu kalendele lui ianuarie, a adăugat două luni între noiembrie şi decembrie; astfel anul reformei calendarului a avut cincisprezece luni, socotind şi luna intercalată care-i revenea respectivului an conform vechiului obicei. 41. A completat senatul, a ales patricieni noi şi a sporit numărul pretorilor, edililor, cvestorilor, şi chiar şi pe cel al magistraţilor inferiori; i-a reabilitat pe cei degradaţi de cenzori sau pe cei condamnaţi pentru corupţie de instanţele de judecată. 2. Alegerea magistraţilor, cu excepţia consulilor, a împărţit-o cu poporal; jumătate din magistraţi erau aleşi de popor, cealaltă jumătate era desemnată de el însuşi. Comunica numele candidaţilor prin circulare trimise triburilor, redactate într-un stil concis: „Dictatorul Caesar către tribul... Vărecomand următorul candidat pentru a putea obţine cu ajutorai sufragiului vostru demnitatea1. A admis în funcţii importante şi pe fiii proscrişilor. În ce priveşte justiţia n-a păstrat decât două categorii de judecători, pe cei ai ordinului ecvestru şi pe cei ai ordinului senatorial; pe a treia, a tribunilor tezaurului, a suprimat-o.

3. A organizat recensământul nu conform obiceiului şi în locul obişnuit, ci pe cartiere, prin intermediul

proprietarilor de imobile; a redus numărul celor care primeau grâu de la stat în mod gratuit de la trei sute douăzeci de mii la o sută cincizeci de mii; în plus, pentru ca recensămintele să nu poată produce noi tulburări, a stabilit ca pretorii să tragă la sorţi plebeieni care nu fuseseră înscrişi pentru a primi grâu de la stat, spre a-i înlocui pe cei morţi. 42. A distribuit optzeci de mii de cetăţeni în coloniile de dincolo de mare; dar, pentru a asigura necesarul de populaţie Romei, care prin măsura luată fusese diminuată, a interzis cetăţenilor de peste douăzeci de ani şi mai tineri de şaizeci, cu excepţia celor aflaţi în serviciul militar, să absenteze mai mult de trei ani la rând din Italia; fiilor de senatori le-a interzis să plece în străinătate, altfel decât în suita unui magistrat; a pretins crescătorilor de vite să aibă cel puţin a treia parte dintre lucrători oameni liberi. Tuturor medicilor de la Roma, precum şi celor care profesau artele liberale, pentru a-i fixa în capitală şi pentru a-i atrage şi pe alţii, le-a acordat cetăţenia romană. 2. În ce priveşte datoriile, spulberând speranţa anulării lor, despre care se vorbea mult, a stabilit ca debitorii să plătească creditorilor suma pentru proprietăţile achiziţionate evaluată la preţurile dinaintea războaielor civile, deducând din această sumă ceea ce fusese plătit cu titlul de dobândă fie în numerar, fie în valoare. În aceste condiţii datoriile au fost reduse cu aproximativ un sfert. 3. A dizolvat toate asociaţiile cu excepţia celor constituite din vechime. A sporit pedepsele pentru crime; cum însă cei bogaţi recurgeau la crimă cu atât mai uşor, cu cât se exilau fără să-şi piardă patrimoniul, a hotărât, după cum scrie Cicero, ca vinovaţilor de paricid să li se confişte toate bunurile, celorlalţi, jumătate. 43. A prezidat în deserânduri tribunale, cu maximă severitate. Pe cei dovediţi de corupţie i-a eliminat din senat. A anulat căsătoria unui fost pretor care se însurase cu o femeie divorţată doar de două zile şi fără să fi existat bănuiala de adulter. A instituit vamă pentru mărfurile de import. A interzis utilizarea lecticelor şi a hainelor de purpură şi perle, cu excepţia unor persoane anume de o anumită

vârstă, la anumite zile. 2. A fost foarte strict în ceea ce priveşte legea asupra luxului şi a dispus pază în jurul pieţelor, care să reţină şi să-i aducă lui mărfurile interzise; uneori, a trimis lictori şi soldaţi care să confişte de pe mesele de sufragerie ceea ce scăpase vigilenţei paznicilor. 44. Zilnic făcea planuri mai mari şi mai numeroase pentru împodobirea şi organizarea Romei, pentru apărarea şi extinderea imperiului: se gândise să construiască un templu dedicat lui Marte, de dimensiuni încă neexistente – pentru aceasta trebuia secat lacul unde se dăduse bătălia navală – şi un teatru imens lângă stânca tarpeiană; a strâns în puţine cărţi cele mai bune şi necesare legi din numărul imens existent, pentru a putea aşeza dreptul civil pe baze sigure; a vrut să pună la dispoziţia publicului biblioteci cât mai mari, greceşti şi latineşti; misiunea de a procura cărţile şi de a le organiza a fost dată lui Marcus Varro. Aintenţionat să sece mlaştinile Pomptine şi să deschidă o cale de scurgere a lacului Fucinus; să construiască un drum de la Marea Adriatică prin Apenini până la Tibru; să străpungă istmul de Corint; să pună stăpânire asupra dacilor, care se extinseseră în Pont şi în Tracia, apoi să-i atace pe părţi prin Armenia Minor, după ce-i va fi cercetat prin luptă.

4. Moartea l-a surprins pe când săvârşea şi plănuia toate acestea. Dar mai înainte de a povesti moartea sa, nu mi se pare nelalocul lui să amintesc pe scurt aspectul său fizic, ţinuta, cultura, moravurile sale, cum şi competenţa sa în chestiuni politice şi militare.

45. Se zice că a fost de o statură înaltă, cu tenul alb, membrele bine făcute, figura puţin prea palidă, cu ochii negri, vioi, cu o sănătate de fier, cu excepţia ultimei părţi a vieţii când leşina pe neaşteptate şi când somnul îi era tulburat de coşmaruri. De două ori a avut crize de epilepsie în timpul activităţii. 2. Era atât de pedant în îngrijirea corpului, încât nu numai că se tundea şi se rădea cu atenţie, dar chiar se epila, ceea ce i-a atras reproşurile unora; era neconsolat din pricina cheliei, deoarece constatase adesea că se glumea pe seama ei. De aceea

obişnuia să-şi pieptene în faţă rarele fire de păr din creştet şi, dintre toate onorurile decretate lui de către senat şi popor, nu a primit altul şi nu s-a folosit mai bucuros de altceva decât de dreptul de a purta permanent cununa de laur.

3. Se zice că şi felul de a se îmbrăca era remarcabil: purta o laticlavă împodobită cu franjuri până la mâini şi peste tunică îşi punea cingătoarea lăsată laxă. De aici îşi are originea vorba lui Sulla care îi avertiza pe nobili „să se ferească de tânărul prost încins”. 46. A locuit mai întâi în cartierul Subura într-o casă modestă, apoi, ca mare pontifex, pe Via Sacra într-o casă publică. Mulţi susţin că era pasionat de lux şi de somptuozitate: o vilă pe care şi-a început-o la Ancia cu mare cheltuială, a demolat-o în întregime, deoarece nu-i era pe plac, deşi în acel moment era sărac şi apăsat de datorii; în timpul expediţiilor ar fi luat cu sine mozaicuri. 47. Ar fi pornit expediţia în Britannia în speranţa descoperirii de perle; se zice că, pentru a le determina mărimea, le cântărea uneori cu mâna sa; a fost întotdeauna un pasionat colecţionar de geme, de vase cizelate, de tablouri vechi; achiziţiona numai sclavi frumoşi şi cultivaţi la un preţ foarte mare, de care se ruşina el însuşi în aşa măsură, încât interzisese să fie menţionaţi în evidenţele sale contabile. 48. În provincii organiza permanent ospeţe la două mese distincte: la una stăteau ofiţerii şi grecii, la cealaltă cetăţenii romani şi notabilităţile indigene. În chestiunile de familie era extrem de atent şi până-ntratâta de sever, atât în cele importante, cât şi în cele mărunte, încât l-a pus în lanţuri pe un franzelar care a servit comesenilor altă pâine decât lui însuşi şi, deşi nu exista nicio plângere, l-a executat pe un libert foarte drag lui, deoarece o sedusese pe soţia unui cavaler roman.

49. Reputaţia de desfrânat i-a provenit numai în urma şederii lui la regele Nicomedes, dar l-a dezonorat pentru totdeauna şi l-a expus glumelor tuturor. Las de-o parte cunoscutele versuri ale lui Calvus Licinius:

orice au stăpânit vreodată Bithynia şi amantul lui

Caesar.

Trec peste discursul lui Dolabella şi al lui Curio tatăl; Dolabella l-a numit, rivalul reginei 1, „dosul lecticei regale”, iar Curio „staulul lui Nicomedes” şi „locul rău famat al Bithyniei”. 2. Trec şi peste edictele lui Bibulus în care îşi denumea colegul la consulat „regină a Bithyniei” şi adăuga „care mai înainte îl iubise pe rege, iar acum regalitatea”. În acest timp, după spusele lui Marcus Brutus, un oarecare Octavius care, având mintea deranjată, era mai slobod la gură, l-a salutat într-o adunare numeroasă pe Pompeius ca „rege”, iar pe Caesar ca „regină”.

C. Memmius îi reproşează chiar faptul că a stat împreună cu alţi tineri să-i toarne vin lui Nicomedes la un ospăţ cu mulţi invitaţi, la care au luat parte unii negustori de la Roma pe care-i citează pe nume. 3. Cicero nu s-a mulţumit doar să scrie în câteva scrisori că a fost dus în dormitorul regal de către sclavi, aşezat într-un pat de aur şi îmbrăcat în haine de purpură şi că a fost pângărit în floarea vârstei în Bithynia de către un descendent al lui Venus; odată când, în senat, Caesar, apărând-o pe Nysa, fiica lui Nicomedes, a amintit binefacerile pe care i le făcuse regele, Cicero i-a replicat: „treci, te rog, peste asta, căci serviciile pe care ţi le-a făcut regele şi serviciile pe care tu însuţi i le-ai făcut sunt bine cunoscute”. 4. În sfârşit, în timpul triumfului asupra galilor, soldaţii săi, între alte cântece satirice pe care le cântau în faţa carului triumfal, au rostit şi aceste versuri devenite foarte populare:

Caesar a supus Galliile, Nicomedes pe Caesar: iată Caesar, care a supus Galliile, acuma sărbătoreşte triumful;

Nicomedes, care l-a supus pe Caesar, nu triumfă.

50. Opinia generală este că a fost foarte dornic de plăceri, că le-a sedus pe cele mai multe femei ilustre, între care pe Postumia, soţia lui Servius Sulpicius, pe Lollia, soţia lui Aulus Gabinus, pe Tertulla, a lui Marcus Crassus, chiar şi pe Mucia, soţia lui Pompeius. În orice caz cei doi Curio, tatăl şi fiul, şi mulţi alţii i-au reproşat lui Pompeius

faptul că, din dorinţa de putere, a acceptat să se căsătorească cu fiica aceluia din pricina căruia îşi repudiase soţia, deşi îi dăruise trei copii, şi pe care gemând îl numea de obicei „Aegist”. 2. Dar, mai presus de toate, a iubit-o pe Servilia, mama lui Marcus Brutus: la primul său consulat i-a cumpărat o perlă în valoare de şase milioane de sesterţi, iar în timpul războiului civil, pe lângă alte cadouri, i-a obţinut proprietăţi imense dobândite prin licitaţii la preţuri minime. Cum mulţi se mirau de preţul mic la care au fost licitate, Cicero a spus foarte spiritual: „să ştiţi că afacerea este şi mai bună; a fost dedusă din preţ a treia parte”; se bănuia că Servilia îi aranjase lui Caesar relaţii cu fiica ei Tertia. 51. Nu s-a abţinut nici de la relaţii cu femei din provincie, cum răzbate din distihul repetat pe drept cuvânt de soldaţi în timpul triumfului galic: *orăşeni, păziţi-vă soliile*: *11 aducem pe desfrânatul chel*; *în Gallia a regulat cu aurul împrumutat la Roma*.

52. A iubit şi regine; între acestea pe Eunoe din Mauritania, soţia lui Bogud şi, după cum scrie Actorius Naso, i-a făcut ei şi soţului ei daruri imense; cel mai mult însă a iubit-o pe Cleopatra, cu care prelungea până în zori banchetele şi cu care ar fi ajuns, străbătând Egiptul, pe o navă, până în Etiopia, dacă armata n-ar fi refuzat să-l urmeze; la sfârşit, a adus-o la Roma şi a trimis-o înapoi numai după ce a copleşit-o cu onoruri şi daruri foarte mari; fiului pe care l-a avut cu ea a acceptat să-i dea numele său. 2. Scriitori greci au transmis că el era asemănător fizic şi ca alură cu Caesar. Marcus Antonius a afirmat în senat despre Caesar că a recunoscut copilul şi că acest lucru îl ştiu şi C. Matius, C. Oppius şi ceilalţi prieteni apropiaţi lui; dar Gaius Oppius, ca şi cum l-ar fi apărat injustiţie, susţine într-o carte că fiul declarat de Cleopatra nu era copilul lui Caesar. 3. Helvius Cinna, tribunul plebei, a mărturisit de faţă cu mulţi martori că a avut în mână textul unei legi, pe care Caesar îi poruncise să o propună în absenţa sa, conform căreia avea voie să se căsătorească cu oricâte femei ar dori, pentru a-şi asigura descendenţa. Şi ca să nu existe niciun dubiu asupra faptului că s-a pângărit în toate

felurile, reproduc spusele lui Curio tatăl care într-un discurs l-a numit pe Caesar „bărbatul tuturor femeilor şi femeia tuturor bărbaţilor11.

53. Chiar şi adversarii săi au recunoscut că nu era amator de băutură. Marcus Cato a spus următoarea vorbă: „dintre toţi cei care au vrut să răstoarne statul, singur Caesar nu a fost beţiv11. Gaius Oppius îl arată atât de indiferent faţă de mâncare, încât, invitat odată la masă, gazda a oferit ulei rânced în loc de ulei proaspăt şi, în timp ce ceilalţi l-au dispreţuit, Caesar a fost singurul care a mai cerut şi n-a lăsat deloc impresia că îi reproşează gazdei neglijenţa sau lipsa de maniere elegante.

54. Câtă vreme a fost comandant sau magistrat nu s-a arătat a fi de o cumpătare dezinteresată. După unii autori, în Hispania, în calitate de proconsul, a acceptat bani de la aliaţi, bani pe care îi cerşise pentru a-şi stinge datoriile; în Lusitania a prădat oraşe, deşi acestea nu refuzau contribuţiile de război şi îi deschideau porţile. 2. În Gallia a spoliat sanctuarele şi templele bogate în ofrande pentru zei şi a distrus oraşe mai degrabă pentru pradă decât în urma vreunui delict; astfel a avut la dispoziţie cantităţi mari de aur pe care le-a vândut în Italia şi în provincii la preţul de trei mii de sesterţi livra. 3. În timpul primului consulat a furat trei mii de livre de aur de pe Capitoliu pe care le-a înlocuit cu aceeaşi cantitate de bronz aurit. A oferit alianţe şi regate contra bani: de pildă, lui Ptolemeu i-a smuls şase mii de talanţi în numele său şi al lui Pompeius. Şi-a putut susţine cheltuielile războaielor civile, triumfurilor şi spectacolelor numai prin jafuri şi sacrilegii evidente.

55. În elocinţă şi artă militară a egalat gloria celor mai străluciţi bărbaţi, ba chiar a întrecut-o. După discursul de acuzare rostit împotriva lui Dolabella a fost considerat fără îndoială unul din cei mai importanţi maeştri în tribunale. Cicero, enumerând în scrierea *Brutus* oratorii, afirmă foarte clar că „nu cunoaşte niciun orator căruia Caesar să-i fie inferior”, şi adaugă că „el deţinea un stil de oratorie elegant, strălucitor, magnific, dovedind un talent

înnăscut”; iar în scrisoarea către Cornelius Nepos a scris despre acelaşi în următorii termeni: 2. „ce orator i l-ai considera superior lui dintre toţi cei care au ca unică preocupare oratoria? Cine este mai fin şi mai abundent în sentinţe? Cine mai împodobit şi mai elegant în expresie?” în tinereţe pare a fi fost sub influenţa oratoriei lui Strabo Caesar din al cărui discurs denumit *în favoarea sarzilor* a transpus pasaje în rechizitoriul împotriva lui Dolabella. Se zice că pronunţa discursurile cu o voce penetrantă, cu mişcări şi gesturi energice, dar nu fără eleganţă. 3. Există discursuri de-ale lui, dar între acestea unele îi sunt atribuite în mod fals. În ce priveşte discursul *Pentru Quintus Metellus*, nu fără temei Augustus socotea că mai degrabă a fost notat de un stenograf care nu-i urmărea bine cuvintele, decât editat de el însuşi; pe unele exemplare nu am găsit titlul *Pentru Metellus*, ci *Discurs compus pentru Metellus*, deşi discursul a fost rostit de Caesar personal pentru a-l apăra pe Metellus şi pe sine însuşi de învinuirile aduse de detractori. 4. Acelaşi Augustus socoteşte alocuţiunile către soldaţii din Hispania ca fiind dubioase, deşi i se atribuie lui Caesar două: una ar fi fost ţinută înaintea primei bătălii, a doua înaintea celei de a doua, despre care Asinius Pollio susţine că nici măcar n-a avut timp să o rostească din pricina unei incursiuni neaşteptate a duşmanului.

56. Au rămas de la el comentarii asupra faptelor sale din războiul galic şi din războiul civil împotriva lui Pompeius. Autorul scrierilor despre războiul alexandrin, african şi hispanic este incert; unii cred că este Oppius, alţii Hârtius, care ar fi completat şi ultima carte a războiului galic lăsată neterminată de Caesar. 2. Despre comentariile lui Caesar, Cicero se exprimă în următorii termeni în aceeaşi scriere *Brutus*: „a scris comentarii demne de toată lauda; sunt lipsite de ornamente, simple şi elegante, fără nicio podoabă retorică, ca un corp fără haină. Dar, cum el a vrut să ofere material celor care vor să scrie istorie, poate că le-a făcut pe plac proştilor care vor să le facă frizura, dar pe oamenii cu scaun la cap, i-a

descurajat de la scris”. 3. Despre aceleaşi comentarii Hârtius afirmă următoarele: „sunt lăudate de toţi atât de mult, încât par mai degrabă să le fi luat celorlalţi posibilitatea de a scrie, decât să le fi oferit material pentru scris. Cu toate acestea sunt, din acest motiv, mai admirate decât opera altora; alţii ştiu cât de bine şi de îngrijit au fost scrise comentariile; noi însă, cât de uşor şi de repede”. 4. Asinius Pollio este de părere că au fost compuse neîngrijit şi cu prea puţin respect pentru adevăr; Caesar ar fi crezut, fără să mai controleze, faptele povestite de alţii, iar cele săvârşite de el însuşi au fost deformate fie cu intenţie, fie din scăderi ale memoriei; el crede că Caesar avea de gând să le rescrie şi să le corecteze. 5. Caesar a mai publicat o carte de *Analogia* („Despre analogie”), două cărţi intitulate *Anticato*, de asemenea un poem cu titlul *Călătoria*. Prima lucrare a scris-o în timp ce trecea Alpii întorcându-se din Gallia Citerior unde prezidase tribunalele; pe cealaltă, în perioada bătăliei de la Munda; ultima, în cele douăzeci şi trei de zile cât a durat călătoria de la Roma până în Hispania Ulterior. 6. Se păstrează scrisori către senat; pare a fi fost primul care le-a împărţit în pagini şi în forma unor memorii, în timp ce până la el consulii şi comandanţii trimiteau rapoarte scrise pe toată suprafaţa foii. Există şi scrisori către Cicero şi către prieteni despre chestiuni domestice, în care, dacă trebuia ceva transmis secret, scria cifrat, adică schimbând ordinea literelor, astfel încât să nu poată fi înţeles niciun cuvânt; dacă cineva vrea să descopere sensul şi să-l descifreze, trebuie să schimbe fiecare a patra literă, adică să citească D în loc de A şi aşa mai departe.

7. Se citează şi unele scrieri de tinereţe ca *Elogiu lui Hercules*, tragedia *Oedipus* şi o antologie de vorbe celebre. Augustus însă, în scurta şi simpla scrisoare trimisă lui Pompeius Macer, însărcinatul cu organizarea bibliotecilor, a interzis editarea lor.

57. Caesar era un mânuitor de arme şi un călăreţ remarcabil, cu o incredibilă rezistenţă la efort. În timpul marşurilor, uneori pe cal, mai adesea pe jos, mergea în

fruntea coloanei cu capul descoperit, indiferent dacă era soare sau ploaie; a străbătut drumuri imense cu o viteză incredibilă, fără echipamente speciale, într-un car închiriat, parcurgând o sută de mii de paşi pe zi; dacă întâlnea în drum fluvii le trecea înot sau susţinut de burdufuri umflate, astfel încât adesea îi depăşea pe curierii săi. 58. Nu se poate spune dacă în timpul expediţiilor era mai degrabă prudent sau mai degrabă îndrăzneţ; n-a condus niciodată armata pe drumuri riscante decât după ce a studiat locurile; n-a trecut în Britannia decât după ce a explorat el însuşi porturile, posibilităţile de navigaţie şi accesul. Când i s-a anunţat asedierea unei tabere în Germania a ajuns la ea printre posturile de pază duşmane deghizat în gal. 2. În plină iarnă a traversat marea de la Brundisium la Dyrrachium trecând printre navele duşmane; cum trupele sale, cărora le ordonase să-l urmeze, nu îndeplineau ordinul, deşi îl trimisese în repetate rânduri, s-a îmbarcat el însuşi pe ascuns, cu capul acoperit, în timpul nopţii, într-o corabie de mici dimensiuni şi nici n-a vrut să se deconspire, nici să-i permită pilotului să renunţe la drum din cauza furtunii, până când corabia n-a fost aproape complet acoperită de valuri. 59. N-a amânat şi nici nu s-a lăsat împiedicat în vreo acţiune nici măcar de scrupulele religioase. N-a întârziat plecarea în expediţia împotriva lui Scipio şi Iuba, deşi, când a săvârşit sacrificiul, victima a fugit de pe altar. Ba chiar când la debarcare a căzut, a întors în favoarea sa prevestirea: „Africa, te deţin”, a spus el. Spre a anula profeţiile conform cărora numele de Scipio era plin de noroc şi de neînvins în provincia Hispania, datorită prestigiului de care se bucura, a ţinut la el în tabără un membru dispreţuit al familiei Cornelia, care era poreclit Solvito datorită vieţii infame duse.

60. Dădea bătălia nu atât la momentul planificat, cât atunci când i se ivea ocazia favorabilă; adesea imediat după un marş, uneori în condiţii meteorologice grele, când adversarul se aştepta mai puţin; nimic nu l-a determinat să fie ezitant în bătălie. Doar în ultima parte a vieţii a crezut

că nu trebuie să forţeze destinul, deoarece, învingător adesea, victoria nu-i putea aduce atâta avantaj, câtă nenorocire i-ar fi adus înfrângerea. Când inamicul era în debandadă nu s-a oprit până nu i-a distrus tabăra. În momentele indecise ale bătăliei, retrăgea caii începând cu al său, ca, fiind luată posibilitatea fugii, rezistenţa să devină un imperativ. 61. Avea un cal deosebit, cu picioare asemănătoare celor umane şi cu copitele despicate în forma unui unghi; calul se născuse pe domeniul său şi, deoarece haruspicii anunţaseră că imperiul pământurilor va aparţine stăpânului acestuia, l-a îngrijit cu atenţie şi a fost primul care l-a încălecat; de altminteri calul nu suporta alt călăreţ; mai târziu i-a dedicat o statuie în mărime naturală în faţa templului lui Venus Genetrix. 62. Adesea în bătălie a restabilit singur situaţia stând în faţa fugarilor, reţinându-l pe fiecare în parte, apucându-i de gât şi întorcându-i către duşmani; acţiona astfel în momente de panică; odată un stegar l-a ameninţat cu vârful steagului, iar altul, ca să scape, a lăsat steagul în mâinile sale. 63. A fost de un curaj statornic remarcabil; iată câteva exemple mai importante: după bătălia de la Pharsalus, deoarece trimisese înainte trupe spre Asia, a traversat strâmtoarea Hellespont pe o corabie mică de transport; pe neaşteptate i-a ieşit în cale Lucius Cassius din partida adversă, cu zece corăbii; n-a fugit, ci s-a apropiat de el, l-a invitat să se predea şi l-a primit pe corabia sa ca prizonier. 64. La Alexandria, în timpul bătăliei pentru cucerirea unui pod, o incursiune neaşteptată a duşmanilor l-a obligat să sară într-o barcă; cum mulţi s-au precipitat în aceeaşi barcă, a sărit în mare înotând două sute de paşi până la cea mai apropiată corabie, cu mâna stângă ridicată spre a nu uda hârtiile pe care le avea, ţinând în dinţi mantaua de general, pentru ca inamicul să nu pună mâna pe o asemenea pradă.

65. Pe soldaţi nu-i judeca după moravurile sau după norocul lor, ci numai după calităţile lor militare, tratându-i cu severitate, dar şi cu indulgenţă. Nu-i constrângea oriunde şi oricând, ci numai în apropierea inamicului:

atunci era extrem de atent cu disciplina; nu anunţa nici itinerarul şi nici momentul de declanşare a bătăliei, ci îi ţinea pe soldaţi pregătiţi şi în alertă, spre a-i conduce pe neaşteptate oriunde ar fi voit. Ba chiar de multe ori acţiona astfel fără motiv, de preferinţă în zilele ploioase şi de sărbătoare. Adesea, îndemnându-i pe soldaţi să-l observe cu atenţie, dispărea pe neaşteptate ziua sau noaptea şi forţa ritmul de marş, pentru a-i obosi pe cei care rămâneau în urmă. 66. Nu nega, nici nu diminua faima trupelor duşmane în faţa soldaţilor proprii, ci dimpotrivă o confirma, amplificând-o prin minciuni. De pildă: când sosirea lui Iuba era aşteptată cu spaimă, convocând o adunare militară, a spus: „să ştiţi bine că în aceste zile va veni regele cu zece legiuni, treizeci de mii de călăreţi, cu o sută de mii de soldaţi uşor înarmaţi şi trei sute de elefanţi. Aşadar să înceteze orice întrebare sau zvon şi daţi-mi mie crezare, eu care sunt bine informat; pe cei care se vor purta altfel îi voi îmbarca pe cea mai veche corabie şi voi porunci să fie lăsaţi în seama vânturilor spre orice pământuri”. 67. Nu sancţiona toate delictele militare şi nici nu dădea pedepse proporţional cu gravitatea faptelor, era însă foarte atent şi îi pedepsea fără milă pe dezertori şi pe rebeli; cu ceilalţi era blând. Uneori, după o victorie repurtată într-o mare bătălie, îi scutea pe toţi de orice obligaţii şi le acorda toată libertatea de a se distra oriunde ar voi, căci, se lăuda el în mod obişnuit, soldaţii săi se pot lupta cu Curaj şi fiind parfumaţi. 2. În discursurile ţinute în faţa armatei nu se adresa cu termenul de soldaţi, ci cu cel mai plăcut lor de „camarazi de arme”; îi cinstea în aşa măsură, încât dădea arme împodobite cu argint şi aur, şi pentru a ieşi în evidenţă şi pentru a se lupta cu mai multă tenacitate de teamă să nu le piardă. Ţinea atât de mult la ei, încât, auzind dezastrul suferit de Titurius, şi-a lăsat barba şi părul să crească şi nu s-a ras şi nu s-a tuns până când nu l-a răzbunat. 68. Prin asemenea fapte el i-a făcut pe soldaţi mai devotaţi lui şi mai curajoşi. La începutul războiului civil centurionii fiecărei legiuni i-au oferit din resursele proprii echipamentul unui călăreţ, iar toţi

soldaţii s-au pus la dispoziţia lui fără să primească soldă şi grâu; cei mai bogaţi au preluat asupra lor îngrijirea celor mai săraci. Niciunul nu s-a îndepărtat de el în tot acest răstimp, iar cei mai mulţi dintre cei căzuţi prizonieri au refuzat să li se acorde viaţa cu condiţia să lupte împotriva lui. 2. Foametea şi alte lipsuri le suportau nu numai când erau asediaţi, ci şi când ei înşişi erau asediatori; odată Pompeius a văzut în întăriturile de la Dyrrachium o bucată de pâine făcută din iarbă cu care se hrăneau şi a exclamat că are de a face cu fiare sălbatice şi a poruncit să dispară imediat bucata de pâine, ca nu cumva capacitatea de rezistenţă a duşmanului să frângă curajul alor săi.

3. Cu câtă vitejie se luptau se vede din faptul că, pierzând odată o luptă la Dyrrachium, au cerut din proprie iniţiativă să fie pedepsiţi, astfel încât comandantul a trebuit mai degrabă să-i consoleze decât să-i pedepsească. În celelalte lupte, deşi în inferioritate numerică, au înfrânt cu uşurinţă nenumărate trupe ale duşmanilor. Pentru a nu lungi discuţia, un singur exemplu: o cohortă a legiunii a şasea care apăra fortificaţiile a rezistat timp de câteva ore atacului a patru legiuni ale lui Pompeius; cohorta a fost distrusă aproape în întregime de mulţimea săgeţilor lansate de adversari: în interiorul fortificaţiilor s-au găsit o sută treizeci de mii de săgeţi. 4. Fapta nu este de mirare dacă urmăreşti actele fiecăruia, fie ale centurionului Cassius Scaeva, fie ale soldatului Gaius Acilius, ca să nu vorbesc de mulţi alţii. Scaeva, pierzând un ochi, cu coapsa şi cu umărul străpunse, cu scutul perforat de o sută douăzeci de lovituri, a continuat să apere poarta care-i fusese încredinţată. În bătălia navală de la Massilia, Acilius şi-a pierdut mâna dreaptă apucând pupa corabiei duşmane şi, imitând exemplul celebru la greci al lui Cynaegirus, a sărit pe navă şi i-a respins cu scutul pe adversari.

69. Soldaţii nu s-au revoltat niciodată în timpul celor zece ani ai războiului galic şi doar în câteva rânduri în timpul războaielor civile; au revenit însă repede la datorie, nu datorită indulgenţei comandantului, ci datorită autorităţii sale: Caesar n-a cedat niciodată în faţa rebelilor,

ci li s-a opus întotdeauna: legiunea a noua a fost demobilizată în apropierea Placentei în chip dezonorant pentru ea, deşi Pompeius încă se mai afla în fruntea unor importante forţe militare; legiunea a fost reprimită numai după multe rugăminţi şi după pedepsirea vinovaţilor.

70. Pe soldaţii legiunii a zecea care, la Roma, cereau insistent cu mari ameninţări concediu şi recompense, şi puneau în pericol oraşul, deşi războiul cuprinsese Africa, n-a ezitat să-i concedieze ducându-se în faţa lor; în pofida sfaturilor contrare date de prieteni; dar cu o singură vorbă (i-a numit cetăţeni în loc să-i numească soldaţi) i-a schimbat atât de uşor, încât au replicat că sunt soldaţii săi şi l-au urmat în Africa împotriva voinţei sale; cu toate acestea i-a pedepsit pe cei mai rebeli dintre ei luându-le a treia parte a prăzii şi a ogorului care li se cuvenea.

71. Preocuparea şi zelul său faţă de clienţi erau proverbiale încă din tinereţe. Pe Masintha, un tânăr nobil, l-a apărat cu atâta energie împotriva regelui Hiempsal, încât în timpul disputei, l-a apucat de barbă pe Iuba, fiul regelui, iar când protejatul său a fost declarat tributar, l-a smuls pe dată din mâinile celor care-l duceau cu ei şi l-a ascuns la el; mai târziu, când a plecat în Hispania în calitate de fost pretor, l-a dus cu sine printre prieteni şi lictori cu fascii în propria sa lectică.

72. Pe prieteni i-a tratat întotdeauna cu blândeţe şi indulgenţă: lui Gaius Oppius care-l întovărăşea pe un diurn de pădure, deoarece s-a îmbolnăvit pe neaşteptate, i-a cedat locul în singura cabană existentă, iar el însuşi s-a culcat sub cerul liber. Când a devenit stăpânul statului a acordat cele mai înalte onoruri şi unor oameni de condiţie infimă; cum faptul i s-a reproşat, a replicat public că „şi dacă nişte bandiţi şi asasini i-ar fi apărat demnitatea, i-ar fi recompensat la fel ca pe nişte oameni iluştri prin naştere”.

73. Niciodată n-a considerat duşmăniile ca fiind atât de importante, încât să nu le treacă cu vederea când i se ivea ocazia. A sprijinit campania electorală pentru consulat a lui Gaius Memmius, cu toate că îi replicase în scris, cu aceeaşi monedă, la discursurile extrem de dure ale

acestuia împotriva sa. Gaius Calvus îl calomniase în epigrame faimoase; când însă a vrut să se împace cu el prin intermediul unor prieteni, Caesar a luat iniţiativa şi i-a trimis o scrisoare. Pe Valerius Catullus, ale cărui poezioare despre Mamurn recunoştea că îl stigmatizaseră pentru vecie, când i-a dat satisfacţie, l-a primit în aceeaşi zi la cină; n-a întrerupt niciodată relaţiile de prietenie cu tatăl acestuia.

74. Prin natură era foarte blând în răzbunări: când i-a prins pe piraţii care-l luaseră prizonier, deoarece jurase că îi va crucifica, a poruncit să fie mai întâi strangulaţi şi apoi urcaţi pe crace. Nu i-a făcut niciodată un rău lui Cornelius Phagita, deşi odinioară acesta îl urmărise noaptea când era bolnav şi proscris şi, doar plătind o sumă mare de bani, reuşise să nu-i fie predat lui Sulla. Pe Philemon, secretarul său, care le promisese adversarilor săi că-l va otrăvi, l-a pedepsit cu moartea, dar fără să-l tortureze.

2. Când a fost citat ca martor în procesul lui Publius Clodius, amantul soţiei sale acuzat de pângărirea unei ceremonii religioase, a refuzat să confirme faptele, deşi mama sa Aurelia şi sora sa Iulia făcuseră depoziţii detaliate; întrebat de ce şi-a repudiat soţia, a răspuns: „deoarece în familia mea, după cum socotesc eu, nimeni nu trebuie nici să fie bănuit şi nici vinovat 1.

75. A fost de o moderaţie şi de o clemenţă extraordinare atât în timpul războiului civil, cât şi după repurtarea victoriei. Când Pompeius a declarat că îi va socoti drept duşmani pe cei care nu se situează de partea statului, Caesar a afirmat că îi vor fi prieteni şi cei neutri şi cei indiferenţi. Celor pe care îi avansase în grad la recomandarea lui Pompeius le-a dat posibilitatea de a intra în rândurile armatei sale. 2. La Herda, când se discutau condiţiile capitulării, se stabiliseră contacte între cele două armate; Afranius şi Petreius, cuprinşi de o subită remuşcare, i-au ucis pe toţi soldaţii lui Caesar surprinşi în tabăra lor; cu toate acestea el n-a vrut să utilizeze perfidia a cărei victimă fusese. În timpul bătăliei de la Pharsalus, a cerat cu voce tare să fie cruţaţi cetăţenii romani, apoi a

acordat fiecărui soldat dreptul de a elibera un prizonier după dorinţa lor. 3. Nici nu s-a găsit vreun om ucis în afara bătăliei, cu excepţia poate a lui Afranius, Faustus şi Lucius Caesar cel tânăr; se pare însă că nici aceştia nu au fost ucişi la ordinul său, cu toate că primii doi s-au revoltat din nou după ce primiseră iertarea, iar al treilea nu numai că i-a ucis în chip bestial cu foc şi sabie pe liberţii şi sclavii lui Caesar, dar a şi masacrat animalele cumpărate pentru un spectacol oferit poporului. 4. În fine, la sfârşitul războiului le-a permis tuturor, chiar şi celor pe care nu-i iertase încă, să revină în Italia şi să deţină magistraturi şi comandamente militare. A reaşezat pe soclu statuile lui Lucius Sulla şi ale lui Pompeius, care fuseseră răsturnate de către plebe. Iar după aceea, dacă s-a plănuit sau s-a spus ceva grav împotriva lui, a preferat să prevină acele lucruri decât să se răzbune. 5. Astfel, când erau descoperite conjuraţii şi întâlniri nocturne, se limita să arate printr-un edict că este la curent cu toate; când era atacat cu violenţă de adversari le cerea în plină adunare să nu persevereze; a suportat ca simplu cetăţean cartea injurioasă la adresa sa a lui Aulus Caecinna şi versurile lui Pitholaus care-i prejudiciau grav reputaţia. 76. Totuşi, alte fapte şi vorbe ale sale par a înclina în altă direcţie balanţa, astfel încât pare a fi abuzat de putere şi, în consecinţă, asasinat pe drept. Nu s-a mulţumit doar cu onoruri nemăsurate: consulate continue, dictatura şi prefectura moravurilor pe viaţă, ba, în plus, şi prenumele *de Imperator*, *cognomen*-ul *de Părinte al Patriei*, statuie aşezată între statuile regilor, o estradă în orchestră; a acceptat chiar să i se decerneze onoruri mai mari decât se cuveneau unui muritor: un tron de aur în senat şi în faţa tribunalului, un car şi o litieră în procesiunile de la circ, temple, altare, statui alături de cele ale zeilor, un pat împodobit, preot, o lună a anului denumită după numele său; a preluat şi a atribuit funcţii după bunul său plac. 2. În al treilea şi al patrulea consulat s-a folosit numai de titlu, în rest a guvernat în baza dictaturii decretate simultan cu consulatele; în aceşti ultimi doi ani a desemnat

consuli supleanţi pentru ultimele trei luni. În acest interval a organizat alegeri doar pentru funcţiile de tribuni şi edili ai plebei; a creat prefecţi propretori pentru a administra Roma în absenţa sa. În ajunul kalendelor lui ianuarie, când consulul a murit pe neaşteptate, a acordat demnitatea rămasă vacantă pentru câteva ore celui care i-a solicitat-o. 3. Cu un dispreţ suveran faţă de tradiţia strămoşească a numit magistraţi pentru mai mulţi ani, a atribuit însemnele consulare unui număr de zece foşti pretori şi a primit în senat oameni cărora abia li se acordase cetăţenia romană şi unor gali semibarbari. Pe deasupra, a pus în fruntea monetăriei şi serviciului de impozite sclavi de-ai săi, iar cele trei legiuni lăsate la Alexandria le-a pus sub comanda lui Rufio, fiul libertului său, unul din iubiţii săi. 77. După cum scrie Titus Ampius, unele vorbe spuse de el în public trădau o insolenţă similară: „*es publica* este doar un nume fără consistenţă şi realitate; Sulla s-a comportat ca un analfabet, când a depus dictatura; oamenii trebuie să i se adreseze cu şi mai mult respect şi să considere lege ceea ce spune el”. Ajunsese la un asemenea grad de aroganţă, încât, când un prezicător l-a anunţat că prevestirile sunt sumbre şi că victima sacrificată nu are inimă, a replicat: „vor fi favorabile, când voi vrea eu şi nu trebuie considerat de rău augur faptul că un animal este lipsit de inimă”. 78. Însă ceea ce a declanşat ura cea mai mare şi mai funestă pentru el este următorul fapt: pe senatorii veniţi să-i prezinte cele mai mari şi onorifice decrete i-a primit aşezat în faţa templului lui Venus Genetrix. Unii susţin că, atunci când a vrut să se ridice, a fost oprit de Cornelius Balbus, alţii, dimpotrivă, că n-a făcut niciun gest, iar când Gaius Trebatius l-a sfătuit să se ridice, i-a aruncat acestuia priviri furioase. 2. Or, această atitudine a părut cu atât mai intolerabilă, cu cât el însuşi, când a trecut pe carul triumfal pe lângă locul rezervat tribunului, observând că numai unul dintre aceştia, şi anume Pontius Aquila, nu se ridicase, i-a strigat plin de de indignare: „tribunule, ceremi să-ţi dau înapoi statul!”; zile în şir le răspundea tuturor celor care-i adresau vreo cerere că le-o îndeplineşte doar

dacă va accepta acest lucru şi Pontius Aquila. 79. La asemenea dispreţ faţă de senat a adăugat o faptă încă mai arogantă: revenind de la sărbătorile latine în aclamaţiile neobişnuite şi nemăsurate ale poporului, un om din mulţime a aşezat pe statuia sa o cunună de laur legată cu o bandă albă; cum tribunii plebei Epidius Marullus şi Caesetius Flavus au poruncit ruperea cununii şi arestarea individului, Caesar, furios fie din cauza faptului că aluzia la regalitate nu a produs impresie, fie, cum pretindea, că i s-a luat gloria de a refuza el însuşi oferta, i-a certat dur pe tribuni şi i-a demis. 2. Din această zi n-a mai putut să evite reproşul de a fi dorit titlul de rege, deşi răspundea plebei care-l saluta cu acest titlu că „el este Caesar, nu rege”, iar de Lupercalii, sărbătoarea zeului Pan, când consulul Antonius a vrut în mai multe rânduri să-i pună diadema pe cap, a respins-o şi a depus-o în templul lui Jupiter Optimus Maximus de pe t lapitoliu. 3. Ba chiar s-au răspândit zvonuri diferite că intenţiona să plece la Alexandria sau la Ilion transferind acolo bogăţiile şi esenţa puterii, după ce Italia va fi epuizată de recrutări, iar administraţia Romei încredinţată prietenilor; se spune că, în prima şedinţă a senatului, Lucius Cotta, cvindecemvir, urma să facă propunerea să i se acorde lui Caesar titlul de rege, deoarece în cărţile sibiline stă scris că numai un rege îi poate înfrânge pe părţi. 80. Acestea au fost motivele pentru care conjuraţii au grăbit realizarea planului lor, spre a nu fi obligaţi să aprobe propunerile menţionate. Atunci s-au unit grupurile de doi sau trei care până atunci acţionau separat şi au contopit toate planurile într-unul singur; şi, deoarece nici măcar poporul nu mai era mulţumit de starea prezentă, se răspândeau denigrări ale tiraniei şi se cereau eliberatori. 2. împotriva senatorilor neromani s-au pus afişe cu următorul conţinut: „noroc bun! nimeni să nu-i; frate vreunui senator nou drumul spre senat”; peste tot se cântau următoarele versuri:

Asupra galilor a triumfat Caesar, tot el i-a introdus în senat galii şi-au dat jos brăcinarii şi şi-au pus laticlava.

Când lictorul a anunţat, conform obiceiului, sosirea la

teatru a lui Quintus Maximus, consul supleant pentru trei luni, spectatorii au strigat în cor că „nu este consul”. 3. La alegerile care au urmat după demiterea tribunilor Caesetius şi Marullus au fost descoperite buletine de vot care îi desemnau pe aceştia consuli. S-au găsit persoane care au scris pe statuia lui Lucius Brutus: „numai de-ai fi în viaţă”, iar pe cea a lui Caesar:

„Brutus, deoarece i-a izgonit pe regi, a fost primul făcut consul; Caesar, deoarece i-a izgonit pe consuli, în cele din urmă a fost făcut rege”. 4. Mai mult de şaizeci de cetăţeni au conspirat împotriva lui: Gaius Cassius, Marcus şi Decimus Brutus au fost conducătorii conjuraţiei. Aceştia au ezitat la început dacă să-l ucidă pe Câmpul lui Marte în timpul alegerilor (unii aruncându-l de pe pod, alţii aşteptându-l jos pentru a-l ucide) sau dacă să-l atace pe Via Sacra sau la intrarea în teatru; după ce însă senatul a fost convocat pentru idele lui Marte în curia lui Pompeius, s-au decis repede pentru acest moment şi loc.

81. Asasinarea i-a fost semnalată lui Caesar prin prodigii evidente. Cu puţine luni mai înainte, pe când erau aşezaţi coloni în colonia Capua în baza legii Iulia, în timp ce se făceau săpături pentru construirea vilelor, au distrus morminte antice; le-au distrus cu atât mai mare entuziasm, cu cât, săpând, au descoperit într-unul din ele vase străvechi; în acest mormânt se spunea că se aflau osemintele lui Capys, întemeietorul cetăţii Capua; s-a găsit şi o tablă de bronz pe care erau scrise în greceşte următoarele: „când osemintele lui Capys vor fi descoperite, descendentul lui Iulius va fi ucis de mâna rudelor sale, iar Italia va plăti fapta prin mari nenorociri”. 2. Pentru ca povestea să nu pară o pură invenţie, adaug că ea a fost relatată de Cornelius Balbus, un prieten intim al lui Caesar. Cu câteva zile înaintea morţii a aflat că o herghelie, pe care, pe când trecuse fluviul, o consacrase zeului Rubiconului şi o lăsase slobodă şi fără paznic, refuza cu încăpăţânare hrana şi vărsa lacrimi din belşug. Haruspexul Spurinna l-a avertizat în timpul unui sacrificiu „să se ferească de un pericol care îl va paşte nu după idele

lui Marte”. 3. În ajunul idelor lui martie o pasăre purtând o ramură de laur a pătruns în curia lui Pompeius şi a fost făcută bucăţi de diferite păsări venind dintr-un arbore apropiat. Cu o noapte înainte de a străluci ziua asasinatului, Caesar s-a văzut pe sine însuşi în vis când zburând deasupra norilor, când strângând dreapta lui Jupiter; soţia sa Calpurnia a visat că acoperişul casei se prăbuşeşte şi că soţul ei e străpuns de lovituri în braţele ei; şi brusc s-au deschis de la sine uşile camerei. 4. Din aceste motive şi din cauza sănătăţii, Caesar a ezitat lungă vreme dacă să se ducă sau să rămână acasă şi să amâne propunerile pe care voia să le facă senatului. În sfârşit, la îndemnul lui Decimus Brutus să nu-i lipsească de prezenţa lui pe senatorii veniţi în număr atât de mare, a pornit pe la ora a cincea; pe drum a primit din partea unui individ un bilet cu numele conspiratorilor, pe care l-a pus între celelalte hârtii ca şi cum avea de gând să-l citească mai târziu; apoi a făcut sacrificii fără să obţină prevestiri favorabile; cu toate acestea a intrat în senat dispreţuind semnele divine; şi-a bătut joc şi de Spurinna că ar fi spus lucruri mincinoase, deoarece idele lui Marte sosiseră fără niciun incident; Spurinna i-a replicat că totuşi încă nu trecuseră. 82. În timp ce se aşeza pe locul său din senat, conspiratorii l-au înconjurat sub pretextul omagiului şi imediat Cimber Tillius, care-şi asumase această misiune, s-a apropiat mai mult ca şi cum avea să-l roage ceva: deoarece Caesar l-a refuzat şi l-a amânat cu un gest categoric, Cimber i-a apucat toga de amândoi umerii. Cum Caesar a strigat: „asta este violentă”, unul din cei doi Casca l-a rănit ceva mai jos de gât; 2. Caesar, apucându-l de braţ, l-a străpuns cu stilul, dar, când a vrut să sară, a fost oprit de o nouă rană; când a observat că este asaltat din toate părţile de pumnale, şi-a înfăşurat capul în togă şi cu mâna stângă şi-a tras faldurile togii până jos, ca să cadă cu cât mai mare decenţă, chiar având partea inferioară a corpului acoperită. Astfel a fost străpuns de douăzeci şi trei de lovituri; a scos un singur geamăt la prima lovitură; unii spun că i-ar fi zis în greceşte lui Marcus Brutus, când

l-a văzut năvălind asupra sa: „şi tu, fiul meu”. 3. Toată lumea a fugit în panică. Caesar a zăcut o bucată de vreme, până când trei sclavi l-au aşezat în lectică, cu braţele atârnându-i afară, şi l-au dus acasă. Medicul Antistius era de părere că, între toate rănile, numai a doua, cea din piept, fusese mortală.

Planul conjuraţilor era să-i poarte corpul la Tibru, să-i confişte bunurile, să-i anuleze actele, dar au renunţat de teama consulului Marcus Antonius şi a comandantului cavaleriei Lepidus. 83. La cererea socrului său, Lucius Piso, testamentul lui Caesar a fost deschis şi citit în casa lui Marcus Antonius, testament pe care-l redactase la idele lunii septembrie a anului precedent în proprietatea sa de la Lavicum şi pe care-l încredinţase marii vestale. Quintus Tubero afirmă că de la primul consulat până la începutul războiului civil l-a instituit pe Gn. Pompeius moştenitor şi că a citit în faţa soldaţilor testamentul redactat în acest sens. 2. Însă în ultimul testament a numit trei nepoţi ca moştenitori, pe Gaius Octavius pentru trei sferturi din avere, pe Lucius Pinarius şi pe Quintus Pedius pentru restul de un sfert; în finalul testamentului îl adopta pe Gaius Octavius. Pe majoritatea asasinilor îi numise tutori ai fiului său, dacă i se năştea vreunul; pe Decimus Brutus îl lăsase chiar printre moştenitorii de a doua categorie. A dat poporului roman grădinile din apropierea Tibrului şi fiecăruia trei sute de sesterţi.

84. Când a fost anunţată data funeraliilor, a fost ridicat un rug pe Câmpul lui Marte lângă mormântul Iuliei, iar în faţa tribunei a fost construit un templu de aur, replică în miniatură a templului lui Yenus Genetrix; în interiorul său a fost aşezat pe un pat de fildeş acoperit cu aur şi purpură, iar la cap un trofeu cu haina purtată în ziua asasinatului. Deoarece ziua nu părea a fi de ajuns pentru mulţimea celor care-i aduceau ofrande, s-a decretat că fiecare, fără vreo ordine prestabilită, să se ducă pe Câmpul lui Marte, mergând pe orice drum doreşte. 2. În timpul jocurilor funerare s-au cântat cântece care să inspire milă pentru el şi ură pentru asasini, de pildă versul din tragedia

lui Pacuvius *Judecata armelor*:

Oare trebuia să-i salvez, ca să-mi fie asasini?

şi din *Electra* lui Attius versuri similare. În locul elogiului funebru Marcus Antonius a vestit printr-un crainic hotărârea senatului prin care i se decretau lui Caesar toate onorurile divine şi umane şi jurământul prin care toţi senatorii se angajaseră să-l apere; n-a mai adăugat decât puţine cuvinte. 3. Magistraţii în exerciţiu şi foştii magistraţi au dus patul funebru în for în faţa tribunei. Cum unii voiau să incinereze corpul în sanctuarul lui Jupiter Capitolinul, iar alţii în curia lui Pompeius, pe neaşteptate, doi oameni încinşi cu sabie şi purtând fiecare două suliţe au aprins rugul cu lumînări; pe dată mulţimea a pus de jur-împrejur lemn uscat, banchetele tribunalului şi scaunele judecătorilor, orice obiect pe care-l aduseseră ca ofrandă. 4. Apoi cântăreţii la flaut şi actorii şi-au scos hainele, pe care le luaseră pentru respectiva împrejurare din instrumentarul triumfurilor, le-au rupt şi le-au aruncat în mijlocul flăcărilor; veteranii legiunilor au făcut acelaşi lucru cu armele cu care se împodobiseră; matroanele au aruncat în flăcări majoritatea podoabelor lor, globurile de aur şi togile pretexte ale copiilor.

În acest doliu general l-a deplâns şi o mulţime de oameni din neamurile străine, fiecare după obiceiul său, şi, mai ales, iudeii, >; are s-au adunat în jurul rugului mai multe nopţi de-a rândul. K5. Imediat după funeralii, plebea s-a îndreptat cu torţe spre casa lui Brutus şi Cassius; respinsă cu mare greutate, l-a întâlnit în cale pe Helvius Cinna pe care prin confuzie l-a luat drept (lomelius Cinna, căutat încă din ajun, deoarece ţinuse un discurs violent împotriva lui Caesar; l-au ucis pe Helvius Cinna şi i-au purtat capul înfipt într-o suliţă. Mai târziu plebea a aşezat în for

O coloană masivă din marmură de Numidia de vreo douăzeci de picioare înălţime, cu inscripţia. Părintelui Patriei". Lungă vreme a rămas în obicei să se ofere sacrificii la coloană, să se facă

1 agăduieli sacre şi să se rezolve diferendele jurând

pe numele lui Caesar.

86. Rude de-ale lui Caesar au fost de părere că el nu mai voia să-şi prelungească existenţa şi de aceea nu şi-a îngrijit sănătatea care se deteriorara. Din acest motiv el n-ar fi dat atenţie semnelor divine şi avertismentelor prietenilor. Alţii cred că el a preferat să înfrunte o dată toate pericolele decât să trebuiască să se apere permanent. 2. Alţii socotesc că, datorită încrederii pe care o avea în ultimul *senatus consultum* şi în jurământul depus tic senatori, a îndepărtat escorta înarmată cu săbii, formată din soldaţi hispanici; alţii relatează că obişnuia să spună: „statul este mai interesat decât mine în salvarea mea; eu unul de lungă vreme, un dobândit suficientă putere şi glorie; statul însă, dacă mi se întâmplă o nenorocire, nu va avea linişte şi va avea de înfruntat războaie civile”. 87. Aproape toţi sunt de acord că a murit aşa cum şi-a dorit. Căci, lungă vreme înainte, citind la Xenofon că Cyrus în timpul ultimei boli a făcut recomandări în ceea ce priveşte funeraliile sale, a respins ideea unei morţi atât de lente şi şi-a dorit una instantanee; în ajunul morţii, în timpul discuţiei despre cea mai plăcută moarte, care a avut loc la cina oferită de Marcus Lepidus, a preferat-o pe cea rapidă şi neaşteptată.

88. A murit la vârsta de cincizeci şi şapte de ani şi a fost aşezat în rândul zeilor nu printr-o hotărâre a senatului, ci din credinţa poporului. Într-adevăr, în timpul jocurilor, primele pe care moştenitorul său Augustus i le-a consacrat, o cometă a strălucit timp de şapte zile apărând în jurul orei a unsprezecea; s-a răspândit credinţa că ea reprezintă sufletul lui Caesar primit în cer. Clădirea senatului în care a fost ucis a fost zidită, idele lui Marte declarate „zi paricidă” şi s-a interzis senatului să mai ţină şedinţă la această dată.

89. Asasinii săi, aproape toţi, nu i-au supravieţuit mai mult de trei ani şi nici n-au murit de moarte naturală. Cu toţii au fost condamnaţi şi au pierit în chip tragic, unii într-un naufragiu, alţii în luptă; câţiva dintre ei s-au sinucis cu acelaşi pumnal cu care-l asasinaseră pe Caesar.

CARTEA A DOUA
DIVINUL AUGUSTUS

1. Multe fapte arată că ginta Octavia a fost odinioară strălucită în oraşul Velitrae. Într-adevăr şi cartierul aşezat în cea mai aglomerată parte a oraşului se numea Octavius şi se arăta un iltar consacrat de un Octavius care, conducător într-un război cu vecinii, pe când aducea din întâmplare sacrificii lui Marte, a fost anunţat de o incursiune neaşteptată a duşmanilor; în această situaţie el a scos din foc măruntaiele semicrude ale victimelor, le-a tăiat, a plecat la luptă în aceste condiţii şi s-a întors învingător. Există chiar o hotărâre publică prin care de atunci înainte măruntaiele să-i fie astfel oferite lui Marte, iar resturile victimelor să le fie date Octaviilor. 2. Această gintă a fost introdusă în senat de regele Tarquinius Priscus între cele de al doilea rang, apoi a fost aşezată de Servius Tullius între cele patriciene; după un timp a revenit între cele plebeiene şi din nou, după un lung interval, între cele patriciene datorită divinului Iulius. Primul din acest neam care a dobândit o magistratură în urma sufragiului poporului a fost C. Rufus. 2. Acesta, devenit cvestor, a avut doi fii, pe Gnaeus şi pe Gaius, din care au descins cele două ramuri ale Octaviilor de condiţie diferită: Gnaeus şi apoi descendenţii săi au dobândit onorurile supreme, Gaius şi urmaşii săi, fie datorită destinului, fie datorită propriei voinţe, au rămas în ordinul ecvestru până la tatăl lui Augustus. Străstrăbunicul lui Augustus, în timpul celui de al doilea război punic, a făcut serviciul militar în Sicilia sub comanda lui Aemilius Papus. Străbunicul s-a mulţumit cu magistraturi municipale şi a îmbătrânit în linişte datorită unei averi importante. 3. Alţii spun toate acestea; Augustus însuşi n-a spus nimic mai mult decât că s-a născut într-o veche şi bogată familie de cavaleri şi că primul senator din rândurile ei a fost tatăl său. Marcus Antonius i-a reproşat că a avut un străbunic libert, un curelar din satul Thurinum, şi un bunic bancher. N-am găsit nimic mai mult despre strămoşii paterni ai lui Augustus.

3. C. Octavius tatăl s-a bucurat din tinereţe de o mare avere şi reputaţie, încât chiar mă mir că acesta a fost numit de unii bancher, agent electoral şi negustor pe Câmpul lui Marte; crescut în opulenţă, el a dobândit cu uşurinţă funcţii publice şi le-a îndeplinit cu succes. După ce şi-a încheiat preţura, a obţinut prin tragere la sorţi Macedonia şi, ducându-se spre provincie, a lichidat, în baza unei misiuni extraordinare încredinţate de senat, pe sclavii fugari, resturile bandelor lui Spartacus şi Catilina care terorizau teritoriul Thurinum. 2. În guvernarea provinciei a dovedit tot atâta spirit de dreptate cât şi curaj; după ce i-a zdrobit pe baesi şi pe traci într-o mare bătălie, s-a purtat atât de bine cu aliaţii, încât Cicero, într-o scrisoare adresată fratelui său Quintus, care exercita în acelaşi timp proconsulatui Asiei nu cu bună reputaţie, îl îndeamnă şi îi recomandă să-l imite pe vecinul său Octavius în relaţiile cu aliaţii. 4. La reîntoarcerea din Macedonia a murit pe neaşteptate mai înainte de a-şi putea pune candidatura la consulat. În urma lui au rămas trei copii: Octavia Maior pe care a avut-o cu Anchaiia, Octavia Minor şi Augustus pe care i-a avut cu Atia. Atia era fiica lui M. Atius Balbus şi a Iuliei, sora lui Gaius Caesar. Pe linie paternă Balbus era originar din Ancia şi avusese mulţi senatori în familie; pe linie maternă era înrudit îndeaproape cu Pompeius Magnus şi, după ce a fost pretor, a făcut parte din cei douăzeci de bărbaţi însărcinaţi cu împărţirea ogorului campan plebei în baza legii Iulia. 2. Însă acelaşi Antonius, dispreţuind şi familia pe linie maternă a lui Augustus, i-a reproşat că străbunicul lui a fost de neam african, că ar fi exercitat la Ancia când meseria de parfumar, când pe cea de franzelar. Într-o scrisoare, Cassius din Parma îl taxează pe Augustus nu numai ca nepot de franzelar, ci şi ca nepot de bancher în următorii termeni: „făina maternă îţi vine din grosolana moară din Ancia; pe aceasta a făurit-o un schimbător de bani din Nemlum cu mâinile negre din cauza contactului cu monedele”.

5. Augustus s-a născut în timpul consulatului lui M.

Tullius Cicero şi C. Antonius, în ziua a noua înainte de kalendele lui octombrie, puţin timp înainte de răsăritul soarelui, în regiunea Palatinului numită „La capetele de bou”, unde acum are un sanctuar construit destul de târziu după moartea sa. Căci, aşa cum rezultă din actele senatului, gânduri tânăr, C. Laetorius, de neam patrician, ca argument pentru a fi tratat cu indulgentă într-un proces de adulter, a invocat în faţa senatorilor, pe lângă vârsta şi familia sa ilustră, faptul că este proprietarul şi ca şi paznicul pământului pe care păşise pentru prima dată Divinul Augustus şi că, din acest motiv, el cere să i se acorde indulgenţă datorită acestui zeu care, ca să zică aşa, îi aparţine, senatul a decis atunci ca acea parte a casei să-i fie consacrată lui Augustus. 6. Se mai vede şi astăzi casa modestă şi asemănătoare unei magazii pe pământul aparţinând familiei lângă porţile Velitre unde a crescut; vecinii cred chiar că s-a născut acolo. Există o interdicţie religioasă de a intra altfel decât cu un motiv întemeiat şi în mod pios, căci se răspândise încă de mult credinţa că oricine pătrundea fără rost era cuprins de un tremur de spaimă; credinţa a fost confirmată şi mai târziu: s-a întâmplat că un nou proprietar al casei s-a dus, fie din întâmplare, fie ca să braveze, să se culce în ea; după puţine ore ale nopţii a fost expulzat de o forţă neaşteptată şi necunoscută şi a fost găsit aproape mort, cu patul său în faţa porţii.

7. În timpul copilăriei i s-a dat *cognomen-ul* de Thurinus în amintirea originii strămoşilor săi sau pentru că în regiunea Thurinum tatăl său, scurtă vreme după naşterea sa, a repurtat succesul împotriva sclavilor fugari. Pentru a dovedi că a avut *cognomen*-ul de Thurinus amintesc descoperirea mea: am găsit o veche statuie de bronz reprezentându-l pe Augustus copil, pe care este scris cu litere de fier aproape ruginite aceste nume; am dăruit statuia principelui Hadrianus care o cinsteşte printre zeii Lari în dormitorul său. Pe deasupra, M. Antonius în scrisorile sale îl numeşte în bătaie de joc Thurinus, iar Augustus s-a limitat în a răspunde că îl miră faptul că i se

reproşează primul său nume. 2. Mai târziu a adoptat numele de Gaius Caesar şi, apoi, *cognomen*-ul de Augustus; pe primul, în baza testamentului unchiului său după mamă, pe al doilea în urma moţiunii lui Munatius Plancus; unii senatori se gândiseră să se numească Romulus, ca fiind al doilea întemeietor al Romei; a prevalat numele de Augustus atât datorită noutăţii lui, cât şi datorită caracterului său mai grandios: termenul derivă fie din *auctus* (sporit), fie din expresia *avium gestus gustusve* (bătaia din aripi a păsărilor sau pofta lor de mâncare), şi se aplică în egală măsură locurilor sanctificate prin religie şi celor într-un fel oarecare consacrate, cum arată Ennius în versul: „după ce strălucita Romă a fost întemeiată sub auguste augurii”.

8. La vârsta de patru ani şi-a pierdut tatăl. La doisprezece a ţinut discursul funebru în faţa adunării pentru bunica sa Iulia. Patru ani mai târziu a îmbrăcat toga virilă şi a primit recompense militare în timpul triumfului african al lui Caesar, deşi nu luase parte la campanie datorită vârstei sale. Apoi, când unchiul său a plecat în Hispania împotriva fiilor lui Gnaeus Pompeius, l-a urmat, deşi abia se restabilise după o boală grea; a mers pe drumuri înţesate de duşmani cu o escortă redusă, a suferit şi un naufragiu, ceea ce l-a determinat pe Caesar să-l aprecieze pentru trăsăturile de caracter şi pentru îndrăzneala călătoriei.

2. Caesar, după cucerirea Hispaniei, a plănuit o campanie împotriva dacilor şi apoi împotriva părţilor şi l-a trimis în acest scop la Apollonia, unde şi-a petrecut timpul liber dedicându-se studiului. De îndată ce a aflat despre asasinarea lui Caesar şi că fusese lăsat moştenitor, a ezitat lungă vreme dacă să nu ceară ajutorul legiunilor învecinate; a renunţat la această idee ca fiind temerară şi prematură. A revenit la Roma şi şi-a cerut moştenirea, în ciuda dubiilor mamei sale şi a opoziţiei socrului său Marcius Philippus, om de rang consular. Apoi, recrutând armate, din acest moment a guvernat statul mai întâi împreună cu Marcus Antonius şi Marcus Lepidus, apoi

aproximativ doisprezece ani numai cu Antonius, la sfârşit singur timp de patruzeci şi patru de ani.

9. Am arătat pe scurt etapele vieţii lui; acum voi urmări diferitele părţi, dar nu prezentându-le cronologic, ci grupând laptele pe categorii, pentru a putea fi arătate şi cunoscute mai dar.

A purtat cinci războaie civile: la Mutina, Philippi, Perusia, în Sicilia şi la Actium; pe primul şi pe ultimul – împotriva lui Marcus Antonius, pe al doilea – împotriva lui Brutus şi Cassius, pe al treilea – împotriva lui Lucius Antonius, fratele triumvirului, pe al patrulea – împotriva lui Sextus Pompeius, fiul lui Gnaeus Pompeius. 10. Cauza tuturor acestor războaie a fost următoarea: socotind că prima sa îndatorire era să răzbune asasinarea unchiului său şi să-i apere opera, de îndată ce a revenit de la Apollonia a hotărât să-i atace prin forţă pe Brutus şi pe Cassius, care la acea dată nu se aşteptau la aşa ceva; dar, fiindcă mai târziu, prevăzând pericolul, au fugit, s-a decis să-i acţioneze în justiţie şi să-i condamne în contumacie pentru omucidere. Deoarece magistraţii nu îndrăzneau să organizeze jocurile în cinstea victoriei lui Caesar, le-a organizat el însuşi. 2. Şi, pentru a putea îndeplini cu mai multă îndrăzneală celelalte proiecte, deşi era patrician şi încă nu devenise senator, şi-a pus candidatura pentru funcţia de tribun al plebei devenită vacantă prin moartea neaşteptată a unuia dintre ei. Dar, cum consulul Marcus Antonius, în sprijinul căruia îşi pusese mari speranţe, se opunea proiectelor sale şi îi pretindea să se supună dreptului public şi regulilor în orice iniţiativă, în schimb îşi asigura lui însuşi enorme recompense, a trecut de partea oprimaţilor: simţise ura lor împotriva lui Antonius, mai ales de când îl asedia pe D. Brutus la Mutina şi se străduia să-l izgonească dintr-o provincie acordată lui de către Caesar şi confirmată de senat. 3. La îndemnul unora, Augustus i-a trimis asasini; dar tentativa fiind descoperită, temându-se pentru sine, i-a chemat pe veterani, prin intermediul unor daruri cât a putut mai bogate, în ajutorul său şi al statului; deoarece a primit ordinul să se pună în fruntea acestei

armate în calitate de propretor şi să-i dea ajutor împreună cu consulii Hârtius şi Pansa lui Decimus Brutus, a încheiat în trei luni, în două bătălii, războiul care-i fusese încredinţat. În prima bătălie, spune Antonius, a fugit şi a apărut doar două zile mai târziu fără mantaua de comandant şi fără cal; în a doua, faptul era absolut sigur, şi-a făcut datoria nu numai de comandant, ci şi de soldat: în plină bătălie, cum stegarul fusese grav rănit, Augustus a luat el însuşi pe umeri însemnul şi l-a purtat lungă vreme. 11. În acest război au căzut Hârtius şi Pansa, primul în bătălie, al doilea puţin după aceea în urma rănilor; s-a răspândit zvonul că Augustus i-a ucis ca, Antonius fiind fugar şi statul lipsit de consuli, să rămână singurul stăpân al armatei învingătoare. În orice caz moartea lui Pansa a fost atât de suspectă, încât medicul Glyco a fost aruncat în puşcărie sub acuzaţia de a-i fi pus otravă în rană. Aquilius Niger adaugă la toate acestea că Augustus l-a ucis el însuşi pe Hârtius, celălalt consul, în tumultul bătăliei. 12. Dar când a aflat că, după înfrângere, Antonius îşi găsise refugiu la M. Lepidus şi la ceilalţi generali, a abandonat fără ezitare partida oprimaţilor, pretextând pentru schimbarea lui de atitudine spusele şi faptele unora dintre aceştia: se plângea că unii ar fi spus că este un copil, alţii, că trebuie acoperit de flori şi ridicat la cer; toate acestea pentru a nu-i aduce lui şi veteranilor săi recunoştinţa pe care o merita. Şi pentru a demonstra mai clar regretul pentru alegerea făcută în trecut, când locuitorii din Nursia au ridicat din tezaurul public un monument în cinstea cetăţenilor căzuţi în lupta de la Mutina cu inscripţia că au murit pentru libertate, le-a impus o amendă enormă şi, cum nu erau în stare s-o plătească, i-a izgonit din oraş.

13. Încheind o alianţă cu Antonius şi Lepidus, a terminat în două bătălii războiul de la Philippi, deşi era slăbit şi bolnav; în timpul primei bătălii tabăra lui a fost cucerită şi abia a reuşit să se salveze fugind la aripa comandată de Antonius. Succesul repurtat nu l-a moderat, ci a trimis la Roma capul lui Brutus, ca să fie zvârlit la picioarele statuii lui Caesar, şi s-a dezlănţuit împotriva

tuturor prizonierilor nobili pe care nu i-a cruţat de vorbe jignitoare; se pare că i-a răspuns unuia dintre aceştia, atunci când l-a implorat să-i asigure un mormânt, că „asta va fi treaba vulturilor**; alţi doi prizonieri, tată şi fiu, i-au cerut să le cruţe viaţa; le-a poruncit să tragă la sorţi între ei şi i-a privit pe iimândoi murind, căci tatăl s-a oferit el însuşi să fie ucis, iar fiul s-a sinucis după aceea. Din acest motiv ceilalţi prizonieri, între care şi M. Favonius – acel emul al lui Cato –, pe când erau duşi în lanţuri, îl salutau cu respect pe generalul Antonius, în schimb pe Augustus îl copleşeau cu cele mai teribile insulte în faţa tuturor.

3. După împărţirea sarcinilor în urma victoriei, Antonius a primit misiunea de a organiza Orientul, iar Augustus de a-i readuce pe veterani în Italia şi de a-i stabili pe ogoarele municipale; prin aceasta şi-a îndepărtat de sine şi pe veterani şi pe proprietarii de pământuri, căci ultimii s-au plâns că au fost izgoniţi din posesiunile lor, primii că n-au fost răsplătiţi conform speranţelor pe care şi le făcuseră ca urmare a meritelor lor. 14. În acest răstimp, Lucius Antonius, în baza consulatului pe care-l exercita şi a forţei fratelui său, punea la cale o rebeliune; Augustus l-a constrâns să se refugieze la Perusia şi l-a împins prin înfometare la capitulare; cu toate acestea a înfruntat mari pericole şi înainte şi în timpul acestui război. Asistând la un spectacol public, l-a dat afară prin servitorul său pe un soldat de rând care se aşezase pe cele patrusprezece rânduri rezervate cavalerilor, s-a răspândit zvonul, pus în circulaţie de detractori, că l-ar fi ucis prin tortură şi puţin a lipsit să nu fie făcut bucăţi de mulţimea soldaţilor indignaţi; spre norocul lui, cel considerat mort a apărut pe neaşteptate viu şi nevătămat. Altă dată, în timp ce sacrifica sub zidurile Pensiei, aproape a fost capturat de o ceată de gladiatori, care organizaseră o incursiune. 15. După cucerirea Peruşiei a ordonat foarte multe execuţii; cei care căutau să se scuze sau îi cereau iertare primeau răspunsul că „trebuie să moară”. Unii autori scriu că a ales trei sute de prizonieri din cele două ordine şi i-a sacrificat ca victime la altarul Divinului Iulius, de idele lui Marte. Alţii

susţin că a pus mâna pe arme pentru a-i demasca pe inamicii secreţi şi pe cei care trecuseră de partea sa mai mult de teamă decât din voinţa lor, oferindu-le posibilitatea de a trece de partea lui Lucius Antonius pentru a putea, după ce îi va fi înfrânt, să le confişte bunurile şi să le atribuie veteranilor săi.

16. Războiul din Sicilia a fost unul din primele pe care le-a angajat, dar a durat mult, căci l-a întrerupt adesea, când pentru a-şi reface flota distrusă în două rânduri de furtună în plină vară, când pentru a încheia pacea la insistentele poporului, deoarece, din cauza întreruperii aprovizionărilor, se agrava foametea. În sfârşit, după ce construise nave noi şi eliberase douăzeci de mii de sclavi pentru a-i avea vâslaşi, a construit portul Iulius la Baiae prin unirea lacurilor Lucrinum şi Avem us cu marea. În acest răstimp şi-a exersat trupele pe timp de iarnă şi după aceea l-a înfrânt pe Sextus Pompeius între oraşele Mylae şi Naulochus; înainte de ora declanşării bătăliei a fost cuprins pe neaşteptate de un somn atât de adânc, încât prietenii au trebuit să-l trezească pentru a da semnalul bătăliei. 2. Cred că asta l-a îndreptăţit pe Antonius să-i reproşeze faptul că „n-a avut curajul să privească în faţă o armată organizată pentru bătălie, ci a rămas stupefiat, culcat pe spate, privind cerul, aşteptând, pentru a se ridica şi a veni în faţa trupelor, ca Marcus Agrippa să pună pe fugă navele inamice”. Alţii incriminează o faptă şi o vorbă a lui: când furtuna i-a înghiţit flota ar fi exclamat că „el va dobândi victoria chiar în pofida lui Neptun” şi că la primele jocuri a exclus din cortegiul tradiţional statuia acestui zeu. 3. N-a înfruntat în niciun alt război mai multe şi mai mari pericole. După ce a trecut armata în Sicilia, s-a reîntors pe continent pentru a căuta restul trupelor, dar a fost atacat prin surprindere de Democharesşi Apollophaneş, prefecţi ai lui Sextus Pompeius, şi a reuşit cu mare greutate să scape cu o singură corabie. De asemenea, pe când mergea pe jos în jurul oraşului Locri pentru a ajunge la Rhegion, a văzut de departe biremele lui Pompeius care navigau lângă ţărm;

crezând că sunt ale sale, a coborât la mal şi eră cât pe aci să fie prins. Şi chiar în aceste circumstanţe când fugea pe cărări lăturalnice, un sclav al lui Aemilius Paulus, tovarăşul lui de drum, furios că Augustus îl proscrisese odinioară pe Paulus tatăl, a încercat să-l omoare, socotind că s-a ivit ocazia răzbunării.

4. După fuga lui Sextus Pompeius, văzându-l pe celălalt coleg al său, Marcus Lepidus, pe care-l chemase în ajutor din

Africa, mândru de cele douăzeci de legiuni ale sale şi încercând să-l terorizeze prin ameninţări, în dorinţa de a deţine primul i ung, l-a deposedat de armată şi, doar în urma rugăminţilor, i-a cruţat viaţa, exilându-l pentru totdeauna la Circei.

17. Alianţa lui cu Marcus Antonius a fost întotdeauna îndoielnică şi nesigură, cu toate variile reconcilieri; a rupt alianţa la sfârşit şi, ca să demonstreze că Antonius şi-a trădat spiritul civic, s-a îngrijit să deschidă şi să citească în faţa adunării testamentul lăsat de Antonius la Roma, prin care îi desemna ca moştenitori şi pe copiii lui cu Cleopatra. 2. Deşi l-a declarat inamic public, i-a trimis lui Antonius toate rudele şi prietenii, între alţii pe C. Sosius şi T. Domitius, la data aceea consuli. De asemenea i-a scutit pe locuitorii Bononiei, deoarece erau clienţii din vechime ai lui Antonius, să se înroleze în armata sa cum a procedat restul Italiei. Nu mult după aceea l-a învins pe Antonius în lupta navală de la Actium; lupta s-a prelungit atât de mult, încât, învingător, a înnoptat pe corabie. 3. De la Actium s-a dus în Samos pentru a petrece iarna, dar, tulburat de ştirile despre revolta soldaţilor, pe care-i trimisese după victorie la Brundisium şi care cereau răsplată şi concediu, a revenit în Italia; în timpul traversării mării a înfruntat două furtuni: prima, între promontoriile Peloponezului şi ale Actoliei, cealaltă, în apropierea munţilor Cerauni; de fiecare dată o parte a corăbiilor libumice a fost scufundată, iar propria corabie a avut pânzele rupte şi cârma frântă; n-a zăbovit mai mult de douăzeci şi şapte de zile la Brundisium, timp în care a rezolvat cererile soldaţilor;

apoi, navigând pe lângă coastele Asiei şi ale Siriei s-a îndreptat spre Egipt şi a asediat Alexandria, unde se refugiaseră Antonius şi Cleopatra; în scurtă vreme le-a stăpânit pe toate. 4. Antonius a făcut o târzie tentativă de pace, dar Augustus l-a constrâns la sinucidere şi i-a privit cadavrul. Adorit atât de mult s-o aibă pe Cleopatra în viaţă pentru triumful său, încât a adus psili, o populaţie africană, care să-i sugă veninul din rană, deoarece se credea că a murit muşcată de un şarpe. Amândurora le-a dat un mormânt comun şi a desăvârşit monumentul funerar pe care îl începuseră. 5. Pe Antonius cel tânăr, mai vârstnicul dintre cei doi fii, l-a ucis smulgându-l de la picioarele statuii Divinului Iulius, la care se refugiase după multe şi zadarnice rugăminţi. De asemenea pe Caesarion, fiul pe care Cleopatra se lăuda că l-a avut cu Caesar, l-a prins în timpul fugii şi l-a omorât. Pe copiii lui Antonius şi ai reginei i-a tratat ca pe rudele sale: nu numai că i-a lăsat în viaţă, dar mai târziu i-a susţinut şi ajutat conform situaţiei fiecăruia. 18. În acelaşi timp a vrut să vadă sarcofagul şi corpul lui Alexandru cel Mare: după ce acestea au fost scoase din mormânt, l-a cinstit aşezându-i pe cap o coroană de aur şi pe corp, flori; întrebat dacă nu vrea să-i vadă şi pe Ptolemei, a răspuns: „am vrut să văd un rege, nu nişte morţi”. 2. A organizat Egiptul în forma unei provincii şi, pentru a-l face mai roditor şi mai apt să contribuie la aprovizionarea Romei, a curăţat cu ajutorul armatei canalele deteriorate de timp în care se revărsa Nilul. Pentru a perpetua amintirea victoriei asupra lui Antonius a întemeiat lângă Actium oraşul Nicopolis şi a instituit jocuri cvinevenale, a mărit vechiul templu al lui Apollo; a împodobit locul unde îşi aşezase tabăra cu prăzi navale şi l-a consacrat lui Neptun şi lui Marte.

19. O serie de tentative de rebeliune şi de conjuraţii, descoperite mai înainte de a lua amploare, au fost jugulate în diferite momente: mai întâi cea a lui Lepidus cel tânăr, apoi cea a lui Varro Murena şi a lui Fannius Caepio, mai târziu cea a lui M. Egnatius, a lui Plautius Rufus şi a lui Lucius Paulus, ginerii săi, pe lângă acestea cea a lui L.

Audasius, un falsificator bătrân şi infirm, de asemenea cea a lui Asinius Epicadus, un individ cu sânge amestecat ilir şi italic, în sfârşit cea a lui Telephus, un sclav, nomenclatorul unei femei. 2. Audasius şi Epicadus hotărâseră să-i facă să evadeze pe Iulia, fiica lui Augustus, şi pe nepotul său Agrippa Postumus din insulele în care fuseseră exilaţi şi să-i ducă la armate; Telephus, ca şi cum destinul i-ar fi rezervat domnia, a vrut să-l atace pe el şi senatul. Ba chiar un simplu soldat al armatei ilirice a înşelat vigilenţa paznicilor şi a fost prins într-o noapte cu un cuţit de vânătoare la cingătoare: nu s-a putut afla dacă era nebun sau dacă doar simula nebunia: torturile nu l-au putut determina să facă vreo mărturisire.

20. A condus personal doar două războaie externe: ca adolescent cel din Dalmatia, iar, după înfrângerea lui Antonius, cel împotriva cantabrilor. În timpul celui dalmatic a fost rănit: în cursul unei bătălii a fost lovit la genunchiul drept de o piatră, în alta a avut piciorul şi amândouă braţele rănite în urma prăbuşirii unui pod. Celelalte războaie le-a purtat prin intermediul legaţilor săi; totuşi, în timpul celor panonice şi germanice, fie a intervenit personal, fie le-a urmărit de aproape plecând de la Roma până la Ravenna sau Mediolanum sau Aquileia. 21. A supus – fie personal, fie prin intermediari – Cantabria, Aquitania, Pannonia, Dalmatia cu întregul Illyricum, de asemenea Raetia, pe vindelici şi pe salsi, un neam din munţii Alpi. A oprit şi incursiunile dacilor, ucigând trei din conducătorii lor împreună cu un număr mare de soldaţi; i-a aruncat pe germani dincolo de fluviul Albis, cu excepţia suebilor şi a scambrilor pe care, deoarece se supusesem, i-a dus în Gallia şi i-a aşezat pe terenurile învecinate Rinului. A supus şi alte popoare neîmblânzite până atunci. 2. N-a declanşat niciun război fără motive legitime şi întemeiate; de altminteri, a fost atât de puţin dornic de a extinde imperiul şi de a-şi spori gloria militară, încât i-a obligat pe principii unor popoare barbare să jure în templul lui Marte Răzbunătorul că vor respecta tratatele şi pacea pe care ei o ceruseră; a încercat şi o

metodă nouă – anume de a lua ca ostateci nu bărbaţi, ci femei, deoarece a constatat că bărbaţii nu reprezentau o garanţie suficientă; şi totuşi le-a dat tuturor întotdeauna posibilitatea de a-şi lua înapoi ostatecii, ori de câte ori voiau. Atunci când reluau războiul prea des sau în chip perfid, s-a limitat ca represalii să-i facă pe prizonieri sclavi şi să-i trimită într-o regiune îndepărtată de a lor şi să nu fie eliberaţi înainte de treizeci de ani. 3. Datorită faimei virtuţii şi moderaţiei sale, inzii şi sciţii, popoare cunoscute mai mult din auzite, i-au trimis din proprie iniţiativă ambasadori pentru a solicita prietenia sa şi a poporului roman. Părţii i-au cedat cu uşurinţă Armenia şi însemnele militare, pe care le luaseră de la Marcus Crassus şi de la Marcus Antonius, şi i-au oferit pe deasupra ostateci şi, în sfârşit, în diferite situaţii, când mai mulţi candidaţi îşi disputau tronul pârtie, n-au recunoscut decât candidatul ales de Augustus. 22. Templul lui Ianus Quirinius, care nu fusese închis decât de două ori înaintea lui de la întemeierea Romei, a fost închis de trei ori într-un interval de timp mult mai scurt, pacea fiind instaurată pe pământ şi pe mare. A intrat de două ori în Roma având onoarea ovaţiilor, după războiul de la Phillippi şi, din nou, după cel din Sicilia. A celebrat trei triumfuri curule – cel dalmatic, actiac şi alexandrin, toate în trei zile una după alta.

23. A suferit în total doar două înfrângeri grave şi ruşinoase, şi numai în Germania: înfrângerea lui Lollius şi cea a lui Varus; prima a produs mai multă dezonoare decât pierderi, cea a lui Varus a dus la masacrarea a trei legiuni cu comandant, legaţi şi totalitatea trupelor auxiliare. La aflarea veştii Augustus a dispus santinele în toată Roma, spre a preveni dezordinea, şi a prelungit comanda militară a guvernatorilor de provincii, socotind că experienţa şi practica sunt necesare pentru a-i menţine pe aliaţi credincioşi. 2. I-a promis lui Jupiter Optimus Maximus mari jocuri, dacă situaţia statului se îmbunătăţeşte; aşa ceva nu se mai întâmplase din vremea războaielor cu cimbrii şi marşii. A fost, se zice, atât de impresionat, încât luni întregi nu s-a bărbierit şi nu s-a tuns, şi din când în când se

izbea cu capul de uşă strigând: „Quintilius Varus, redă-mi legiunile”; ziua aceasta de dezastru a fost de aici înainte pentru el în fiecare an o zi de tristeţe şi de doliu.

24. În domeniul organizării armatei a introdus numeroase reforme şi a reactualizat unele practici străvechi. A menţinut o disciplină riguroasă. Nici măcar legaţii săi nu primeau permisii pentru a-şi vedea soţiile decât cu mare greutate şi numai în timpul Iernilor de iarnă. Un cavaler roman le-a tăiat celor doi fii degetele mari pentru a-i scăpa de serviciul militar; când l-a descoperit, Augustus l-a vândut pe el şi toate bunurile sale la licitaţie, dar, cum a constatat că publicanii erau dispuşi să-l cumpere, l-a vândut unui libert al său cu ordinul de a-l duce la ţară, dar să-l lase să trăiască ca un om liber. 2. A demobilizat dezonorant legiunea a zecea, deoarece se supusese cu aroganţă; de asemenea, când alte legiuni cereau concediu cu prea mare insistenţă, le libera fără să le acorde recompensele datorate serviciilor făcute. Cohortele care cedaseră în faţa duşmanului le-a decimat şi le-a hrănit cu orz. Când se întâmpla ca centurionii să-şi I larâsească posturile de pază, îi pedepsea cu moartea ca pe nişte simpli soldaţi; pentru delicte de alt gen le aplica pedepse infamante, condamnându-i, de pildă, să stea în picioare o zi întreaga în faţa cortului comandantului, uneori îmbrăcaţi doar în iunică, fără centură, câteodată ţinând în mână o tijă de zece picioare sau o bucată de gazon. 25. Niciodată după războaiele civile n-a mai utilizat în discursuri sau în proclamaţii termenul de camarazi de arme, ci pe cel de soldaţi; n-a permis nici fiilor săi, nici fiilor vitregi, când erau investiţi cu comandamente, să utilizeze alt termen, socotind că primul este prea ambiţios, nepotrivit cu disciplina militară, cu ordinea necesară timpurilor sau cu maiestatea sa şi a familiei sale. 2. În afară de situaţii speciale, în timpul unor incendii la Roma şi în timpul unei creşteri nemăsurate a preţului griului, când s-a temut de tulburări, n-a înrolat liberţi ca soldaţi decât în două rânduri: o dată, pentru a apăra coloniile din vecinătatea Illyricumului, a doua oară pentru a păzi

malurile fluviului Rin; era vorba de sclavi bogaţi, bărbaţi şi femei deopotrivă eliberaţi pe loc, aşezaţi în prima linie fără să fie amestecaţi cu soldaţii oameni liberi prin naştere şi fără să poarte acelaşi tip de armament. 3. În ce priveşte recompensele militare, Augustus decerna mai uşor decoraţii, orice însemne de aur sau de argint, decât coroane murale a căror valoare era onorifică; pe acestea din urmă le acorda cu mare zgârcenie, fără să urmărească popularitatea, de multe ori unor simpli soldaţi. După victoria navală din Sicilia, i-a dăruit lui Marcus Agrippa un steag de culoarea cerului. Generalilor care triumfaseră, chiar dacă îl întovărăşiseră în expediţii şi participaseră la victoriile lui, nu a crezut de cuviinţă să le acorde asemenea recompense, deoarece ei înşişi aveau dreptul să le acorde oricui ar crede de cuviinţă. 4. Era de părere că un general desăvârşit nu trebuie să fie nici grăbit, nici temerar. De aceea repeta întruna: „grăbeşte-te încet!” Şi „un conducător trebuie să fie mai mult prudent decât temerarr (Euripide, *Fenicienele*, 599), şi „faci destul de repede ceea ce faci bine”. Afirma că n-a pornit vreo bătălie sau vreun război dacă nu constata că profitul scontat avea să fie mai mare decât pierderile previzibile. îi compara pe cei care riscau mult pentru a câştiga puţin cu pescarii pescuind cu cârlige de aur, a căror pierdere nu putea fi compensată prin nicio captură.

26. A preluat unele magistraturi şi misiuni înainte de timpul legal, unele de un tip nou şi altele conferite pentru totdeauna. A pus mâna pe consulat la vârsta de douăzeci de ani, punând în mişcare spre Roma legiuni care să ceară în numele lor magistratura supremă pentru el; cum senatul ezita, centurionul Cornelius, conducătorul delegaţiei, a aruncat în spate mantaua, a arătat vârful sabiei şi n-a ezitat să spună în plin senat: „dacă voi nu-l faceţi consul, îl va face sabia”. 2. A exercitat un al doilea consulat nouă ani mai târziu, un al treilea după un an, la fel şi celelalte fără întrerupere până la al unsprezecelea; mai târziu, cum i se tot ofereau şi le refuza, a cerut el însuşi un al doisprezecelea, după un lung interval de şaptesprezece

ani, apoi un al treisprezecelea doi ani mai târziu, căci a vrut să fie în posesia magistraturii supreme pentru a-i prezenta în for pe fiii săi Gaiiis şi Lucius, când aceştia şi-au făcut debutul. 3. Cinci consulate, de la al şaselea la al zecelea, au durat tot anul, celelalte, sau nouă sau şase sau patru sau trei luni, al doilea doar câteva ore. În acest an a stat doar puţin timp pe scaunul curul dimineaţa în faţa templului lui Jupiter Capitolinus, apoi s-a retras din funcţie şi şi-a ales un înlocuitor. Nu întotdeauna şi-a inaugurat magistratura la Roma, ci consulatul al patrulea în Asia, pe al cincilea în insula Samos, pe al optulea şi al nouălea la Tarraco.

27. A făcut parte timp de zece ani din triumviratul instituit pentru organizarea statului: în această calitate a rezistat destul de mult timp colegilor care voiau să declanşeze proscripţiile; odată însă declanşate, s-a dovedit mai atroce decât ei. Aceia, ţinând adesea cont de prestigiul persoanelor, ar fi cedat recomandărilor şi rugăminţilor, el singur se încăpăţâna să nu cruţe pe nimeni şi l-a proscris chiar şi pe C. Toranius, tutorele său, care-i fusese coleg ca edil tatălui său Octavius. 2. Iulius Saturninus afirmă că, după încheierea prescripţiilor, M. Lepidus a scuzat trecutul în senat şi a dat bune speranţe pentru viitor, deoarece avuseseră loc destule pedepsiri; Augustus a replicat că „a încheiat prescripţiile, dar că îşi păstrează toată libertatea de acţiune”. Cu toate acestea, după aceea, cuprins de Temuşcare de încăpăţânarea lui, l-a promovat în rândurile ordinului ecvestru pe T. Vinius Philopocmenes, despre care se spunea că odinioară îl ascunsese pe patronul său, proscris la acea dată. 3. În timpul triumviratului a provocat ura multora din pricina unei serii de acte. Astfel într-o zi, când vorbea în faţa soldaţilor în prezenţa unui mare număr de civili cărora li se permisese să vină, l-a observat pe Pinarius, un cavaler roman, luând note pe ascuns: l-a acuzat de indiscreţie şi de spionaj şi a poruncit să fie străpuns în faţa tuturor; iar pe Taedius Afer, consulul desemnat, deoarece criticase în termeni răuvoitori o faptă a lui, atâta l-a copleşit cu ameninţări, încât acesta s-a

aruncat în gol; pe pretorul Quintus Gallius, care venise să-l salute şi ţinea sub haină tăbliţe duble, Augustus, crezând că ascunde o sabie, dar neîndrăznind să-l cerceteze pe moment de teamă să nu descopere altceva, l-a dat pe mâna centurionilor şi a soldaţilor puţin mai târziu, l-a răpit din tribunal, l-a torturat în felul în care sunt torturaţi sclavii şi a poruncit să fie ucis, după ce i-a scos cu mâinile lui ochii, deşi acesta afirma că n-a săvârşit nimic; despre această persoană Augustus scrie în memoriile lui că i-a cerut o audienţă particulară şi că a atentat la viaţa lui; că din acest motiv a fost arestat, apoi eliberat interzicându-i-se şederea la Roma, şi că a murit după aceea, fie într-un naufragiu, fie asasinat de tâlhari. 5. Augustus a primit puterea de tribun pentru vecie; de două ori pentru două lustre a exercitat-o cu un coleg. A primit şi misiunea de a controla moravurile şi legile, de asemenea pentru vecie, şi în virtutea acestei misiuni, deşi nu avea funcţia de cenzor, a organizat de trei ori recensământul poporului, prima şi a treia oară cu un coleg, a doua oară singur.

28. De două ori s-a gândit să restabilească statul republican: o dată după zdrobirea lui Marcus Antonius, amintindu-şi că acesta i-a obiectat adeseori că numai persoana lui împiedică această restabilire; a doua oară din cauza descurajării în care l-a aruncat o boală îndelungată, când chiar i-a chemat acasă pe magistraţi şi pe senatori şi le-a predat statistica imperiului. Dar, gândindu-se că reintrarea sa între particulari nu va fi fără pericol pentru el şi că ar fi imprudent să dea statul pe mina mai multora, a păstrat puterea fără să se poată spune dacă rezultatul a fost mai bun sau nu decât intenţia. 2. Intenţia a proclamat-o în mai multe rânduri şi a formulat-o într-un edict în următorii termeni: „Fie ca statul să fie prosper în sediul său şi ca eu să culeg rodul pe care-l doresc de a fi desemnat drept autorul celei mai bune forme de guvernământ; şi, murind, să duc cu mine speranţa că fundamentele statului vor rămâne cele pe care le-am aşezat eu”. El însuşi s-a achitat de această dorinţă, străduindu-se ca nimeni să nu se poată plânge de noua

stare de lucruri.

3. A împodobit Roma cu monumente, căci până la el ea nu se potrivea cu majestatea imperiului şi se găsea expusă inundaţiilor şi incendiilor, pe drept cuvânt s-a lăudat că „a lăsat în urmă un oraş de marmură, oraş pe care-l primise făcut din cărămizi”. În ce priveşte securitatea Romei a garantat-o pentru lungă vreme, atât cât înţelepciunea omenească poate să prevadă.

29. A construit foarte multe edificii publice dintre care principalele sunt următoarele: un for cu un templu al lui Marte Răzbunătorul, templul lui Apollo şi un altul al lui Jupiter Tonans pe Capitoliu. Motivul construirii forului a fost multitudinea de oameni şi de procese care făceau insuficiente cele două existente; de aceea a fost deschis în mare grabă publicului, mai înainte de terminarea templului lui Marte, şi a fost dedicat proceselor publice şi tragerii la sorţi a magistraţilor. 2. În ce priveşte templul lui Marte făcuse jurământ în timpul războiului de la Philippi dus pentru răzbunarea tatălui său că îl va ridica; a hotărât ca senatul să dezbată în acest templu despre războaie şi triumfuri, că de aici vor pomi spre provincii magistraţii investiţi cu comandă militară, că aici vor purta comandanţii învingători însemnele triumfului. 3. Templul lui Apollo l-a construit în acea parte a casei sale de pe Palatin care fusese lovită de trăsnet: haruspicii se pronunţaseră că zeul şi-o revendica; a adăugat un portic cu o bibliotecă latină şi greacă, în care adesea, la bătrâneţe, a ţinut şedinţele senatului şi a trecut în revistă decuriile de judecători. I-a ridicat lui Jupiter Tonans un templu, deoarece îl scăpase de trăsnet în cursul unei expediţii împotriva cantabrilor, când, în timpul unui drum de noapte, fulgerul a atins lectica sa şi l-a ucis pe sclavul care-l preceda cu o făclie. 4. Augustus a mai construit şi alte edificii în numele altora, ca, de pildă, porticul şi bazilica lui Gaius şi Lucius, de asemenea porticurile Liviei şi al Octaviei şi teatrul lui Marcellus. Dar i-a îndemnat adesea şi pe ceilalţi bărbaţi de vază ca, după posibilităţile fiecăruia, să împodobească oraşul cu monumente noi sau

să le restaureze şi să le înfrumuseţeze pe cele vechi. 5. Atunci au fost construite multe edificii de către cetăţeni, ca, de pildă, templul lui Hercules şi al Muzelor de către Marcius Philippus, templul Dianei de către L. Cornificius, sala Libertăţii de către Asinius Pollio, templul lui Satum de către Munatius Plancus, un teatru de către Cornelius Balbus, un amfiteatru de către Statilius Taurus şi de către M. Agrippa numeroase monumente splendide.

30. Augustus a împărţit Roma în regiuni şi cartiere şi a stabilit ca primele să fie administrate de magistraţi anuali traşi la sorţi, celelalte de magistraţi aleşi din rândurile plebei din vecinătate. A creat un corp de pază nocturn şi observatori pentru combaterea incendiilor. Pentru a preveni inundaţiile a lărgit şi a curăţat albia Tibrului, plină de moloz adunat de-a lungul timpului şi micşorată de extinderea construcţiilor. Pentru a face Roma mai accesibilă a reparat el însuşi Via Flaminia până la Ariminum şi a repartizat celelalte drumuri între comandanţii onoraţi cu triumfuri, care le-au pavat cu ajutorul banilor luaţi ca pradă.

2. A refăcut templele distruse de vechime sau consumate de incendii şi le-a împodobit pe celelalte cu daruri bogate; astfel a dus într-o singură dată în sanctuarul lui Jupiter Capitolinus şaisprezece mii de livre de aur şi pietre preţioase şi perle în valoare totală de cincizeci de milioane de sesterţi. 31. După ce a devenit mare pontif la moartea lui Lepidus – cât a trăit acesta, n-a vrut să-i retragă funcţia sacerdotală – a adunat toate culegerile de profeţii latineşti şi greceşti care circulau în imperiu fără ca autorii lor să aibă vreo autoritate în materie sau doar una minimă şi le-a ars; au fost arse peste două mii de volume; a păstrat doar cărţile sibiline, după ce a făcut o selecţie, şi le-a pus în două dulapuri aurite sub statuia lui Apollo Palatinul. 2. A restabilit calendarul Divinului Iulius care fusese complet dat peste cap între timp din cauza neglijenţei; cu ocazia acestei operaţii a numit luna *sextilis* după *cognomen*-ul său, preferând această lună celei de septembrie, în care se născuse, deoarece în luna aceasta a

şasea obţinuse primul său consulat şi repurtase cele mai importante victorii. 3. A sporit numărul, prestigiul şi prerogativele preoţilor, în special pe cele ale fecioarelor vestale. Cum decesul uneia din ele a presupus alegerea unei înlocuitoare, mulţi cetăţeni au făcut intervenţii ca fiicele lor să nu participe la tragerea la sorţi; Augustus a replicat jurând că „dacă una din nepoatele lui ar fi avut vârsta legală, ar fi oferit-o”. 4. A restabilit unele din ceremoniile şi funcţiile religioase din vechime căzute treptat în desuetudine, ca, de pildă, augurul Salvării, flamenul lui Jupiter, ceremonia Lupercaliilor, jocurile seculare şi compitale. A interzis tinerilor imberbi să participe la cursele lupercaliilor şi, de asemenea, le-a interzis tinerilor de amândouă sexele să frecventeze în timpul jocurilor seculare vreun spectacol nocturn altfel decât în compania unei rude în vârstă. Ahotărât ca Larii compitali să fie împodobiţi cu flori de două ori pe an, primăvara şi vara.

5. A cinstit aproape ca pe zeii nemuritori memoria conducătorilor romani care au contribuit la crearea imperiului din începuturi atât de modeste. În consecinţă, a restaurat monumentele acestora păstrând inscripţiile iniţiale şi a ridicat statuile lor cu însemnele triumfale pe amândouă porticurile forului său; în acest sens a declarat într-un edict că „a imaginat acestea pentru ca el însuşi, cât va trăi, şi principii viitori să aibă ca modele pe aceşti bărbaţi iluştri în faţa cetăţenilor lor”. A scos statuia lui Pompeius din clădirea curiei unde fusese asasinat Caesar şi a aşezat-o în faţa galeriei de lângă teatrul său, pe un arc de marmură.

32. Mai multe abuzuri oribile care compromiteau ordinea publică au izvorât din dezordinile provocate de războaiele civile şi au devenit obişnuite; altele s-au instaurat chiar în timp de pace. Astfel, mulţi tâlhari se plimbau în public cu un pumnal la centură, sub motiv de apărare; pe la sate călătorii erau răpiţi şi aruncaţi în închisorile proprietarilor, pregătite pentru sclavi, indiferent dacă erau oameni liberi sau sclavi; se

constituiau nenumărate asociaţii cu titlul de noi colegii cu scopul organizării unor lovituri. Augustus a stopat tâlhăriile organizând posturi de pază în locuri bine alese, a pus să fie inspectate închisorile pentru sclavi şi a dizolvat toate colegiile cu excepţia celor vechi şi legal constituite. 2. A dat foc listelor vechilor debitori ai tezaurului public, izvorul cel mai bogat de denunţuri calomnioase; în ce-i priveşte pe acuzaţii menţinuţi de lungă vreme în această situaţie numai pentru plăcerea duşmanilor lor, le-a şters numele de pe liste şi a dat un edict în care proclama că oricine poate să declanşeze din nou urmărirea cu riscul de a se expune la pedepse. Dar, ca să nu rămână nepedepsit vreun delict sau să fie clasat datorită întârzierilor, a declarat deschise pentru justiţie mai mult de treizeci de zile care până atunci erau consacrate jocurilor date la intrarea în funcţie a noilor magistraţi. 3. A adăugat la cele trei decurii de judecători o a patra compusă din cetăţeni mai puţin bogaţi, cu numele de *decenalii*, care să judece procese referitoare la sume mai mici. A ales judecători începând cu vârsta de treizeci de ani, adică cu cinci ani mai devreme decât se obişnuise. Dar, cum majoritatea se sustrăgeau, a admis cu greutate ca fiecare decurie pe rând să aibă un an de vacanţă iar în lunile noiembrie şi decembrie, conform obiceiului, tribunalele să fie închise. 33. El însuşi a participat în mod asiduu la judecăţi, chiar şi târziu în noapte; când se simţea prea slăbit aducea lectica în faţa tribunalului şi judeca până şi acasă culcat în pat. A dat sentinţe nu numai cu mare grijă, ci şi cu maximă indulgenţă; astfel, judecând un om dovedit de paricid şi nevrând să fie cusut într-un sac, supliciu aplicat celor care îşi recunoşteau fapta, se zice că l-a întrebat: „desigur nu ţi-ai ucis tatăl?” 2. De asemenea, când s-a judecat un proces pentru falsificare de testamente, deşi toţi semnatarii cădeau sub incidenţa legii Cornelia, a remis judecătorilor nu două tăbliţe, una pentru condamnare, alta pentru achitare, ci şi o a treia care le permitea să-i graţieze pe cei care semnaseră din eroare sau în urma unei înşelătorii. 3. Pentru judecarea apelurilor îşi delega prerogativele în

fiecare an la Roma pretorului urban, în provincii unor consulari pe care îi alegea personal pentru a rezolva problemele provinciei.

34. A revizuit legi şi a refăcut unele în totalitate, cum ar fi legea privind cheltuielile, despre adulter, despre sodomie, despre corupţie, despre căsătoriile între membrii diferitelor ordine. Cum pe aceasta din urmă a amendat-o cu mai mare severitate decât pe celelalte, n-a putut s-o impună din pricina protestelor, fără să-i atenueze prevederile pentru o parte de pedepse, fără să acorde un termen de trei ani pentru aplicarea ei şi fără să augmenteze răsplăţile. 2. Cu toate acestea, când a observat că în cursul unui spectacol cavalerii cer insistent abolirea legii, i-a arătat pe copiii lui Germanicus – pe unii îi ţinea la el în braţe, pe alţii tatăl lor –, arătându-le prin gesturi şi priviri să nu ezite să-l imite pe acest tânăr. Când a văzut că se eludează legea prin logodne cu fete prea tinere sau prin schimbarea foarte deasă a femeilor, a redus timpul de logodnă şi a reglementat divorţurile.

35. Senatul era format dintr-o mulţime amestecată şi fără prestigiu: erau într-adevăr peste o mie de membri, unii absolut nedemni, aleşi după moartea lui Caesar prin intervenţii şi corupţie, pe care oamenii îi numeau „senatori de dincolo de mormânt”; Augustus a readus senatul la numărul iniţial şi i-a redat prestigiul pe baza a doua selecţii: prima făcută de senatorii înşişi, în care fiecare îşi alegea colegul, a doua făcută de el şi de Agrippa; se crede că în această împrejurare prezida adunările cu o platoşă sub haină, încins cu o sabie, şi că zece senatori, prieteni ai săi dintre cei mai robuşti, stăteau în jurul scaunului său.

2. Cremutius Cordus scrie că în această perioadă n-a admis în audienţă senatori decât câte unul singur, după ce fusese controlat în prealabil. Pe unii i-a convins să demisioneze dintr-un sentiment de ruşine, dar le-a lăsat după demisie dreptul la laticlavă, locul în orchestră pentru spectacole şi dreptul de a lua parte la banchetele publice. 3. Pentru ca senatorii aleşi şi acceptaţi de el să-şi îndeplinească funcţia cu mai multă conştiinţă „i mai puţin

efort, a hotărât că fiecare, mai înainte să ia loc, va.11 de tămâie şi va face o libaţie zeului în templul căruia se reunea. matul, că senatul nu se va reuni mai des decât de două ori pe lună, la kalende şi la ide, şi că în lunile septembrie şi octombrie va funcţiona numai o comisie trasă la sorţi în număr suficient I icntru cvorumul necesar *senatus consultum-uh\or*, în fiecare lună se trăgea la sorţi un consiliu cu care discuta dinainte i liestiunile care urmau să fie supuse dezbaterii senatului. 4. Când se discutau chestiuni importante cerea părerea senatorilor nu în ordinea tradiţională, ci după bunul lui plac, pentru ca fiecare să lic mai atent şi să-şi spună propria părere, nu s-o urmeze automat pe cea a altuia.

36, A mai luat şi alte măsuri: a interzis publicarea actelor senatului şi plecarea magistraţilor în provincii imediat ce şi-au depus magistratura; a decis ca proconsulii să primească o sumă l ixă pentru catâri şi corturi (până atunci ele se licitau), ca tezaurul public să fie administrat de foşti pretori şi pretori în funcţie (până atunci fusese administrat de cvestori urbani), ca judecătorii centumviri să fie convocaţi nu de cvestori onorari, ca până atunci, ci de decemviri. 37. Ca să participe cât mai mulţi la administrarea statului a instituit noi funcţii: intendenţa lucrărilor publice, a dramurilor, a albiei Tibralui, a griului care trebuia împărţit poporului, prefectura Romei, triumviratul pentru recrutarea senatorilor, un altul pentru a trece în revistă escadroanele de cavalerie, ori de câte ori era nevoie. Anumit cenzori, ceea ce nu se mai făcuse de lungă vreme. A sporit numărul pretorilor. Acerat chiar ca, de câte ori i se decernează consulatul, să aibă doi colegi în loc de unul singur: n-a reuşit să aibă câştig de cauză, deoarece toţi au intervenit spunând că îşi diminuează suficient maiestatea împărţind magistratura cu un coleg, în loc s-o exercite singur. 38. Nu s-a zgârcit deloc în recompensarea meritelor militare: peste treizeci de comandanţi au primit triumful complet, iar mai mulţi însemnele triumfale.

2. Copiilor senatorilor, ca să se obişnuiască mai

repede cu problemele de stat, le-a permis ca, imediat ce au primit toga virilă, să poarte laticlava şi să asiste la şedinţele senatului; imediat ce au intrat în serviciul militar le-a dat gradul de tribuni de legiune şi i-a numit în fruntea unei aripi de cavalerie; ca nimeni dintre ei să nu fie fără experienţă militară a pus în fruntea fiecărei aripi de cavalerie două persoane purtând laticlava. 3. A trecut adeseori în revistă escadroanele de cavalerie şi a restabilit defilarea tradiţională a cavalerilor, căzută în desuetudine. N-a tolerat însă ca în timpul defilării vreun acuzator să aresteze pe vreunul din ei, ceea ce se întâmpla înainte, şi a permis celor care erau în vârstă sau aveau vreo infirmitate să nu figureze personal în cortegiu, ci să-şi trimită doar calul, ei înşişi venind pe jos pentru a răspunde la apel; apoi, cei trecuţi de treizeci şi cinci de ani, la cererea lor puteau să renunţe să mai păstreze calul. 39. Asistat de zece ajutoare date de senat, Augustus l-a obligat pe fiecare cavaler să dea socoteală asupra modului său de viaţă; cei cărora li se găsea vreo vină erau pedepsiţi sau blamaţi, cei mai mulţi primeau avertismente în diferite feluri. Cel mai blând fel de avertisment era înmânarea unei note pe care trebuiau s-o citească pe loc cu glas încet; unii au fost infamaţi, deoarece au dat credite cu dobândă mare din bani împrumutaţi cu dobândă mică. 40. Când aveau loc alegerile de tribuni, dacă nu erau suficienţi candidaţi membri ai ordinului senatorial, numea cavaleri romani, permiţându-le după ieşirea din funcţie să aparţină ordinului pe care-l voiau. Deoarece un număr foarte mare de cavaleri se ruinaseră în timpul războaielor civile şi nu îndrăzneau, de teama legii despre spectacole, să se aşeze la teatru pe cele paisprezece trepte rezervate ordinului ecvestru, a proclamat că legea nu se va aplica celor care ei înşişi sau părinţii lor avuseseră o avere conformă cu censul ecvestru.

2. În ce priveşte poporul, a organizat recensămintele pe cartiere, pentru ca plebea să nu fie deturnată prea des de la activităţile ei din pricina donaţiilor de grâne; hotărâse să împartă bonuri de trei ori pe an pentru raţia

pe patru luni, dar la protestele plebei a renunţat şi a revenit la sistemul împărţirii lunare. A restabilit şi vechiul obicei al comiţilor şi a instituit pedepse severe împotriva corupţiei; în ziua alegerilor a distribuit triburilor

I; ania şi Scapţia câte o mie de sesterţi de om din tezaurul sau personal, ca să nu dorească să primească ceva de la vreun candidat.

3. Pe lângă acestea, socotind că sângele roman trebuia să rămână pur şi neamestecat cu sânge străin sau de sclav, a fost Ioane zgârcit în acordarea cetăţeniei romane şi a restrâns numărul de eliberări de sclavi. Lui Tiberius, care îi cerea cetăţenia romană pentru un grec, i-a scris: „am să i-o acord, dacă tu personal îmi vei dovedi cât de legitimă este cererea ta”; Liviei care-i cerea acelaşi lucru pentru un gal tributar i-a refuzat rugămintea, dar a acordat scutirea de tribut cu cuvintele: „mai uşor aduc un prejudiciu tezaurului public decât să profanez demnitatea de cetăţean roman”. 4. În ce-i priveşte pe sclavi, nu s-a mulţumit numai să îngreuneze dobândirea libertăţii simple şi a libertăţii complete, determinând cu atenţie numărul, situaţia şi diferitele categorii care puteau fi eliberate, dar a adăugat şi această prevedere că niciun fel de eliberare nu putea conferi calitatea de cetăţean unui sclav care a fost vreodată pus în lanţuri sau torturat.

5. S-a străduit chiar să se revină la vechea modă de îmbrăcăminte şi, într-o zi, văzând într-o adunare un număr mare de oameni îmbrăcaţi în negru, a strigat: „iată-i pe romanii, stăpâni ai lumii, poporul îmbrăcat în togă” (Vergilius, *Eneida*, 1, 282); De aceea i-a însărcinat pe edili să nu mai lase oamenii să stea în for sau în împrejurimi decât după ce îşi vor fi scos mantalele care le acopereau togile.

41. În mai multe împrejurări a făcut dovada dărniciei sale. După ce a fost adus la Roma, cu ocazia triumfului alexandrin, tezaurul regal din Egipt, a rezultat o asemenea abundenţă de numerar, încât s-a produs o scădere a dobânzilor şi o creştere nemăsurată a preţurilor terenurilor agricole; atunci şi mai târziu, când confiscările

produceau o sporire de bani în tezaur, dădea împrumuturi gratuite pentru un timp determinat celor care puteau să garanteze dublul. A mărit censul senatorial ridicându-l de la opt sute de mii de sesterţi la un milion două sute de mii, iar celor care nu dispuneau de bani le-a plătit el diferenţa. 2. A fost în repetate rânduri darnic cu poporul, dar cu sume diferite: când patru sute de sesterţi de fiecare om, când trei sute, uneori două sute cincizeci; nu i-a omis nici pe copiii mici, deşi, conform obiceiului, trebuiau să împlinească zece ani pentru a putea beneficia de asemenea dărnicii. În momentele de penurie de grâu acorda adesea fiecărui cetăţean o cantitate de grâu la un preţ foarte mic, uneori chiar gratuit, şi a dublat valoarea bonurilor de schimb pentru grâu. 42. În toate actele sale urmărea mai mult binele public decât popularitatea; următorul fapt o dovedeşte: când poporul s-a plâns de lipsa şi de scumpetea vinului, l-a dojenit în cuvinte severe: „ginerele meu Agrippa a avut suficientă grijă ca oamenii să nu sufere de sete, construind numeroase apeducte1.2. Şi când poporul i-a cerut o distribuire de grâu pe care o promisese, a răspuns că este de bună credinţă şi a acordat-o; dar când i s-a cerut cu insistenţă fără ca el să fi promis, a reproşat obrăznicia şi a anunţat într-un edict că nu va acorda nimic, deşi avusese de gând. A fost la fel de riguros şi de statornic şi în alte ocazii: când a aflat că la anunţarea unei distribuiri de bani au fost eliberaţi mulţi sclavi şi înscrişi în numărul cetăţenilor, a refuzat să acorde ceva celor cărora nu le promisese, iar celorlalţi le-a dăruit mai puţin, pentru ca suma programată să fie suficientă. 3. În timpul unei penurii teribile şi greu de rezolvat a expulzat din Roma pe sclavii de vânzare, pe gladiatori şi pe toţi străinii, cu excepţia medicilor, a profesorilor şi a unei părţi a sclavilor; când aprovizionarea a putut fi asigurată a avut, spune el în memoriile sale, „intenţia de a suprima pentru totdeauna distribuirile de grâu gratuit din partea statului, deoarece poporul, bizuindu-se pe ele, a abandonat cultivarea ogoarelor**; n-a recurs însă la această măsură, deoarece era sigur că va fi restabilită într-o zi din dorinţa de

popularitate. În consecinţă, a încercat să satisfacă interesele agricultorilor, ale comercianţilor, dar şi ale poporului.

43. Prin numărul, varietatea şi splendoarea spectacolelor date de el i-a depăşit pe toţi predecesorii. A declarat că „a organizat patru jocuri publice în numele său, iar în numele altor magistraţi, care s-au erau absenţi sau lipsiţi de mijloace, douăzeci şi trei. A organizat spectacole chiar în diferite cartiere, pe mai multe scene cu actori vorbind toate limbile (...) nu numai în for şi amfiteatru, ci şi în circ şi în incinta pentru alegeri; uneori ele se rezumau la vânători; a organizat şi întreceri atletice pe Câmpul lui Marte, construind tribune de lemn; de asemenea, a organizat o bătălie navală pentru care a săpat pământul în zona în care acum se află pădurea Cezarilor. În zilele de spectacol dispunea gărzi înarmate în oraş, ca să nu fie pradă hoţilor în absenţa populaţiei. 2. La circ aducea în arenă conducători de care, alergători, ucigători de fiare, uneori recrutaţi din tineretul nobil, în repetate rânduri a organizat jocuri troiene cu copii de diferite vârste, socotind că este un vechi şi nobil obicei de a pune în valoare calităţile unui neam ilustru. Lui Nonius Asprenas, rămas olog în urma unei căzături în timpul jocurilor, i-a dăruit un colier de aur şi le-a permis lui şi descendenţilor săi să poarte *cognomen-ul* de Torquatus. Mai târziu a pus capăt unor astfel de jocuri, deoarece oratorul Asinius Pollio s-a plâns amarnic în senat de faptul că nepotul său Aeserninus şi-a rupt piciorul în urma unei căzături.

3. Uneori la reprezentaţiile teatrale şi la jocurile de gladiatori i-a pus şi pe cavalerii romani să participe, până când faptul a fost interzis printr-un *senatus consultum*. De atunci n-a mai adus niciun tânăr nobil, cu excepţia unui lician, pe care l-a arătat numai pentru că avea o înălţime mai mică de două picioare, o greutate de şaptesprezece livre şi o voce extraordinară.

4. Obişnuia ca, înaintea zilelor de spectacol, să arate poporului în mod excepţional câte un animal demn de

văzut, dacă un asemenea exemplar sosea la Roma; de pildă, a prezentat un rinocer în incinta de alegeri, un tigru pe scenă, un şarpe de cincizeci de coţi în faţa incintei de alegeri.

5. S-a întâmplat ca în timpul unor jocuri votive o indispoziţie bruscă să-l oblige să rămână aşezat în lectică pentru a deschide defilarea carelor sacre. Altă dată, cu ocazia jocurilor organizate pentru inaugurarea teatrului lui Marcellus, s-a întâmplat ca, rupându-se încheieturile scaunului curul, să cadă pe spate. În timpul unui spectacol oferit de nepoţii lui, văzând poporul cuprins de panică de teama prăbuşirii edificiului şi imposibilitatea de a-l linişti, s-a ridicat de la locul său şi s-a aşezat în partea cea mai ameninţată a clădirii.

44. În timpul spectacolelor domneau cea mai mare confuzie şi licenţă; Augustus a pus ordine şi a introdus reguli, deoarece fusese impresionat de insulta adusă unui senator care, la Puteoli, în timpul jocurilor nu fusese întâmpinat de nimeni, deşi asistenţa era foarte numeroasă. În consecinţă a dat un decret al senatului prin care se statua ca la orice spectacol public organizat în indiferent ce loc, primul rând de scaune să fie rezervat senatorilor şi a interzis ca ambasadorii naţiunilor libere şi aliate să se aşeze în orchestră, deoarece constatase că unii dintre aceştia erau liberţi. 2. A separat soldaţii de popor. A stabilit locuri rezervate pentru plebeii căsătoriţi, tinerilor care purtau toga pretextă, un sector, şi, alături, preceptorilor, a interzis celor îmbrăcaţi în negru să se aşeze pe locurile din mijloc. În ceea ce priveşte femeile, nu le-a permis să urmărească nici măcar spectacolele de gladiatori, în ciuda unui vechi obicei, amestecate cu bărbaţii, ci doar singure numai de pe băncile din sectoarele superioare. 3. Fecioarele vestale au primit un loc separat la teatru în faţa lojii pretorului. La întrecerile atletice a interzis categoric prezenţa femeilor; cum la jocurile pontificale poporul a cerut insistent un cuplu de luptători, a amânat spectacolul pentru a doua zi dimineaţă şi a proclamat că „nu vrea să vină nicio femeie la teatru

înaintea orei a cincea”. 45. El însuşi privea jocurile de circ din sufrageria unui prieten sau a unui libert, uneori din loja sa, împreună cu nevasta şi copiii săi. Lipsea de la spectacole ore întregi, uneori zile, scuzându-se şi recomandându-i pe magistraţii care prezidau jocurile în absenţa sa. Dar, de fiecare dată când asista, nu făcea altceva decât să privească jocurile, fie din cauză că îşi amintea că poporul îi reproşase tatălui său Caesar faptul că în timpul spectacolelor citea scrisori şi cereri sau scria, fie din plăcerea pe care o resimţea, plăcere pe care n-a ascuns-o niciodată şi a mărturisit-o adesea. 2. La spectacolele şi jocurile date de alţii oferea întotdeauna din tezaurul său coroane şi premii importante, şi n-a fost dată când, asistând la un concurs grec, să nu-i răsplătească pe adversari, pe fiecare după meritul său. I-a admirat întotdeauna pe luptători, mai ales pe cei latini, pe care-i plăcea să-i confrunte cu cei greci, dar şi bătăile dezordonate între locuitorii oraşului de la colţuri de stradă. 3. A socotit demn de solicitudinea sa toate categoriile care contribuiau în vreun fel la spectacolele publice: a menţinut şi a sporit privilegiile atleţilor, a interzis să fie constrânşi gladiatorii să lupte fără asigurarea eliberării; în ceea ce-i priveşte pe histrioni, a interzis magistraţilor să facă uz de puterea lor coercitivă, pe care o veche lege o extinsese în orice loc şi în orice împrejurare, în timpul jocurilor şi a reprezentaţiilor scenice. 4. A introdus reguli severe în luptele de gymnaziu şi în bătăliile gladiatorilor. A înfrânat dezordinile histrionilor; aflând că actorul de piese romane Stephanio fusese servit la masă de o matroană tunsă băieţeşte, a pus să fie bătut cu băţul în trei teatre, apoi l-a alungat; în urma plângerii pretorului l-a biciuit pe pantomimul Hylas în atriul casei sale în faţa tuturor, iar pe Pylades l-a izgonit din Roma şi Italia, deoarece a arătat cu degetul şi l-a semnalat pe un spectator care-l fluiera.

46. După ce a reglementat în acest fel problemele Romei şi ale administraţiei capitalei, a populat Italia cu douăzeci şi opt de colonii întemeiate de el însuşi, pe care le-a înfrumuseţat cu monumente şi cărora le-a asigurat

venituri; ba chiar, într-un fel, le-a acordat o demnitate asemănătoare Romei, căci a imaginat un mod de sufragiu permiţând decurionilor colonilor să voteze la ei pentru alegerea magistraţilor Romei şi să trimită voturile lor în capitală. Pentru a stimula peste tot meritele şi familiile numeroase ale păturilor inferioare, acorda intrarea în ordinul ecvestru oricui o cerea în baza unei recomandări a oraşului, iar când vizita regiunile Italiei, orice membru al plebei, care dovedea că are băieţi sau fete, primea câte o mie de sesterţi pentru fiecare copil.

47. Provinciile mai importante şi care nu erau uşor şi nici recomandabil să fie administrate de magistraţi anuali şi le-a rezervat; pe celelalte le-a atribuit proconsulilor traşi la sorţi; cu toate acestea a schimbat statutul unora şi le-a vizitat pe majoritatea adesea, indiferent de categorie. Unele oraşe care aveau statutul de oraşe federate, dar care decăzuseră din cauza anarhiei, şi-au pierdut libertatea; a ajutat financiar pe altele copleşite de datorii şi a reîntemeiat oraşe distruse de cutremure; cele care au făcut servicii importante poporului roman au primit dreptul latin sau dreptul de cetăţenie romană. N-a existat provincie, cu excepţia Africii şi a Sardiniei, pe care să n-o fi vizitat, după ştiinţa mea. A vrut să le viziteze şi pe acestea – după înfrângerea lui Sextus Pompeius alungat din Sicilia –, dar a fost împiedicat de furtuni continue, de o forţă excepţională; apoi n-a mai avut ocazia sau vreun motiv să le viziteze.

48. Regatele pe care le-a luat în stăpânire în timpul războaielor civile le-a redat, cu rare excepţii, vechilor stăpânitori sau le-a atribuit unor străini. În ceea ce îi priveşte pe regii aliaţi, i-a înrudit între ei, căci era un susţinător şi partizan al apropierilor şi prieteniilor; de altminteri, s-a preocupat de toţi de parcă ar fi făcut parte din imperiu; le-a dat mentori pentru copiii încă de vârstă fragedă sau mai slabi la minte, până când creşteau sau îşi redobândeau raţiunea; pe mulţi copii ai regilor i-a educat şi i-a instruit împreună cu copiii săi.

49. În domeniul militar a repartizat legiunile şi

trapele auxiliare pe provincii, a stabilit o flotă la Misenum şi alta la Ravenna pentru apărarea Mării Adriatice şi Tyrreniene; restul efectivelor le-a repartizat pentru paza Romei şi a sa însuşi, după ce a lăsat la vatră trupele de calaguritani pe care-i păstrase până la înfrângerea lui Marcus Antonius; de asemenea, a concediat trupele de germani după înfrângerea lui Varus. 2. Cu toate acestea n-a admis niciodată să fie mai mult de trei cohorte la Roma şi încă fără să aibă cazarmă; celelalte au fost staţionate în tabere de iarna şi de vară din jurul oraşelor vecine. De altminteri, pentru toate trapele a fixat durata serviciului militar, valoarea răsplăţilor în funcţie de grad, timpul petrecut sub arme, şi a pensiilor militare, astfel încât după liberare nimeni să nu poată fi, din cauza vârstei şi a sărăciei, antrenat în rebeliuni. Şi, pentru ca permanent şi fără dificultate să poată avea banii necesari întreţinerii şi recompensării trapelor, a creat un tezaur militar alimentat prin noi impozite.

3. Pentru a putea fi mai repede şi mai uşor informat despre evenimentele din provincii a dispus mai întâi tineri la anumite distanţe pe drumurile strategice; mai târziu, a dispus vehicule. Ultimul sistem i s-a părut mai eficace, deoarece purtătorul de scrisoare venea de la faţa locului şi putea fi interogat în caz de necesitate. 50. Pentru a sigila diplomele, hârtiile oficiale şi scrisorile s-a folosit la început de un sigiliu cu imaginea sfinxului, apoi cu cea a lui Alexandru Macedon şi în cele din urmă de unul gravat cu propria sa imagine, făcut de Dioscoride – care a rămas sigiliul oficial al principilor ulteriori. Pe fiecare scrisoare indica ora nu numai a zilei, ci şi a nopţii.

51. Există nenumărate dovezi ale spiritului său civic şi ale clemenţei sale. Spre a nu-i enumera pe toţi membrii partidei adverse cărora le-a acordat iertarea şi viaţa, ba chiar le-a permis să deţină poziţii fruntaşe în stat, îi voi menţiona numai pe Imius Novatus şi pe Cassius Patavinus, doi plebei; i-a pedepsit, pe primul cu o amendă, pe al doilea cu un exil uşor, deşi primul a pus în circulaţie o pretinsă scrisoare din tinereţe a lui Agrippa foarte severă

la adresa lui Augustus, iar cel de al doilea declarase în plin banchet că nu-i lipsea nici dorinţa, nici curajul de a-l ucide. 2. Odată, în timpul unei judecăţi, auzind că lui Aemilius Aelianus din Corduba i se aducea drept acuzaţia cea mai gravă faptul că obişnuia să-l vorbească de rău pe împărat, întorcându-se către acuzator cu o mină înfuriată a spus: „vreau să-mi dovedeşti; îl voi face pe Aelianus să ştie că şi eu am limbă, căci voi spune eu mai multe despre el”; şi n-a mai continuat nici atunci, nici mai târziu ancheta. 3. Lui Tiberius, care-i adresase o scrisoare pe acelaşi subiect, dar cu mai mare violenţă, i-a răspuns: „dragul meu Tiberius, fereşte-te să te laşi în voia vârstei şi să te indignezi prea tare că există oameni care mă vorbesc de rău; fii mulţumit că nu ne pot face niciun rău”.

52. Ştia că până şi proconsulii îi ridică temple; n-a acceptat în nicio provincie decât dacă numele său era asociat cu cel al Romei. La Roma a refuzat categoric această onoare; a mers până acolo, încât a topit toate statuile de argint care-i fuseseră ridicate odinioară şi cu suma obţinută i-a consacrat lui Apollo Palatinul trepiede de aur.

Când, cu mare insistenţă, poporul i-a oferit dictatura, s-a aşezat în genunchi, şi-a aruncat de pe umeri toga şi l-a rugat insistent să nu i-o impună. 53. Considerând denumirea de „stăpân” o insultă infamantă, a respins-o permanent cu oroare. Când, în timpul unui spectacol, într-un mim s-au spus cuvintele:

O stăpâne drept şi bun!

Iar spectatorii toţi au aprobat spusele plini de bucurie ca şi cum îi erau lui aplicate, pe dată a pus capăt prin gestul mâinii şi prin mimică adulaţiei indecente; a doua zi a sancţionat faptul printr-un edict redactat în termeni foarte severi; de atunci înainte n-a suportat să fie numit stăpân nici măcar de copiii sau de nepoţii săi, nici în joacă, nici în serios, şi le-a interzis să glumească între ei în acest fel. 2. Nu pleca sau intra în vreun oraş sau târg decât seara sau noaptea, pentru a nu obliga pe cineva să-i iasă în întâmpinare. În timpul consulatului mergea de regulă pe

jos, în restul timpului într-o lectică închisă. La audienţele publice admitea şi plebea şi îi primea cu atâta bunăvoinţă pe solicitanţi, încât în glumă i-a reproşat unuia care îi prezenta ezitant o petiţie „de parcă ar da o monedă unui elefant1.3. În zilele de şedinţe ale senatului îi saluta pe senatori numai în sala de şedinţe şi numai după ce se aşezaseră, numindu-l pe fiecare pe nume fără ca nimeni să trebuiască să i le amintească; chiar când pleca, îşi lua rămas bun fără să-i oblige să se scoale în picioare, întreţinea relaţii de prietenie cu mulţi senatori şi n-a lipsit de la solemnităţile celebrate de fiecare dintre ei decât la bătrâneţe, după ce într-o zi a fost împins de mulţime în timpul ceremoniilor unei logodne. Gallus Terrinius, senator, nu era dintre intimii săi; cu toate acestea, când a orbit pe neaşteptate şi din acest motiv se hotărâse să moară de foame, Augustus l-a vizitat personal, l-a consolat şi i-a redat gustul pentru viaţă.

54. În timpul unei cuvântări pe care a ţinut-o în senat un senator i-a spus: „n-am înţeles”, un altul „te-aş contrazice dacă mi-ai lăsa timp”. Când, din cauza disputelor prea aprinse din senat, i s-a întâmplat să părăsească furios clădirea, unii i-au strigat: „trebuie lăsată senatorilor libertatea de a discuta despre problemele de stat”. Cu ocazia alcătuirii listei senatului, când fiecare îşi alegea un coleg, Antistius Labeo l-a ales pe M. Lepidus, odinioară duşman al lui Augustus şi în acel moment aflat în exil; la întrebarea lui Augustus dacă nu-i găseşte pe alţii mai demni, i-a replicat: „fiecare are dreptul să judece”. Cu toate acestea nimeni nu a fost pedepsit pentru sinceritate sau pentru încăpăţânare. 55. Nu s-a temut de pamfletele răspândite în senat împotriva sa, dar le-a respins cu mare grijă, fără să-i urmărească pe autori; a propus doar să fie divulgate numele celor care scriseseră poeme sau pamflete la adresa cuiva sub pseudonim.

56. Hărţuit de glumele răuvoitoare şi insultătoare ale unora împotriva sa, le-a replicat printr-un edict. Şi totuşi a intervenit pentru ca să nu se ia nicio măsură împotriva insolenţei testatorilor. De fiecare dată când participa la

alegeri, umbla printre triburi cu candidaţii săi şi solicita voturi pentru ei conform obiceiului încetăţenit. Vota el însuşi în tribul său ca un cetăţean oarecare. Când depunea mărturie în justiţie accepta să fie interogat şi contrazis cu cea mai mare răbdare. 2. A construit un for prea îngust, deoarece n-a îndrăznit să-i exproprieze pe proprietarii caselor învecinate. Niciodată nu i-a recomandat pe fiii săi poporului fără să adauge „dacă vor merita”. S-a plâns foarte tare când toţi spectatorii s-au sculat în picioare şi i-au aplaudat pe fiii săi care mai purtau încă toga pretextă. A vrut ca prietenii săi care deţineau poziţii importante la Roma să fie supuşi dreptului civil şi legilor judiciare, asemenea tuturor cetăţenilor. 3. Cassius Severus l-a acuzat pe Aspemas Nonius, prieten al lui Augustus, de omucidere prin otrăvire; Augustus a cerut senatului „să judece după cum îi este datoria; în ceea ce-l priveşte, el ezită, să nu fie acuzat de încălcarea legii, dacă îl ajută, iar dacă nu, să nu fie acuzat că se abţine şi nu ajută un prieten şi astfel îi determină condamnarea11; la cererea unanimă a senatului s-a aşezat, pentru câteva ore, pe banca apărării, dar fără să spună o vorbă şi fără să facă vreo depoziţie. 4. A fost alături şi de clienţii săi, de pildă alături de Scutarius, unul din reangajaţii săi care era judecat pentru injurii. Pe un singur acuzat l-a sustras judecăţii, dar numai înduplecându-l pe acuzator prin rugăminţi în prezenţa judecătorilor; este vorba de Castricius care îi dăduse informaţii despre conjuraţia lui Murena.

57. Este uşor de apreciat câtă afecţiune i-au adus asemenea merite. Las deoparte senatus consultele, deoarece pot părea expresia necesităţii sau a respectului. Cavalerii romani celebrau întotdeauna din proprie iniţiativă ziua lui de naştere timp de două zile. Toate clasele statului aruncau în fiecare an monede în lacul Curtius, o făgăduială făcută zeilor pentru sănătatea sa; de asemenea, la kalendele lui ianuarie îi aduceau cadouri de bun augur pe Capitoliu chiar când era absent, cadouri din care Augustus a cumpărat statui foarte preţioase ale zeilor şi le-a aşezat în diferite cartiere, ca, de pildă, cea a lui

Apollo Sandaliarul, a lui Jupiter Tragicul şi altele. 2. Pentru reconstruirea casei sale de pe Palatin, distrusă de foc, veteranii, decuriile, triburile şi chiar persoane individuale din toate categoriile i-au adus din iniţiativa lor bani, fiecare după posibilităţi; cu toate acestea, el s-a mulţumit să mângâie grămezile de bani şi nu a luat din fiecare decât un dinar. Când se întorcea dintr-o provincie era întâmpinat nu numai cu urări de bun venit, dar şi cu cântece. S-a luat chiar obiceiul ca, ori de câte ori revenea la Roma, să fie amânate execuţiile.

58. Titlul de părinte al patriei i-a fost decernat printr-un acord total şi spontan: mai întâi plebea i l-a oferit printr-o delegaţie trimisă la Antium; apoi, deoarece îl refuza, o mulţime numeroasă încoronată cu laur i l-a oferit când a sosit la un spectacol la Roma; în sfârşit, senatul i l-a acordat nu printr-un decret sau prin aclamaţii, ci prin intermediul lui Valerius Messala. Acesta a spus în numele tuturor: „Vorbele mele să-ţi fie ţie şi familiei tale fericite şi de bun augur, Caesar Augustus! Noi considerăm că ele vor asigura o fericire eternă şi o bucurie statului: senatul în acord cu poporul te salută ca părinte al patriei”. Augustus, cu lacrimi în ochi, a răspuns în următorii termeni (citez cuvintele lui, cum le-am citat şi pe cele ale lui Messala): „Realizându-mi dorinţele, senatori, ce să le mai cer zeilor nemuritori, decât să văd această înţelegere între voi până la sfârşitul vieţii mele?”

59. Medicului Antonius Musa care-l scăpase de o boală grea i-au ridicat prin subscripţie publică o statuie lângă cea a lui Esculap. Unii şefi de familie au prescris prin testament moştenitorilor să conducă pe Capitoliu victime pentru sacrificiu precedate de un afiş, pentru împlinirea jurământului pe care-l făcuseră, dacă Augustus le supravieţuieşte. Oraşe ale Italiei au stabilit ca început al anului ziua când a venit în vizită pentru prima oară. Majoritatea provinciilor i-au dedicat, în afară de temple şi altare, jocuri cincinale aproape în fiecare oraş. 60. Regii prieteni şi aliaţi au întemeiat fiecare în regatul său oraşe cu numele de Caesarea şi toţi la un loc au hotărât să

termine prin cheltuială comună templul lui Jupiter Olimpianul de la Atena, templu început de foarte multă vreme şi rămas neterminat, şi să-l dedice geniului lui Augustus; adesea părăseau regatele lor pentru a-i aduce omagiu nu numai la Roma, ci şi când vizita provincii, îmbrăcaţi în togă, fără însemne regale, ca nişte simpli cetăţeni.

61. Deoarece am expus care a fost comportarea lui Augustus în fruntea armatelor, a magistraturilor, în administrarea statului pe toată suprafaţa pământurilor în timp de război şi de pace, voi descrie acum care i-au fost viaţa şi comportarea, de ce moravuri şi de ce destin, a avut parte în viaţa de familie, din tinereţe până la sfârşitul vieţii.

2. Şi-a pierdut mama în timpul primului său consulat, sora Octavia la vârsta de cincizeci şi patru de ani. Cum de amândouă a avut mare grijă, le-a cinstit cu cele mai mari onoruri şi după moarte.

62. În tinereţe se logodise cu fiica lui R Servilius Isauricus; dar, când s-a împăcat cu Antonius după primul lor conflict, la cererea soldaţilor adresată celor doi să se unească printr-o legătură de familie, s-a căsătorit cu Claudia, fiica vitregă a lui Antonius – fiica Fulviei şi a lui R Clodius, deşi abia era nubilă; apoi, certându-se cu soacra sa Fulvia, a trimis-o acasă încă fecioară. 2. Mai târziu s-a căsătorit cu Scribonia, văduvă a doi consulari, cu copii din ambele căsătorii. A divorţat de ea „dezgustat”, cum scrie el însuşi, „de perversitatea moravurilor ei” şi, imediat, s-a căsătorit cu Livia Drusilla, răpind-o de la soţul ei.

Tiberius Nero, deşi era însărcinată; a păstrat-o până la sfârşitul vieţii şi a înconjurat-o cu dragoste şi o stimă unice.

63. Cu Scribonia a avut o fată, pe Iulia; Livia nu i-a dăruit niciun copil, deşi a dorit enorm; Livia a rămas însărcinată, dar copilul s-a născut prematur. Pe Iulia a căsătorit-o mai întâi cu Marcellus, fiul surorii sale Octavia, abia ieşit din vârsta copilăriei; apoi, după moartea lui Marcellus, cu M. Agrippa, obţinând de la sora sa să-i

cedeze ginerele: Agrippa era în acel moment căsătorit cu una din cele două Marcella şi avea copii cu ea. 2. Când Agrippa a murit, a căutat multă vreme, până şi în ordinul ecvestru, până să-l aleagă pe Tiberius ca fiu vitreg; l-a obligat să-şi abandoneze soţia, deşi era însărcinată şi îi dăruise un copil. M. Antonius scrie că mai întâi i-o promisese pe Iulia fiului său Antonius, apoi lui Cotis, rege al geţilor, şi că în această perioadă îi ceruse în schimb regelui pe fiica acestuia în căsătorie.

64. Agrippa şi Iulia i-au dăruit trei nepoţi, Gaius, Lucius şi Agrippa, şi două nepoate, Iulia şi Agrippina. Pe Iulia a măritat-o cu Lucius Paulus, fiul cenzorului, pe Agrippina cu Germanicus, nepotul surorii sale. I-a adoptat pe Gaius şi pe Lucius cumpărându-i de la tatăl lor cu bani şi balanţă; încă din tinereţe i-a făcut să participe la treburile statului şi, după ce au devenit consuli, i-a trimis în provincii şi la armate. 2. Pe fiica sa şi pe nepoate astfel le-a educat, încât le-a învăţat să lucreze lâna şi le-a interzis să pronunţe vreo vorbă sau să facă ceva pe ascuns care să nu poată fi înscris în jurnalul zilnic al casei. Le-a interzis cu desăvârşire să aibă contacte cu străini; într-o zi i-a scris lui Lucius Vinicius, un tânăr de mare distincţie: „ţi-ai luat o libertate excesivă, venind să o saluţi pe fata mea la Baiae”. 3. Pe nepoţii săi i-a învăţat personal să imite scrierea; când lua cina împreună cu ei, îi aşeza la picioarele patului, iar când călătorea mergeau înaintea lui sau călăreau alături de el. 65. Destinul nu i-a permis să se bucure de descendenţă şi nici de moralitatea familiei în care a avut mare încredere. Cele două Iulii, fiica şi nepoata, s-au pângărit în fel şi chip: le-a alungat pe amândouă. Gaius şi Lucius au dispărut amândoi la un interval de timp de optsprezece luni unul de altul; Gaius a murit în Licia, Lucius la Massilia. Pe cel i le al treilea nepot, Agrippa, l-a adoptat în for conform legii curiate odată cu Tiberius, fiul său vitreg; dar în curând Agrippa şi-a manifestat caracterul grosolan şi brutal şi a fost relegat în Surrentum.

2. Cu toate acestea, Augustus a suportat mai bine moartea alor săi decât dezonoarea. Dispariţia lui Gaius şi a

lui Lucius nu l-a frânt; în schimb, în ceea ce-o priveşte pe fiica sa a informat senatul printr-o notă citită de un cvestor în absenţa sa; de ruşine, lungă vreme s-a ţinut departe de societate; s-a gândit chiar s-o ucidă. În orice caz, când în acel timp una din complice, liberta Phoebe, s-a sinucis prin spânzurare, a spus că „ar fi preferat să fie tatăl lui Phoebe”. 3. Fiicei sale exilate i-a interzis vinul şi orice fel de lux, contactul cu orice bărbat, om liber sau sclav, fără să i se fi cerut avizul: voia să ştie vârsta, statura, tenul, chiar şi semnele particulare şi cicatricele. Abia după cinci ani i-a permis să plece din insulă pe continent şi să-i îndulcească puţin tratamentul. N-a vrut însă niciodată s-o ierte în ciuda rugăminţilor repetate ale poporului roman; le-a urat tuturor asemenea fiice şi neveste. 4. Cum nepoata sa Iulia a avut un copil după condamnarea ei, a interzis să fie recunoscut şi crescut. Deoarece Agrippa nu se schimbase deloc în bine, ba dimpotrivă, devenise din ce în ce mai nebun, l-a dus pe o insulă şi l-a înconjurat cu o gardă militară. S-a îngrijit să fie condamnat printr-un *senatus consultum* pe vecie la exil în acel loc. Şi de fiecare dată, la orice menţionare în prezenţa sa a numelui de Agrippa sau al celor două Iulii, spunea gemând: „Mai bine piereai fără nuntă, mai bine nu te năşteai” (Homer, *Iliada*, 3, 40) şi nu-i numea decât cele trei abcese şi cele trei cancere ale sale.

66. Nu lega cu uşurinţă prietenii, dar a fost un prieten statornic; nu se mulţumea numai să răsplătească în mod demn virtuţile şi meritele lor, ci le suporta şi defectele, numai să fi fost tolerabile. Dintre toţi prietenii n-a dizgraţiat pe nimeni, cu excepţia lui Salvidienus Rufus, pe care de la o condiţie socială măruntă îl ridicase până la demnitatea de consul, şi pe Cornelius Gallus, pe care îl numise prefect al Egiptului. 2. Primul a pus la cale o rebeliune: Augustus a determinat senatul să-l condamne; lui Gallus, pentru a-l pedepsi pentru ingratitudine şi pentru spiritul său răuvoitor, i-a interzis accesul în casa sa şi în provinciile sale. Când însă Gallus „în urma delaţiunilor şi a unui *senatus consultum*, a fost constrâns la sinucidere, a

lăudat pietatea celor care-l apărau cu atâta indignare, dar a deplâns moartea şi s-a plâns de condiţia în care se află „deoarece lui nu-i era îngăduit să se mânie împotriva prietenilor11.3. Ceilalţi au strălucit bogaţi şi puternici, fruntaşi ai ordinului lor, până la sfârşitul vieţii, deşi şi ei l-au ofensat uneori. De pildă, ca să nu dau alte exemple, s-a plâns uneori de susceptibilitatea lui M. Agrippa şi de indiscreţia lui Maecenas; cel dintâi, la prima bănuială de răceală şi pentru că i-ar fi fost preferat Marcellus, a părăsit totul pentru a se retrage la Mydlene; al doilea a dezvăluit soţiei sale Terentia secretul conjuraţiei lui Murena, recent descoperită. 4. În revanşă, a pretins de la prieteni aceeaşi bunăvoinţă atât în timpul vieţii, cât şi după moarte. Într-adevăr, deşi nu urmărea moşteniri, nedorind să fie moştenitorul unor necunoscuţi, totuşi cântărea foarte atent ultimele declaraţii ale prietenilor şi nu-şi disimula supărarea dacă erau prea măsuraţi în cuvinte de laudă, şi nici bucuria dacă îi dovedeau recunoştinţă şi dragoste. În ce priveşte darurile lăsate lui prin testament sau partea lui de moştenire de la persoane care aveau familie, o restituia imediat copiilor defunctului său, dacă erau prea mici, când îmbrăcau toga virilă sau în ziua căsătoriei, adăugând şi din partea lui.

67. Ca patron şi ca stăpân a fost sever, dar şi indulgent şi clement. A cinstit şi a tratat ca pe nişte prieteni pe mulţi din liberţii săi, de pildă pe Licinus, Celadus şi pe alţii. Pe sclavul său Cosmus, care l-a criticat fără menajamente, s-a limitat să-l pună în lanţuri. Administratorul său Diomedes se plimba împreună cu el; de frică l-a împins spre un mistreţ care se repezise pe neaşteptate asupra lor; cu toate acestea, Augustus a preferat să-l trateze de fricos decât de criminal şi, deşi pericolul fusese mare, a transformat totul în glumă, deoarece nu a existat o intenţie. 2. În schimb, l-a condamnat la moarte pe Polus, unul din cei mai iubiţi liberţi ai săi, deoarece s-a descoperit că întreţinea legături adulterine cu matroane; secretarului său, deoarece a divulgat conţinutul unei scrisori în schimbul a cinci sute de

dinari, i-a l rint picioarele; când pedagogul şi servitorii lui Gaius, fiul său „m profitat de boala şi de moartea acestuia pentru a se plimba cu trufie şi cu lăcomie prin provincie, i-a azvârlit într-un fluviu cu i) greutate atârnată de gât.

68. În prima tinereţe a suferit pângăriri de tot felul. Sextus I ompeius l-a acuzat că este efeminat; Marcus Antonius, că a obţinut adoptarea de către unchiul său prostituându-se cu el; de asemenea Lucius, fratele lui Marcus Antonius, pretindea că şi-a prostituat virtutea, care fusese deja pângărită de Iulius Caesar, lui Aulus Hârtius în Hispania, în schimbul a trei sute de mii de sesterţi şi că obişnuia să-şi ardă părul de pe picioare cu coji de nucă încinsă, ca să-l facă să crească mai moale. Într-o zi, în timpul unor jocuri publice, toţi spectatorii au interpretat ca o bătaie de şi la adresa lui Augustus şi au aplaudat toţi versul spus pe scenă de un actor despre preotul Cibelei care cânta la timbală:

Oare nu-l vezi pe acest desfrânat cum guvernează lumea cu degetul?

69. În ce priveşte adulterele, nici măcar prietenii săi nu le neagă, dar îl scuză că le-a comis nu din desfrâu, ci pentru a cunoaşte mai bine planurile adversarilor săi, chestionându-le pe nevestele lor. Marcus Antonius îi reproşează, în afară de căsătoria sa precipitată cu Livia, faptul că a smuls-o pe nevasta unui bărbat consular din sala de mese sub ochii soţului, a dus-o în camera sa şi a readus-o la masă cu urechile roşii şi părul răvăşit; că a repudiat-o pe Scribonia, deoarece ea a deplâns faptul că un om fără moravuri are o putere atât de mare; că şi-ar fi procurat prin intermediul prietenilor amante pe care aceştia le dezbrăcau şi le examinau, fie ele mame de familie, fie fecioare adulte, ca şi cum ar fi fost vândute de vânzătorul de sclavi ioranius. 2. Marcus Antonius i-a scris chiar lui Augustus cu vechea prietenie dinainte de a deveni duşmani şi adversari: „De ce te-ai schimbat în ceea ce mă priveşte? Pentru că posed o regină? Dar este soţia mea! Oare de acum sau încă de nouă ani? Tu eşti numai cu Drusilla? Fii sănătos dacă, atunci când citeşti această

scrisoare, nu eşti cu Tertulla sau cu Terentilla sau cu Rufilla sau cu Salvia Titisenia sau cu toate. Ce contează în ce loc şi cu cine faci amor?”

70. S-a vorbit despre un banchet secret dat de Augustus, pe care toată lumea îl numea banchetul celor „doisprezece zei”; participanţii la banchet erau îmbrăcaţi în ţinuta zeilor şi a zeiţelor; Augustus însuşi era deghizat în Apollo, ceea ce-i reproşează nu numai scrisorile lui Antonius, care-i enumeră ironic numele tuturor, ci şi aceste versuri anonime foarte cunoscute:

De îndată ce masa de banchete l-a cuprins pe amfitn – unul ăstora să mallia a văzut şase zei şi şase zeiţe, când Caesar în impietatea lui l-a parodiat pe Apollo, când i-a desfătat pe comeseni cu noi adultere ale zeilor, atunci toate divinităţile au prăsit pământurile, şi însuşi Jupiter a fugit de pe tronul său de aur.

2. Sărăcia şi foametea care domneau în acel moment la Roma au sporit scandalul produs de acest banchet; astfel, a doua zi s-au auzit strigătele: „zeii au mâncat tot griul, Caesar este într-adevăr Apollo, dar Apollo călăul 11, *cognomen* cu care zeul era onorat într-un cartier al Romei. Mai era acuzat că-i plac mobilele de lux şi vasele de Corint şi că era pasionat de jocuri de noroc. În timpul proscripţiilor s-a scris pe statuia lui:

Tatăl mi-era argintar, *eu iubesc bronzul corintian*, deoarece se bănuia că i-a pus pe unii pe lista proscrişilor pentru a pune mâna pe vasele lor de Corint; în timpul războiului sicilian s-a răspândit următoarea epigramă:

După ce-a pierdut corăbiile în două bătălii, pentru a câştiga, joacă permanent zaruri.

71. Din toate aceste acuzaţii şi calomnii a respins-o cel mai uşor pe cea de desfrâu, fie în acel moment, fie mai târziu, prin viaţa integră pe care a dus-o; de asemenea, acuzaţia de a iubi prea mult luxul, deoarece, când a cucerit Alexandria, din tot tezaurul regal n-a luat pentru sine decât o cupă marină şi mai târziu a dat la topit toate vasele sale de aur de uz curent. În ce priveşte plăcerile, a fost întotdeauna un doritor şi, chiar mai târziu, se zice,

plăcerea lui era să defloreze fete tinere pe care i le furniza chiar soţia sa. Reputaţia de jucător nu l-a deranjat în niciun fel şi a continuat să joace pentru plăcerea lui fără să se ferească, chiar şi la bătrâneţe şi nu numai în decembrie, ci şi în celelalte luni, în zilele de sărbătoare şi în cele de lucru. Asupra acestui fapt nu există niciun dubiu. 2. Există o scrisoare autografă a lui în care scrie: „Am liţat cina, dragul meu Tiberius, cu aceiaşi; s-au adăugat Vinicius şi Silius, tatăl. În timpul cinei am jucat ca nişte bătrâni, şi ieri şi astăzi; se zvârleau zarurile şi, când cineva reuşea lovitura câinelui sau şasele, arunca la mijloc câte un dinar pentru fiecare zar; cel care reuşea lovitura Venerei îi aduna pe toţi”.

3. Şi, în altă scrisoare: „Cât despre noi, dragă Tiberius, Quinquetriile le-am petrecut destul de plăcut; am jucat toate zilele şi am încălzit masa de joc. Fratele tău a jucat scoţând strigăte; la sfârşit totuşi n-a fost în pagubă mare, dar numai după pierderi serioase; şi-a revenit treptat împotriva oricărei speranţe. Eu am pierdut douăzeci de mii de sesterţi, deoarece, conform obiceiului meu, am fost un jucător excesiv de generos. Dacă le-aş fi cerat mizele de care i-am iertat sau dacă le-aş fi cerat sumele pe care le-am dăruit fiecăruia, aş fi câştigat cincizeci de mii de sesterţi. Prefer însă să fiu astfel: bunătatea mea mă va ridica până la gloria cerească. 4. l-a scris fiicei sale: „ţi-am trimis două sute cincizeci de dinari, sumă pe care am dat-o fiecărui comesean ragându-i să joace în timpul cinei fie arşice, fie par şi impar”.

72. În rest, este un lucru cert că a dus o viaţă foarte cumpătată şi nu a fost bănuit de vicii. A locuit la început lângă forul roman deasupra scărilor inelare, în casa care aparţinuse oratorului Calvus; apoi, pe Palatin în casa tot atât de modestă a lui Hortensius; ea nu se distingea prin mărime sau lux, de pildă avea porticuri mici din piatră luată de pe muntele alban şi nu avea nici marmură, nici mozaicuri preţioase. Timp de peste patruzeci de ani s-a culcat în aceeaşi cameră, iama şi vara; deşi constatase că iarna clima de la Roma îi dăuna sănătăţii, petrecea cu

regularitate acest anotimp în capitală. 2. Dacă voia să lucreze în secret şi fără să fie deranjat, avea la etaj un cabinet pe care îl numea „Syracuza” şi „atelierul său”: se retrăgea aici sau în casa lui Maecenas. Pentru odihnă frecventa litoralul şi insulele Campaniei sau oraşele cele mai apropiate de; Roma, anume Lanuvium, Praeneste, Tibur, localitate unde adesea judeca procese sub porticul lui Hercules. 3. Nu-i plăceau vilele somptuoase şi luxoase. Şi chiar când nepoata sa Iulia şi-a construit o vilă splendidă, a poruncit să fie rasă de pe suprafaţa pământului; casele sale, deşi modeste, le-a înfrumuseţat mai puţin prin statui şi tablouri, cât prin colonade şi boscheţi şi curiozităţi antice şi rare, cum ar fi resturile enorme ale unui animal monstruos descoperite la Capri, care au fost numite oasele giganţilor, şi aime de eroi. 73. Inventarul său domestic şi mobilele erau simple, cum se vede din paturile şi mesele care se păstrează până în zilele noastre şi care abia dacă ar fi potrivite cu un particular. Se zice că se culca numai pe paturi joase şi fără cuverturi bogate. Purta ca haină numai una de interior confecţionată de sora sa, de nevasta sa, de fiică şi nepoate; togile lui nu erau nici strâmte, nici largi, la fel şi banda de purpură, doar pantofii cu talpa ceva mai groasă pentru a părea mai înalt. În cameră avea întotdeauna o haină de oraş şi pantofi pregătiţi pentru cazuri neprevăzute.

74. Invita adesea la masă, dar numai conform regulilor şi ţinând cont de rang şi de persoane. Valerius Messala ne spune că n-a primit niciun libert la masă cu excepţia lui Mena, dar numai după ce l-a echivalat cu cetăţenii liberi prin naştere, deoarece îi predase flota lui Sextus Pompeius. Augustus însuşi scrie că a invitat odată la masă un libert, în vila căruia era oaspete şi care mai de mult aparţinuse gărzii sale personale. Uneori întârzia la masă şi pleca mai devreme, căci comesenii începeau masa înainte de sosirea lui şi o continuau după plecarea lui. Cina avea trei sau maximum şase feluri şi, dacă modera cheltuielile, în schimb amabilitatea lui era desăvârşită. Într-adevăr, când comesenii tăceau sau vorbeau cu voce

joasă, provoca discuţii de ordin general şi aducea actori, histrioni sau chiar pantomimi vulgari de circ şi mai adesea bufoni.

75. Celebra zilele de sărbătoare şi solemnităţile cu mare dărnicie şi uneori numai cu simple amuzamente. În timpul Saturnaliilor sau în orice ocazie distribuia când daruri, haine, aur şi argint, când monede de toate felurile, chiar şi unele vechi natând din vremea regilor sau străine; alteori nimic altceva decât e uverturi militare sau bureţi sau un făcăleţ, cleşti şi alte obiecte de acest fel însoţite de texte obscure şi cu dublu sens. Avea obiceiul în timpul meselor să pună în vânzare obiecte de diferite valori, tablouri întoarse pe dos, pentru a vedea hazardul împlinind sau înşelând speranţele cumpărătorilor: astfel la fiecare pat se organiza o licitaţie şi se comunica pe faţă câştigul sau pierderea. 76. În ce priveşte hrana (căci nu vreau să omit niciun detaliu) pretenţiile lui erau minime şi aproape vulgare. Preferinţele lui erau pâinea inferioară, peşti mici, brânză de vacă presată cu mâna, smochine proaspete din acel soi care dă două roade pe an. Mânca şi înainte de cină, în orice loc şi în orice moment, după necesităţile stomacului. El însuşi o spune într-o scrisoare: „noi în trăsură am gustat pâine şi curmale”. 2. În altă scrisoare: „În timp ce lectica mă purta de la portic spre casă, am mâncat o uncie de pâine şi câteva boabe de struguri uscaţi”. Şi în alta: „dragul meu Tiberius, nici măcar un iudeu în timpul sabatului nu respectă atât de strict postul, cum am făcut eu astăzi; căci doar la băi am mâncat două înghiţituri înainte de a începe masajul”. Aceste capricii l-au făcut să mănânce uneori singur, fie înainte, fie după un banchet, în timp ce nu se atingea de mâncare în timpul mesei. 77. Era foarte sobru în ceea ce priveşte vinul. După cele transmise de Cornelius Nepos obişnuia să bea nu mai mult de trei ori în timpul cinei în tabăra militară de la Mutina. Mai târziu, nici în cele mai mari excese nu depăşea două măsuri de vin şi, dacă le depăşea, vomita. Cel mai mult îi plăcea vinul raetic şi nu bea în timpul zilei. Ca băutură lua o bucată de pâine muiată în apă proaspătă

sau castravete sau lăptucă tânără sau fructe zemoase proaspete sau conservate.

78. După masa de prânz, fără să-şi scoată hainele sau încălţările, fără să-şi acopere picioarele, se odihnea puţin cu mâinile pe ochi. De la cină se retrăgea într-o mică lectică care-i servea pentru veghe; acolo rămânea până târziu în noapte, până când treburile zilnice erau sau încheiate sau aproape încheiate. După aceea se culca, dar nu mai mult de şapte ore şi nici măcar acestea continuu, ci se trezea în acest răstimp de trei sau patru ori. 2. Dacă, după ce se trezea, nu-şi putea regăsi somnul, cum se întâmplă, chema lectori sau povestitori şi de multe ori ajungea astfel până în zori. Niciodată nu stătea treaz în întuneric fără să aibă pe cineva lângă el. Dimineaţa îi era greu să se scoale. Dacă trebuia să se scoale devreme pentru vreo îndatorire sau vreun sacrificiu, pentru a-i fi cât mai puţin incomod rămânea peste noapte în casa unui prieten de-al lui din apropiere, într-o cameră de la etaj. Cu toate acestea adesea mai avea nevoie de somn şi dormea în timp ce era transportat prin oraş sau când un fapt neprevăzut îi întârzia lectica.

79. Augustus a fost de o neobişnuită frumuseţe, cu un şarm pe care şi l-a păstrat toată viaţa; totuşi, neglija orice cochetărie: nu-l interesa să-şi îngrijească părul, astfel încât aducea mai mulţi frizeri care-l tundeau în acelaşi timp în mare grabă; în ce priveşte barba, când şi-o tundea, când şi-o rădea, şi chiar şi în acest timp citea sau chiar scria. Avea o înfăţişare atât de calmă şi de senină, fie când tăcea, fie când discuta, încât un fruntaş gal a mărturisit compatrioţilor săi că, ajuns în apropierea lui în timpul trecerii Alpilor sub pretextul unei discuţii, în realitate pentru a-l zvârli în prăpastie, a fost incapabil să-şi realizeze intenţia. 2. Avea ochii limpezi şi strălucitori; dorea chiar ca lumea să creadă că în ei există o putere divină şi se bucura când, privind pe cineva, acesta pleca privirea ca orbit de strălucirea soarelui. La bătrâneţe i-a slăbit ochiul stâng. Avea dinţii rari şi mici. Părul uşor buclat şi blonziu. Sprâncenele unite, urechile, mijlocii.

Nasul bombat în partea de sus, curbat în jos. Tenul între brun şi alb. Era de statură mică (totuşi Iulius Marathus, libertul şi arhivistul său, afirmă că avea o înălţime de cinci picioare şi nouă degete), dar atât de bine proporţional încât nu se observa şi nu se vedea decât comparindu-l cu alţii mai înalţi decât el, când stăteau în picioare.

80. Se zice că avea corpul acoperit cu pete, semne naturale pe piept şi pe abdomen care prin numărul lor şi prin dispunere reproduceau constelaţia Ursa mare, dar şi bătături şi plăgi provocate de obiceiul de a se freca violent cu strigilul. Avea coapsa şi piciorul stâng mai slabe, ceea ce-l făcea adesea să şchioapete; corecta acest beteşug cu ajutorul unor curele şi tije. Îşi simţea degetul arătător al mâinii drepte atât de slab, încât, contractat de frig, abia reuşea să scrie înconjurându-l cu un inel de aur. A suferit şi de băşică şi nu se domolea până nu elimina calculi urinând.

81. Toată viaţa a suferit de boli grave şi periculoase; mai ales după ce i-a supus pe cantabri, când revărsările bilei l-au adus la disperare şi l-au pus în situaţia să urmeze tratamente contrarii şi hazardate: deoarece pansamentele calde n-au dat rezultate, a trebuit să recurgă la pansamente reci, la recomandarea medicului Antonius Musa.

2. Era chinuit şi de boli anuale care reveneau ciclic; sănătatea lui se deteriorara mai ales înainte de aniversarea sa; la începutul verii era cuprins de o inflamare a stomacului, iar vânturile meridionale îi provocau răceli. Din acest motiv organismul său nu suporta uşor nici frigul, nici căldura.

82. În timpul iernii purta sub o togă groasă patru tunici, o cămaşă, o vestă de lână şi bandaje în jurul coapselor şi picioarelor; vara se culca în camera sa cu uşile deschise, adesea în peristil în apropierea unui jet de apă şi chiar punea un sclav să-l răcorească. Soarele îi făcea rău chiar şi iama: până şi acasă nu se plimba decât cu o pălărie cu boruri largi sub cerul liber. Drumurile le făcea în lectică şi aproape numai noaptea, încet, în etape atât de mici,

încât drumul până la Praeneste sau Tibur dura două zile; când putea să meargă pe mare prefera acest mod de transport. 2. Îşi susţinea cu mari eforturi sănătatea şubredă în primul rând îmbăindu-se rar; mai adesea îşi ungea corpul sau transpira în apropierea focului, apoi se stropea cu apă călduţă sau încălzită la soare; ori de câte ori starea lui nervoasă îi impunea băi de mare sau la apele termale de la Albula, se mulţumea să se aşeze pe un scaun de lemn, pe care-l numea el însuşi cu un cuvânt hispanic „dureta”, şi să-şi zvârle alternativ mâinile şi picioarele în apă.

83. A renunţat la exerciţiile militare de călărie şi de mânuire a armelor imediat după încetarea războaielor civile şi le-a înlocuit mai întâi cu jocul cu mingea, apoi cu băşica; mai târziu cu plimbări în lectică şi pe jos pe care le încheia cu alergări şi salturi îmbrăcat într-o manta grosolană sau acoperit cu o cuvertură mică. Pentru a se recrea, pescuia cu undiţa sau se juca cu zaruri sau cu pietricele şi nuci împreună cu sclavi tineri mici de stat şi cu voce plăcută care erau căutaţi pretutindeni, mai ales între mauri şi sirieni. Avea oroare de pitici, de creaturi diforme şi de avortoni de tot felul pe care-i considera capricii ale naturii şi prevestitori de rele.

84. A studiat elocinţa şi artele liberale cu pasiune şi susţinut încă din fragedă copilărie. Se spune că în timpul războiului de la Mutina, în ciuda activităţii debordante, nu a încetat să citească, să scrie şi să declame zilnic. N-a vorbit niciodată în senat, în faţa poporului, sau a soldaţilor, fără să-şi fi studiat şi pregătit discursul, deşi nu era lipsit de capacitatea de a improviza în situaţii neprevăzute. 2. Pentru a nu risca deficienţe de memorie şi pentru a nu pierde timpul învăţând pe dinafară discursul, a luat obiceiul să îl citească. Pregătea în scris chiar şi discuţiile particulare, şi cele cu Livia, de teamă ca improvizaţia să nu-l facă să spună mai mult sau mai puţin decât trebuie. Avea o voce plăcută cu un timbru special şi lucra adesea cu un profesor de declamaţie; uneori, din cauza unei răceli la gât, punea un crainic să citească discursurile în faţa

poporului.

85. A scris în proză mai multe lucrări de diferite genuri; pe unele le-a citit în cercul prietenilor care-i ţineau loc de public; de pildă *Răspunsuri lui Brutus despre Cato* pe care le-a citit în mare parte la o vârstă înaintată, dar, plictisit de lectură, l-a lăsat pe Tiberius să le termine; de asemenea a scris *îndemnuri pentru filosofie* şi memoriile *Despre viaţa sa* pe care a povestit-o în treisprezece cărţi până la războiul cu cantabrii, fără să depăşească acest moment. 2. De poezie s-a ocupat puţin. Există o singură carte de hexametri care are ca titlu şi subiect *Sicilia*\ mai există o carte la fel de scurtă de epigrame pe care le compunea în timpul băilor. A început cu mare entuziasm şi o tragedie, dar văzând că nu o reuşeşte, a distrus-o; când prietenii l-au întrebat ce-i face Aiaxul, a răspuns: „Aiax s-a zvârlit într-un burete”.

86. A adoptat un gen de dorinţă elegant şi temperat, evitând inepţia şi simetria formulelor şi „putoarea cuvintelor obscure”, după propria-i expresie. Preocuparea principală era să-şi exprime cât mai clar gândurile. Ca să-şi atingă mai uşor scopul şi să nu-l perturbe sau întârzie pe cititor şi pe auditor, n-a ezitat să pună prepoziţii în faţa numelor de oraşe, nici să repete mai adesea conjuncţiile, care, suprimate, sporesc obscuritatea chiar dacă augmentează farmecul. 2. îi dispreţuia pe pedanţi la fel de mult ca şi pe arhaizanţi, şi uneori îi ironiza; în primul rând pe iubitul său Maecenas ale cărui „ondulări parfumate”, cum le numea, le imita şi de care îşi bătea joc. Nu-l cruţa nici pe Tiberius care urmărea uneori expresii obscure şi desuete. Pe Marcus Antonius îl trata de nebun că prin felul său de a scrie căuta mai mult să-i impresioneze pe oameni decât să fie înţeles; apoi, bătându-şi joc de spiritul rău şi inconstant al acestuia în materie de stil, a adăugat următoarele: 3. „Stai oare la îndoială dacă trebuie să-i imiţi pe Cimber Annius şi Veranius Flaccus utilizând cuvinte pe care Crispus Sallustius le-a extras din *Originile* lui Cato, sau dacă mai degrabă să nu utilizezi vorbăria goală a oratorilor asiatici transferând-o în limba noastră?”

Iar într-o scrisoare, lăudând spiritul nepoatei sale Agrippina, i-a spus: „străduieşte-te să scrii şi să vorbeşti cu claritate”.

87. În vorbirea zilnică utiliza frecvent expresii curioase, cum se vede din scrisorile sale autografe; de pildă, când voia să spună că cineva nu-şi va achita datoria, spunea că şi-o va achita „la kalendele greceşti”; când îl îndemna pe vreunul să suporte vremurile aşa cum sunt, „să ne mulţumim cu Cato al nostru”; pentru a spune cu ce repeziciune s-a făcut un lucru, „mai repede decât se coace sparanghelul”. 2. Adesea în loc de *stultus* (imbecil) utiliza *baceolus* (nătâng), în loc de *ceritus* (nebun furios), *vacerosus* (bătut în cap) şi *vapide se habere* (a fi mahmur), în loc de *male se habere* (a se simţi rău) şi *beţizare* (a fi lânced), pentru *languere* (a fi moale), ceea ce în popor se spune *lachanizare* (a fi asemănător unei legume); de asemenea, Augustus utiliza forma *simus* în loc de *sumus* şi *domos* la genitiv singular în loc de *domuos*. Niciodată n-a scris altfel aceste ultime două cuvinte, ceea ce înseamnă că era un obicei şi nu o greşeală.

3. Am remarcat în manuscrisele sale în felul său de a scrie următoarele particularităţi: nu desparte cuvintele şi nu pune literele care n-au mai încăput pe rând în rândul următor, ci le scrie sub cuvânt înconjurându-le cu un cerc. 88. Nu respecta ortografia, adică arta de a scrie corect conform regulilor stabilite de gramaticieni, şi pare a fi fost partizanul scrierii fonetice. I se întâmplă să schimbe sau să sară nu numai litere, ci şi silabe, ceea ce este o eroare pe care toţi o fac. N-aş semnala acest fapt dacă n-aş fi fost mirat să citesc la alţii că a demis un consular ca fiind necioplit şi ignorant, deoarece a observat că acesta scria *îşi* în loc deipsi. Ori de câte ori însă scria cifrat, scria B în loc de A, C în loc de B şi aşa mai departe pentru celelalte litere; în loc de X punea un dublu A.

89. Augustus avea aceeaşi pasiune şi pentru studiile greceşti. Era foarte bun cunoscător în acest domeniu, căci l-a avut ca profesor pe Apollodor din Pergam pe care în tinereţe l-a luat cu sine, în ciuda vârstei înaintate a

acestuia, de la Roma la Apollonia; mai târziu şi-a sporit cultura prin discuţiile cu filosoful Areus şi cu fiii săi, Dionysius şi Nicanor; cu toate acestea n-a ajuns să vorbească curent greceşte şi nu avea curajul să compună în această limbă; dacă situaţia o impunea scria în latineşte şi dădea la tradus textul. Nu era necunoscător al poeziei greceşti, îi plăcea comedia veche şi adesea a pus să fie reprezentate asemenea piese în spectacole publice. 2. Ceea ce urmărea el în special la autorii greci şi latini erau exemple utile pentru viaţa publică şi particulară; pe acestea le copia cuvânt cu cuvânt şi le trimitea sub această formă ca avertismente fie celor din familie, fie comandanţilor de armate, guvernatorilor de provincii sau magistraţilor Romei. Ba chiar a citit cărţi întregi în senat şi a făcut cunoscute ppporului prin edicte o serie de lucrări cum ar fi discursurile lui Quintus Metellus *Despre sporirea populaţiei* şi cele ale lui Rutilius *Despre somptuozitatea excesivă a edificiilor*, pentru a demonstra mai clar că amândouă problemele n-au fost numai preocuparea sa, ci au stat în atenţia şi a celor vechi.

3. Augustus a încurajat talentele epocii sale prin toate mijloacele. Asculta cu bunăvoinţă şi răbdare nu numai poezii şi scrieri de istorie, ci şi discursuri şi dialoguri. Cu toate acestea nu-i plăcea să fie el însuşi subiectul unei opere, decât dacă stilul era elevat şi autorul de un talent deosebit; recomanda pretorilor să nu permită ca numele său să cadă în deriziune în concursuri literare.

90. Am aflat următoarele despre superstiţiile lui: se temea teribil de tunete şi fulgere; de aceea oriunde călătorea lua cu sine o piele de focă şi, la cea mai mică ameninţare de furtună, se adăpostea într-un refugiu boltit, deoarece cu multă vreme în urmă fusese impresionat de un trăsnet în timpul unei călătorii pe timp de noapte, cum am avut ocazia să spun mai înainte.

91. În ce priveşte visele, nu le neglija nici pe ale sale, nici pe ale altora despre el. La bătălia de la Philippi, deşi hotărâse să nu-şi părăsească cortul din cauza stării sănătăţii, l-a părăsit totuşi în urma unui vis avut de un

prieten; şi bine a făcut, deoarece, când a fost cucerită tabăra, lectica lui a fost străpunsă şi zdrobită de duşmani, care credeau că se afla în ea. El însuşi tot timpul primăverii avea numeroase coşmaruri himerice, în restul timpului mai rare şi mai puţin himerice. 2. Cum frecventa asiduu templul pe care-l dedicase pe Capitoliu lui Jupiter Tonans, a visat că Jupiter Capitolinul se plângea că îi îndepărtează adoratorii; iar el ar fi răspuns că i l-a aşezat pe Jupiter Tonans ca portar; de aceea a aşezat apoi clopote mici pe acoperişul templului, pentru că exista deja obiceiul de a le pune la porţi; tot în urma unui vis, în fiecare an, la o dată fixă, cerşea şi întindea mâna celor care-i dădeau aşi.

92. Considera unele auspicii şi prodigii ca fiind infailibile: dacă dimineaţa se încălţa pe dos, punând piciorul drept în pantoful stâng, considera faptul drept o prevestire funestă; când pleca în călătorii lungi pe pământ sau pe mare, dacă atunci cădea rouă, credea că este un semn de bun augur prevestind o întoarcere rapidă şi plină de succes. Era impresionat şi de prodigii: bunăoară, un palmier răsărit între pietre, în faţa casei sale, l-a transportat în compluvium alături de zeii Penaţi şi s-a preocupat cu multă grijă de creşterea lui. 2. S-a bucurat atât de mult când a văzut pe insula Capri ramurile unui stejar bătrân care atârnau spre pământ recăpătând viaţă la sosirea sa, încât a dat în schimbul Capriului insula Aenaria cetăţii Neapolis. Avea şi unele superstiţii în ceea ce priveşte datele: nu pleca niciodată în călătorie a doua zi după zilele de târg şi nu întreprindea nicio acţiune serioasă la none; în ce priveşte nonele, voia numai, aşa cum îi scrie lui Tiberius, să evite „proasta prevestire” a acestui cuvânt.

93. Cât despre cultele religioase străine, pe cât le respecta pe cele consacrate de timp, pe atât le dispreţuia pe celelalte. A fost iniţiat la Atena; cum, după aceea, la Roma judeca la tribunalul său despre privilegiile preoţilor zeiţei Ceres ateniana şi s-au divulgat unele chestiuni secrete, i-a înlăturat pe asesori şi mulţimea şi a urmărit singur dezbaterea. Dimpotrivă, în timpul călătoriei în

Egipt, n-a făcut nici cel mai mic efort pentru a-l vedea pe Apis şi l-a felicitat pe nepotul său Gaius că a străbătut Iudeea fără a oferi ofrande la Ierusalim.

94. Pentru că am ajuns la acest subiect, nu va fi inutil să enumăr presagiile care s-au produs înaintea naşterii sale, în ziua naşterii şi mai târziu şi care prevesteau măreţia lui viitoare şi permanentul său noroc. 2. În vremuri străvechi, căzând din cer un trăsnet la Velitrae pe o porţiune a zidului, s-a profetizat că un cetăţean al acestui oraş va fi cândva stăpânul lumii; încrezători în această profeţie, locuitorii din Velitrae, şi atunci, şi mai târziu, au purtat adesea războaie cu poporul roman, războaie care aproape i-au dus la pieire; abia târziu s-a dovedit că acel fapt prevestise puterea lui Augustus.

3. Conform celor relatate de Iulius Marathus, puţine luni înaintea naşterii lui Augustus s-a produs la Roma într-un loc public o minune prin care se anunţa că natura va da naştere unui rege pentru poporul roman; senatul, înspăimântat, a hotărât că în acel an nu va fi crescut niciun băiat; însă senatorii care aveau neveste însărcinate, crezând fiecare că prevestirea îl priveşte pe copilul său, s-au îngrijit ca *senatus consultum*-ul să nu fie depus la arhivă.

4. În cartea lui Asclepiades din Mendès despre *Aventurile divine* citesc că Atia, când s-a dus în timpul nopţii la o solemnitate în cinstea lui Apollo, şi-a lăsat lectica în templu şi a adormit, în timp ce restul matroanelor au plecat acasă; pe neaşteptate un dragon s-a repezit către ea şi s-a retras scurtă vreme după aceea; Atia, când s-a trezit, s-a purificat, ca şi cum ar fi ieşit din patul soţului ei; pe dată însă i-a apărut pe corp o pată în forma unui şapte pe care n-a putut niciodată să o şteargă şi a trebuit să renunţe pentru totdeauna la băile publice; când Augustus s-a născut nouă luni mai târziu, a fost socotit fiul lui Apollo. Aceeaşi Atia, înainte de a naşte, a visat că măruntaiele ei se ridică până la astre, întinzându-se pe toată lungimea pământului şi a cerului. Şi tatăl lui Augustus, Octavius, a visat că din pântecul Atiei izbucnesc

raze de soare.

5. Augustus s-a născut în ziua când în senat se discuta despre conjuraţia lui Catilina; Octavius a întârziat din cauza naşterii; or, când s-a anunţat cauza întârzierii, P. Nigidius (faptul este de notorietate publică), aflând ora naşterii, a afirmat că s-a născut stăpânul pământurilor. Mai târziu Octavius, când conducea armata prin locurile greu accesibile ale Traciei, a consultat într-o pădurice consacrată lui Bacchus oracolele barbare în legătură cu fiul său; preoţii i-au dat următorul răspuns: va fi stăpânul lumii, deoarece vinul răspândit pe altar a produs o flacără atât de înaltă, încât a depăşit vârful templului ridicându-se până la cer, ceea ce s-a mai întâmplat numai când Alexandru cel Mare a făcut sacrificii la aceleaşi altare. 6. Şi în următoarea noapte i s-a părut lui Octavius că-l vede pe fiul său de o statură supraomenească, cu fulgerul, sceptrul şi podoabele lui Jupiter cel Mare şi Bun, cu o coroană de raze, aşezat pe un car acoperit cu lauri şi tras de doisprezece cai de un alb strălucitor. În fragedă copilărie, cum scrie C. Drusus, Augustus, aşezat seara ut leagăn de doica sa, la parter, n-a putut fi găsit a doua zi decât târziu, după multe căutări, culcat în vârful unui turn, cu faţa spre soare răsare.

7. Abia începuse să vorbească şi într-o zi, în casa din afara oraşului a familiei, a poruncit broaştelor care-l deranjau cu orăcăiala lor să tacă; de atunci broaştele nu mai orăcăie în acest loc. Odată, luând masa într-o pădure cam pe la a patra piatră militară de pe Via Campana, un vultur venit pe neaşteptate i-a luat pâinea din mână, s-a ridicat în înaltul cerului, apoi a coborât deodată şi i-a redat bucata de pâine, liniştit.

8. Q. Catulus, în timpul celor două nopţi care au urmat dedicării Capitoliului, a visat următoarele vise: în primul l-a văzut pe Jupiter cel Mare şi Bun alegând dintre mai mulţi copii îmbrăcaţi în togă pretextă, care se jucau în jurul altarului, pe unul şi aşezând în braţele sale imaginea statului; în al doilea a văzut acelaşi copil în braţele lui Jupiter Capitolinus şi, cum a vrut să-l izgonească, a fost

oprit de gestul zeului care i-a dat a-nţelege că-l educă pentru a proteja statul; în ziua următoare, întâlnindu-l pe Augustus, pe care nu-l cunoştea, a fost mirat de asemănarea lui cu copilul pe care-l văzuse în vis. Unii povestesc altfel primul vis al lui Catulus: deoarece mai mulţi copii i-au cerut un tutore, Jupiter l-a indicat pe unul dintre ei căruia trebuiau să-i adreseze toate dorinţele şi a dus la buzele sale degetele pe care i le dăduse la sărutat

9. Marcus Cicero, urmându-l pe Gaius Caesar pe Capitoliu, a povestit prietenilor săi visul pe care îl avusese în noaptea precedentă: a văzut în vis un copil cu figură distinsă coborând din cer pe un lanţ de aur şi oprindu-se la porţile Capitoliului unde Jupiter i-a dat un bici; apoi, pe neaşteptate, l-a văzut pe Augustus, pe care majoritatea încă nu-l cunoşteau şi pe care unchiul său Caesar l-a convocat pentru sacrificiu; Cicero a afirmat că văzuse imaginea acestuia în timpul somnului.

10. Când Augustus a îmbrăcat toga virilă, laticlava s-a descusut din amândouă părţile şi a căzut la picioarele sale: or, unii au interpretat faptul în felul următor: ordinul al cărui însemn era laticlava i se va supune într-o zi.

11. La Munda, când Divinul Iulius a tăiat o pădure unde hotărâse să aşeze tabăra, a fost găsit un palmier pe care Caesar l-a cruţat ca pe o prevestire a victoriei; or, imediat palmierul a dat naştere unei mlădiţe care a crescut în câteva zile în asemenea măsură, încât nu numai că l-a egalat, ci l-a acoperit şi s-a umplut cu cuiburi de porumbei, deşi această specie evită cu mare grijă frunzele dure şi aspre. Se zice că această minune l-a determinat pe Caesar să nu vrea alt succesor decât pe nepotul surorii sale.

12. În timpul retragerii sale la Apollonia, Augustus s-a urcat, împreună cu Agrippa, în observatorul astrologului Theogenes; cum acesta i-a făcut lui Agrippa, care l-a consultat primul, preziceri extraordinare şi aproape de necrezut, Augustus a refuzat categoric să-i declare ziua lui de naştere, de teamă să nu i se facă lui preziceri mai puţin strălucite. Totuşi, ezitând, după multe insistenţe, a dat amănunte: Theogenes a sărit de pe scaunul său şi s-a

prosternat în faţa lui. Mai târziu Augustus s-a încrezut atât de mult în destinul său, încât şi-a publicat horoscopul şi a bătut monede de argint cu semnul Capricornului, zodia în care se născuse.

95. Revenind la Roma de la Apollonia după asasinarea lui Caesar, pe neaşteptate pe un cer senin şi limpede o coroană asemenea unui curcubeu a înconjurat discul solar şi brusc mormântul Iuliei, fiica lui Caesar, a fost lovit de un trăsnet. În timpul primului său consulat, când consulta auguriile, i s-au arătat doisprezece vulturi, ca odinioară lui Romulus, şi, când a săvârşit un sacrificiu, măruntaiele tuturor victimelor au apărut repliate asupra lor însele până la ultima fibră: or, experţii au fost unanimi în a vedea în aceasta prevestirea măreţiei şi a succesului.

96. Mai mult: Augustus a cunoscut dinainte deznodământul tuturor bătăliilor. Când trupele triumvirilor erau concentrate la Bononia, un vultur, aşezându-se pe cortul său, a atacat şi a zvârlit la pământ doi corbi care îl hărţuiau din două părţi: întreaga armată a conchis că în viitor se va naşte discordia între cei trei colegi (faptul s-a confirmat) şi prevestea deznodământul conflictului între ei. La Philippi, un tesalian i-a prevestit victoria din partea Divinului Caesar, a cărui fantomă îi apăruse pe un drum lăturalnic.

2. În apropierea Peruşiei, cum sacrificiule nu erau favorabile, a dat ordin să fie mărit numărul victimelor, o incursiune bruscă a inamicului a capturat toate instrumentele de sacrificiu; haruspicii au tras concluzia că toate pericolele şi nenorocirile prevestite sacrificatorului se vor abate asupra celor care stăpâneau măruntaiele victimelor, or, s-a întâmplat întocmai. În ajunul bătăliei navale din Sicilia, în timp ce Augustus se plimba pe mal, un peşte a sărit din mare şi a căzut la picioarele sale. În apropierea Actiumului, când se ducea la luptă, a întâlnit un om cu un măgar: omul avea numele de Eutychus, iar măgarul pe cel de Nicon; după repurtarea victoriei le-a înălţat celor doi o statuie de bronz în templul pe care l-a ridicat pe locul unde îşi aşezase tabăra.

97. Chiar şi moartea, despre care voi vorbi imediat, şi apoteoza sa au fost anunţate prin semne evidente. Când, în prezenţa unei mari mulţimi, încheia lustrul pe Câmpul lui Marte, un vultur a zburat de mai multe ori în jurul său şi a trecut la templul vecin unde s-a aşezat sub prima literă a numelui lui Agrippa; observând faptul, Augustus l-a însărcinat pe Tiberius, colegul său, să facă jurămintele obişnuite pentru lustrul următor, căci el a refuzat să facă nişte jurăminte, pe care, deşi erau înscrise în tăbliţe, nu le va mai putea îndeplini. 2. Cam în acelaşi timp, trăsnetul lovind inscripţia de pe statuia sa a şters prima literă a numelui său; prevestitorii au declarat că nu va trăi mai mult de o sută de zile, cifră notată cu litera C, şi că va fi primit în rândul zeilor, deoarece „desar”, adică ce mai rămăsese din numele Caesar, înseamnă în limba etruscă zeu.

3. Atunci s-a pregătit să-l trimită pe Tiberius în Illyricum şi să-l întovărăşească până la Beneventum, dar, cum a fost reţinut la tribunalul său de inoportuni care-i prezentau proces după proces, a exclamat (faptul a fost considerat un presentiment) că „şi dacă toate vor încerca să-l împiedice, tot nu va mai fi la Roma”; pornind la drum a ajuns la Astura şi de acolo s-a îmbarcat, contrar obiceiului său, pe timp de noapte, pentru a profita de un vânt favorabil; boala i-a început cu un deranjament stomacal.

98. Parcurgând atunci ţărmul Campaniei şi insulele învecinate, s-a oprit timp de patru zile la Capri, unde s-a odihnit şi s-a destins cu fel de fel de distracţii.

2. Întâmplător, navigând în golful de la Puteoli, pasagerii şi marinarii unei corăbii de la Alexandria, care tocmai abordase, îmbrăcaţi în alb, încoronaţi cu flori, i-au urat noroc şi i-au adus laude extraordinare spunând că „datorită lui trăiesc, datorită lui pot naviga şi se bucură de libertate şi de bunurile lor”. Încântat de cele auzite, a împărţit companionilor săi câte patruzeci de aurei şi i-a pus să jure că vor folosi banii pentru cumpărarea de mărfuri alexandrine. 3. În zilele următoare le-a dat printre diferite mici daruri togi şi mantale greceşti, cu condiţia ca

romanii să îmbrace costumul grecesc şi să vorbească greceşte, iar grecii invers. Asista adesea la exerciţii de efebi care pe atunci se găseau în număr mare la Capri în virtutea unui vechi obicei; le-a oferit chiar un banchet în prezenţa sa cu permisiunea, ba chiar cu libertatea de a se distra şi de a prăda fructele, mâncărurile şi celelalte lucruri. Într-un cuvânt, nu s-a dat înapoi de la nicio plăcere.

4. Numea Agrapolis insula învecinată Capriului, deoarece curtezanii săi duceau acolo o existenţă leneşă. Avea însă obiceiul ca pe unul din preferaţii săi, pe nume Masgaba, să-l numească „küstes" (întemeietor), ca şi cum întemeiase insula. Când a văzut din sufrageria sa o mulţime mare vizitând mormântul lui Masgaba, mort cu un an înainte, a recitat cu voce tare acest vers improvizat: „văd în flăcări mormântul întemeietorului. Întorcându-se spre Thrasyllus, companionul lui Tiberius, care stătea la masă în faţa lui şi care nu cunoştea faptul, l-a întrebat din ce poet crede că este acest vers; acela ezitând, Augustus a improvizat un altul: „nu-l vezi pe Masgaba cinstit cu torţe?" A repetat întrebarea şi despre acest vers; cum acela a răspuns că indiferent de autor ele sunt versuri excelente, a izbucnit în râs şi a făcut bancuri. 5. Apoi a plecat la Neapolis, deşi suferea încă de stomac, boala având repetate crize. Cu toate acestea a asistat la concursul cincinal de gimnastică organizat în cinstea lui şi l-a întovărăşit pe Tiberius până la locul stabilit. La întoarcere, însă, i s-a agravat boala şi a trebuit să se oprească la Nota; l-a rechemat din drum pe Tiberius cu care a avut o întrevedere secretă, şi din acel moment nu s-a mai ocupat de nicio problemă de stat.

99. În ultima zi a vieţii se informa dacă starea sănătăţii sale provocase sau nu agitaţie la Roma; a cerut o oglindă, şi-a aranjat părul şi obrajii căzuţi; primindu-şi prietenii i-a întrebat dacă îşi jucase bine rolul în piesa vieţii şi a adăugat încheierea tradiţională: *dacă piesa* v-a plăcut, aplaudaţi-o şi toţi împreună manifestaţi-vă bucuria.

Apoi i-a concediat pe toţi şi, în timp ce întreba

persoane venite de la Roma despre starea fiicei bolnave a lui Drusus, a murit brusc în braţele Liviei, spunând: „Livia, trăieşte amintindu-ţi de căsătoria noastră şi fii sănătoasă”. A avut o moarte uşoară, cum şi-a dorit-o întotdeauna. 2. Căci, ori de câte ori auzise că cineva a murit repede şi fără să sufere, îi ruga pe zei să-i dea şi lui o eutanasie (întrebuinţa acest cuvânt) similară. A dat un singur semn de tulburare mentală înainte de a-şi da sufletul: cuprins de o frică bruscă, a spus că este răpit de patruzeci de tineri. Şi, de fapt, a fost mai degrabă o presimţire decât un efect al delirului, căci corpul lui a fost transportat în loc public de patruzeci de pretorieni. 100. A murit în aceeaşi cameră în care murise tatăl său Octavius în timpul consulatului celor doi Sextus, Pompeius şi Apuleius, în a patrusprezecea zi înainte de kalendele lui septembrie, la ora a noua a zilei, în vârstă de şaizeci şi şase de ani fără treizeci şi cinci de zile.

2. Decurionii municipiilor şi ai coloniilor i-au purtat corpul de la Nota la Bovilae în timpul nopţii, din cauza căldurii; în timpul zilei era depus într-o bazilică sau în cel mai mare templu. De la Bovilae a fost preluat de cavaleri care l-au dus la Roma şi l-au aşezat în vestibulul casei sale. Senatorii au rivalizat între ei pentru înfrumuseţarea funeraliilor şi cinstirea memoriei sale până-ntr-atât, încât, între altele, unii s-au gândit să fie dus pe poarta triumfală precedat de Victoria care se află în senat, în timp ce copii de ambele sexe ai fruntaşilor Romei cântă un imn funelini; alţii au propus ca în ziua funeraliilor toţi să poarte inele de fier în locul celor de aur; alţii, ca osemintele să fie culese de preoţi aparţinând colegiilor superioare. 3. S-au găsit unii care să ceară schimbarea numelui lunii septembrie după numele lui Augustus, care fusese dat lunii precedente, deoarece în această lună murise, în timp ce în cealaltă se născuse; un altul, ca întreaga perioadă de la naşterea sa şi până la moarte să fie numită „secolul lui Augustus” şi înscrisă astfel în faste. Dar, au fost impuse limite onorurilor. S-au rostit două discursuri funebre: unul, în faţa templului Divinului Iulius de către Tiberius, altul, în

faţa rostrelor de către Drusus, fiul lui Tiberius; apoi a fost dus pe umeri de senatori în Câmpul lui Marte şi a fost incinerat acolo. 4. S-a găsit un fost pretor care să jure că a văzut spiritul său urcându-se la cer. Fruntaşii ordinului ecvestru, în tunică şi cu picioarele goale, au cules rămăşiţele şi le-au pus în Mausoleu. Augustus îl construise la intersecţia Viei Flaminia cu Tibrul în timpul celui de al şaselea consulat al său şi încă din acest moment a lăsat poporul să se plimbe printre boscheţii şi promenadele cu care îl înconjurase.

101. Augustus şi-a redactat testamentul în timpul consulatului lui Lucius Plancus şi Gaius Silius, trei zile înaintea nonelor lui aprilie, un an şi patru luni înainte de a muri; îl scrisese pe două caiete, parte de mâna lui, parte prin libeiţii săi Polybios şi Hilario, şi îl depusese la vestale care l-au adus la funeralii împreună cu trei rulouri, de asemenea sigilate. Toate au fost deschise şi citite în senat. 2. Augustus i-a desemnat moştenitori în primul rând pe Tiberius pentru jumătate plus o şesime, pe Livia pentru o treime; le-a cerut amândurora să-i poarte numele; în al doilea rând, pe Drusus, fiul lui Tiberius, pentru o treime, pe Germanicus şi pe cei trei băieţi ai săi, pentru celelalte două treimi; în al treilea rând: rude şi mai mulţi prieteni. A lăsat poporului roman patruzeci de milioane de sesterţi, triburilor trei milioane cinci sute de mii, pretorienilor, o mie de sesterţi de persoană, fiecărui membru al cohortelor urbane, cinci sute, fiecărui soldat din legiuni, trei sute; această sumă a cerut să fie plătită pe loc, căci a ţinut-o întotdeauna pregătită. 3. Amai făcut donaţii diferite, unele nedepăşind douăzeci de mii de sesterţi; a stabilit pentru plată un răstimp de un an, scuzându-se de averea lui modestă, căci nu va reveni moştenitorilor săi mai mult de o sută cincizeci de milioane de sesterţi; a scris că, dacă în ultimii douăzeci de ani testamentele prietenilor îi aduseseră patru miliarde de sesterţi, le cheltuise aproape în întregime pentru stat; la fel procedase cu patrimoniul său şi cu alte moşteniri. În ce le priveşte pe cele două Iulii, fiica şi nepoata lui, a interzis să fie aşezate în mausoleul

său după moarte. 4. Cele trei rulouri conţineau: primul, recomandări referitoare la funeralii, al doilea, rezumatul faptelor sale – pe care a vrut să fie săpat pe table de bronz şi pus în faţa mausoleului –, al treilea, situaţia imperiului, câţi soldaţi se află sub arme pe ansamblul imperiului, câţi bani în tezaurul public, în casa palatului şi ce rămânea din veniturile publice. A adăugat şi numele sclavilor şi ale liberţilor cărora li se putea cere socoteală.

CARTEA A TREIA

TIBERIUS

1. Familia patriciană Claudia (a existat şi alta plebeie, nu mai puţin importantă prin putere şi renume) este originară din Regilliae, un oraş al sabinilor. Mai târziu, scurtă vreme după întemeierea Romei, ea s-a strămutat în capitală cu o mare parte a clienţilor, la iniţiativa lui Titus Tatius, colegul lui Romulus, sau, după o tradiţie mai bine întemeiată, la iniţiativa lui Atta Claudius, conducătorul familiei, cinci ani după expulzarea regilor; cooptată în rândul familiilor patriciene, a primit de la stat ogoare dincolo de râul Anio pentru clienţii ei, iar pentru sine un loc de mormânt la poalele Capitoliului. 2. Apoi, cu timpul, a dobândit douăzeci şi opt de consulate, cinci dictaturi, şapte cenzuri, şase triumfuri, două ovaţii. Deoarece se distingea prin diferite *praenomina* şi *cognomina*, prin consens a respins *praenomen*-ul de Lucius, după ce doi membri ai familiei cu acest *praenomen* au fost dovediţi unul de tâlhărie, altul de crimă. Dintre *cognomina* l-a adoptat pe cel de Nero, ceea ce în limba sabină înseamnă curajos şi energic.

2. Se cunosc multe fapte strălucite ale multor Claudii, dar, chiar mai adesea, şi crime împotriva statului. Dar le voi aminti pe cele mai importante: Appius Caecus a fost împotriva încheierii unei alianţe cu regele Pyrrhus, ca fiind prea dezavantajoasă. Claudius Caudex, primul care a trecut cu flota strâmtoarea Messina, i-a expulzat pe puni din Sicilia. C. Claudius Nero l-a înfrânt pe Hasdrubal, venit din Hispania cu trupe imense, mai înainte de a putea face joncţiunea cu fratele său

Hannibal. 2. Pe de altă parte, Claudius Regillianus, decemvir pentru redactarea legilor, încercând pentru satisfacerea poftelor să o ducă în sclavie cu forţa pe o fecioară liberă prin naştere, a provocat o secesiune a plebei. Claudius Drusus, după ce şi-a aşezat o statuie încoronată cu o diademă lângă forul lui Appius, a încercat să ocupe Italia prin intermediul clienţilor săi. Claudius Pulcher a dat o bătălie navală în Sicilia, în ciuda faptului că puii sacri au refuzat hrana în timp ce consulta auspiciile; dispreţuind religia, i-a aruncat în mare sub pretextul că, „deoarece nu voiau să mănânce, trebuiau să bea”; înfrânt în bătălie, a primit din partea senatului misiunea de a desemna un dictator; în bătaie de joc faţă de nenorocirile statului l-a desemnat pe valetul său Glycias.

3. În aceeaşi familie au fost şi femei de caracter diferit; acesteia i-au aparţinut două Claudia: prima a scos nava care purta statuia Mamei Zeilor, zeiţa de pe muntele Ida, navă eşuată pe fluviul Tibru, rugându-se zeilor în faţa tuturor s-o ajute numai dacă virtutea îi era neîntinată; cealaltă, fapt fără precedent, a fost judecată pentru lezmaiestate, deşi era femeie, deoarece, înaintând cu greu prin mulţimea densă cu trăsura ei, a spus public că ar dori ca fratele ei Pulcher să reînvie şi să mai prăpădească o flotă pentru a diminua populaţia Romei. 4. Este un fapt notoriu că toţi membrii familiei Claudia – cu excepţia lui Publius Clodius care, pentru a-l putea condamna la exil pe Cicero, s-a lăsat adoptat de un plebeu mai tânăr decât el – au fost întotdeauna aristocraţi, partizani ai demnităţii şi puterii patricienilor, adversari atât de violenţi şi aroganţi ai plebei, încât, nici când erau acuzaţi în faţa poporului de o crimă capitală, nu acceptau să-şi schimbe atitudinea, nici să implore clemenţă; unii dintre ei în timpul altercaţiilor şi al disputelor i-au lovit pe tribunii plebei. Ba chiar o Claudia, fecioară vestală, s-a urcat pe carul fratelui ei, care îşi sărbătorea triumful în pofida interdicţiei poporului, şi l-a urmat până pe Capitoliu, pentru ca niciun tribun să nu poată opri sau împiedica ceremonia.

3. Din acest neam şi-a tras originea Tiberius Caesar

atât pe linie paternă, cât şi maternă: pe linie paternă se trăgea din Tiberius Nero, pe linie maternă din Appius Pulcher, amândoi fiii lui Appius Caecus. Făcea parte şi din familia Liviilor, căci bunicul său matern fusese adoptat în această familie. Aceasta, deşi plebee, a fost totuşi celebră, căci a fost onorată cu opt consulate, două cenzuri, trei triumfuri şi chiar printr-o dictatură şi prin funcţia de comandant al cavaleriei; ea s-a ilustrat prin bărbaţi celebri, mai ales prin Salinator şi Drusus. 2. Salinator în timpul cenzurii sale a dat un blam tuturor triburilor, deoarece după ce l-au condamnat la o amendă în urma primului său consulat, l-au numit consul pentru a doua oară şi chiar şi cenzor. Drusus l-a ucis în luptă corp la corp pe generalul duşmanilor, Drausus, fapt pentru care i s-a acordat lui şi urmaşilor săi *cognomen*-ul de Drusus. Circulă chiar tradiţia că, în calitate de propretor în Gallia, a readus din provincie aurul dat odinioară senonilor în timpul asediului Capitoliului, aur pe care Camillus nu l-ar fi recuperat, cum se spune. Strănepotul său, numit patron al senatului datorită ajutorului dat împotriva Gracchilor, a avut un fiu pe care, într-un moment de criză asemănătoare, partida adversă l-a asasinat prin viclenie, în timp ce pregătea variate reforme.

4. Tatăl lui Tiberius, Nero, cvestor al lui Iulius Caesar, comandant al flotei în războiul alexandrin, a avut o contribuţie importantă în repurtarea victoriei. Din acest motiv a fost numit pontifex în locul lui P. Scipio şi a primit misiunea să întemeieze colonii în Gallia, între altele Narbo şi Arles. Cu toate acestea, după asasinarea lui Caesar, când, de teama tulburărilor, senatul a hotărât iertarea făptaşilor, a prezentat o moţiune pentru recompensarea tiraniciziilor. 2. Apoi, devenit pretor, după ce la sfârşitul anului a izbucnit discordia între triumviri, şi-a menţinut funcţia dincolo de termenul legal; l-a urmat pe consulul Lucius Antonius, fratele triumvirului, la Perusia, iar când ceilalţi s-au predat, rămas singur în partidul său, s-a refugiat mai întâi la

Praeneste, apoi la Neapolis şi, după ce a încercat

zadarnic să înroleze sclavi, a fugit în Sicilia. 3. Indignat de faptul că n-a fost primit imediat de Sextus Pompeius şi că i s-a interzis utilizarea fasciilor, a trecut în Ahaia la Marcus Antonius. În scurtă vreme, la adăpostul păcii generale, a revenit cu acesta la Roma şi i-a cedat-o lui Augustus la cererea acestuia pe soţia sa Livia Drusilla care atunci era însărcinată şi îi mai dăruise un copil. Nu mult după aceea a murit; i-au supravieţuit cei doi copii, Tiberius Nero şi Drusus Nero.

5. Unii au crezut că Tiberius s-a născut la Fundi, ipoteză care nu este plauzibilă, bazată numai pe faptul că bunica lui maternă era din acest oraş şi că mai târziu acolo a fost ridicată o statuie a Norocului în urma unui *senatus consultum*. Dar, după cum transmit cei mai mulţi şi mai demni de încredere autori, s-a născut la Roma în Palatium în ziua a şaisprezecea înainte de kalendele lui decembrie, în timpul celui de-al doilea consulat al lui M. Aemilius Lepidus şi al lui L. Munatius Plancus, în timpul războiului de la Philippi. Astfel apare în faste şi în actele oficiale. Cu toate acestea, există autori care scriu unii că s-a născut în anul precedent, consuli fiind Hârtius şi Pansa, alţii, în anul următor în timpul consulatului lui Servilius Isauricus şi al lui Lucius Antonius. *6*. A avut o copilărie grea şi agitată, căci i-a urmat pe părinţi în fuga lor; la Neapolis, în plin atac al duşmanilor, în două rânduri aproape i-a trădat pe părinţi cu plânsul său, o dată când aceştia se întorceau pe ascuns pe corabie, deoarece fusese smuls de la sânul doicii, a doua oară din braţele mamei de către cei care sub imperiul momentului se străduiau să le uşureze pe femei de povară. 2. Plimbat prin Sicilia şi prin Ahaia, încredinţat cetăţii Lacedaemonia, care se afla sub protecţia Claudiilor, umblând pe timp de noapte, a fost în pericol de a-şi pierde viaţa, căci plecând din Lacedaemonia, a izbucnit pe neaşteptate un incendiu de pădure care a înconjurat atât de aproape întreg grupul, încât au luat foc o parte a veşmintelor şi a părului Liviei. 3. Există încă şi se arată la Baiae cadourile pe care i le-a făcut în

Sicilia sora lui Sextus Pompeius, şi anume o hlamidă,

o fibulă şi o bulă de aur. Revenit la Roma, Tiberius a fost adoptat de senatorul M. Gallius, dar a luat doar moştenirea şi s-a abţinut să-i poarte numele, deoarece Gallius a făcut parte din partida adversă lui Augustus.

4. La vârsta de nouă ani a rostit elogiul funebra pentru tatăl său. Apoi, la vârsta adolescenţei în timpul triumfului după bătălia de la Actium, a întovărăşit carul lui Augustus pe calul din stânga, în timp ce pe cel din dreapta se afla Marcellus, fiul Octaviei. A fost în fruntea jocurilor urbane şi a participat la cele troiene în calitate de conducător al echipei de copii mari.

7. După ce a îmbrăcat toga virilă şi-a petrecut astfel adolescenţa şi perioada următoare până la începutul principatului său. A dat spectacole de gladiatori în amintirea tatălui său, a bunicului său Drusus, la date şi locuri diferite, primul în for, al doilea în amfiteatru, angajând şi gladiatori, care se retrăseseră, în schimbul unei sume de o sută de mii de sesterţi; a dat jocuri şi în absenţă, spectacole magnifice pe cheltuiala mamei sale şi a tatălui adoptiv.

2. S-a căsătorit cu Agrippina, fiica lui Marcus Agrippa, nepoata lui Caecilius Atticus, cavaler roman, care s-a aflat în corespondenţă cu Cicero; a avut cu ea un fiu, Drusus. Deşi trăiau în armonie şi Agrippina era din nou însărcinată, a fost obligat să divorţeze şi să se căsătorească cu Iulia, fiica lui Augustus, nu fără mare durere sufletească: se obişnuise cu Agrippina şi reproba moravurile Iuliei, mai ales că observase că îl dorise chiar în timpul vieţii fostului ei soţ, ceea ce dăduse naştere la zvonuri. 3. Tiberius a suferit din cauza despărţirii de Agrippina: întâlnind-o odată din întâmplare după divorţ, a urmărit-o cu ochi atât de fericiţi şi înlăcrimaţi, încât s-au luat măsuri speciale să n-o mai poată revedea. La început a trăit în concordie şi dragoste cu Iulia, apoi s-a detaşat de ea în asemenea măsură, încât au dormit separat; firul care-i unea s-a rupt la moartea fiului lor care se născuse la Aquileea. În Germania l-a pierdut pe fratele său

Drusus; i-a readus corpul la Roma mergând pe jos tot

drumul în fruntea convoiului.

8. Şi-a făcut debutul în activitatea civilă apărându-l pe regele Archelaos, pe locuitorii oraşului Tralles şi pe tesalieni, în procese diferite, în faţa lui Augustus; i-a susţinut pe locuitorii din Laodiceea, pe cei din Thyatira şi din Chios care implorau ajutor din partea senatului pentru oraşele lor distruse de cutremur. L-a acuzat de lezmajestate în faţa judecătorilor şi a obţinut condamnarea lui Fannius Caepio care conspirase cu Varro Murena împotriva lui Augustus. În acest răstimp a îndeplinit două sarcini: a asigurat aprovizionarea cu grâne într-un moment dificil şi a pus ordine în toată Italia în atelierele care utilizau munca sclavilor: proprietarii acestora deveniseră odioşi, deoarece erau bănuiţi că au constrâns la muncă nu numai călători primiţi în gazdă, ci şi persoane pe care teama de jurământul militar le împinsese la astfel de ascunzători.

9. Prima expediţie militară a făcut-o în Cantabria ca tribun militar, apoi a condus armata în Orient, i-a restituit lui Tigranes regatul Armeniei şi i-a aşezat pe cap diadema în faţa tribunei sale. A reluat şi însemnele pe care părţii le capturaseră de la Crassus. După aceea a guvernat timp de un an Gallia Comata tulburată de incursiunile barbare şi de rivalităţile dintre principi. Imediat după aceea a condus războaiele din Raetia şi Vindelicum, mai târziu pe cele din Pannonia şi apoi din Germania. 2. În timpul războiului din Raetia şi Vindelicum a supus neamurile din Alpi, în timpul celui din Pannonia pe breuţi şi pe dalmaţi; în timpul celui din Germania a strămutat în Gallia patruzeci de mii de germani care se supuseseră şi le-a fixat sedii pe malul stâng al Rinului. Din acest motiv a intrat în Roma în ovaţii şi pe un car triumfal, onorat fiind, cum cred unii, mai înainte cu însemnele triumfale, un gen nou de cinstire fără precedent.

3. A împlinit magistraturile înainte de vârsta legală şi a parcurs ciclul în întregime: cvestura, preţura, consulatul; după un timp a fost consul a două oară şi a primit chiar şi puterea tribuniciană pentru cinci ani. 10. În plin succes, în

puterea vârstei, bucurându-se de o sănătate de fier, a hotărât pe neaşteptate să se retragă cât mai departe şi să dispară; nu este sigur dacă din dezgust faţă de soţie, pe care nu îndrăznea nici s-o acuze, nici s-o repudieze, sau dacă spre a-şi păstra sau chiar spori prin absenţă autoritatea în cazul când statul va avea nevoie de el, evitând uzura unei prezenţe permanente. Unii susţin că, fiind atunci adulţi copiii lui Augustus, le-a cedat din proprie iniţiativă locul şi, ca să zic aşa, bunurile uzurpate, deoarece ocupase lungă vreme poziţia a doua în stat; ar fi urmat astfel exemplul lui M. Agrippa, care, când M. Marcellus a primit însărcinări publice, s-a retras la Mytilene, ca prezenţa lui să nu constituie un obstacol şi o cenzură pentru tânăr. 2. Tiberius însuşi a dat această explicaţie, dar mai târziu. Atunci însă a cerut concediu sub pretextul saţietăţii de onoruri şi al necesităţii odihnei; nu l-au putut îndupleca nici rugăminţile mamei, nici ale tatălui vitreg care s-a plâns că este abandonat Ba chiar, cum insistenţele erau mari, a refuzat hrana timp de patru zile. Imediat ce i s-a dat permisiunea plecării, a pornit la Ostia, lăsându-şi la Roma soţia şi fiul, fără să adreseze niciun cuvânt celor care îl întovărăşeau, fără să-i îmbrăţişeze, cu excepţia câtorva.

11. Pornind de la Ostia, de-a lungul coastei Campaniei, s-a oprit o clipă din drum, când i s-a anunţat îmbolnăvirea lui Augustus. Dar, cum s-a răspândit zvonul că se oprise pentru a-şi împlini ambiţia, a navigat pe un timp aproape nefavorabil spre Rhodos, cucerit de farmecul şi clima insulei încă de pe vremea când se oprise acolo la revenirea din Armenia. La Rhodos s-a mulţumit să stea într-o casă modestă şi să aibă o locuinţă nu mai mare decât cea pe care o avea la Roma în afara oraşului; a dus o viaţă simplă, plimbându-se uneori în gymnaziu fără lictor sau valet, întreţinând relaţii cu grecii simpli aproape de la egal la egal.

2. Într-o dimineaţă, întâmplător, când îşi organiza ziua, a spus că vrea să-i viziteze pe toţi bolnavii cetăţii; cei din anturajul său i-au interpretat altfel intenţia şi au dat

ordin tuturor bolnavilor să se adune într-o galerie publică şi să fie dispuşi în grupuri, în funcţie de boli. Stupefiat de situaţia neaşteptată, nesigur lungă vreme ce să facă, s-a apropiat într-un sfârşit de fiecare scuzându-se de neînţelegerea creată, chiar şi faţă de cei mai umili. 3. Într-un singur caz, nu se semnalează altul, a făcut uz de puterea lui de tribun: cum frecventa adesea şcolile şi sălile de conferinţe s-a întâmplat să asiste la o dispută mai aprinsă între sofişti; unul din ei, văzându-l intervenind, l-a luat drept un partizan al adversarilor săi şi l-a acoperit cu injurii; revenit acasă, Tiberius a apărut pe neaşteptate cu servitori publici, l-a citat în faţa tribunalului prin vocea crainicului pe cel care-l insultase şi a poruncit să fie aruncat în temniţă.

4. Mai târziu a aflat că soţia sa Iulia a fost condamnată din cauza desfrâului şi a adulterelor şi că a fost repudiată în numele său prin autoritatea lui Augustus; vestea l-a bucurat, dar a socotit că este de datoria sa să-l roage pe tată în dese scrisori s-o ierte pe fiică; i-a lăsat Iuliei, în ciuda vinovăţiei ei, toate darurile pe care i le făcuse vreodată. După ce s-a încheiat puterea lui de tribun, a mărturisit că, prin retragerea sa, n-a avut alt scop decât să evite bănuiala unei rivalităţi cu Gaius şi Lucius; deoarece exista acum certitudine în această privinţă, cei doi fiind la vârstă adultă şi capabili să ocupe locul secund în stat, a cerut să i se permită să-şi revadă apropiaţii de care i se făcuse dor. N-a putut însă obţine permisiunea, ba chiar a fost avertizat „să nu le mai poarte de grijă alor săi de care se despărţise cu atâta grabă”. 12. A rămas aşadar, împotriva voinţei, la Rhodos şi abia a reuşit prin intervenţia mamei sale ca, spre a acoperi dizgraţia, să fie numit *legatus Augusti*.

2. Într-adevăr, atunci şi-a petrecut viaţa nu numai ca persoană particulară, ci şi ca un suspect cuprins de panică, ascuns în interiorul regiunii, evitând întâlnirile cu personalităţile care făceau escală sau care treceau foarte des pe acolo, deoarece orice magistrat sau comandant militar oriunde s-ar fi dus avea dram prin Rhodos. S-au

adăugat şi alte motive de îngrijorare: când s-a dus la Samos ca să-l viziteze pe fiul său vitreg Gaius, numit în fruntea trupelor din Orient, l-a simţit răuvoitor faţă de el, în urma intrigilor lui Lollius, camaradul şi mentorul lui Gaius. 3. S-a născut chiar bănuiala că Tiberius a dat prin intermediul unor centurioni obligaţi lui, care reveneau în tabăra militară după concediu, instrucţiuni formulate în termeni ambigui prin care părea că sondează starea de spirit a fiecăruia în vederea unei schimbări de regim. Augustus l-a informat de această bănuială; atunci Tiberius a cerut insistent un supraveghetor, indiferent din ce ordin, care să-i controleze faptele şi vorbele. 13. Arenunţat şi la exerciţiile de călărie şi la cele militare; a abandonat costumul roman şi a preluat îmbrăcămintea şi încălţămintea greacă şi a petrecut aproape doi ani în această situaţie, din zi în zi mai dispreţuit şi mai urât, până-ntr-atât încât locuitorii din Nemausus i-au distrus portretele şi statuile; când i-a fost menţionat numele în timpul unui banchet intim s-a găsit cineva care să-i promită lui Gaius că, dacă dă poruncă, va porni imediat spre Rhodos şi îi va aduce capul exilatului (astfel l-a numit). 2. Acest fapt l-a determinat pe Tiberius nu atât din cauza fricii, cât din cauza pericolului, să ceară insistent, şi personal, şi prin intermediul mamei, dreptul de reîntoarcere; a reuşit să obţină acest drept, ajutat în bună măsură de întâmplare. Augustus hotărâse ca în această chestiune să nu ia nicio decizie fără acordul fiului mai mare al lui Tiberius; întâmplător acesta era atunci iritat împotriva lui Lollius şi binevoitor faţă de tatăl său vitreg. Tiberius a fost în consecinţă rechemat cu permisiunea lui Gaius, cu condiţia însă să nu ia parte în niciun fel la guvernare.

14. A revenit la Roma după o absenţă de opt ani, cu mari şi serioase speranţe de viitor pe care i le indicaseră încă de la începutul vieţii presagii şi prevestiri.

2. Când Livia era însărcinată vrusese să afle prin diferite prevestiri dacă va avea un băiat; a luat un ou de sub o găină care clocea, l-a încălzit cu mâna ei, fie

înlocuită de femeile din suita ei, până când a ieşit un pui cu o creastă extraordinară. Astrologul Scribonius a prezis copilului un viitor strălucit, ba chiar că va domni cândva, dar fără însemnele regale; or, la data respectivă nu era încă ştiută puterea Caesarilor. 3. Când a plecat în prima campanie militară, în timp ce conducea armata prin Macedonia spre Siria, s-a întâmplat ca altarele consacrate odinioară de legiunile învingătoare la Philippi să strălucească brusc; mai târziu, îndreptându-se spre Illyricum, s-a dus la Patavium să consulte oracolul lui Geryon; oracolul i-a cerut să arunce zaruri de aur în fântâna lui Aponius, pentru a primi un răspuns; or, s-a întâmplat să i se arate numărul maxim; încă şi astăzi se mai văd zarurile sub apă. 4. Cu puţine zile înainte de a fi rechemat la Roma, un vultur, pasăre nemaivăzută până atunci la Rhodos, s-a aşezat pe vârful casei sale; în ajunul zilei când a primit vestea despre reîntoarcerea sa, schimbându-şi veşmintele, tunica a părut că ia foc. L-a putut verifica pe astrologul Thrassylus, pe care-l luase în anturajul său ca profesor, când acesta i-a spus că o navă văzută în larg îi va aduce o bucurie; or, în timpul unei plimbări, Tiberius tocmai se pregătea să-l arunce în mare, considerându-l un impostor şi îi părea rău că i-a încredinţat secretele sale, deoarece faptele contraziceau prezicerile lui optimiste.

15. Revenit la Roma, imediat ce fiul său Drusus a debutat în for, s-a mutat de la Carene şi din casa lui Pompeius în grădinile lui Maecenas de pe Esquilin; s-a dedicat în întregime vieţii particulare neluând parte la nicio activitate publică.

2. Când însă, după trei ani, Gaius şi Lucius au murit, a fost adoptat de Augustus în acelaşi timp cu fratele lor M. Agrippa şi a fost la rândul său obligat să-l adopte pe Germanicus, nepotul său de frate. Din clipa adoptării n-a mai acţionat în niciun fel ca *pater familias* şi n-a mai păstrat în niciun fel drepturile pe care le pierduse. Astfel, n-a mai făcut vreo donaţie sau eliberare de sclavi, n-a acceptat moşteniri sau donaţii decât ca peculiu. Din acel

moment s-a făcut totul pentru sporirea măreţiei sale, mai ales după dizgraţierea şi deportarea lui Agrippa, când devenise o certitudine faptul că numai lui singur îi va reveni succesiunea.

16. l-a fost din nou conferită puterea de tribun pentru cinci ani; a primit misiunea de a pacifica Germania; solii părţilor, după ce şi-au îndeplinit misiunea la Roma în faţa lui Augustus, au primit poruncă să-l viziteze pe Tiberius în provincia sa. Dar, de îndată ce a fost cunoscută rebeliunea din Illyricum, a şi pornit să conducă acest război nou, care a fost cel mai grav război extern după cele punice; l-a purtat timp de trei ani cu cincisprezece legiuni şi tot atâtea trupe auxiliare, înfruntând mari dificultăţi şi o cumplită penurie de alimente. 2. Cu toate că a fost rechemat adesea, a perseverat de teamă ca nu cumva inamicul puternic şi vecin al Italiei să treacă la ofensivă, dacă se retrage. Perseverenţa i-a fost răsplătită: Illyricum în întregime, care se întinde între Italia şi regatul Noricum şi Tracia şi Macedonia, între fluviul Dunăre şi ţărmul Mării Adriatice, a fost pacificat şi supus. 17. Circumstanţele i-au amplificat gloria. Cam în acelaşi timp Quintilius Varas a pierit împreună cu trei legiuni în Germania şi nimeni nu se îndoia că germanii învingători s-ar fi unit cu panonienii, dacă Illyricum n-ar fi fost înfrânt mai înainte. Din acest motiv i s-au decernat triumful şi mari şi multe onoruri. 2. Unii senatori s-au gândit să-l numească „Pannonicus”, alţii „Invincibilul”, alţii „Piosul”. S-a opus însă Augustus care a promis că îi va fi suficient *cognomen*-ul de Augustus pe care-l va moşteni după moartea sa. Tiberius însuşi a amânat celebrarea triumfului, deoarece Roma se afla în acel timp în doliu din cauza dezastrului lui Quintilius Varas; cu toate acestea, a intrat în Roma cu toga pretextă, încoronat cu laur; în prezenţa senatului s-a urcat pe o tribună ridicată în incinta pentru alegeri şi s-a aşezat cu Augustus la mijloc între cei doi consuli; de aici a salutat poporul şi, apoi, a făcut înconjurai templelor.

18. În anul următor a revenit în Germania şi, deoarece a constatat că dezastrul lui Varus s-a datorat

temerităţii şi neglijenţei comandantului, n-a întreprins nimic fără consultarea unui consiliu militar; faptul contravenea obiceiului său, căci în toate celelalte împrejurări el acţionase de unul singur: de data asta a discutat chestiunile militare cu mai mulţi. A dovedit chiar o prudenţă neobişnuită pentru el. În momentul trecerii Rinului n-a dat drumul convoaielor de aprovizionare, limitate la strictul necesar, mai înainte ca să fi verificat de pe mal încărcăturile vehiculelor, ca nu cumva să fie transportate lucrări neaprobate şi fără importanţă. 2. Modul lui de viaţă dincolo de Rin a fost următorul: lua masa şezând pe o brazdă de iarbă, înnopta adesea fără cort, dădea în scris toate ordinele pentru a doua zi sau pentru situaţii neprevăzute; a adăugat recomandarea ca oricine avea vreo nelămurire să i se adreseze numai lui personal la orice oră din zi şi din noapte. 19. A fost extrem de riguros în ce priveşte disciplina şi a readus în actualitate pedepse şi degradări folosite în timpuri vechi: l-a dezonorat chiar şi pe un legat de legiune, deoarece trimisese câţiva soldaţi şi pe libertul său dincolo de malul fluviului ca să vâneze. În ce priveşte bătăliile, lăsa cât mai puţin loc hazardului şi întâmplării; le pornea cu cea mai mare încredere ori de câte ori, atunci când lucra seara, lumina lămpii scădea sau se stingea fără niciun motiv aparent; el spunea că se încrede mult în această prevestire care niciodată nu îi înşelase pe el şi pe strămoşii săi în campanii. Cu toate acestea, după un succes, n-a lipsit mult să fie asasinat de un bracter: acesta se amestecase în anturajul său, dar a fost trădat de agitaţia care I-a cuprins şi, sub tortură, a mărturisit crima proiectată. 20. Arevenit din Germania la Roma după doi ani şi şi-a celebrat triumful pe care-l amânase; a fost secondat de legaţii legiunilor pentru care a obţinut dreptul la însemnele triumfale. Mai înainte de a se îndrepta spre Capitoliu, a coborât de pe carul triumfal şi a îngenuncheat în faţa tatălui său care prezida ceremonia. Pe conducătorul panonian Bato l-a dus la Ravenna şi l-a copleşit cu daruri ca mulţumire pentru faptul că odată, pe când se afla cu armata în poziţie

proastă din cauza terenului defavorabil, l-a lăsat să iasă din situaţia grea. Apoi a oferit poporului un banchet cu o mie de mese şi a distribuit câte trei sute de sesterţi de fiecare om. Pe deasupra, din prada de război dobândită a dedicat un templu Concordiei, un altul lui Castor şi Polux în numele său şi al fratelui său. 21. Scurtă vreme mai târziu, consulii au dat o lege conform căreia el să administreze provinciile împreună cu Augustus şi să facă împreună cu el recensământul; când s-a încheiat recensământul, Tiberius a plecat în Illyricum. A fost rechemat pe dată din drum şi l-a găsit pe Augustus foarte slăbit, dar încă respirând şi a stat cu el între patru ochi toată ziua.

2. Ştiu că există convingerea că, ieşind Tiberius după discuţia confidenţială, valeţii au auzit o vorbă scăpată de Augustus: „nefericit popor roman care va fi supus unor maxilare atât de lente”; nu ignor faptul că, după alţii, Augustus reproba pe faţă, fără să se ascundă, caracterul crud al lui Tiberius, încât întrerupea de multe ori conversaţii mai frivole şi glumeţe la apariţia acestuia; l-ar fi adoptat în cele din urmă, învins de insistenţele soţiei sau împins de ambiţia ca el însuşi să fie regretat mai târziu datorită unui asemenea succesor. 3. Totuşi, nu pot să nu iau în consideraţie faptul că un principe atât de calculat şi de prudent nu putea, mai ales într-o chestiune atât de importantă, să procedeze cu uşurinţă: cântărind, după opinia mea, viciile şi calităţile lui Tiberius, a socotit că prevalează calităţile, mai ales că în faţa adunării ajurat că îl adoptă în interesul statului, iar în scrisori îl laudă ca fiind cel mai bun specialist în chestiuni militare şi unica pavăză a poporului roman. Cu titlu de exemplu ofer câteva citate din scrisorile sale:

4. „Fii sănătos, preaplăcutule Tiberius, şi repurtează succese pentru mine şi pentru camarazii noştri de arme; preaplăcutule, de-aş fi eu atât de norocos, pe cât eşti tu bărbat preacurajos şi general preaînţelept! Fii sănătos!”

5. „Cât de mult admir modul de organizare a taberelor tale de vară! Eu cred, Tiberius al meu, că în

asemenea dificultăţi şi cu trupe cu moralul atât de scăzut nimeni n-ar fi putut să acţioneze cu mai multă prudenţă decât ai făcut-o tu. Cei care au fost cu tine au declarat că ţi se poate aplica versul:

Un singur om stând de veghe a restabilit situaţia”.

(Ennius, *Annales*, 370).

6. „Fie că intervine vreo situaţie care presupune o analiză mai atentă, fie vreo chestiune care mă irită, pe zeul jurămintelor, Tiberius al meu îmi lipseşte şi îmi vine în minte acel vers homeric:

Dacă-nsoti-mă-va el, prin foc şi potop de vom trece, teferi venim înapoi, că-i prea cumpănit şi cuminte”.

(Homer, *Iliada*, 10, 246 – 247).

7. „Când aud sau citesc că eşti extenuat de efortul continuu, să mă piardă zeii dacă nu mă ia cu frig pe şira spinării; şi te rog să te cruţi, ca nu cumva şi eu şi mama ta, de vom auzi că te-ai îmbolnăvit, să nu murim de grija ta şi imperiul roman să fie în pericol! Mă rog zeilor să mi te păstreze în deplină sănătate acum şi întotdeauna dacă sunt favorabili poporului roman”.

22. Tiberius n-a divulgat moartea lui Augustus decât după asasinarea tânărului Agrippa. Pe acesta l-a ucis tribunul militar pus lui ca paznic, după ce a citit instrucţiunile prin care i s-a poruncit ce are de făcut; despre aceste instrucţiuni există un semn de întrebare dacă le-a dat Augustus în momentul morţii, spre a evita un motiv de criză după moartea sa, sau dacă le-a dat Livia în numele lui Augustus şi dacă Tiberius îşi dăduse sau nu acordul. Tiberius i-a replicat tribunului, care l-a anunţat îndeplinirea misiunii, că el n-a poruncit nimic şi că, deci, tribunul va avea de dat socoteală în faţa senatului; a spus acestea desigur pentru a îndepărta de la el ura generată de asasinat. Mai târziu a lăsat să se aştearnă uitarea. 23. Convocând senatul în virtutea puterii de tribun, când şi-a început cuvântarea Tiberius a gemut pe neaşteptate, ca şi cum nu putea face faţă durerii: a spus că ar prefera să-i dispară nu numai vocea, ci şi spiritul şi l-a însărcinat pe fiul său Drusus să-i citească discursul. Apoi a fost adus

testamentul lui Augustus; n-au fost admişi dintre semnatari decât senatorii; ceilalţi au verificat peceţile în afara senatului; apoi un libert a citit testamentul. Începutul său era următorul; „deoarece cruzimea destinului mi i-a răpit pe fiii Gaius şi Lucius, Tiberius Caesar să fie moştenitorul unei jumătăţi plus o şesime din averea mea”. Acest început a sporit bănuiala celor care opinau că succesorul a fost desemnat mai degrabă din necesitate decât în urma unei alegeri, deoarece Augustus nu se abţinuse de la un astfel de preambul.

24. Tiberius, deşi nu a ezitat nici să ocupe imediat principatul, nici să-l exercite (el şi-a dat imediat o gardă militară, adică şi forţa şi semnele puterii), totuşi l-a refuzat lungă vreme: a jucat teatru în mod neruşinat, când reproşând prietenilor care îl îndemnau să-l accepte că „nu ştiu ce monstru este imperiul”, când ţinând în suspans prin formule ambigue şi amânări viclene un senat care i se prosterna la picioare; până-ntx-atâta simula, încât unii şi-au pierdut răbdarea şi cineva i-a strigat în plin tumult: „sau să accepte sau să renunţe”; un altul i-a spus în faţă că, în timp ce alţii erau lenţi în realizarea promisiunilor, el era încet în a promite ceea ce deţinea deja. 2. În sfârşit, ca şi cum a fost constrâns, plângându-se că i se impune o servitute nenorocită şi împovărătoare, a acceptat imperiul. Dar numai exprimându-şi speranţa că într-o zi îl va putea abandona. Iată termenii în care s-a exprimat: „până când voi ajunge la acel moment în care vi se va părea legitim să acordaţi odihnă bătrâneţii mele”.

25. Motivul ezitării era o asemenea teamă de pericolele care îl ameninţau, încât adesea spunea că ţine lupul de urechi, într-adevăr, un sclav al lui Agrippa, pe nume Clemens, a organizat o ceată nu de dispreţuit de sclavi pentru a-şi răzbuna stăpânul; L. Scribonius Libo, un bărbat nobil, a pus la cale pe ascuns o răzvrătire, iar în Illyricum şi Germania a izbucnit o dublă revoltă militară. 2. Amândouă armatele pretindeau multe privilegii extraordinare şi, mai presus de toate, solde egale cu cele ale pretorienilor. Armatele germanice refuzau chiar să-l

recunoască pe Tiberius, adică pe un principe pe care nu-l numiseră ele, şi îl împingeau pe Germanicus, care în acel moment se afla în fruntea lor, să preia conducerea statului, deşi el refuza cu încăpăţânare. Tiberius, temându-se mai ales de situaţii neprevăzute, a cerut senatului să-i atribuie ce sectoare ar voi din administrarea statului, sub motivul că nu poate acoperi toate problemele fără să aibă unul sau mai mulţi colegi. 3. A invocat şi motive de sănătate, pentru ca Germanicus să aştepte cu sufletul împăcat o succesiune rapidă sau în mod cert o asociere la domnie. După ce s-au liniştit revoltele militare, l-a capturat prin viclenie pe Clemens; pe Scribonius Libo, pentru a nu fi prea sever la începutul domniei, l-a acuzat în senat abia după doi ani, rezumându-se între timp numai la supravegherea lui; odată, când acesta făcea un sacrificiu cu pontifii, în loc de cuţitul ritual a avut grijă să i se dea unul de plumb, iar altă dată, când i-a cerut audientă particulară, nu i-a acordat-o decât în prezenţa fiului său Drusus şi, cât a durat discuţia, s-a plimbat şi, sub pretextul de a se sprijini de el, l-a ţinut de mâna dreaptă.

26. Odată eliberat de teamă, s-a comportat la început ca un cetăţean şi aproape ca un particular. Între numeroasele onoruri oferite lui n-a acceptat decât puţine şi neînsemnate. Cum ziua lui de naştere coincidea cu jocurile plebeiene, abia a fost de acord să fie onorat cu un car suplimentar tras de doi cai. A interzis categoric să-i fie dedicate temple, flamini, preoţi, să-i fie aşezate statui şi portrete fără acordul său, în orice caz nu între statuile zeilor, ci numai între ornamentele templelor. 2. N-a permis să fie făcute jurăminte pe actele sale şi nici ca luna septembrie să se numească Tiberius, iar luna octombrie, Livia. A refuzat de asemenea prenumele de *imperator* şi *cognomen*-ul de *pater patriae*. A utilizat numele de Augustus, deşi îl moştenise, numai în scrisorile adresate regilor şi monarhilor. N-a îndeplinit decât trei consulate, unul timp de câteva zile, al doilea trei luni, al treilea în absenţă până la idele lui mai.

27. A avut o asemenea repulsie faţă de adulaţii, încât

n-a admis pe niciunul dintre senatori să vină la lectica să fie pentru omagiu, fie pentru a discuta diferite probleme; s-a îndepărtat atât de brusc de un bărbat consular care-i cerea iertare şi voia să-i cadă la picioare, încât acesta s-a răsturnat; ba chiar, dacă într-o conversaţie sau într-un discurs se spunea ceva linguşitor la adresa lui, nu ezita să-l întrerupă pe loc şi să-l oblige pe vorbitor să reia pasajul schimbând expresiile. Când cineva l-a numit „stăpân", i-a ordonat să nu-l mai jignească astfel; pe unul care declarase „sacre11 activităţile sale şi pe altul care spusese că a venit în senat la „ordinul său", i-a obligat să-şi schimbe formulările: în loc de „ordinul său" să spună „la sfatul său", în loc de „sacre11, „laborioase11.28. Chiar şi faţă de injurii, zvonuri răutăcioase şi versuri satirice la adresa sa şi a alor săi erau de o răbdare proverbială; spunea adesea că „într-o cetate liberă limba şi mintea trebuie să fie libere11; când senatul i-a cerut într-o zi anchetarea unor asemenea delicte şi a autorilor lor, a spus: „nu avem suficient timp liber pentru a ne implica în mai multe probleme; dacă veţi deschide această fereastră, nu veţi mai putea face nimic altceva: sub acest pretext vor ajunge în faţa voastră duşmăniile tuturor11. Există şi o vorbă rostită de el în senat cu mult bun-simţ; „dacă un senator a susţinut altceva decât mine, îmi voi da silinţa să-i explic faptele şi vorbele mele; dacă persevereză, îl voi un la rândul meu11.

29. Iar această atitudine era cu atât mai remarcabilă, cu cât el însuşi, prin modul şi prin respectul cu care se adresa fiecăruia în parte şi tuturor, aproape depăşea limitele politeţii. Fiind în dezacord în senat cu Q. Haterius, i-a spus acestuia: „te rog să mă ierţi, dacă te voi combate ca senator cu prea multă libertate11. Apoi adresându-se tuturor: „am spus-o şi acum şi în multe alte ocazii, senatori, că un principe bun şi salutar, pe care voi l-aţi înzestrat cu o putere atât de mare şi chiar nelimitată, trebuie să fie la dispoziţia senatului, a tuturor cetăţenilor, adesea, şi chiar foarte adesea, a fiecărui cetăţean; nu-mi e ruşine că m-am exprimat astfel şi că v-am socotit şi că vă

socotesc până acum stăpâni buni, echitabili şi binevoitori11.

30. Ba chiar a lăsat o anumită iluzie de libertate menţinând senatului şi magistraturilor vechiul prestigiu şi vechea putere. N-au existat probleme minore sau majore, publice sau particulare despre care să nu raporteze senatului: despre impozite şi monopoluri, despre construirea sau refacerea unor edificii, despre recrutări sau licenţieri de trape, despre repartizarea legiunilor şi a unităţilor auxiliare, în sfârşit, despre prelungirea funcţiilor de comandă sau despre încredinţarea unor campanii extraordinare, despre fondul şi forma în care să fie redactate scrisorile adresate regilor. L-a constrâns pe comandantul unei aripi de cavalerie, acuzat de violenţă şi jaf, să se apere în senat, în senat a intrat întotdeauna fără gardă personală; într-o zi, deoarece era bolnav, a fost adus în lectică în senat, dar a îndepărtat imediat suita. 31. Unele hotărâri s-au luat împotriva părerii sale şi nici măcar nu s-a plâns. Deşi a susţinut că magistraţii desemnaţi trebuie să fie prezenţi la Roma pentru a-şi pregăti misiunea, un pretor desemnat a obţinut o misiune liberă. De asemenea, când a cerut ca locuitorii oraşului Trebuia să transfere banii repartizaţi unui teatru nou pentru întreţinerea drumului, n-a avut câştig de cauză şi voinţa legatarului a fost respectată. Ori de câte ori se vota în senat prin despărţirea în două grupuri şi el trecea în grupul minoritar, nu îl urma nimeni.

2. Celelalte probleme erau rezolvate de magistraţi conform regulilor stabilite; autoritatea consulilor era atât de mare, încât ambasadorii sosiţi din Africa i-au căutat pe consuli şi s-au plâns că Caesar, la care fuseseră trimişi, îi duce cu vorba. Şi faptul nu era de mirare din moment ce în public el se scula în picioare în faţa consulilor şi le ceda calea. 32. l-a criticat pe consularii aflaţi în fruntea armatelor că nu raportează senatului actele lor şi că îl consultă pe el în legătură cu recompensele militare, deşi ei înşişi aveau dreptul de a le decerna. A lăudat public un pretor care la inaugurarea magistraturii a reluat

străvechiul obicei de a-i aminti în faţa adunării pe strămoşii săi. A urmat până la rug convoaiele funerare ale unor persoane ilustre. 2. A adoptat o moderaţie similară şi faţă de persoane mai puţin strălucite şi în chestiuni de mai mică importanţă. I-a chemat pe magistraţii din Rhodos la el, deoarece i-au trimis scrisori publice fără formula de salutare, dar nu i-a certat, ci le-a recomandat doar ca în viitor să n-o mai uite. Gramaticul Diogenes obişnuia să organizeze la Rhodos dezbateri în ziua sabatului; Tiberius, aflat în acel timp în exil, a venit la el cu rugămintea să-l primească în altă zi; Diogenes nici n-a vrut să audă şi i-a transmis printr-un sclav vorbă să revină în ziua a şaptea. Când Diogenes a venit la Roma, a stat în faţa uşii să-l salute; Tiberius nu i-a zis nimic altceva decât să revină după şapte ani. Guvernatorilor de provincii care-l sfătuiau să mărească impozitele le-a replicat: „un bun păstor îşi tunde oile, nu le jupoaie”.

33. Treptat s-a arătat principele din el şi lungă vreme a fost capricios, totuşi mai adesea binevoitor şi mai preocupat de interesul de stat. La început nu intervenea decât pentru a evita abuzurile. În acest sens a anulat o serie de hotărâri ale senatului şi se oferea adeseori consilier pentru magistraţii care judecau procese la tribunale, aşezându-se alături de ei sau în faţa lor în primul rând; iar dacă se zvonea că un acuzat reuşea să scape prin trafic de influenţă, apărea pe neaşteptate şi le amintea judecătorilor fie de jos, fie de la tribuna cvestorului, legile, caracterul sacru al funcţiei lor şi cauza pe care o judecau. Ba chiar, dacă se produceau abateri în moravurile publice fie din neglijenţă, fie din proaste obiceiuri, lua măsuri severe de îndreptare. 34. A diminuat cheltuielile pentru jocuri şi spectacole, reducând salariile actorilor şi numărul perechilor de gladiatori. S-a plâns de faptul că vasele de Corint ajunseseră la preţuri enorme, că trei peşti roşii au fost vânduţi cu treizeci de mii de sesterţi şi a cerut să se pună o frână luxului mobilelor, ca preţul alimentelor să fie stabilit anual de senat; a dat edililor misiunea să inspecteze cârciumile şi cabaretele cu dreptul de a

interzice vânzarea prin speculă a produselor de patiserie. Pentru a da un exemplu personal de economie, cu ocazia unor recepţii publice oferea adesea bucate din ajun, deja începute, de pildă o jumătate de mistreţ, afumând că are aceleaşi calităţi ca şi mistreţul întreg.

2. A interzis printr-un edict îmbrăţişările zilnice, de asemenea să se ofere cadouri pentru noul an după kalendele lui ianuarie. Obişnuia să ofere daruri cvadruple faţă de cele primite de el personal. Obosit însă de faptul că era deranjat toată luna de cei care nu avuseseră posibilitatea să-l vadă în ziua de sărbătoare, n-a acceptat să mai primească daruri după această dată. 35. În ce priveşte matroanele care se prostituau a hotărât ca, în absenţa unui acuzator public, rudele, conform unui vechi obicei, să le pedepsească în virtutea unei sentinţe colective. L-a dezlegat pe un cavaler roman de jurământul pe care o făcuse de a nu-şi repudia niciodată soţia, când a descoperit-o întreţinând relaţii adulterine cu ginerele ei. 2. Femeile care-şi pierduseră reputaţia, ca să evite rigorile legilor, renunţau la drepturile şi reputaţia de matroane şi începuseră să se declare curtezane; tineri desfrânaţi, membri ai celor două ordine, se supuneau de la sine unei sentinţe infamante, pentru a putea să apară pe scenă sau în arenă; şi într-un caz şi în celălalt, pentru a nu se mai recurge la un asemenea procedeu, Tiberius i-a condamnat pe toţi, bărbaţi şi femei, la exil. I-a retras unui senator dreptul la laticlavă, când a aflat că se retrăsese la ţară în jurul kalendelor lui iulie, pentru a putea închiria la un preţ mai mic o casă la Roma după trecerea acestui termen. Altuia i-a luat funcţia de cvestor, deoarece îşi repudiase soţia, cu care se căsătorise în ajun, a doua zi după tragerea la sorţi a provinciilor. 36. A interzis religiile străine, cultele egiptene şi iudaice, constrângându-i pe adepţii superstiţiilor egiptene să-şi ardă hainele şi obiectele sacre. Arăspândit în provincii cu climă aspră tineretul iudeu sub pretextul serviciului militar, iar pe ceilalţi membri ai neamului sau pe cei care aveau un cult similar i-a izgonit din Roma sub ameninţarea unei servituţi

perpetue, dacă nu se supuneau. I-a dat afară şi pe astrologi, dar i-a iertat în urma rugăminţilor lor şi a promisiunii că vor renunţa să-şi mai practice arta. 37. Între principalele lui preocupări era garantarea liniştii publice în faţa actelor de furt, de tâlhărie şi în faţa pericolelor de revoltă. În acest sens a organizat mai multe posturi de pază militară în Italia. La Roma a construit o cazarmă pentru cohortele pretoriene; până în acel moment ele erau răspândite la diferite gazde. 2. A reprimat foarte sever revoltele populare şi a căutat cu statornicie să le prevină. Când s-a produs un omor la teatru, pe şefii facţiunilor şi pe actorii, din pricina cărora s-a produs bătaia, i-a relegat şi a refuzat categoric să-i ierte, în ciuda rugăminţilor poporului.

3. Plebea din Pollentia a oprit în for convoiul funerar al unui centurion primipilar şi nu l-a lăsat să treacă până când nu a obţinut prin violenţă din partea moştenitorilor bani pentru un spectacol de gladiatori; în urma acestui fapt a trimis o cohortă din Roma, alta din regatul lui Cottius (motivul deplasării a fost păstrat secret) care şi-au dezvăluit brusc însemnele şi armele, au năvălit pe porţi diferite în oraş şi au zvârlit în lanţuri pe viaţă mare parte a plebei şi a decurionilor. A abolit pretutindeni dreptul la azil şi obiceiul azilului. Le-a retras locuitorilor Cyzicului libertatea pe care o dobândiseră după războiul cu Mithridates, deoarece au avut îndrăzneala să fie violenţi în public faţă de cetăţeni romani.

4. A oprit ofensive ale duşmanilor, fără să întreprindă personal campanii, prin intermediul legaţilor săi, dar numai în caz de necesitate absolută. Pe regii adversari Romei sau nesiguri i-a oprit mai degrabă prin ameninţări şi reproşuri decât prin forţă; pe unii i-a adus la el prin ademeniri şi promisiuni şi nu i-a mai lăsat să plece; în această categorie au fost germanul Marobodus, tracul Rhascypolis, Archelaos din Cappadocia, al cărui regat l-a transformat în provincie.

38. Timp de doi ani după dobândirea imperiului n-a părăsit Roma; în perioada imediat următoare n-a lipsit din

capitală decât cu excepţia unor rare şi scurte călătorii, niciodată dincolo de Antium, deşi anunţase în două rânduri că va vizita provinciile şi armatele; aproape în fiecare an pregătea călătoria, organizând vehiculele, punctele de aprovizionare prin municipii şi colonii, permiţând să se facă rugăciuni pentru succesul călătoriei şi revenirea sa; din acest motiv în popor i se spunea în bătaie de joc „Callipedes”, personaj care, conform unui proverb grec, aleargă fără să înainteze un singur pas. 39. După moartea fiilor săi (Germanicus a murit în Siria, Drusus la Roma), s-a retras în Campania; conform opiniei curente, nu mai avea de gând să se întoarcă şi chiar urma să moară în scurtă vreme. Puţin a lipsit să nu se producă amândouă previziunile; la Roma n-a mai revenit, iar câteva zile mai târziu, lângă Tarracina, într-o clădire numită „Spelunca”, mai multe stânci enorme s-au prăvălit pe neaşteptate în timp ce lua masa cu mai multă lume; mulţi participanţi la cină şi mulţi servitori au fost zdrobiţi; el însuşi a scăpat în pofida oricărei speranţe.

40. Străbătând Campania, după ce a dedicat la Capua un templu lui Jupiter Capitolinul şi la Nota unul lui Augustus (acesta fusese pretextul plecării din Roma), s-a dus la Capri încântat de frumuseţea insulei; insula era abordabilă printr-o singură parte pe o mică porţiune, căci pretutindeni era înconjurată de stânci imense şi de o mare adâncă. Dar a fost rechemat în scurtă vreme din pricina nenorocirii produse la Fidenae unde douăzeci de mii de oameni au pierit în urma prăbuşirii amfiteatrului în timpul unui spectacol de gladiatori. Acesta a fost motivul revenirii sale pe continent; după revenire a dat tuturor posibilitatea să-l întâlnească: a adoptat această atitudine mai ales pentru că, plecând de la Roma, dăduse poruncă să nu-l deranjeze nimeni şi pe tot drumul i-a îndepărtat pe toţi cei care se apropiau de el.

41. Revenit pe insulă a abandonat până-ntr-atâta problemele de stat, încât din acel moment n-a mai completat decuriile de cavaleri, n-a mai schimbat tribunii militari, prefecţii, guvernatorii de provincii; a lăsat

Hispania câţiva ani fără legaţi de rang consular, a tolerat ocuparea Armeniei de către părţi, devastarea Moesiei de către daci şi sarmaţi, a Galliilor de către germani; toate acestea s-au produs nu numai spre marea dezonoare, ci şi cu pericole pentru imperiu. 42. De altminteri, la adăpostul izolării, departe de privirile cetăţii, s-a lăsat în sfârşit pradă viciilor greu disimulate lungă vreme; voi relata despre fiecare în parte de la început. Încă din vremea când îşi îndeplinea stagiul militar, din pricina marii pasiuni pentru vin era numit, în loc de Tiberius, „Biberius" (de la *bibo* = a bea), în loc de Claudius, „Caldius" (*caldum* = băutură caldă), în loc de Nero, „Mero" (*mero* = beţiv). Mai târziu, devenit principe, în plină campanie de regenerare a moravurilor a petrecut o noapte şi două zile continuu în banchete cu Pomponius Flaccus şi Lucius Piso, cărora le-a acordat pe dată primului Siria, celuilalt funcţia de prefect al Romei, aftrmând în scrisorile de numire că ei sunt cei mai plăcuţi prieteni ai tuturor clipelor. 2. Lui Sestius Gallus, un bătrân libidinos şi risipitor, pe care odinioară Augustus îl tratase de infam şi pe care el însuşi îl repezise în faţa senatului, i-a promis acceptarea invitaţiei la cină cu condiţia să nu-şi schimbe sau să-şi modereze obiceiurile, iar cina să fie servită de fete goale. Între candidaţii la preţură a preferat un necunoscut unor persoane ilustre, deoarece la instigarea sa băuse o amforă de vin la un banchet. Lui Asellius Sabinus i-a dăruit două sute de mii de sesterţi pentru un dialog în care se disputau ciuperca cu pitulicea, stridia şi sturzul. În fine, a instituit o nouă funcţie – „organizatorul plăcerilor" – şi l-a numit în aceasta pe un cavaler roman, T. Caesonius Priscus. 43. În timpul retragerii la Capri a imaginat o sală cu bănci, loc de desfăşurare pentru plăceri ascunse, unde strângea cete de fete tinere şi de băieţi desfrânaţi adunaţi de pretutindeni, inventatori de împerecheri monstruoase pe care le numea *spintriae*; aceştia, uniţi în grupuri de trei, se prostituau între ei, spre a-i deştepta prin acest spectacol dorinţele adormite. 2. A împodobit camerele aflate în diferite locuri cu picturi şi statuete, copii ale celor mai pornografice

tablouri şi sculpturi, a adăugat la acestea cărţile de la Clephantis, pentru ca fiecare participant să aibă modelul poziţiei pe care el îi cerea s-o folosească. Chiar şi în păduri şi în tufişuri a imaginat locuri ale lui Venus şi a pus tineri şi tinere în costume de faun şi de nimfe să facă dragoste în caverne şi grote; de aceea a fost poreclit după numele insulei Capri, printr-un joc de cuvinte, „Caprineus”.

44. A fost până-ntr-atât pătruns de prea mari şi prea ruşinoase obiceiuri, încât abia pot fi spuse sau auzite, nicidecum crezute; zice-se că ar fi instruit nişte copii de vârstă mică, pe care-i numea „peştişorii săi”, să se ţină şi să se joace între coapsele sale în timp ce înota şi să-i redeştepte simţurile cu limba şi cu muşcăturile lor; ba chiar unor copii încă sugari, dar mai viguroşi, le oferea să-i sugă membrul în loc de sân; vârsta şi gustul îl împingeau către asemenea plăceri. 2. De aceea, primind un tablou al lui Parrhasius care o reprezintă pe Atalanta satisfăcându-l pe Meleagru cu gura, oferit lui sub rezerva că, dacă nu-i place, să primească în schimb un milion de sesterţi, nu numai că l-a păstrat, dar l-a şi aşezat în dormitorul său. Se spune chiar că, în timpul unui sacrificiu, fascinat de frumuseţea servitorului care-i oferea caseta cu tămâie, n-a putut să se abţină şi l-a dus deoparte unde l-a pângărit, deşi ceremonia religioasă aproape nu se încheiase; l-a pângărit în acelaşi timp şi pe fratele acestuia, un cântăreţ la flaut; se mai spune că, mai târziu, deoarece cei doi fraţi îşi reproşau reciproc dezonoarea, le-a frânt picioarele.

45. Se juca şi cu viaţa unor femei ilustre; exemplul cel mai evident a fost moartea unei oarecare Mallonia, pe care a încercat s-o seducă; deoarece l-a refuzat constant, iar el n-a putut suporta faptul, a dat-o pe mâna delatorilor, în timpul procesului n-a încetat s-o întrebe dacă nu se căieşte; părăsind tribunalul, ea s-a dus acasă şi s-a sinucis, nu înainte de a-l acuza cu voce tare pe bătrânul vicios şi obscen. De aceea, la următoarele spectacole, când se juca o piesă atellană, a fost aplaudat de tot publicul versul: „ţapul bătrân linge sexul caprelor”.

46. Econom până la avariţie, nu a acordat nicio

indemnizaţie tovarăşilor săi de călătorie şi de expediţie, ci le-a asigurat numai subzistenţa; o singură dată a fost darnic pe seama tatălui său vitreg când i-a repartizat în trei categorii, conform rangului fiecăruia, şi a distribuit primei şase sute de mii de sesterţi, celei de a doua, patru sute de mii, celei de a treia (pe membrii acesteia nu-i numea prieteni, ci greci), două sute de mii. 47. Devenit *princeps* n-a realizat nicio construcţie deosebită (căci a lăsat neterminate şi monumente pe care le începuse, de pildă templul lui Augustus sau restaurarea teatrului lui Pompeius) şi nici n-a dat spectacole; chiar la cele date de alţii a asistat foarte rar, ca să nu i se ceară ceva, mai ales după ce a fost obligat să-l elibereze pe actorul de comedii Actius. Rareori i-a ajutat pe senatorii săraci, pentru a nu fi constrâns să-i ajute pe mai mulţi; a refuzat să-i mai ajute pe alţii cu excepţia celor care îşi vor fi justificat cererea în faţa senatului. În aceste condiţii pe mulţi pudoarea şi demnitatea i-au împiedicat să se justifice, între care Hortalus, nepotul oratorului Quintus Hortensius, care, deşi cu o situaţie materială precară, crescuse la îndemnul lui Augustus patru copii.

48. Numai în două rânduri a fost darnic cu poporul: o dată când i-a pus la dispoziţie pentru trei ani o sută de milioane de sesterţi fără dobândă, a doua oară când i-a despăgubit pe unii proprietari de blocuri de pe muntele Coelius, care luaseră foc. În primul caz a acţionat, deoarece, din pricina lipsei de numerar, trebuia să vină în sprijinul poporului; el hotărâse în urma cererii de ajutor din partea poporului în baza unui *senatus consultum* ca creditorii să investească două treimi din averea lor în terenuri, iar debitorii să plătească pe dată două treimi din datorie; cu toate aceste măsuri criza n-a fost rezolvată. În celălalt caz a acţionat pentru a atenua nenorocirea. Cu toate acestea a dat atâta importanţă ultimei binefaceri, încât a poruncit ca muntele Coelius să fie numit Augustus. 2. Soldaţilor, după ce le-a dublat suma lăsată prin testament de Augustus, nu le-a mai acordat nimic, în afară de câte o mie de dinari fiecărui pretorian, deoarece nu-l

urmaseră pe Seianus, şi multe daruri legiunilor din Siria, deoarece nu aşezaseră nicio imagine a lui Seianus între însemnele lor. A eliberat rareori militari veterani scontând pe moartea lor de bătrâneţe şi pe un beneficiu de pe urma morţii lor. Nu a fost în niciun fel darnic cu provinciile, cu excepţia Asiei unde cutremurul a distrus mai multe oraşe.

49. Cu trecerea timpului a ajuns chiar să jefuiască. Este un fapt stabilit că Cn. Lentulus Augur, un om foarte bogat, a fost constrâns de Tiberius, care l-a terorizat, să fie dezgustat de viaţă şi să-l lase după moarte moştenitorul averii. Lepida, o femeie de foarte bună familie, a fost condamnată pentru a-i aduce satisfacţie lui Quirinus, un fost consul foarte bogat şi lipsit de copii; acesta, douăzeci de ani după ce divorţase de ea, a acuzat-o că odinioară vrusese să-l otrăvească. 2. Pe deasupra, unor fruntaşi ai Galliilor, Hispaniilor, ai Siriei şi ai Greciei li s-au confiscat averile în urma unor acuzaţii futile şi neruşinate: de pildă unora li s-a reproşat că şi-au păstrat în numerar o parte a averii; multor cetăţi li s-au retras vechile imunităţi în ce priveşte minele şi impozitele. Vonones, regele părţilor, izgonit de ai săi, s-a refugiat cu bogăţii imense la Antiohia sub protecţia poporului roman şi a fost jefuit şi ucis prin înşelăciune.

50. Ura lui Tiberius împotriva rudelor sale s-a manifestat mai întâi faţă de fratele său Drusus: a divulgat scrisoarea acestuia în care formulase ideea că este necesară constrângerea lui Augustus pentru restabilirea libertăţii; apoi, aceeaşi ură s-a manifestat şi împotriva celorlalţi. A mers atât de departe, încât soţiei sale Iulia nu i-a uşurat exilul (era exilată într-un oraş), ceea ce era o chestiune de bun-simţ; dimpotrivă, a înăsprit ordinele tatălui interzicându-i să iasă din casă şi să aibă contacte cu bărbaţi, ba chiar i-a suprimat banii şi renta dată de Augustus sub pretextul dreptului public, deoarece Augustus nu le menţionase în testamentul său. 2. Dezgustat de mama sa Livia Augusta, despre care credea că dorea să participe în mod egal cu el la guvernarea statului, evita s-o întâlnească şi să aibă cu ea discuţii prea

lungi şi prea confidenţiale, pentru a nu lăsa impresia că se lasă condus de sfaturile ei, la care totuşi recurgea uneori. A reacţionat chiar cu indignare când s-a discutat în senat să i se adauge la titlurile sale pe cel de „fiul Liviei” prin analogie cu cel de „fiul lui Augustus”. 3. De aceea n-a acceptat să fie numită „mamă a patriei” şi nici să primească vreo onoare mai însemnată. Ba chiar a avertizat-o în repetate rânduri să nu se mai amestece în chestiuni importante, căci ele nu le privesc pe femei, mai ales după ce a remarcat că, într-un incendiu din apropierea templului Vestei, ea a intervenit personal îndemnându-i pe soldaţi şi poporul să facă mai mari eforturi, cum se obişnuise în vremea domniei soţului ei. 51. Apoi au ajuns chiar la ruptură din următorul motiv, după cum se spune. Când Livia a insistat să-l numească în decuriile de judecători pe un om care primise cetăţenia romană, el a acceptat numai cu condiţia ca să fie menţionat în acte că „numirea a fost smulsă de către mamă”. Iritată, Livia a scos din arhiva ei şi a citit unele vechi bilete ale lui Augustus către ea despre caracterul acru şi intolerant al lui Tiberius. Pe acesta l-a deranjat atât de tare faptul că biletele au fost păstrate lungă vreme şi că i-au fost reproşate cu adversitate, încât unii socotesc că, între alte motive, acesta este principalul pentru decizia lui de a se retrage din Roma. 2. În toţi cei trei ani cât a mai trăit mama lui, a stat departe de Roma şi n-a mai întâlnit-o decât o singură dată, într-o singură zi şi numai câteva ore. Nici nu s-a preocupat să vină când a aflat că este bolnavă, iar când a murit, a lăsat să treacă mai multe zile dând speranţe că va veni, astfel încât la funeralii corpul ei era în stare de descompunere. A interzis să fie divinizată, pretextând propria ei voinţă. I-a anulat testamentul şi i-a distrus pe toţi prietenii şi intimii ei, chiar şi pe cei cărora ea le ceruse muribundă să se îngrijească de funeraliile ei; unul dintre aceştia, un bărbat din ordinul ecvestru, a fost chiar condamnat să muncească la pompe hidraulice.

52. N-a avut niciun sentiment patern nici faţă de fiul său natural, Drusus, nici faţă de cel adoptiv, Germanicus.

Era iritat de viciile primului: Dmsus ducea o viaţă laxă şi indolentă. Nici moartea lui nu l-a afectat prea mult, iar la scurtă vreme după funeralii a reluat cursul normal al afacerilor, interzicând prelungirea doliului. 2. Ba chiar, când solii troieni i-au prezentat cam târziu condoleanţele, şi-a bătut joc de ei, ca şi cum şi-ar fi uitat cu totul durerea; le-a dat răspunsul că „el însuşi voia să le prezinte condoleanţele sale, deoarece îl pierduseră pe strălucitul lor concetăţean Hector”. Pe Germanicus până într-atâta l-a denigrat, încât a declarat inutile preastrălucitele sale fapte şi a condamnat glorioasele lui victorii drept funeste pentru stat. S-a plâns în senat de faptul că Germanicus s-a dus la Alexandria, cu ocazia unei foamete îngrozitoare şi neaşteptate, fără să-l consulte. 3. Se crede chiar că moartea lui Germanicus a fost provocată de legatul Siriei Cn. Piso; unii sunt de părere că Piso, acuzat de această crimă mai târziu, ar fi divulgat însărcinările primite. În multe locuri s-a scris, iar noaptea se auzeau strigăte: „dă-ni-l înapoi pe Germanicus”. Tiberius a întărit mai târziu aceste zvonuri prin modul crud în care s-a comportat cu soţia şi copiii lui Germanicus.

53. Cum nora sa, Agrippina, s-a plâns după moartea soţului ei cu prea multă libertate, a apucat-o de mână şi i-a spus versul grecesc: „dacă nu domneşti, copilă, te crezi nedreptăţită?”; de atunci n-a mai avut vreo discuţie cu ea. Într-o zi, la cină, ea n-a avut curajul să guste fructele oferite; din acel moment nu i-a mai adresat nicio vorbă, pretextând faptul că îl acuza că a vrut s-o otrăvească; or, toată scena fusese premeditată: el însuşi să-i ofere fructele cu convingerea că ea le va refuza de teama otrăvirii.

2. În cele din urmă a acuzat-o că vrea să se refugieze la statuia lui Augustus sau la armată şi a relegat-o în insula Pandataria şi, deoarece l-a insultat, i-a scos prin intermediul unui centurion un ochi. În exil, Agrippina a hotărât să moară prin nemâncare; Tiberius a poruncit să fie hrănită cu forţa. Până la urmă însă a murit; Tiberius a urmărit-o şi după moarte cu tot atâta ură: a cerut ca ziua ei de naştere să fie trecută între zilele nefaste şi şi-a

imputat sie însuşi faptul că n-a strangulat-o şi n-a aruncat-o la Gemonii; pentru această „clemenţă” a sa a acceptat să se publice un decret de mulţumire şi să fie consacrată o ofrandă de aur lui I upiter Capitolinus.

54. De la Germanicus a avut trei nepoţi: pe Nero, pe Drusus şi pe Gaius. De la fiul său Drusus, unul singur, Tiberius; când a rămas fără copii, i-a recomandat pe fiii mai mari ai lui Germanicus, pe Drusus şi pe Nero, senatului şi a celebrat ziua «lebutului lor printr-o donaţie făcută plebei. Dar când a aflat că la începutul anului s-au făcut rugăciuni publice pentru sănătatea lor, a declarat în senat că „nu trebuie acordate asemenea răsplăţi decât pentru merite şi vârstă”. 2. De îndată ce şi-a dezvăluit astfel starea de spirit, cei doi au devenit obiectul tuturor acuzaţiilor: au fost împinşi prin fel de fel de provocări să facă acte care puteau fi denunţate; atunci i-a acuzat într-o scrisoare plină de venin în termeni infamanţi, i-a declarat duşmani publici, şi i-a lăsat să moară de foame, pe Nero în insula Pontia, pe Drusus în subsolurile Palatium-ului; se crede că Nero a fost constrâns la sinucidere, deoarece un călău, trimis chipurile de senat, i-a arătat lanţurile şi crampoanele; Drusus a fost până-ntr-atâta lipsit de hrană, încât a încercat să mănânce umplutura saltelei; rămăşiţele amândurora au fost dispersate şi cu greu au mai putut fi mai târziu adunate.

55. În afară de vechii săi prieteni, Tiberius a strâns în jurul său douăzeci de cetăţeni de vază în calitate de consilieri pentru chestiunile statului. Dintre toţi aceştia abia doi sau trei au rămas nevătămaţi; pe ceilalţi i-a lovit pe fiecare din alt motiv, majoritatea în urma distrugerii lui Aelius Seianus. Pe acesta Tiberius îl ridicase pe culmile puterii nu atâta din bunăvoinţă, ci ca să aibă un instrument pentru distrugerea prin viclenie a fiilor lui Germanicus şi să asigure nepotului său, fiului natural al lui Drusus, succesiunea la imperiu.

56. N-a fost mai blând nici cu comesenii săi greci, în compania cărora se simţea foarte bine; pe un oarecare Xeno, care se exprima pedant, l-a întrebat ce era acel

dialect atât de neplăcut; la răspunsul acestuia că este dialectul doric, l-a exilat la Cinaria, crezând că i se reproşa vechiul său exil, deoarece la Rhodos se vorbeşte dialectul doric. De asemenea, cum de obicei punea la masă întrebări sugerate de lecturile lui zilnice, când a aflat că gramaticianul Seleucus se interesa la servitorii săi ce autori citea în fiecare moment şi se pregătea astfel dinainte, mai întâi l-a îndepărtat din anturajul său, apoi chiar l-a constrâns la sinucidere.

57. Caracterul său crud şi nemilos s-a manifestat încă din copilărie; Theodoros din Gadara, profesorul de retorică, pare a fi fost primul care a observat faptul cu clarviziune şi l-a exprimat cu exactitate; când îl dojenea, el îl numea adesea cu expresia greacă: „noroi amestecat cu sânge”. Dar caracterul i s-a dezvăluit mai ales când a fost principe, chiar şi la începuturi, când încă încerca să capteze favoarea diferiţilor oameni simulând moderaţia. 2. Pe un bufon care, la trecerea unui convoi funerar, i-a strigat în gura mare mortului să-i spună lui Augustus că încă nu se dăduseră plebei moştenirile pe care le lăsase, l-a chemat la el, i-a dat partea lui, apoi l-a trimis la supliciu şi i-a poruncit să-i spună lui Augustus adevărul. Nu mult mai târziu i-a declarat unui cavaler roman numit Pompeius, care se încăpăţâna să-l contrazică, în timp ce-l ameninţa cu închisoarea, că „dintr-un Pompeius va face un pompeian”; vorba era cumplită, căci se referea atât la numele persoanei, cât şi la destinul de altă dată al partizanilor lui Pompeius. 58. Cam în aceeaşi perioadă Tiberius i-a răspuns unui pretor, care-l întreba dacă vrea să urmărească crimele de lezmajestate, că trebuie respectate legile. Cineva a retezat capul lui Augustus de pe o statuie, pentru a pune în loc un altul; afacerea a fost judecată în senat şi, cum existau îndoieli asupra autorului faptei, s-a recurs la tortură. După condamnarea inculpatului, treptat s-a mers atât de departe cu asemenea acuzaţii, încât au devenit crime capitale, de pildă, faptul de a-l bate pe un sclav sau a-şi schimba veşmintele lângă o statuie a lui Augustus, de a intra într-o latrină sau un lupanar cu o

monedă sau cu un inel cu efigia lui Augustus, de a fi criticate vreo vorbă sau vreo faptă a acestuia. În sfârşit, s-a ajuns până acolo, încât un cetăţean a fost omorât, deoarece a acceptat să-şi preia funcţia în colonia sa în aceeaşi zi în care odinioară i-au fost decernate lui Augustus funcţiile publice.

59. Sub pretextul severităţii şi al corectării moravurilor, în realitate mai mult supunându-se propriei naturi, a săvârşit multe fapte crude şi atroce, încât unii au criticat în versuri situaţia prezentă şi au prevăzut nenorocirile viitoare:

Brută necruţătoare, să-ţi spun eu totul pe scurt: să pier, dacă mama ta te poate iubi.

Nu eşti cavaler, de ce? N-ai o sută de mii de sesterţi; de vrei să ştii tot: eşti doar exilatul de la Rhodos.

Caesar, tu ai pus capăt epocii de aur a lui Satum: cât timp vei trăi, va.fi doar epoca de fier.

Vinul nu-i mai place, este însetat de sânge:

bea sânge cu pofta cu care ai băut odinioară vin pur.

2. Romulus, consideră-l pe Sulla fericit pentru sine, nu pentru tine şi pe Marius, dacă vrei, dar revenit din exil; iar lui Antonius pornind războaie civile priveşte-i mâinile nu o dată scăldate de sânge; şi spune: Roma piere! Toţi cei care au venit după exil la domnie au domnit vărsând sânge din belşug.

Mai întâi Tiberius le-a considerat ca fiind expresia iritării provocate de reformele lui, mai degrabă o reacţie temperamentală decât gândul real, şi repeta adesea: „să mă urască, numai să mă aprobe4. Apoi însă a dovedit prin fapte că ele erau pe deplin justificate.

60. Puţine zile după ce a debarcat la Capri, un pescar i-a ieşit în întâmpinare pe neaşteptate şi i-a oferit un peşte enorm; a poruncit să i se frece pescarului faţa cu peştele, înspăimântat de faptul că acesta sosise prin spatele insulei prin locuri stâncoase şi inaccesibile; cum pescarul în pline torturi se felicita că n-a apucat să-i ofere şi o langustă enormă pe care o prinsese, a dat ordin să-i fie frecată faţa şi cu langusta. L-a pedepsit cu moartea pe un pretorian,

deoarece furase un păun din grădină. În timpul unei plimbări lectica sa s-a împiedicat în tufişuri; din acest motiv l-a aruncat la pământ pe centurionul însărcinat cu explorarea drumului şi l-a lovit până când aproape că şi-a dat sufletul.

61. Apoi a izbucnit în tot felul de cruzimi şi niciodată nu-i lipsea ocazia; la început a urmărit prietenii şi chiar cunoştinţele mamei sale, apoi pe ale nepoţilor şi ale nurorii Agrippina, în sfârşit pe cele ale lui Seianus; după moartea acestuia a atins culmile cruzimii. Cu această ocazie a apărut evident faptul că nu era el atâta incitat de Seianus, cât Seianus îi oferea ocaziile pe care el însuşi le căuta; cu toate acestea, a îndrăznit să scrie în comentariul scurt pe care l-a compus despre viaţa sa că l-a pedepsit pe Seianus, fiindcă a descoperit că „acesta îi ura pe copiii lui Germanicus, fiul său”; or, Tiberius însuşi i-a ucis pe aceştia, pe primul când Seianus era deja suspect, pe al doilea când Seianus era deja distrus.

2. Este prea lungă înşirarea una câte una a cruzimilor sale; va fi suficient să enumăr câteva tipuri, cu titlu de exemplu de barbarie. În nicio zi, nici măcar în cele sacre şi de sărbătoare, n-au fost întrerupte supliciile; au avut loc execuţii şi în ziua de anul nou. Mulţi au fost acuzaţi şi condamnaţi cu copiii lor sau de către copiii lor. S-a interzis rudelor celor condamnaţi la moarte să poarte doliu. Au fost decretate răsplăţi excepţionale delatorilor, uneori şi martorilor. Se acorda încredere deplină delatorilor.

3. Orice acuzaţie devenea capitală, chiar dacă era vorba de câteva cuvinte rostite. Un poet a fost acuzat, deoarece într-o tragedie îl ponegrise pe Agamemnon; unui istoric i-a fost reproşat faptul că îi numise pe Brutus şi pe Cassius ultimii romani; au fost condamnaţi autori şi scrierile lor distruse, deşi s-a produs dovada că ele fuseseră citite cu ani în urmă chiar în prezenţa lui Augustus.

4. Unor arestaţi li s-au luat nu numai consolarea oferită de studiu, ci şi posibilitatea de a discuta şi vorbi.

Parte din cei convocaţi la proces s-au sinucis acasă, fiind siguri de condamnare, pentru a evita tortura şi dezonoarea, parte s-au otrăvit în plin senat; cu toate acestea, li se legau rănile şi erau aruncaţi în carceră muribunzi, abia mai respirând. Toţi condamnaţii au fost aruncaţi la Gemonii, târâţi cu un cârlig: într-o singură zi au fost tratate astfel douăzeci de persoane, între care femei şi copii.

5. Deoarece tradiţia nu permitea strangularea fecioarelor, acestea erau mai întâi violate de călău şi apoi strangulate. Cei care voiau să moară erau forţaţi să trăiască. Tiberius socotea că moartea este o pedeapsă prea uşoară; când a auzit că un acuzat numit Camulus s-a sinucis, a exclamat: „Camulus mi-a scăpat11, într-o zi, vizitând închisoarea, i-a răspuns unui prizonier care cerea grăbirea execuţiei: „Încă nu m-am împăcat cu tine”. 6. Un consular a menţionat în *Analele* sale că, la un banchet la care a luat şi el parte, un pitic aflat la masă alături de bufoni l-a întrebat pe Tiberius de ce Paconius, acuzat de lezmajestate, mai trăieşte încă; pe moment Tiberius l-a certat pentru insolenţa vorbei, dar câteva zile mai târziu a scris senatului să hotărască mai repede soarta lui Paconius.

62. Cruzimea lui Tiberius s-a amplificat în urma unui denunţ referitor la moartea fiului său Drusus. El crezuse că acesta murise de boală şi de nestăpânirea lui; când a aflat că moartea se datorase otrăvii în urma înţelegerii dintre propria soţie Livilla şi Seianus, i-a supus torturilor pe toţi, fără excepţie; anchetarea acestei afaceri l-a obsedat în întregime timp de mai multe zile în asemenea măsură, încât a poruncit ca un oaspete de la Rhodos, pe care îl invitase la Roma printr-o scrisoare prietenească, şi a cărui sosire îi fusese anunţată, să fie torturat pe loc, ca şi cum ar fi fost unul dintre cei implicaţi în anchetă; apoi, după ce eroarea a fost recunoscută, a ordonat să fie ucis, pentru a nu putea fi divulgată. 2. Se poate vedea la Capri locul execuţiilor, de unde, la porunca sa, condamnaţii erau zvârliţi în mare în prezenţa sa, după lungi şi savante

torturi; jos îi aştepta o ceată de marinari care zdrobeau cadavrele cu cârlige şi vâsle, ca nu cumva să mai rămână vreun strop de viaţă. A inventat între alte moduri de tortură şi pe următorul: obliga victima să bea o enormă cantitate de vin, apoi, pe neaşteptate, îi lega membrul, spre a fi chinuită de legătură şi de imposibilitatea de a urina. 3. Se crede că, dacă n-ar fi murit şi dacă Thrasyllus nu l-ar fi convins să amâne unele execuţii promiţându-i o viaţă mai lungă, ar fi ucis mai mulţi oameni şi nu i-ar fi cruţat nici pe nepoţi, deoarece Gaius îi devenise suspect, iar pe Tiberius îl dispreţuia ca pe un copil adulterin. Toate acestea sunt verosimile, căci adesea îl numea pe Priam fericit, „deoarece supravieţuise tuturor alor săi”.

63. Există multe dovezi despre cât de mult a trăit pradă urii, detestabil, în veşnică panică şi chiar expus ruşinii: a interzis consultarea haruspiciilor în secret şi fără martori; a încercat chiar să disperseze oracolele aflate în vecinătatea Romei, dar a abandonat ideea, înspăimântat de puterea oracolului de la Praeneste: când sorţii au fost transportaţi la Roma într-o cutie sigilată, aceasta n-a putut fi deschisă decât după ce a fost dusă înapoi în templu. 2. În două rânduri n-a îndrăznit să-i trimită pe consulari în provinciile atribuite lor, şi i-a reţinut atâta vreme, până când le-a găsit succesori; între timp ei rămâneau cu titlul şi primeau adesea numeroase misiuni pe care trebuiau să le îndeplinească prin intermediul legaţilor lor. 64. După condamnarea nurorii şi a nepoţilor săi, nu i-a mai lăsat să călătorească decât într-o lectică închisă, interzicând prin soldaţi călătorilor întâlniţi pe drum să se oprească sau să-i privească.

65. Abia târziu l-a distrus, mai degrabă prin viclenie şi înşelăciune decât prin autoritatea de principe, pe Seianus care punea la cale o revoluţie: şi asta în ciuda faptului că Tiberius vedea că ziua acestuia de naştere se celebra în mod public, că peste tot erau cinstite imaginile sale aurite. Mai întâi, pentru a-l îndepărta sub un pretext onorabil, şi l-a luat coleg în al cincilea consulat al său, pe care-l inaugurase în absenţă, după un lung interval special

în acest scop. Apoi l-a amăgit cu speranţa înrudirii şi cu puterea de tribun; însă pe neaşteptate l-a acuzat într-o scrisoare ruşinoasă şi jalnică în care, între altele, îi ruga pe senatori să-l trimită pe unul din consuli cu o escortă militară, pentru a-l aduce în mijlocul lor pe el, un bătrân abandonat. 2. În această stare de neîncredere şi stăpânit de teama de răscoală l-a eliberat pe nepotul său Drusus, pe care-l ţinuse până atunci în lanţuri la Roma, şi a comunicat că, dacă circumstanţele o vor cere, să fie pus în fruntea statului. Chiar pregătise corăbii cu care să se refugieze la legiuni şi scruta zarea de pe o stâncă înaltă, spre a putea vedea semnele ce ordonase să fie făcute de la distanţă, pentru a şti fără întârziere tot ce s-a întâmplat. Dar, chiar şi după distrugerea conjuraţiei lui Seianus, nu s-a simţit mai în siguranţă şi mai calm şi în următoarele nouă luni n-a mai ieşit din vila numită „vila lui Ion”.

66. Pe deasupra, îi frigeau mintea împanicată diferite insulte venite de pretutindeni, căci nu exista vreun condamnat care să nu-l acopere cu tot felul de insulte, fie în faţă, fie prin bilete puse pe băncile senatorilor. Toate îl afectau în diferite moduri: pe unele le ignora ca din pudoare şi dorea să fie necunoscute şi ascunse, pe altele le dispreţuia, le repeta el însuşi şi le răspândea. Până şi regele părţilor Artaban l-a jignit într-o scrisoare, reproşându-i paricidele, asasinatele, laşitatea şi desfrâul său; l-a îndemnat ca prin sinucidere să aducă satisfacţie cât mai repede urii preajustificate a cetăţenilor. 67. În cele din urmă, scârbit de sine însuşi, aproape şi-a mărturisit într-o scrisoare suferinţa în următorii termeni: „senatori, zeii şi zeiţele să mă distrugă mai mult decât simt eu că mă distrug singur, dacă ştiu ce să vă scriu, cum să vă scriu, ce să nu vă scriu în acest moment”.

2. Sunt unii care cred că el a ştiut prin preziceri ale viitorului cu mult înainte câtă ură şi reprobare va stârni persoana sa; de aceea ar fi refuzat categoric la începutul domniei să fie numit „părinte al patriei” şi să se depună jurământ pe actele sale, ca nu cumva mai târziu să fie nedemn de atâtea onoruri aflate în contrast cu o prea mare

dezonoare. 3. Acest lucru rezultă în mod cert din discursul. rostit când i s-au făcut cele două propuneri, mai ales în pasajul unde afirmă că „va fi întotdeauna egal cu sine însuşi şi nu-şi va schimba obiceiurile, câtă vreme va fi cu mintea întreagă; dar, din principiu, trebuie să se ferească să lege senatul de actele unui om care întâmplător se poate modifica”.

4. Iar în altă parte: „dacă vreodată aţi avea dubii asupra moravurilor mele şi asupra devotamentului meu faţă de voi (sper să-mi vie ziua cea de pe urmă mai înainte că aşa ceva să se întâmple) titlul de părinte ale patriei nu mi-ar aduce onoare, iar pentru voi va fi un motiv de reproş, fie că mi l-aţi atribuit prea uşuratic, fie că sunteţi inconsecvenţi, emiţând judecăţi contradictorii”.

68. A avut un trup mare şi robust, o înălţime peste medie; avea umerii şi pieptul largi, toate membrele bine făcute şi proporţionate din cap până în picioare; mâna stângă îi era mai agilă şi mai puternică; articulaţiile, atât de puternice, încât putea străpunge cu un deget un măr abia cules şi întreg, putea chiar să rănească un copil la cap cu un simplu bobârnac. 2. Avea tenul alb, părul implantat mai sus, astfel încât îi acoperea chiar şi ceafa, ceea ce părea a fi o trăsătură ereditară. O figură nobilă acoperită totuşi de negi; ochii lui mari puteau – lucra de mirare – să vadă în întuneric, dar numai scurtă vreme, când se deschideau după somn; apoi pierdeau această calitate. 3. Mergea cu gâtul drept şi ridicat, chipul îi era în general crispat; de obicei era taciturn, neadresând decât rareori vreo vorbă celor din jur şi încă cu întârziere, nu fără mişcări neglijente de degete. Augustus observase toate aceste gesturi neplăcute şi arogante şi adesea a încercat să-l scuze în faţa senatului şi a poporului afirmând că „acestea sunt defecte ale naturii, nu ale sufletului”. 4. Tiberius s-a bucurat de o foarte bună sănătate; în tot timpul principatului său aproape că n-a fost bolnav, deşi de la vârsta de treizeci de ani şi-a îngrijit singur sănătatea, fără ajutorul sau sfatul unui medic.

69. Nu-l interesau zeii şi religia; se preocupa în

schimb de astrologie, convins că destinul le guvernează pe toate; se temea totuşi peste măsură de tunete şi, în timp de furtună, îşi punea pe cap o cunună de laur, deoarece se crede că frunzele de laur nu sunt atinse de trăsnet.

70. A studiat cu pasiune cultura greacă şi latină. Pentru elocinţa latină l-a urmat pe Corvinus Messala pe care, bătrân, îl admirase în tinereţe. Dar, din pricina afectării şi a pedantismului, şi-a stricat atât de mult stilul, încât erau socotite superioare improvizaţiile sale în comparaţie cu discursurile elaborate. 2. A compus şi un poem liric intitulat *Elegie despre moartea lui Luduş Caesar*. Aseris şi poezii greceşti imitându-i pe Euphorion, pe Rhianos şi pe Parthenios, poeţi pe care-i admira atât de mult încât a pus operele şi portretele lor în biblioteci publice între autorii vechi şi iluştri. Din acest motiv mulţi eruditi au publicat comentarii ale celor trei poeţi. 3. S-a preocupat de legende cu o pasiune până la ridicol. Gramaticienilor, categorie pe care, cum am mai spus, o preţuia foarte mult, le punea întrebări de acestea: „cine era mama Hecubei?”, „ce nume avusese Ahile între fecioare?”, „ce cântau de obicei sirenele?”. Iar atunci când a intrat pentru prima oară în senat după moartea lui Augustus, ca şi cum intenţiona să-şi dovedească pietatea filială şi respectul pentru religie, le-a oferit zeilor tămâie şi vin, dar fără acompaniamentul unui cântăreţ de flaut, cum făcuse odinioară regele Minos la moartea fiului său. 71. Ştia bine limba greacă şi o vorbea cu uşurinţă; totuşi n-o utiliza oriunde şi se abţinea mai ales în senat. Odată, când a voit să folosească cuvântul „monopol”, a cerat mai întâi iertare că trebuie să apeleze la un cuvânt străin; altă dată, când la lectura unui *senatus consultum* a auzit cuvântul grecesc „emblema”, a declarat că termenul trebuie tradus, că trebuie căutate cuvinte latineşti sau că trebuie, dacă nu se găseşte un echivalent, utilizată o perifrază. I-a interzis unui soldat căruia i s-a cerat mărturia în greacă să folosească altă limbă decât latina.

72. În timpul retragerii la Capri a încercat doar de două ori să revină la Roma; o dată a urcat cu trirema până

în apropiere de grădinile naumahiei, dispunând pe malurile Tibrului posturi de pază militară care să-i îndepărteze pe cei care i-ar fi venit în întâmpinare; a doua oară, a venit pe Via Appia până la a şaptea piatră miliară; dar abia a văzut zidurile Romei că a şi plecat; prima oară nu se ştie de ce a renunţat; a doua oară, înspăimântat de un prodigiu. 2. Se distra cu un şarpe căruia îi dădea de obicei personal să mănânce; or, când s-a dus să-l hrănească, l-a găsit mâncat de furnici şi a fost avertizat să se ferească de furia mulţimii. În consecinţă a plecat spre Campania, dar la Astura a căzut bolnav; înzdrăvenindu-se puţin s-a îndreptat spre Cercei. Ca să nu existe vreo bănuială asupra sănătăţii sale nu numai că a luat parte la jocurile militare, dar a şi aruncat cu suliţa într-un mistreţ aflat în arenă; pe dată a simţit o durere în coastă, a răcit, deoarece se încălzise prea tare, şi a căzut într-o boală şi mai grea. 3. Cu toate acestea a mai rezistat încă o vreme, deşi, transportat până la Misenum, n-a abandonat obiceiurile sale, nici banchetele, nici plăcerile, fie din nestăpânire, fie pentru a-şi disimula boala. Când medicul Charicles, plecând de la un banchet pentru a lipsi mai lungă vreme, i-a luat mina să i-o sărute, Tiberius a crezut că vrea să-i ia pulsul, l-a poftit să mai rămână, să se aşeze din nou la masă şi a prelungit banchetul. Şi nici în aceste circumstanţe nu şi-a schimbat obiceiurile de a sta în mijlocul încăperii în picioare, cu un lictor lângă el, pentru a răspunde la salutul tuturor celor care plecau. 73. Între timp, deoarece citise în actele senatului că nişte acuzaţi fuseseră lăsaţi liberi fără să fi fost interogaţi – acuzaţi despre care el comunicase că au fost indicaţi de un delator –, temându-se că este dispreţuit, a hotărât să revină la Capri prin orice mijloc, căci nu îndrăznea să întreprindă ceva decât dintr-un loc sigur. A fost însă reţinut de furtună şi de boală; ceva mai târziu a murit în vila lui Lucullus, la vârsta de şaptezeci şi opt de ani, în al douăzeci şi treilea an de domnie, în a şaptesprezecea zi înainte de kalendele lui aprilie, în timpul consulatului lui Cn. Acerronius Proculus şi C. Pontius Nigrinus.

2. Unii cred că a fost otrăvit lent de Gaius; alţii că nu i s-a dat hrană în momentul când febra scădea; alţii că a fost sufocat cu o pernă, când a cerut, revenindu-şi în fire, inelul ce-i fusese luat în momentul leşinului. Seneca a scris că, atunci când a realizat starea lui, şi-a scos inelul pentru a-l transmite altuia, că l-a ţinut astfel un timp, apoi că l-a repus pe deget şi că a rămas lungă vreme imobil cu mâna stângă strânsă; brusc şi-a chemat servitorii şi, neprimind niciun răspuns, s-a ridicat şi, lăsându-l puterile, a căzut mort nu departe de pat.

74. La ultima lui aniversare, statuia lui Apollo Temenites – de o mărime şi o artă extraordinară, pe care o adusese de la Siracuza şi o aşezase în biblioteca unui nou templu – i-a apărut în vis spunându-i că nu poate fi consacrată de el. Puţine zile înainte de a muri, tumul farului de la Capri s-a prăbuşit în urma unui cutremur. La Misenum jăratecul şi cărbunii aduşi pentru a încălzi sufrageria, stinşi de multă vreme şi reci, au luat foc spontan şi au strălucit de la lăsarea serii şi până târziu în noapte.

75. La moartea lui atât de mult s-a bucurat poporal, încât la prima ştire, alergând de colo colo, unii strigau „aruncaţi-l pe Tiberius în Tibra”, alţii îi rugau pe Pământul Mamă şi pe zeii Mani să-l aşeze pe mort între nepioşi, alţii ameninţau cadavrul cu cârlige şi cu aruncarea la Gemonii, exasperaţi de o cruzime recentă care se adăuga la cele vechi. 2. Într-adevăr, un *senatus consultum* hotărâse ca executarea condamnaţilor să fie amânată cu zece zile; întâmplarea a făcut ca executarea unora să se producă în ziua morţii lui Tiberius. I-au implorat pe toţi, dar, cum Gaius era absent şi nu era nimeni care să poată lua o decizie, gardienii, pentru a nu încălca regulamentul, i-au strangulat pe prizonieri şi i-au aruncat la Gemonii. 3. Ura s-a amplificat, ca şi cum cruzimea s-ar fi prelungit şi după moartea tiranului. Când cadavrul lui Tiberius a fost ridicat de la Misenum s-au auzit multe glasuri cerând să fie dus mai degrabă la Atella şi ars repede în amfiteatru; soldaţii însă l-au dus la Roma, unde i s-au făcut funeralii publice.

76. Testamentul său fusese redactat cu doi ani mai înainte şi scris în dublu exemplar – unul de mâna sa, altul de un libert, dar amândouă identice – şi fusese pecetluit chiar de oameni de condiţie joasă. În acest testament i-a lăsat moştenitori în plan de egalitate pe Gaius, fiul lui Germanicus, şi pe Tiberius, fiul lui Drusus, şi le-a stabilit să-şi fie reciproc moştenitori; a făcut donaţii şi altora, între care fecioarelor vestale, tuturor soldaţilor şi plebei de la Roma şi chiar, în mod special, paznicilor cartierelor Romei.

CARTEA A PATRA

GAIUS CALIGULA

1. Germanicus, tatăl lui Gaius Caesar, fiul lui Drusus şi al Antoniei Minor, a fost adoptat de către unchiul său Tiberius; a exercitat cvestura cinci ani înainte de vârsta legală şi, imediat după aceea, consulatul. Trimis la armata din Germania, la vestea morţii lui Augustus, a menţinut în ordine legiunile care toate refuzau cu încăpăţânare să-l recunoască împărat pe Tiberius şi îi ofereau lui puterea supremă; nu se ştie dacă a făcut-o din pietate sau din statornicie de caracter; după ce i-a înfrânt pe duşmani, a primit triumful. 2. Apoi, devenit consul pentru a doua oară, mai înainte de a intra în funcţie, a fost expulzat din Roma pentru a pacifica Orientul; după ce l-a învins pe regele Armeniei şi a transformat Cappadocia în provincie romană, a murit la Antiohia în vârstă de treizeci şi patru de ani, după o lungă boală, nu fără să fi existat bănuiala otrăvirii. Căci, în afară de petele care îi acopereau în întregime corpul şi lichidul care îi ieşea din gură, după arderea cadavrului a fost găsită între oseminte inima neatinsă: or, se crede că inima prin natura ei nu poate fi distrasă de foc când este impregnată cu otravă. 2. Pe de altă parte, a existat părerea că a murit în urma crimei lui Tiberius săvârşite prin intermediul lui Cn. Piso, care în aceeaşi perioadă era guvernatorul Siriei; acesta nu ascundea faptul că era pus în situaţia de a-l ofensa fie pe tată, fie pe fiu; în consecinţă l-a copleşit pe Germanicus cu vorbe şi fapte insultătoare fără nicio măsură chiar şi în timpul bolii. Din acest motiv, când a revenit la Roma, aproape a fost

sfâşiat de popor, iar senatul l-a condamnat la moarte.

3. Este o părere unanimă că Germanicus însuma toate virtuţile corpului şi ale spiritului într-un mod fără egal: o frumuseţe şi o forţă extraordinare, un talent ieşit din comun atât în elocinţa şi filosofia greacă, cât şi romană, o bunăvoinţă singulară, o pasiune admirabilă şi o capacitate deosebită de a-şi apropia oamenii şi de a le câştiga dragostea. Slăbiciunea picioarelor nu se potrivea cu restul corpului, dar, treptat, o corectase prin exerciţii de călărie zilnice după masă. Adesea i-a înfrânt pe duşmani în lupta corp la corp. 2. A pledat în procese chiar şi după triumful său; între alte mărturii ale erudiţiei sale a lăsat în urmă şi comedii greceşti. Extrem de civilizat în familie şi în viaţa publică, mergea în oraşele libere şi în cele aliate fără lictori. Oriunde găsea morminte ale unor bărbaţi iluştri, oferea Manilor acestora daruri funerare. Intenţionând să îngroape într-un singur mormânt resturile celor ucişi în dezastrul lui Varrus, a fost primul care le-a cules şi le-a dus cu mâinile sale. 3. Chiar şi faţă de detractorii săi se manifesta blând şi nevindicativ, indiferent cum erau ei şi ce motive îi vor fi împins; nu s-a hotărât să reacţioneze împotriva lui Piso, deşi acesta îi anula decretele şi îi persecuta clienţii, decât când a aflat că foloseşte împotriva sa vrăji şi descântece; dar şi atunci s-a rezumat numai să renunţe la prietenia sa, după obiceiul strămoşilor, şi să le ceară intimilor săi să-l răzbune, dacă i s-ar întâmpla ceva. 4. Asemenea virtuţi au dat roade: era atât de iubit şi de apreciat de ai săi, încât Augustus (îi las deoparte pe ceilalţi) a ezitat lungă vreme dacă să nu şi-l desemneze succesor şi l-a obligat pe Tiberius să-l adopte. Mulţimea îi era atât de favorabilă, aşa cum relatează majoritatea autorilor, încât, ori de câte ori sosea undeva sau dacă pleca, numărul mare de oameni care îi ieşeau în întâmpinare sau îl urmau risca să-l sufoce; revenit din Germania după liniştirea rebeliunii legiunilor, toate cohortele pretoriene i-au venit în cale, deşi numai două primiseră ordinul să iasă din Roma, iar poporal roman fără deosebire de sex, vârstă şi rang s-a răspândit până la

miliariul douăzeci. 5. Totuşi această apreciere a fost mai puternică în momentul morţii şi după moarte. În ziua în care a murit au fost aruncate pietre împotriva templelor, au fost dărâmate altare ale zeilor, unii au aruncat în stradă Larii familiei sau şi-au abandonat în stradă copiii nou născuţi. Ba chiar, se spune, barbarii, care se aflau atunci în războaie între ei sau împotriva noastră, au consimţit la armistiţiu, ca şi cum pierduseră pe cineva de-al lor şi împărtăşeau durerea noastră; unii regişori şi-au lăsat barba să crească şi au ras capul soţiilor ca semn de mare doliu; chiar şi regele regilor s-a abţinut de la vânătoare şi de la primirea la masă a persoanelor importante, ceea ce la părţi înseamnă oprirea activităţii. 6. La Roma, când a sosit vestea bolii sale, mulţimea a rămas fără glas şi aştepta tristă veştile următoare; seara pe neaşteptate s-a răspândit ştirea, nu se ştie cine a lansat-o, că s-a însănătoşit: peste tot mulţimea cu lumini şi victime a alergat spre Capitoliu şi aproape au fost forţate porţile templului, spre a nu întârzia să aducă mulţumiri zeilor. Tiberius a fost trezit de strigătele de bucurie ale celor care cântau pretutindeni: „Roma e salvată, patria-i salvată, Germanicus e sănătos11.2. Când însă vestea morţii a devenit publică, nicio consolare, niciun edict n-au putut opri doliul public care a durat chiar şi în zilele de sărbătoare ale lunii decembrie. Faima şi dragostea faţă de Germanicus au fost sporite şi de nenorocirile provocate de timpurile ulterioare, toţi fiind, nu fără temei, de părere că din respect şi din teamă de Germanicus şi-a stăpânit Tiberius cruzimea, care mai târziu a ieşit la lumină. 7. Germanicus s-a căsătorit cu Agrippina, fiica lui M. Agrippa şi a Iuliei; a avut cu ea nouă copii: doi dintre ei au murit în fragedă copilărie, unul, de o tandreţe ieşită din comun, ceva mai târziu; Livia a aşezat chipul acestuia sub forma lui Cupido în templul lui Yenus, Augustus în dormitor şi, ori de câte ori intra acolo, îl săruta. Copiii supravieţuitori au fost următorii: trei fete, Agrippina, Drusilla, Livilla, născute la un interval de un an; tot atâţia băieţi, Nero, Drusus şi C. Caesar. Pe Nero şi pe Drusus senatul, la

cererea lui Tiberius, i-a numit inamici publici.

8. C. Caesar s-a născut în ajunul kalendelor lui septembrie în timpul consulatului tatălui său şi al lui Fonteius Capito. Locul naşterii nu este stabilit în mod sigur, sursele diferă între ele: Cn. Lentulus Gaetulicus spune că s-a născut la Tibur, Plinius Secundus că la treveri în satul Ambitarius, dincolo de Confluentes; ca argument el invocă faptul că i s-a arătat acolo un altar cu inscripţia: „În cinstea Agrippinei când a născut”. Cât a fost împărat, au circulat următoarele versuri care arată că s-a născut în tabăra de iarnă a legiunilor:

Născut în tabără, crescut între soldaţii tatălui său, imperiul îi era destinat încă de atunci.

2. Eu am găsit în actele oficiale că s-a născut la Antium. Plinius îl combate pe Gaetulicus ca pe un autor care a minţit din adulaţie, pentru a spori reputaţia tânărului pasionat de glorie prin atribuirea naşterii într-un oraş consacrat lui Hercules: ceea ce l-a încurajat în minciună a fost faptul că, un an mai înainte, i s-a născut lui Germanicus un fiu la Tibur numit tot C. Caesar, despre a cărui moarte prematură am vorbit mai înainte. Faptele infirmă însă părerea lui Plinius despre locul de naştere: 3. cei care au scris istoria lui Augustus arată că Germanicus a plecat în Gallia după încheierea consulatului său şi după naşterea lui Gaius. Nici inscripţia de pe altar nu-i vine în sprijin lui Plinius, deoarece în această regiune Agrippina a născut două fete; orice naştere, indiferent de sexul copilului, se numeşte *puerperitium*, deoarece cei vechi numeau în mod curent fetele *puerae*, iar pe băieţi *puelli*. 4. Există şi scrisoarea lui Augustus scrisă câteva luni înainte de moarte către nepoata sa Agrippina în care spune următoarele despre Gaius: „pe copilul Gaius îl vor duce Talarius şi Asellius, dacă vor zeii, în a cincisprezecea zi înainte de kalendele lui iunie; aşa m-am înţeles ieri cu ei. În afară de aceasta voi trimite un medic dintre servitorii mei, despre care i-am scris lui Germanicus că, dacă vrea, poate să-l reţină. Fii sănătoasă, dragă

Agrippina, şi caută să ajungi sănătoasă la

Germanicus al tău”. 5. Mi se pare destul de evident că Gaius nu s-a putut naşte în Germania, deoarece a plecat acolo din Roma abia în jurul vârstei de doi ani. Cât priveşte versurile, ele nu prezintă încredere, mai ales că sunt anonime. Aşadar trebuie acceptată autoritatea actului public, mai ales că Gaius prefera Antium-ul tuturor celorlalte locuri şi sedii şi l-a iubit aşa cum se iubeşte pământul natal şi se spune că, dezgustat de Roma, hotărâse să transfere acolo sediul şi domiciliul imperiului.

9. Porecla de Caligula a primit-o dintr-o glumă de tabără militară, deoarece era crescut în mijlocul soldaţilor şi purta uniformă. După aceea, datorită acestui mod de educaţie, a avut parte de mare trecere şi dragoste din partea soldaţilor, ceea ce s-a văzut mai ales în tulburările de după moartea lui Augustus, când fără îndoială la apariţia lui furia lor dementă s-a calmat. N-au încetat rebeliunea decât când au văzut că Gaius este îndepărtat de pericolul pe care îl reprezenta revolta lor şi că este dus în oraşul cel mai apropiat; abia atunci, cuprinşi de remuşcare, oprind şi apucând vehiculul, l-au rugat să nu li se aducă o asemenea jignire. 10. L-a urmat pe tatăl său şi în expediţia din Siria. Revenit de acolo a stat la mama sa, apoi, după exilul acesteia, la străbunica sa Livia Augusta; la moartea acesteia, îmbrăcând toga pretextă, i-a rostit elogiul funebru în faţa rostrelor. A trecut la bunica lui Antonia, şi la vârsta de nouăsprezece ani, chemat de Tiberius la Capri, în aceeaşi zi a îmbrăcat toga şi şi-a ras barba, fără însă să beneficieze de onorurile pe care le obţinuseră fraţii săi la debutul în viaţa publică. 2. La Capri nu s-a lăsat atras în niciuna din cursele care i-au fost întinse şi n-a oferit ocazia să se audă vreo plângere din partea lui; părea a fi uitat nenorocirile alor săi, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic nimănui; el suporta toate jignirile care i se aduceau dovedind o capacitate incredibilă de disimulare, arătând atâta supunere faţă de bunic şi de anturajul său, încât nu fără temei s-a spus că „n-a existat un sclav mai bun şi niciun stăpân mai detestabil”. 11. Totuşi, nici măcar în această perioadă n-a putut să-şi

stăpânească natura sa crudă şi vicioasă. Asista cu mare plăcere la executarea condamnaţilor; cu o perucă pe cap şi ascuns într-o haină lungă, îşi petrecea nopţile în desfrâu şi adultere şi era pasionat de spectacole scenice, de dans şi de cântece; Tiberius îi suporta comportarea în speranţa că astfel se va putea umaniza caracterul său crud. Bătrânul perspicace îi descoperise firea; în câteva raiduri a declarat că Gaius trăieşte spre propria-i distrugere şi a tuturor, că el a educat o hidră pentru poporul roman şi un Phaeton pentru globul pământeşc.

12. Nu mult mai târziu Gaius s-a căsătorit cu Iunia Claudilla, fiica lui M. Silanus, un bărbat nobil. Apoi, desemnat augur în locul fratelui său Drusus, mai înainte de a intra în funcţie a fost ridicat la pontificat ca dovadă pentru pietatea şi caracterul său. Deoarece curtea principelui era părăsită şi lipsită de susţinere, Seianus fiind atunci suspectat şi înlăturat, a ajuns treptat la speranţa succesiunii. 2. Pentru a-şi întări poziţia după moartea Iuniei la naştere, a sedus-o pe Ennia Naevia, soţia lui Macro, care atunci era prefectul cohortelor pretoriene; i-a promis că se va căsători cu ea, dacă va deveni stăpânul imperiului; a garantat promisiunea prin jurământ şi printr-un text autograf. Ajuns prin intermediul ei în graţiile lui Macro, după opinia unora l-a otrăvit pe Tiberius; cum Tiberius mai respira încă, a dat ordin să i se ia inelul, dar, pentru că acesta dădea impresia că-l reţine, a pus să se arunce o pernă peste el şi chiar l-ar fi sufocat cu mâna sa. Un libert care, îngrozit de atrocitatea scenei, a strigat, a fost imediat pus în cruce. 3. Faptul nu este neverosimil: există autori care afirmă că el însuşi a mărturisit mai târziu că, dacă nu a executat, cel puţin a gândit paricidul. S-a lăudat adesea amintind pietatea sa, că, pentru a răzbuna moartea mamei sale şi a fraţilor săi, a intrat în dormitorul lui Tiberius când acesta dormea, dar că a renunţat şi a aruncat arma dintr-un sentiment de milă; iar Tiberius, deşi îl observase, n-a îndrăznit să-l ancheteze şi să-l pedepsească.

13. Astfel a ajuns în fruntea imperiului şi a împlinit

dorinţa poporului roman, aş zice chiar a neamului omenesc, căci era dorit nu numai de cea mai mare parte a locuitorilor provinciilor şi a soldaţilor, fiindcă îl cunoşteau de când era copil, ci şi de toată plebea urbană, din pricina amintirii tatălui său Germanicus şi a milei pe care o resimţeau faţă de familia acestuia aproape distrusă. Şi astfel, când a plecat de la Misenum urmând în haine de doliu corpul lui Tiberius, a trecut printre altare, victime şi torţe aprinse prin mijlocul unei mulţimi foarte dense şi bucuroase care îl denumea, pe lângă nume de bun augur, „steaua”, „micuţul”, „copilaşul” lor. 14. De îndată ce a intrat în Roma, senatorii, în acord cu mulţimea care a năvălit în senat, au anulat voinţa lui Tiberius, care prin testament îi dăduse drept moştenitor pe celălalt nepot al său încă purtând toga pretextă; i s-a conferit cu atâta bucurie întreaga putere, încât într-o perioadă de aproape trei luni, cum se spune, au fost sacrificate peste o sută şaizeci de mii de victime.

2. Cum după câteva zile s-a îmbarcat să viziteze insulele din apropierea Campaniei, s-au făcut rugăciuni pentru întoarcerea sa; nimeni n-a scăpat nici cea mai mică ocazie pentru a-şi dovedi solicitudinea şi grija pentru sănătatea sa. Când s-a îmbolnăvit, toată lumea a înnoptat în jurul Palatium-ului; n-au lipsit persoane care să jure că se vor lupta cu arma în mână pentru salvarea lui şi care să-şi pună capul în joc pentru aceasta. 3. La dragostea deosebită a cetăţenilor s-a adăugat şi simpatia ieşită din comun a străinilor faţă de el. Regele părţilor, Artaban, care îşi arătase ura şi dispreţul faţă de Tiberius, a căutat din proprie iniţiativă prietenia lui, a venit la o convorbire cu legatul consular şi, trecând Eufratul, s-a plecat în faţa acvilelor, a steagurilor romane şi a portretelor celor din neamul lui Caesar.

15. Gaius însuşi stimula pasiunea oamenilor faţă de el prin tot felul de gesturi care-i aduceau popularitate. Imediat după ce a ţinut cu multe lacrimi discursul funebra pentru Tiberius şi i-a organizat funeralii extraordinare, a şi plecat la Pandataria şi la

Pontiae pentru a aduce cenuşa mamei sale şi a fratelui său, şi asta pe o vreme oribilă, spre a sublinia pietatea sa; când a ajuns a venerat resturile lor şi le-a pus cu mâna lui în urnă; cu o desfăşurare nu mai puţin teatrală le-a adus la Ostia cu o triremă cu steagul ridicat la pupă şi apoi, urcând pe Tibru, până la Roma; membrii cei mai iluştri ai ordinului ecvestru le-au purtat prin mijlocul unei mari mulţimi în două urne la mausoleu; Gaius a instituit oficial o ceremonie religioasă anuală în cinstea Manilor lor. 2. În amintirea tatălui său a numit luna septembrie, Germanicus. Apoi, printr-un singur *senatus consultum* i-a conferit bunicii sale Antonia toate onorurile pe care vreodată le-a primit Livia Augusta. Pe unchiul său Claudius, până atunci cavaler roman, şi l-a luat coleg la consulat, iar pe fratele său Tiberius, în ziua în care a îmbrăcat toga virilă, l-a adoptat şi l-a numit principe al tineretului. 3. Ainiţiat în onoarea surorilor sale ca la orice jurământ să se adauge formula: „nu mă voi preţui pe mine şi pe copiii mei mai presus de Gaius şi de surorile sale”; iar în rapoartele consulilor: „spre prosperitatea şi fericirea lui C. Caesar şi a surorilor sale”.

4. De mare popularitate s-a bucurat şi rechemarea celor condamnaţi la exil; acuzaţiile care mai rămăseseră pe rol din timpul principatului precedent au fost anulate; pentru a-i linişti pe delatorii şi pe martorii din procesele mamei şi ale fraţilor săi a adunat în for toate actele şi le-a ars, după ce a jurat pe zei că nici nu le-a citit şi nici nu le-a atins; n-a acceptat să primească un bilet cu informaţii privind securitatea sa, afirmând că „n-a făcut nimic care să fi jignit pe cineva” şi a declarat că nu are auzul sensibil la delatori. 16. Pe inventatorii plăcerilor monstruoase (cu greu a putut fi convins să nu-i arunce în fundul mării) i-a izgonit din Roma. Apermis căutarea, deţinerea şi editarea scrierilor lui Titus Labienus, Cremutius Cordus şi Cassius Severus, interzise de Tiberius printr-un *senatus consultum*, deoarece, spunea el, îl interesează în cel mai înalt grad ca totul să fie transmis posterităţii. A reluat publicarea statisticilor imperiului, o iniţiativă a lui Augustus

întreruptă de Tiberius; a acordat magistraţilor dreptul de a pronunţa sentinţa fără a mai recurge la el. I-a recenzat cu mare severitate, dar nu fără moderaţie, pe cavalerii romani, retrăgându-le calitatea în mod public celor care fuseseră atinşi de oprobriu sau de infamie, iar celor vinovaţi de o culpă mai măruntă s-a mulţumit să nu le pronunţe numele în timpul apelului. Pentru a uşura munca judecătorilor a adăugat o a cincea decurie la cele patru existente. A încercat chiar să redea poporului dreptul de vot, restabilind comiţiile. 3. Deşi testamentul lui Tiberius fusese anulat, a plătit cu credinţă şi fără înşelăciune ceea ce dispusese defunctul şi chiar şi cele prevăzute în testamentul Iuliei Augusta, anulat de Tiberius. A scutit Italia de impozitul de O, 5% din vânzările la licitaţie şi i-a despăgubit pe mulţi pentru pierderile suferite în timpul incendiilor, dacă a restabilit regi pe tronul lor, le-a acordat şi întregul venit al impozitelor, produs în intervalul respectiv, cum a fost cazul lui Antiochus Commagenus care a primit un milion de sesterţi care-i fuseseră confiscaţi. 4. Ca să apară şi mai mult ca sprijinitor al virtuţii, i-a dat unei liberté opt sute de mii de sesterţi, deoarece, în ciuda torturilor cumplite, n-a denunţat crima săvârşită de patronul ei. Pentru toate acestea, între alte cinstiri i s-a decretat şi un scut de aur, pe care anual colegiul preoţilor îl ducea pe Capitoliu într-o zi stabilită, într-o ceremonie unde se găseau în ordine senatori, tineri şi tinere nobile cântând un cântec de laudă pentru virtuţile sale. S-a hotărât ca ziua în care preluase imperiul să se numească Parilia, ca dovadă a reîntemeierii Romei.

17, A îndeplinit patru consulate, primul începând cu kalendele lui iulie timp de două luni, al doilea de la kalendele lui ianuarie timp de treizeci de zile, al treilea până la kalendele lui ianuarie, al patrulea până la a şaptea zi înainte de idele aceleiaşi luni. Ultimele două consulate au fost consecutive; pe al treilea l-a inaugurat singur la Lugdunum, nu, cum au crezut unii, din trufie şi neglijenţă, ci pentru că, fiind absent din Roma, nu putea să ştie că spre kalendele lui ianuarie colegul său murise. În ce

priveşte dărnicia lui, a dat de două ori poporului câte trei sute de sesterţi, tot atâtea banchete somptuoase senatului şi ordinului ecvestru, la care au luat parte chiar şi nevestele şi copiii lor; la al doilea banchet a distribuit bărbaţilor haine de oraş, femeilor şi copiilor diademe de purpură şi perle. Pentru a prelungi veşnic bucuria publică, a adăugat saturnaliilor o zi pe care a numit-o „ziua tineretului”.

18. A organizat numeroase lupte de gladiatori, când în amfiteatrul lui Tiberius, când în incinta pentru alegeri, în care a adus trupe formate din cei mai buni luptători din Africa şi Campania. N-a prezidat întotdeauna spectacolele, ci uneori le-a dat magistraţilor sau prietenilor misiunea de a le prezida. 2. A dat numeroase şi variate spectacole de teatru în diferite locuri, odată în timpul nopţii iluminând oraşul în întregime. A făcut cu dărnicie cadouri diferite şi a împărţit fiecărui locuitor coşuri cu alimente; la un asemenea banchet i-a trimis unui cavaler roman, care stătea în faţa lui şi care mânca vesel şi cu poftă, propria sa porţie, iar unui senator, pentru acelaşi motiv, i-a acordat numirea ca pretor extraordinar. 3. A dat mai multe spectacole de circ care s-au întins de dimineaţa până seara cu momente în care erau vânate animale africane sau aveau loc defilări troiene; pentru spectacole deosebite a răspândit în circ roşu de plumb şi pietre preţioase şi n-a acceptat drept conducători de care decât senatori. A organizat şi pe neaşteptate jocuri, ca atunci când, privind instalaţiile circului de pe casa lui Gelos, i-au cerut acest lucru câţiva oameni care stăteau pe balcoanele din apropiere.

19. Pe lângă aceasta a imaginat spectacole noi şi nemaivăzute. A făcut un pod din corăbii de transport adunate de pretutindeni, fixate în ancore pe două rânduri pe distanţa dintre Baiae şi digul de la Puteoli, adică pe un spaţiu de trei mii şase sute de paşi; a acoperit podul cu pământ şi i-a dat aspectul Viei Appia. 2. Pe acest pod a umblat timp de două zile în ambele sensuri: în prima zi călare, împodobit cu o coroană de stejar pe cap, un scut

mic, o sabie şi o hlamidă aurită; a doua zi în costum de vizitiu de cvadrigă cu doi cai celebri, punându-l înainte pe copilul Darius, un ostatec part, întovărăşit de o formaţie militară de pretorieni, iar în spate, o mulţime de prieteni în care. 3. Ştiu că majoritatea consideră că Gaius a imaginat podul pentru a rivaliza cu Xerxes, care a fost admirat odinioară pentru podul, ceva mai îngust, aruncat peste Hellespont; alţii, că a făcut-o pentru a-i speria prin faima unei opere uriaşe pe germani şi pe britani pe care-i ameninţa cu războiul. Dar în copilărie l-am auzit pe bunicul meu povestind, din surse aparţinând intimilor curţii, că a construit podul deoarece astrologul Thrasyllus îi răspunsese lui Tiberius, care era îngrijorat pentru succesiunea sa şi îl dorea mai degrabă pe nepotul său de sânge, că „Gaius n-are mai multe şanse să domnească decât să se plimbe călare peste golful de la Baiae”.

20. Gaius a organizat şi spectacole în provincii: în Sicilia, la Syracuza, jocuri urbane; în Gallia, la Lugdunum, diferite jocuri; la Lugdunum a organizat un concurs de dorinţă greacă şi latină în care, se zice, învinşii erau obligaţi să plătească premiile învingătorilor şi să compună elogii în cinstea lor, însă cei care au displăcut cel mai mult au trebuit să şteargă scrierile lor cu un burete sau cu limba, dacă nu cumva preferau să fie bătuţi cu bastoane sau aruncaţi în râul cel mai apropiat.

21. Gaius a terminat construcţiile lăsate neisprăvite de Tiberius; templul lui Augustus şi teatrul lui Pompeius. A început construirea unui apeduct în regiunea Tibur şi a unui amfiteatru în incinta pentru alegeri; prima lucrare a încheiat-o unchiul său Claudius, cealaltă a fost abandonată. La Syracuza a refăcut zidurile şi templele aflate în degradare din pricina vechimii. Hotărâse să refacă la Samos palatul lui Pollycrates, să termine la Milet templul lui Apollo, să întemeieze un oraş pe culmile Alpilor, dar înainte de toate să străpungă istmul de Corint şi chiar trimisese un primipilar la faţa locului să facă măsurători.

22. Până acum am vorbit ca despre un principe; în continuare voi prezenta un monstru. Deşi preluase mai

multe titluri (era numit şi „piosul”, „fiul taberei militare”, „tatăl armatelor”, „cel mai bun şi mai mare Caesar”), când i-a auzit din întâmplare pe regii care veniseră la Roma pentru îndatoririle lor discutând în timpul cinei în faţa sa despre nobleţea familiilor lor, a exclamat în greacă: „să fie un singur conducător, un singur rege”. (Homer, *Iliada*, 2, 204). N-a lipsit mult să-şi ia pe loc diadema şi să schimbe simulacrul de principat în domnie regală. 2. Iar când i s-a semnalat că a depăşit rangul de rege, a început să-şi aroge o maiestate divină; atunci a dat misiunea să fie aduse din Grecia operele de artă cele mai strălucite prin inspiraţie religioasă şi frumuseţe, între care statuia lui Jupiter Olimpianul; aceste statui au fost decapitate şi a aşezat în loc capul său; a prelungit o parte a Palatinului până la for, a transformat în vestibul templul lui Castor şi Pollux şi, aşezându-se adesea între fraţii săi zeii, se oferea spre adorare vizitatorilor; unii l-au numit chiar Jupiter Latialis. 3. A consacrat un templu pentru divinitatea sa, preoţi şi animale rare ca victime pentru sacrificii. În templu stătea statuia sa de aur în mărime naturală, îmbrăcată zilnic cu aceleaşi veşminte asemănătoare celor purtate de el însuşi. Demnitatea de preot al lui Gaius era dobândită prin corupţie şi licitaţii rând pe rând de cetăţenii cei mai bogaţi. Victimele pentru sacrificiu erau păsări flamingo, păuni, cocoşi de munte, bibilici, fazani; în fiecare zi era sacrificată altă specie. 4. Ba chiar, în nopţile cu lună plină, Gaius o invita deseori pe Selena să o sărute şi se culca cu ea, iar în timpul zilei discuta în secret cu Jupiter Capitolinus, uneori cu voce joasă, plecând el însuşi urechea, alteori cu voce tare, dojenindu-l. A fost auzit ameninţând „sau mă iei tu, sau te voi lua eu” (Homer, *Iliada*, 23, 724). În sfârşit, cum spunea el, Jupiter l-a înduplecat şi l-a invitat să locuiască cu el; de aceea a construit un pod între Palatin şi Capitoliu, peste templul lui Augustus. Apoi, ca să fie şi mai aproape, a aşezat fundamentele unui nou palat pe pavajul Capitoliului.

23. N-a vrut să se creadă sau să se spună că este nepotul lui Agrippa, din cauza originii modeste a acestuia,

şi se înfuria ori de câte ibfe cineva în discursuri sau în poezii îl menţiona între Caesari. Proclama peste tot că mama sa s-a născut în urma unui incest al lui Augustus cu fiica sa Iulia; nu s-a mulţumit numai cu pângărirea lui Augustus, ci a interzis celebrarea prin sărbători solemne a victoriilor de la Actium şi din Sicilia, sub pretextul că au fost funeste şi nenorocite pentru poporul roman. 2. Pe străbunica sa Livia Augusta o numea „un Ulise îmbrăcat în patriciană", ba chiar a îndrăznit într-o scrisoare adresată senatului să-i reproşeze lipsa unei origini nobile, pretinzând că a avut ca bunic matern un decemvir din Fundanum, deşi era un lucru bine stabilit prin documente oficiale că Aufidius Lurco exercitase magistraturi la Roma. I-a refuzat bunicii sale Antonia o audienţă particulară şi i-a acceptat-o numai în prezenţa lui Macro; prin jigniri de acest fel i-a provocat moartea. Unii susţin că i-a administrat şi otravă. Când Antonia a murit nu i-a acordat nicio onoare şi a privit din sufragerie rugul arzând. 3. Pe fratele său Tiberius l-a ucis pe neaşteptate un tribun trimis cu această misiune. De asemenea, pe socrul său Silanus l-a împins la sinucidere – să-şi taie gâtul cu un brici; era înfuriat pe amândoi: pe primul, deoarece descoperise în respiraţia sa faptul că luase un antidot pentru a se apăra de otrăvuri, pe al doilea, deoarece nu îl urmase într-o călătorie pe mare pe un timp furtunos (Caligula credea că a rămas la Roma în speranţa de a pune mina pe capitală, în cazul că principelui i se întâmpla ceva). În realitate, Silanus evitase răul de mare şi dificultăţile navigaţiei, iar Tiberius luase medicamente împotriva unei tuse rebele care se agrava. În ce-l priveşte pe Claudius, unchiul său, l-a cruţat pentru a-şi putea bate joc de el.

24. A întreţinut relaţii incestuoase cu toate surorile sale în plin banchet, aşezându-le rând pe rând sub el, în timp ce soţia sa şedea deasupra. Se crede că pe Drusilla a dezvirginat-o când purta încă toga pretextă şi că a fost surprins în braţele ei de către bunica Antonia, care-i creştea pe amândoi; apoi, după ce Drusilla se măritase cu Lucius Cassius Longinus, fost consul, a răpit-o şi a tratat-o

în faţa tuturor ca pe o soţie legitimă; când s-a îmbolnăvit, a instituit-o moştenitoarea bunurilor sale şi a imperiului. 2. La moartea ei a decretat suspendarea oricăror afaceri şi, în toată perioada de doliu, a fost considerat o crimă capitală faptul de a râde, de a se spăla, de a cina cu părinţii, soţia sau copiii. Nesuportând durerea, a plecat pe neaşteptate, noaptea, din Roma, a traversat Campania, s-a dus la Syracuza şi a revenit de acolo în grabă fără să-şi fi tăiat barba şi părul; din acest moment, în orice împrejurare, chiar şi în faţa armatei şi a poporului, nu jura decât pe divinitatea Drusillei. 3. Celelalte surori n-au avut parte nici de o atât de mare dragoste, nici de aceeaşi onoare; le-a obligat să se prostitueze adesea cu desfrânaţi din anturajul său. Cu atât mai uşor i-a venit să le condamne în cadrul procesului lui Aemilius Lepidus pentru adulter şi pentru conjuraţia pe care acesta o pregătea. Cu această ocazie a publicat scrisorile lor autografe obţinute prin fraudă şi mijloace ruşinoase şi a consacrat în templul lui Marte Răzbunătorul trei săbii pregătite pentru asasinarea lui şi a aşezat deasupra o inscripţie.

25. În ce priveşte căsătoriile lui, e greu de spus dacă le-a contractat, le-a desfăcut sau le-a menţinut mai ruşinos. Venit la nunta lui Cn. Piso cu Livia Orestilla, a poruncit să fie dusă la el, apoi a repudiat-o după câteva zile, şi, doi ani mai târziu, a exilat-o deoarece în acest interval părea să fi reluat relaţiile cu fostul ei soţ Alţii spun că, participând la banchetul nupţial, i-a zis lui Piso care stătea în faţa lui: „n-o strânge prea mult în braţe pe soţia mea”, şi că, pe dată, a părăsit banchetul împreună cu ea; a doua zi a publicat un edict în care specifica următoarele: că „s-a căsătorit după exemplul lui Romulus şi al lui Augustus”. 2. Lollia Paulina era măritată cu consularul C. Memmius, care comanda o armată; Caligula, auzind că mătuşa ei fusese de o extraordinară frumuseţe, a chemat-o brusc din provincie, a despărţit-o de soţ, s-a căsătorit cu ea, apoi a izgonit-o interzicându-i să se mai unească vreodată cu un bărbat. 3. Caesonia nu avea o înfăţişare deosebită, nu mai era în floarea vârstei şi avea trei fete cu un alt bărbat, dar era

voluptuoasă şi lascivă; a iubit-o cu o asemenea pasiune constantă, încât adesea o arăta soldaţilor călărind îmbrăcată în hlamidă, cu scut şi cască, iar prietenilor chiar şi goală. A onorat-o cu titlul de soţie când a născut o fată şi s-a declarat în aceeaşi zi şi soţ şi tată al copilului; şi-a numit fiica Iulia Drusilla, a dus-o în templele tuturor zeilor, a aşezat-o la sânul Minervei cerându-i să o hrănească şi s-o educe. Dovada cea mai clară a paternităţii sale era cruzimea copilului: era atât de crudă, încât încerca să rănească cu degetele chipul şi ochii copiilor cu care se juca.

26. După toate acestea ar părea neinteresant şi sec să adaug în ce mod s-a comportat cu apropiaţii şi cu prietenii lui; de pildă, cu Ptolemeu, fiul regelui Iuba, vărul său primar pe linie maternă (căci şi el era, prin mama sa, Selene, nepotul lui Marcus Antonius), dar în primul rând Macro, cu însăşi Ennia, cu ajutorul cărora dobândise imperiul. Toţi aceştia, ca răsplată pentru înrudirea cu el şi pentru meritele câştigate, au murit de moarte sângeroasă.

2. Cu aceeaşi lipsă de respect şi cruzime s-a comportat şi faţă de senatori: pe unii care dobândiseră cele mai înalte onoruri i-a pus să alerge îmbrăcaţi în togă cale de câteva mii de paşi pe lângă carul său, iar când cina, să stea în picioare fie la spatele patului, fie la picioare cu un şorţ; pe alţii i-a ucis în secret, dar continua să-i cheme pe nume, ca şi cum ar fi fost în viaţă, iar câteva zile mai târziu minţea că s-au sinucis. 3. Când consulii au uitat să publice o proclamaţie de ziua lui de naştere, i-a demis şi statul a rămas timp de trei zile fără magistratura supremă. Pe unul din cvestorii săi, menţionat în ancheta referitoare la o conjuraţie, l-a bătut crunt şi l-a dezbrăcat, hainele fiind aruncate la picioarele soldaţilor, pentru ca loviturile lor să fie cu mai mare efect.

4. Cu o trufie şi cruzime similare s-a comportat şi cu celelalte ordine. Tulburat de zgomotul făcut de cei care voiau să ocupe locurile gratuite de la circ încă din timpul nopţii, i-a izgonit pe toţi cu lovituri de bâte; au fost zdrobiţi în această învălmăşeală mai mult de douăzeci de cavaleri

romani, tot atâtea matroane, nenumăraţi alţi oameni. În timpul spectacolelor de teatru, spre a provoca motive de discordie între plebe şi cavaleri, făcea daruri plebei înainte de timpul stabilit, pentru ca locurile rezervate ordinului ecvestra să fie ocupate de oameni de cea mai joasă speţă. 5. Uneori la jocurile de gladiatori a interzis să fie desfăşurate copertinele pe un soare torid şi interzicea spectatorilor să-şi părăsească locurile; scotea din arenă combatanţii obişnuiţi şi le substituia animale decrepite, gladiatori de proastă calitate sau îmbătrâniţi, punea părinţi de familie cunoscuţi, dar loviţi de infirmităţi corporale, să se dueleze. În câteva rânduri, închizând hambarele de grâu, a anunţat poporal că este foamete.

27. Caracterul său crud s-a manifestat mai ales prin următoarele. Deoarece, pentru hrănirea animalelor sălbatice pregătite pentru spectacole, turmele erau cumpărate la preţuri prea mari, i-a desemnat pe condamnaţii la moarte să servească drept hrană; în acest scop a vizitat închisorile, fără să cerceteze în niciun caz motivele arestării; stând în mijlocul porticului a poruncit să fie aruncaţi fiarelor „de la chel până la chel”. 2. Unei persoane care jurase că va lupta ca gladiator, dacă împăratul se însănătoşeşte, i-a cerut îndeplinirea jurământului; l-a privit luptând şi nu l-a lăsat să părăsească arena decât atunci când a fost învingător şi numai după multe rugăminţi. Pe un altul care, pentru acelaşi motiv, jurase că se va omorî, când a ezitat, l-a dat pe mâna copiilor să-l plimbe prin cartiere încoronat şi împodobit cu panglici, amintindu-i de promisiunea făcută; la sfârşit l-a aruncat de pe o terasă. 3. Pe mulţi oameni de rang onorabil i-a însemnat cu fierul roşu şi i-a condamnat la muncă în mine, la drumuri sau i-a zvârlit fiarelor sălbatice; pe alţii i-a obligat să stea în cuşcă în patru labe, asemenea animalelor, sau i-a tăiat cu fierăstrăul la jumătatea corpului. Şi în majoritatea cazurilor nu era vorba de pedepse pentru chestiuni serioase, ci pentru că avuseseră o părere proastă despre un spectacol sau pentru că nu juraseră niciodată pe geniul lui Caligula. 4. Pe părinţi i-a

constrâns să asiste la executarea copiilor lor; unuia dintre aceştia, care se declarase bolnav, i-a trimis lectica, pe altul, abia revenit de la execuţia fiului său, l-a invitat la masă şi a făcut toate eforturile pentru a crea o atmosferă veselă care să-i stârnească râsul. Pe un organizator de jocuri şi de vânători, bătut în faţa lui cu lanţuri, l-a ucis numai după ce a fost deranjat de mirosul creierului intrat în putrefacţie; pe un autor de comedii atellane l-a zvârlit în foc în mijlocul arenei din pricina unui vers cu dublu sens; pe un cavaler l-a aruncat fiarelor sălbatice şi, cum acesta îşi clama nevinovăţia, l-a scos din arenă, i-a tăiat limba şi l-a aruncat din nou fiarelor. 28. A întrebat o persoană pe care o rechemase din exil ce făcuse în acest răstimp; la răspunsul dat din adulaţie că „i-a rugat pe zei să moară Tiberius, iar Gaius să domnească1, convins că toţi cei pe care îi condamnase la exil se roagă pentru moartea sa, le-a trimis tuturor asasini pe insulele pe care se aflau. Dorind să-l rupă în bucăţi pe un senator, i-a trimis senatori care, la intrarea în sala de şedinţe, să-l declare „inamic public”, să-l străpungă cu săbiile şi să le lase altora grija să-l sfâşie; n-a fost mulţumit până nu i-a văzut membrele şi măruntaiele târâte pe străzi şi aruncate în faţa lui. 29. Sporea prin atrocitatea vorbelor cruzimea faptelor. Afirma că nimic nu-l satisface mai mult din caracterul său decât, spre a folosi chiar vorba lui, „neruşinarea”. Când Antonia, bunica lui, i-a făcut o observaţie, ca şi cum n-ar fi fost de ajuns că n-o ascultase, i-a replicat: „aminteşte-ţi că-mi este permis orice în orice chestiune”. În momentul când plănuia uciderea fratelui său, pe care-l bănuia că, de teama otrăvirii, luase antidoturi, a spus „antidoturi împotriva lui Caesar?”. Pe surorile exilate pe insule le-a ameninţat că „el are nu numai insule, ci şi săbii”. 2. Un fost pretor i-a cerut din locul său de retragere de la Anticyra o prelungire a concediului din motive de boală; Caligula a transmis ordin să fie ucis, spunând că „este necesar să i se ia sânge, din moment ce de atâta vreme eleborul nu-l vindecă”. La fiecare zece zile trecea în revistă lista arestaţilor care trebuiau executaţi, operaţie pe care o definea drept

„încheierea conturilor”. După ce a condamnat în acelaşi timp un mare număr de greci şi de galii, a spus că „a supus Gallo-Grecia”. 30. Execuţiile se făceau prin lovituri repetate; recomandarea lui era de notorietate publică: „să fie astfel loviţi, încât să simtă că mor”. Când a fost ucisă din greşeală o persoană datorită confuziei de nume – altcineva decât cel pe care îl condamnase –, a spus că amândoi au meritat să moară. De multe ori repeta versul de tragedie: „să mă urască, numai să se teamă”.

2. Adesea îi acuza pe toţi senatorii că ar fi fost clienţii lui Seianus, că ar fi fost delatorii mamei şi fraţilor săi, arătând scrisorile de denunţ pe care simulase că le-a ars; justifica cruzimea lui Tiberius determinată de numărul mare de acuzatori. A insultat ordinul ecvestru că ar fi pasionat numai de teatru şi de circ. Furios că mulţimea avea alţi favoriţi la jocuri decât ai săi, a exclamat: „de-ar avea poporul roman un singur cap!” Când într-o zi spectatorii l-au cerut în arenă pe banditul Tetrinius, a spus: „cei care-l vor pe Tetrinius sunt şi ei pe măsura lui”. 3. Cinci luptători cu trident şi plase, îmbrăcaţi doar în tunică, au fost învinşi de un număr egal de adversari, fără să fi opus rezistenţă; cum mulţimea cerea uciderea lor, unul dintre ei a pus mâna pe trident şi i-a omorât pe toţi adversarii; Caligula a deplâns într-un edict masacrul şi i-a acoperit de insulte pe cei care au suportat spectacolul.

31. Obişnuia să se plângă pe faţă de nefericirea epocii sale, deoarece nu a fost însemnată de nicio catastrofă publică; principatul lui Augustus a devenit celebru prin dezastrul lui Varms, cel al lui Tiberius prin prăbuşirea amfiteatrului de la Fidenae, în timp ce ai lui este ameninţat de uitare din pricina prosperităţii, de aceea îşi dorea permanent masacre ale armatelor, foamete, epidemii, incendii, orice fel de cataclism.

32. Chiar şi în momentele de destindere, la jocuri şi la banchete, se manifesta cu aceeaşi cruzime în fapte şi vorbe. De multe ori, în prezenţa sa, la prânzuri sau la orgii aveau loc anchete serioase cu tortură; un soldat, mare meşter, tăia capetele unor arestaţi luaţi la întâmplare din

închisori. La Puetoli, la inaugurarea podului, despre care am spus că-l plănuise, după ce a chemat la el mulţimea adunată pe mal, pe neaşteptate i-a prăvălit pe toţi în mare şi a dat ordin să fie loviţi cu prăjini şi vâsle cei care se agăţatu de cârmele corăbiilor. 2. La Roma în timpul unui banchet public, un sclav a desfăcut de la un pat o lamelă de argint; l-a dat imediat pe mâna călăului cu indicaţia să-i taie mâinile, să i le atârne de gât pe piept, să-l plimbe printre comeseni precedat de un înscris pe care să fie menţionat motivul pedepsei. Pe un mirmilon dintr-o şcoală de gladiatori, cu care se exersa cu florete de lemn şi care simulase căderea, l-a străpuns cu pumnalul şi a alergat cu o ramură de palmier, după obiceiul învingătorilor. 3. Odată, când a fost adusă o victimă la altare, a venit cu haina încinsă cu o cingătoare, adică în ţinuta unui sacrificator; a ridicat foarte sus ghioaga şi l-a izbit pe slujitor. La un banchet elegant a izbucnit brusc în hohote de râs; când consulii, care stăteau alături de el, l-au întrebat cu blândeţe de ce râde, a răspuns: „păi la gândul că la un singur semn al meu amândoi puteţi fi pe dată strangulaţi”. 33. Iată câteva glume de-ale lui: pe când stătea lângă o statuie a lui Jupiter, l-a întrebat pe actorul de tragedii Apelles, care din ei, el sau zeul, i se pare mai mare; cum actorul ezita, l-a rupt în bătaie, lăudându-i în mai multe rânduri vocea rugătoare, care şi când gemea era prea dulce. Ori de câte ori săruta gâtul nevestei sau al unei amante, adăuga: „un cap atât de frumos va cădea de îndată ce o voi porunci”. Ba chiar repeta că „avea s-o tortureze, pentru a afla de ce Caesonia îl iubea atât de mult”.

34. Atât din gelozie, cât şi din trufie şi cruzime i-a atacat pe toţi oamenii tuturor epocilor. A demolat şi distrus complet statuile bărbaţilor iluştri, mutate de Augustus de pe Capitoliu, devenit prea îngust, pe Câmpul lui Marte, astfel încât n-au mai putut fi restaurate cu inscripţiile integrale; a interzis să mai fie înălţată vreodată o statuie pentru vreun contemporan fără hotărârea şi iniţiativa sa. 2. S-a gândit chiar să distrugă poemele lui Homer, sub

motivul că el are aceleaşi drepturi cu Platon, care l-a izgonit pe Homer din cetatea pe care a imaginat-o. Puţin a lipsit şi nu scoată din biblioteci scrierile şi imaginile lui Vergilius şi Titus Livius, sub pretextul că primul n-are niciun fel de talent şi prea puţină ştiinţă, iar al doilea, că este în materie de istorie prolix şi inexact. Se gândea să suprime meseria de jurisconsult afirmând adesea că „va face astfel încât să nu poată fi dată nicio soluţie juridică fără avizul său”. 35. Le-a interzis tuturor descendenţilor familiilor nobile însemnele tradiţionale: lui Torquatus, colierul, lui Cincinnatus, peruca, lui Cn. Pompeius, descendent al acestei ilustre familii, *cognomen-ul* de Magnus. Pe Ptolemeu, despre care am relatat, după ce l-a adus din regatul său şi l-a acoperit cu onoruri, l-a ucis pe neaşteptate, nu din alt motiv decât că, în timp ce intra în amfiteatrul unde oferea el însuşi un spectacol, i-a văzut pe toţi privind strălucirea mantalei de purpură a regelui. 2. De câte ori întâlnea o persoană cu o coafură frumoasă, îi rădea părul din spatele capului, pentru a o urâţi. Exista un oarecare Esius Proculus, fiul unui primipilar, numit datorită extraordinarei mărimi şi frumuseţi a corpului „Colosseros” (Amorul colosal); pe acesta, în timpul unui spectacol, l-a smuls pe neaşteptate de la locul său, l-a dus în arenă, l-a pus să lupte cu un trac, apoi cu un gladiator înarmat; cum în amândouă cazurile a ieşit învingător, a poruncit să fie legat fără întârziere, îmbrăcat în zdrenţe, plimbat prin tot oraşul, arătat femeilor şi apoi strangulat. 3. Nu exista nicio persoană, oricât de umilă, cu soarta cea mai păcătoasă, pe care să n-o invidieze pentru vreun avantaj al ei. Marelui preot al Dianei, deoarece deţinea funcţia de mulţi ani, i-a adus în loc un concurent mai puternic. Când, într-o zi de spectacol, un gladiator pe nume Porius, după ce repurtase un succes în arenă, şi-a eliberat sclavul în mijlocul aplauzelor generale, Caligula s-a precipitat atât de brusc din incinta amfiteatrului, încât a călcat pe marginea togii, a căzut pe trepte urlând plin de indignare că din „motivele cele mai neserioase poporul stăpân al lumii acordă mai multă onoare unui gladiator

decât împăraţilor divinizaţi sau lui însuşi care e de faţă”.

36. N-a ţinut cont nici de ruşinea sa, nici de a altora. Se zice că i-a iubit pe M. Lepidus, pe pantomimul Mnester, pe unii ostateci, şi că a întreţinut cu ei relaţii amoroase. Valerius Catullus, un tânăr dintr-o familie consulară, a strigat că a fost pângărit de el şi că în urma acestor relaţii îi sunt distruse coapsele. A întreţinut relaţii incestuoase cu surorile lui, a avut o legătură notorie cu prostituata Pyrallis; n-a respectat în niciun fel femeile de condiţie nobilă: 2. cel mai adesea le invita la masă cu soţii lor, când treceau pe lângă el, le studia îndelung şi cu atenţie după obiceiul negustorilor de sclavi, le atingea chiar chipul cu mâna, pentru a vedea dacă şi-l pleacă din pudoare; apoi ieşea din sala de banchete ori de câte ori voia, o lua cu sine pe cea care-i plăcea cel mai mult, se întorcea cu semnele evidente ale desfidului recent şi lăuda sau critica în public calităţile şi defectele corpului ei şi modul în care făcea dragoste. Le-a notificat cu de la sine putere unor neveste divorţul în absenţa soţilor şi a dat ordin să fie înscris în actele publice.

37. A fost mai risipitor decât oricine, inventând un nou mod de a se îmbăia, feluri de mâncare şi cine extrem de costisitoare; făcea băi calde şi reci cu esenţe, sorbea perle de mare valoare dizolvate în oţet, servea invitaţilor pâini şi alimente din aur, repetând întruna că trebuie să fii econom sau să te comporţi ca un împărat. Ba chiar, timp de câteva zile, a zvârlit de pe înălţimea bazilicii Iulia o mare sumă de bani asupra plebei. 2. A construit corăbii libumice cu zece rânduri de vâsle, cu pupele împodobite cu pietre preţioase, cu pânzele de culori diferite, cu terme şi porticuri, ba chiar cu o mare varietate de viţă de vie şi de arbori fructiferi, cu care străbătea în plină zi ţărmul Campaniei printre dansuri şi concerte. La construirea palatelor şi vilelor, în pofida oricărei raţiuni, dorea numai ceea ce i se spunea că nu poate fi făcut. 3. Astfel, au fost aruncate diguri într-o mare furtunoasă şi adâncă, au fost tăiate stânci din piatră foarte dură, câmpiile au fost ridicate la nivelul munţilor prin transporturi de pământ,

vârfurile munţilor au fost nivelate, toate cu o repeziciune de necrezut, deoarece orice întârziere era pedepsită cu moartea. Pentru a nu intra în detalii, voi aminti doar că, în mai puţin de un an, a risipit sume enorme şi în întregime acel faimos tezaur al lui Tiberius în valoare de două miliarde şapte sute de milioane de sesterţi.

38. Apoi, sărăcit şi lipsit de resurse, şi-a îndreptat atenţia spre jafuri utilizând tot felul de intrigi, licitaţii şi impozite. A refuzat cetăţenia romană pentru ei înşişi şi pentru fiii lor persoanelor ai căror strămoşi o obţinuseră, cu excepţia fiilor acestora, căci, susţinea el, termenul de posteritate nu se poate aplica decât primei generaţii; când i se prezentau diplome emise de Divinul Iulius şi de Divinul Augustus, le respingea ca fiind vechi şi perimate. 2. Contesta declaraţiile de avere făcute cu ocazia recensământului ca fiind inexacte, dacă după încheierea recensământului bunurile sporiseră, indiferent din ce cauză şi în ce proporţie. A anulat sub motivul ingratitudinii testamentele centurionilor primipilari de la începuturile principatului lui Tiberius, care nu îl lăsaseră pe Tiberius sau pe el însuşi moştenitor; de asemenea, a declarat nule testamentele celor care, conform declaraţiei unei persoane oarecare, ar fi avut intenţia să-l lase pe Gaius moştenitor. Cuprinşi de panică, toţi, chiar şi necunoscuţii, îl declarau public moştenitor pe acelaşi plan cu rudele lor, iar părinţii pe acelaşi plan cu copiii lor; cu toate acestea, el îi numea „glumeţi”, deoarece după declaraţia făcută continuau să trăiască; multora le-a trimis alimente otrăvite.

3. Instruia procese în care fixa de la început suma pe care voia s-o obţină şi nu se ridica până nu o obţinea. Cum nu suporta nicio întârziere, a condamnat printr-o singură sentinţă patruzeci de inculpaţi din diferite motive şi s-a lăudat în faţa Caesoniei, abia trezită din somn, „cât de mult a muncit el, în timp ce ea îşi făcea siesta”.

4. A organizat o licitaţie în care a vândut obiectele rămase după spectacole, fixând el însuşi preţul şi l-a urcat atât de mult, încât unii, constrânşi să cumpere la preţuri exorbitante, au fost deposedaţi de bunurile lor şi s-au

sinucis tăindu-şi venele. Este cunoscută întâmplarea lui Aponius Saturninus: cum acesta aţipise pe bancă, Gaius i-a cerut crainicului să nu-l uite pe acest fost pretor, care prin mişcările capului accepta preţurile, şi licitaţia nu s-a încheiat până când nu i-au fost vânduţi, fără ştirea lui, treizeci de gladiatori pentru suma de nouă milioane de sesterţi. 39. În Gallia, după ce a vândut la preţuri enorme bijuteriile, sclavii şi chiar şi liberţii surorilor sale după condamnarea lor, stimulat de câştigul dobândit, a adus de la Roma tot ce aparţinuse vechii curţi, rechiziţionând în acest scop chiar şi vehiculele de închiriat şi caii morarilor, astfel încât Roma a fost adesea lipsită de pâine, iar majoritatea pledanţilor au pierdut procesele, deoarece n-au putut să se prezinte în instanţă. 2. Pentru a scăpa de toate aceste obiecte n-a ezitat să recurgă la tot felul de viclenii şi cabotinării, când dojenind avariţia unora, lipsa lor de ruşine de a fi mai bogaţi decât el, când cuprins de remuşcare că el oferă obiecte demne de un principe unor simpli particulari. Odată a aflat că un provincial bogat plătise două sute de mii de sesterţi valeţilor lui pentru a fi admis prin fraudă la unul din ospeţele date de el; Caligula a apreciat faptul că onoarea de a fi invitat la el se bucură de asemenea preţuire şi a doua zi, când l-a văzut pe acelaşi personaj la o licitaţie, l-a făcut să cumpere nu ştiu ce fleac şi i-a transmis vorbă că va lua masa cu Caesar la invitaţia personală a acestuia.

40. A perceput impozite noi şi nemaiauzite mai întâi prin publicani, apoi, deoarece aduceau un câştig enorm, prin centurioni şi tribuni; n-a fost omisă nicio categorie de obiecte sau de persoane căreia să nu-i fi fost impusă vreo taxă. Pe toate lucrurile comestibile vândute la Roma, erau percepute sume bine determinate; pentru toate diferendele sau procesele, indiferent unde se judecau, se percepea o taxă valorind a patruzecea parte din suma aflată în litigiu; erau prevăzute pedepse pentru cei care erau dovediţi că au negociat sau au renunţat la un asemenea proces; hamalii trebuiau să achite a opta parte din câştigul lor zilnic, prostituatele banii obţinuţi de la un

client; în ce priveşte prostituatele, a fost adăugat un articol de lege conform căruia erau supuse acestei legi şi cele care odinioară practicaseră această meserie, proxeneţii şi chiar şi cele care între timp se căsătoriseră. 41. Aceste impozite au fost comunicate, dar nu au fost publicate; deoarece din necunoaşterea legii se săvârşeau multe infracţiuni, la cererea insistentă a poporului le-a publicat în cele din urmă, dar cu litere minuscule şi în locuri greu accesibile, astfel încât nimeni să nu-şi poată face o copie. Ca să nu omită niciun fel de trafic, a instalat un bordel în Palatium cu mai multe separeuri mobilate conform majestătii locului, în care stăteau matroane şi tineri, oameni liberi prin naştere; nomenclatorii săi străbăteau forurile şi bazilicile pentru a-i invita pe tineri şi bătrâni să viziteze acest lăcaş de plăcere. Vizitatorilor li se ofereau împrumuturi cu dobândă, iar funcţionarii notau public numele lor, ca pe al unora care sporeau veniturile lui Caesar. 2. Caligula nu dispreţuia nici câştigul rezultat din jocurile de noroc, dar de cele mai multe ori câştiga prin minciună şi chiar prin triş. Odată, ducându-se în atriumul casei, după ce l-a rugat pe vecin să joace în locul său, a văzut trecând doi cavaleri foarte bogaţi; a ordonat pe dată să fie arestaţi şi să li se confişte toate bunurile; bucuros, a revenit lăudându-se că „niciodată n-a avut mai mare noroc la zaruri”.

42. La naşterea fiicei sale, plângându-se de sărăcia lui, ca unul care avea acum nu numai însărcinările de împărat, ci şi pe cele de părinte, a primit donaţii pentru întreţinerea şi zestrea copilei. A anunţat printr-un edict că de anul nou va accepta cadouri de bun augur şi a stat în vestibulul Palatium-ului la kalendele lui ianuarie pentru a primi banii pe care gloata de oameni de toate categoriile îi zvârlea la picioarele lui. În sfârşit, cuprins de dorinţa de a fi în contact intim cu aurul, se plimba adesea cu picioarele goale pe imense cantităţi de bani de aur aflate într-o încăpere vastă şi se răsucea cu tot corpul între monede.

43. Nu s-a preocupat de problemele militare şi de armată decât o singură dată şi nu în urma unei hotărâri

gândite: când s-a dus la Mevania să vadă pădurea şi fluviul Clitumnus, deoarece se discuta despre completarea gărzii batave, i-a venit ideea unei campanii în Germania; n-a mai ezitat, a concentrat de pretutindeni legiuni şi unităţi auxiliare, a făcut recrutări, a adunat provizii nemaivăzute până atunci şi a pornit la drum: marşul era când atât de grăbit, încât cohortele pretoiiene erau silite, pentru a-l putea urma, să-şi pună împotriva regulamentului însemnele pe animalele de povară, când atât de încet şi moale, încât era purtat într-o lectică dusă de opt oameni, iar plebea oraşelor apropiate silită să mătură şi să stropească drumul pentru a-l feri de praf.

44. După ce a ajuns în tabăra militară, pentru a se dovedi un comandant vigilent şi sever, i-a degradat pe legaţii care aduseseră cu întârziere din diferite locuri trupele auxiliare; când a trecut în revistă armata a destituit sub pretextul senilităţii şi al slăbiciunii mulţi centurioni; deşi unii dintre ei mai aveau câteva zile până la liberare; celorlalţi le-a redus la şase (sute) de mii de sesterţi prima de liberare. 2. N-a realizat nimic altceva decât actul de supunere al lui Adminius, fiul lui Cynobelinus, regele britanilor, care, izgonit de tatăl său, se refugiase la Caligula cu o mică suită; în urma acestui fapt a trimis o scrisoare pompoasă la Roma, ca şi cum ar fi cucerit întreaga insulă, şi i-a îndemnat pe olăcari să nu-şi întrerupă drumul până nu ajung în for şi în senat şi să nu le predea scrisoarea consulilor decât în templul lui Marte în prezenţa senatorilor adunaţi în număr mare.

45. Apoi, deoarece îi lipsea ocazia de război, a poruncit câtorva germani din garda sa să treacă Rinul şi să se ascundă; a ordonat ca după prânz să i se anunţe în chip alarmant prezenţa duşmanului. Când s-a produs faptul, s-a năpustit cu o parte a cavaleriei pretoriene şi cu prieteni în cea mai apropiată pădure; acolo au tăiat arbori şi i-au dispus în forma unui trofeu; revenit la lumina torţelor i-a acuzat de timiditate şi laşitate pe cei care nu îl urmaseră, în schimb participanţilor la victorie le-a acordat coroane de un gen şi nume cu totul noi: erau împodobite cu soare,

lună şi stele şi le-a numit „exploratorii”. 2. Mai târziu a luat câţiva ostatici dintr-o şcoală elementară, i-a trimis pe ascuns înainte, iar el însuşi a părăsit pe neaşteptate banchetul, i-a urmărit cu cavaleria ca pe nişte fugari şi i-a readus în lanţuri; în această comedie a depăşit orice măsură, căci, revenit la banchet, când ofiţerii i-au anunţat că armata se adunase, i-a îndemnat să ia masa aşa cum erau îmbrăcaţi, cu platoşele pe ei; ba chiar i-a îndemnat cu cunoscutul vers al lui Vergilius: „să îndure şi să aştepte situaţii mai bune” (*Eneida*, 1, 207).

3. Între timp a trimis senatului şi poporului un edict prin care îi dojenea că „în timp ce Caesar dă bătălii şi înfruntă atâtea pericole, ei se distrează la circ, la teatre şi în alte locuri de plăceri”.

46. În sfârşit, ca şi cum avea de gând să termine războiul, a dispus armata pe ţărmul Oceanului, a pus în dispozitiv balistele şi maşinile de război; când nimeni nu ştia sau nu bănuia care-i erau intenţiile, pe neaşteptate a poruncit să fie culese scoici, soldaţii să-şi umple cu ele coifurile şi hainele; a numit acestea „prăzi luate Oceanului” pe care le datorau Capitoliului şi Palatinului; în amintirea victoriei a ridicat un turn foarte înalt de unde să strălucească focuri în timpul nopţilor, ca pe insula Pharos, pentru a arăta navelor drumul; a acordat soldaţilor un donativ de o sută de dinari de persoană şi a adăugat, ca şi cum ar fi dat o dovadă extraordinară de generozitate, „duceţi-vă bucuroşi, duceţi-vă bogaţi”.

47. Apoi s-a concentrat asupra celebrării triumfului; pe lângă prizonieri şi transfugi barbari, a ales dintre gali indivizi foarte înalţi şi, cum spunea el însuşi, „cei mai demni de un triumf; pe unii principi i-a obligat nu numai să-şi vopsească părul în roşu, să-l lase să crească, ci şi să înveţe limba germanilor şi să poarte nume barbare. A mers până acolo, încât a poruncit ca triremele cu care navigase pe ocean să fie duse la Roma pe cale terestră.

A scris funcţionarilor fiscului să-i „organizeze cel mai ieftin triumf, dar de un fast fără precedent, deoarece puteau dispune de bunurile tuturor”.

48. Mai înainte de a părăsi provincia a luat o hotărâre de o cruzime cumplită: a vrut să masacreze legiunile care se răsculaseră odinioară după moartea lui Augustus, deoarece cu acea ocazie îl asediaseră pe tatăl său Germanicus şi pe el însuşi când era copil; abia a putut fi convins să renunţe la un gând atât de nebunesc, dar n-a putut fi oprit să le decimeze. Aşadar, a convocat legiunile respective fără arme, chiar şi fără săbii, la o adunare şi le-a înconjurat cu cavaleria în ţinută de luptă. 2. Dar, când a văzut că majoritatea soldaţilor, presimţindu-i intenţia, dispăreau spre a-şi lua arme pentru cazul în care vor fi trataţi cu violenţă, a părăsit în goană adunarea şi a plecat pe dată la Roma; acolo şi-a revărsat întreaga furie asupra senatului pe care l-a ameninţat făţiş, o diversiune pentru a abate atenţia de la zvonuri atât de ruşinoase. Între altele s-a plâns că a fost frustrat de celebrarea unui triumf legitim, deşi el însuşi puţin timp mai înainte interzisese sub ameninţarea pedepsei capitale să se discute ceva despre onorurile care să-i fie decernate. 49. Întâlnind pe drum delegaţia senatului care l-a rugat să-şi grăbească întoarcerea la Roma, a răspuns cu voce tare „voi veni, voi veni, iar aceasta va fi cu mine”, izbind deseori mânerul sabiei pe care o purta la cingătoare. A dat chiar un edict în care afirma că „revine, dar numai pentru cei care-l doresc, pentru ordinul ecvestru şi pentru popor, căci de aici înainte nu va mai fi nici cetăţean, nici principe pentru senat”. A interzis chiar senatorilor să-l întâmpine. 2. Şi, renunţând sau amânând triumful, a intrat în Roma primind ovaţia de ziua sa de naştere. A murit patru luni după aceea, îndrăznind mai mari crime şi proiectând altele mai cumplite, căci hotărâse să se ducă la Antium, apoi la Alexandria, după ce va fi asasinat pe cei mai iluştri membri ai celor două ordine. 3. Ca să nu existe niciun dubiu voi adăuga faptul că au fost găsite între huriile lui două scrieri, una intitulată *Sabia*, alta *Pumnalul*; amândouă conţineau numele şi faptele celor destinaţi morţii. A fost descoperit şi un cufăr imens plin cu otrăvuri, care apoi a fost aruncat în mare din ordinul lui Claudius şi care a

provocat moartea multor peşti pe care fluxul i-a aruncat pe ţărmurile din apropiere.

50. A fost de o statură înaltă, cu o faţă palidă, cu corpul diform, cu ceafa şi gleznele slabe, cu ochii înfundaţi şi tâmplele scobite, cu fruntea lată şi sumbră, cu părul rar şi cu chelie în creştetul capului, cu păr pe restul corpului. Din acest motiv era considerat drept crimă capitală faptul de a-l privi de sus când trecea, sau de a pronunţa, indiferent din ce motiv, cuvântul capră. Figura îi era cumplită şi respingătoare de la natură şi chiar o făcea mai cumplită intenţionat, studiindu-şi fizionomia în oglindă pentru a o face şi mai fioroasă.

2. Nu s-a bucurat de o sănătate prea strălucită nici a corpului, nici a psihicului; în copilărie suferise de epilepsie; în adolescenţă, deşi destul de rezistent la efort, totuşi era uneori cuprins de o slăbiciune subită şi abia putea să meargă, să stea în picioare, să-şi revină şi să se susţină. În ce priveşte starea lui mentală, el însuşi îi observase slăbiciunea şi de mai multe ori se gândise să se retragă pentru a-şi limpezi creierul. Se zice despre Caesonia, soţia lui, că i-a dat o poţiune de iubire care l-a înnebunit. 3. Era chinuit de insomnii: nu putea dormi mai mult de trei ore pe noapte şi nu era vorba de un somn sănătos, ci era torturat de vise ciudate: de pildă, între altele, a visat că a discutat cu fantoma mării. De aceea, mare parte din noapte, plictisit să stea treaz şi culcat, când şedea într-un jilţ, când rătăcea printre lungi porticuri invocând şi aşteptând lumina.

51. Nu fără temei aş atribui viciile sale cele mai diferite, o neîncredere nemăsurată şi o frică peste poate, stării lui mentale. Căci el, care îi dispreţuia atât de mult pe zei, la cel mai mic tunet sau fulger îşi acoperea capul, iar în timpul furtunilor obişnuia să se scoale din culcuş şi să se ascundă sub pat. În timpul unei călătorii în Sicilia, după ce a luat în bătaie de joc superstiţiile locale, a fugit pe neaşteptate noaptea de la Messina, înspăimântat de zgomotul produs de craterul vulcanului Aetna. 2. Era foarte ameninţător la adresa barbarilor, cu toate acestea

într-o zi, când mergea cu carul dincolo de Rin printr-o strâmtoare într-o coloană militară foarte deasă, cineva a spus că, dacă ar apărea de undeva duşmanul, s-ar produce panică; imediat s-a urcat pe un cal şi s-a întors atât de grăbit la poduri, încât, când le-a găsit pline de hamalii de arme şi de carele de transport, cuprins de nerăbdare a fost dus pe braţe pe deasupra capetelor celorlalţi. 3. Apoi, auzind de o rebeliune în Germania, şi-a pregătit retragerea şi a organizat corăbii pentru fugă, rămânându-i drept singură consolare faptul că va păstra provinciile de dincolo de mare, dacă germanii învingători vor ocupa Alpii, ca odinioară cimbrii, sau dacă vor ocupa Roma, ca odinioară senonii; de aici cred că le-a venit ideea asasinilor lui Caligula de a-i minţi pe soldaţii, care erau pe punctul de a se răscula, că el s-ar fi sinucis, înspăimântat de ştirea unei înfrângeri.

52. Hainele, încălţămintea, restul ţinutei lui Gaius nu erau demne de un roman, nici de un cetăţean, nici de un bărbat, nici măcar de un om. Adesea apărea în public într-o manta brodată, plină de pietre preţioase, cu tunică şi cu brăţări, uneori cu o haină de mătase, cu o robă brodată cu aur; se încălţa cu sandale sau coturni, de multe ori cu încălţăminte de curieri, câteodată chiar cu pantofi femeieşti; adesea era văzut cu o barbă de aur, ţinând fulgerul, tridentul şi caduceul, însemne ale zeilor, şi chiar cu podoabele lui Venus. În ce priveşte însemnele triumfale, le-a purtat curent chiar înaintea expediţiilor; uneori îşi punea armura lui Alexandru Macedon pe care o luase din cavoul acestuia.

53. Nu s-a prea preocupat de cultura literară, în schimb era foarte priceput în retorică, elocvent şi spontan, mai ales dacă trebuia să vorbească împotriva cuiva. Furia îi inspira cuvinte şi sentinţe, îi influenţa dicţiunea şi puterea vocii; din pricina înflăcărării nu putea sta pe loc şi se făcea auzit şi de cei care stăteau departe. 2. Când avea de gând să ţină un discurs, amenința că „va scoate sabia nopţilor sale de veghe”. Dispreţuia stilul ales şi prea împodobit până într-atât, încât caracteriza scrierile lui

Seneca, autorul cel mai la modă atunci, ca fiind „pure preţiozităţi” şi „nisip fără var”. Avea obiceiul să scrie răspunsuri oratorilor care avuseseră câştig de cauză, să pregătească acuzaţii sau apărări în faţa senatului pentru inculpaţi importanţi şi, după cum îl împingea stilul, să-i atace sau să-i apere; în asemenea ocazii îi invita, printr-un edict pe membrii ordinului ecvestru să-l asculte.

54. Era pasionat însă şi de alte arte de un gen cu totul diferit. Apărea pe rând ca gladiator şi vizitiu, se bătea cu armele luptătorilor, conducea care în circuri construite în diverse locuri; cânta şi dansa cu atâta pasiune, încât nici măcar în spectacolele publice nu se putea abţine să-l acompanieze pe actorul de tragedii şi să imite gesturile histrionului în faţa tuturor, ca şi cum l-ar aproba sau l-ar reproba. 2. Se pare că în ziua în care a murit a poruncit o noapte de veghe ca să-şi facă debutul pe scenă la adăpostul întunericului. Uneori dansa chiar în timpul nopţii. Odată au fost chemaţi la Palatium trei consulari la cea de a doua veghe; erau înspăimântaţi şi cuprinşi de cele mai negre presimţiri; Caligula i-a aşezat pe o estradă şi, pe neaşteptate, la sunetele flautelor şi la ritmul lamelor a început să danseze îmbrăcat în manta şi în tunică lungă; când muzica a încetat, a dispărut. El, care le învăţa atât de uşor pe toate, n-a ştiut niciodată să înoate.

55. Când era cuprins de pasiune pentru cineva, era capabil de orice nebunie. îl săruta pe pantomimul Mnester în plin spectacol şi, dacă cineva făcea cel mai mic zgomot în timp ce acesta dansa, îl smulgea de la locul său şi-l bătea cu mâna sa. Odată un cavaler roman a provocat dezordine în timpul unui spectacol; i-a ordonat printr-un centurion să plece fără întârziere la Ostia şi să-i ducă regelui Ptolemeu în Mauritania un bilet cu următorul conţinut: „să nu-i faci nici rău, nici bine celui pe care ţi-l trimit în acest mod”. 2. A pus gladiatori traci în fruntea gărzii sale germanice, a redus armura mirmilonilor; unuia între ei, numit

Columbus, care ieşise învingător în luptă, dar rănit, i-a turnat în rană o otravă pe care a denumit-o „otrava lui

Columbus”; astfel a fost descoperită etichetată de mâna lui printre alte otrăvuri. Era atât de legat de echipa verde, încât lua masa şi zăbovea adesea în staulul ei; unuia dintre vizitiii ei, Eutychus, i-a dăruit în timpul unei orgii două milioane de sesterţi. 3. În ce-l priveşte pe calul său, Incitatus, pentru a nu-i fi deranjată odihna în ajunul jocurilor de circ, impunea linişte în vecinătate prin intermediul soldaţilor; în afară de un staul de marmură, un staul de fildeş şi o pătură de purpură împodobită cu bijuterii şi pietre preţioase, i-a dăruit o casă, sclavi, mobile pentru a putea primi în chip magnific persoanele invitate în numele său; se zice că hotărâse să-l aleagă consul.

56. Asemenea dezmăţ şi asemenea crime i-au îndemnat pe mulţi să-l ucidă. Dar, după descoperirea a doua conjuraţii, alţii au ezitat din lipsa unei ocazii. În sfârşit, două persoane au luat iniţiativa, s-au sfătuit şi au executat planul în acord cu cei mai puternici dintre liberţi, cu prefectul pretoriului, care ei înşişi se simţeau suspectaţi şi urâţi de Caligula, deşi nu luaseră parte la nicio conjuraţie. Imediat după descoperirea conjuraţiilor, Gaius i-a luat pe frecare deoparte, i-a înspăimântat spunându-le cu sabia în mână că „este dispus să se sinucidă, dacă lor li se pare că-şi merită moartea”; din acest moment a început să-i acuze permanent şi să-i învrăjbească între ei.

2. Au hotărât să-l atace în timpul jocurilor palatine, la prânz, când ieşea de la spectacol; Cassius Chaerea, tribun al cohortelor pretoriene, a cerat pentru sine rolul principal între conjuraţi; în ciuda vârstei lui, Gaius obişnuia să-şi bată joc de el numindu-l un tip moale şi efeminat, iar când acesta îi cerea parola, îi răspundea „Priap” sau „Venus”; când Chaerea, dintr-un motiv oarecare, îi mulţumea, Gaius îi întindea mâna mişcând-o într-un mod obscen.

57. Mai multe prodigii i-au anunţat moartea. La Olympia statuia lui Jupiter, care poruncise să fie ridicată de pe soclu şi transferată la Roma, a scos pe neaşteptate un asemenea hohot de râs, încât macaralele s-au prăbuşit şi lucrătorii au luat-o la fugă; apoi a apărut un oarecare Cassius care a spus că în vis a primit ordinul de a-i

sacrifica un taur lui Jupiter. 2. Capitoliul de la Capua a fost lovit de trăsnet la idele lui Marte, iar la Roma a fost lovit sanctuarul lui Apollo Palatinul paznicul atriumului. Or, n-au lipsit persoane care să deducă faptul că unul din prodigii anunţa un pericol venind din partea gărzilor, iar celălalt că se va produce un asasinat deosebit, asemenea celui produs odinioară la aceeaşi dată. De asemenea astrologul Sulla, pe care Caligula îl consulta în legătură cu horoscopul său, l-a avertizat că i se apropie sfârşitul. 3. Pe de altă parte, „destinele" de la Antium l-au sfătuit să se ferească de Cassius; din acest motiv Gaius a trimis asasini să-l ucidă pe Cassius Longinus, în acea vreme proconsul al Asiei, uitând că pe Chaerea îl chema tot Cassius. În ajunul morţii a visat că stă în ceruri lângă tronul lui Jupiter şi că zeul l-a aruncat pe pământ cu o lovitură dată cu degetul mare de la piciorul drept. Au fost considerate prodigii şi mici accidente care s-au produs în ziua asasinatului: în timpul sacrificiului, Gaius a fost împroşcat cu sângele unei păsări flamingo. 3. Pantomimul Mnester a dansat într-o tragedie pe care odinioară actorul Neoptolemos o jucase la jocurile în care regele Philip al macedonenilor fusese ucis; iar în piesa *Laureolus* – în care un actor, năpustindu-se afară dintr-o clădire în mine, varsă sânge – mai mulţi actori de roluri secundare, pentru a-şi dovedi talentul, au umplut scena de sânge. Se pregătea şi un spectacol de noapte în care scenele petrecute în infern urmau să fie jucate de egipteni şi de etiopieni.

58. În ziua a noua înainte de kalendele lui februarie, cam pe la ora a şaptea Caligula a stat la îndoială dacă să-şi părăsească locul pentru a se duce la masă (avea încă stomacul îngreunat de cina din seara precedentă); la sfaturile prietenilor, s-a dus totuşi. Cum în galeria pe care o străbătea, copii nobili din Asia se pregăteau de spectacole scenice, s-a oprit pentru a-i vedea şi încuraja şi, dacă şeful lor n-ar fi spus că este răcit, ar fi vrut să rămână şi să urmărească imediat spectacolul. 2. Pentru evenimentele ulterioare există două versiuni: unii cred că, în timp ce vorbea cu copiii, Chaerea l-a rănit grav la gât cu

sabia pe la spate, spunând: „fă la fel”, şi că apoi tribunul Cornelius Sabinus, celălalt conjurat, i-a străpuns pieptul; alţii susţin că Sabinus, dând la o parte mulţimea cu ajutorul unor centurioni participanţi la complot, l-a întrebat conform obiceiului militar parola, iar la răspunsul lui Gaius „Jupiter”, Chaerea a exclamat: „acceptă decizia” şi, când împăratul s-a întors, i-a zdrobit maxilarul; Gaius zăcea la pământ cu braţele şi picioarele strânse, strigând că este în viaţă, dar ceilalţi conjuraţi l-au răpus cu treizeci de lovituri; parola complotiştilor era „izbeşte încă o dată”. Unii i-au înfipt sabia în părţile ruşinoase. La primele zgomote au venit în ajutorul său purtătorii de lectică înarmaţi cu bastoane, apoi gărzile germanice care au ucis câţiva conjuraţi, chiar şi pe unii senatori străini complotului.

59. Caligula a trăit douăzeci şi nouă de ani, a domnit timp de trei ani, zece luni şi opt zile. Cadavrul a fost scos pe ascuns în grădinile Lamia şi a fost ars pe jumătate pe un mg improvizat; mai târziu, când surorile lui au revenit din exil, a fost exhumat, ars şi îngropat. Este un fapt stabilit că în intervalul respectiv paznicii grădinii au fost hărţuiţi de fantome; casa în care a murit a fost tulburată de stafii în fiecare noapte, până când a fost distrusă de un incendiu. Odată cu el a fost ucisă şi soţia sa Caesonia, străpunsă cu sabia de către un centurion, iar fiica sa a fost zdrobită de un perete.

60. Oricine poate înţelege starea de spirit a acelor timpuri din următoarele fapte. După ce a fost cunoscut asasinatul, s-a născut bănuiala că Gaius personal l-a simulat şi că a răspândit zvonul morţii sale, pentru a constata sentimentele oamenilor faţă de el; conjuraţii nu au prezentat niciun candidat la imperiu. Senatul în consens a vrut să restabilească libertatea, iar consulii i-au convocat pe senatori nu în bazilica Iulia, ci pe Capitoliu; unii senatori au propus ştergerea amintirii lui Iulius Caesar şi distrugerea templelor sale. S-a făcut constatarea că toţi Cezarii care au purtat *praenomen-ul* de Gaius au pieritasasinaţi, începând cu cel care fusese ucis în epoca

lui Cinna.

CARTEA A CINCEA
DIVINUL CLAUDIUS

1. Pe Drusus, tatăl lui Claudius Caesar, care avusese la început *praenomen*-ul Decimus, apoi Nero, l-a născut Livia trei luni după ce, gravidă fiind, se măritase cu Augustus; de aici au apărut bănuieli că era fiul adulterin al lui Augustus. În orice caz versul grecesc: „norocoşii au chiar şi copii după trei luni” s-a bucurat imediat de mare succes. 2. În timpul cât a fost cvestor şi pretor acest Drusus a condus războiul în Raetium, apoi în Germania, şi a fost primul comandant roman care a navigat pe Oceanul Septentrional şi a săpat canale dincolo de Rin, o operă extraordinară care şi astăzi încă îi poartă numele. L-a zdrobit în mai multe rânduri pe duşman şi l-a zvârlit în adâncurile zonelor nepopulate şi nu şi-a oprit înaintarea decât când o femeie barbară de o statură supraomenească, vorbind latineşte, i-a interzis să meargă mai departe. 3. Pentru aceste fapte a dobândit ovaţia şi ornamentele triumfale; după preţură a devenit consul şi a reluat expediţia, dar a murit de boală în tabăra de vară, care din acest motiv se numeşte tabăra blestemată. Corpul i-a fost transportat la Roma de fruntaşii municipiilor şi coloniilor, predat apoi decu? rionilor şi scribilor publici veniţi în întâmpinare şi înhumat pe Câmpul lui Marte. Pe deasupra, armata i-a ridicat un cenotaf în jurul căruia, din acel moment şi la o zi stabilită, în fiecare an soldaţii defilau, iar cetăţile Galliilor înălţau rugăciuni publice. Senatul, pe lângă acestea, între altele multe a votat ridicarea pe Via Appia a unui arc de triumf de marmură cu trofee şi i-a acordat lui şi descendentei sale *cognomen*-ul de Germanicus. 4. Se crede că a avut atât pasiunea gloriei, cât şi spirit civic. Într-adevăr, nu numai că îi învingea pe inamici şi captura prăzi bogate, ci adesea îi şi urmărea cu toate trupele pe conducătorii germanilor, înfruntând mari pericole. Pe de altă parte, n-a ascuns faptul că, atunci când va putea, va restabili vechea formă de guvernământ. Din acest motiv, cred eu, mulţi au îndrăznit să afirme că,

devenit suspect lui Augustus, a fost rechemat din provincie şi, deoarece întârzia, otrăvit. 5. Am relatat acestea mai mult din dorinţa de a nu lăsa nimic deoparte, nu pentru că aş considera ipoteză verosimilă; Augustus l-a iubit atât de mult cât a trăit, încât l-a numit comoştenitor cu fiii săi, aşa cum a declarat într-o zi în senat, iar după ce a murit l-a lăudat atât de mult în faţa adunării, încât i-a rugat pe zei să-i „facă pe Cezari asemănători acestuia, iar lui personal să-i dea o moarte tot atât de glorioasă”. Nu s-a mulţumit numai să-i pună pe mormânt versuri compuse de el, ci a scris în proză istoria vieţii sale.

Drusus a avut cu Antonia Minor mai mulţi copii, din care au supravieţuit trei: Germanicus, Livilla şi Claudius.

2. Claudius s-a născut în timpul consulatului lui Iullus Antonius şi al lui Fabius Africanus, la kalendele lunii august, la Lugdunum, în ziua în care acolo a fost consacrat un altar dedicat lui Augustus; a fost numit Tiberius Claudius Dmsus. Apoi, când fratele său mai mare, Germanicus, a fost adoptat şi a intrat în familia Iulia, a preluat *cognomen*-ul de Germanicus. A fost lipsit de tată din pruncie; aproape toată copilăria şi adolescenţa i-au fost marcate de diferite şi persistente boli până într-atât încât, lipsit de forţe corporale şi spirituale, a fost considerat chiar şi la o vârstă mai înaintată ca fiind inapt pentru funcţii publice sau particulare. 2. Lungă vreme, chiar şi după ce a ieşit de sub tutelă, a rămas sub observaţia cuiva şi sub supravegherea unui pedagog; el însuşi se plânge într-un memoriu că i-a fost impus un barbar, odinioară şeful unei herghelii, în intenţia de a-l pedepsi cât mai crunt posibil pentru orice motiv. Din cauza sănătăţii şubrede a prezidat un spectacol de gladiatori pe care l-a oferit împreună cu fratele său în memoria părintelui, cu capul acoperit cu o tichie, împotriva tradiţiei; când a îmbrăcat toga virilă a fost dus în lectică pe Capitoliu, la miezul nopţii, fără nicio solemnitate.

3. Cu toate acestea s-a preocupat cu seriozitate de studiile liberale de la o vârstă tânără şi chiar a publicat adesea rezultatul eforturilor sale în aceste domenii. Dar

nici măcar astfel nu a dobândit vreun prestigiu şi nici n-a putut oferi speranţe pentru cariera sa viitoare.

2. Mama sa, Antonia, îl numea adesea „o caricatură de om", „un avorton neterminat", dar „început de natură"; când voia să-şi bată joc de cineva spunea că „este mai prost decât fiul ei Claudius". Bunica Livia Augusta l-a dispreţuit permanent, nu îi vorbea decât arareori şi nu îi dădea sfaturi decât prin bilete scurte şi severe sau prin intermediari. Sora sa Livilla, când a auzit că într-o zi va fi împărat, a deplâns în public cu voce tare nenorocirea atât de mare şi soarta nedemnă hărăzită poporului roman. Cât despre strâunchiul său Augustus, spre a arăta mai clar ce gândea despre Claudius, citez câteva pasaje din scrisorile sale.

4. „Am vorbit, Livia, cum mi-ai cerut, cu Tiberius ce trebuie să facă nepotul tău Tiberius Claudius pentru jocurile în cinstea lui Marte. Am fost amândoi de acord că trebuie să stabilim o dată pentru totdeauna ce atitudine să adoptăm faţă de el. Căci, dacă este normal, ca să zic aşa, în întregime, nu avem de ce să ezităm să urmeze aceeaşi carieră ca şi fraţii săi. Dar dacă, dimpotrivă, constatăm slăbiciuni corporale sau spirituale, nu trebuie să oferim motive pentru a-l expune ironiilor nici pe el, nici pe noi, indivizilor care urmăresc doar să râdă şi să-şi bată joc de aşa ceva. Căci vom naviga permanent în derivă, de vom delibera de fiecare dată fără a fi stabilit dinainte dacă îl socotim capabil să exercite vreo magistratură sau nu. 3. În prezent totuşi, în chestiunea în care ne-ai cerut opinia, suntem de părere să organizeze banchetul preoţilor la jocurile lui Marte, cu condiţia să accepte să fie condus de fiul lui Silvanus, ruda sa, ca să nu dea prilej de dispreţ şi ironie. Dar nu suntem de părere să asiste din lojă la jocurile de circ, deoarece, stând în primul rând, ar atrage privirile spectatorilor. Dar nu credem că e bine să meargă pe muntele alban şi nici să fie la Roma în zilele sărbătorilor latine. De ce să nu-l punem în fruntea Romei, dacă poate să-l urmeze pe fratele său pe muntele alban? 4. Acestea sunt, Livia, hotărârile noastre şi conform lor dorim să

rezolvăm definitiv problema, pentru a nu fi permanent hărţuiţi între speranţă şi teamă. Poţi, dacă vrei, să-i citeşti Antoniei această parte a scrisorii”. Iar în altă scrisoare:

5. „În timpul absenţei tale îl voi invita zilnic pe tânărul Tiberius Claudius la masă, ca să nu cineze singur cu prietenii săi Sulpicius şi Athenodorus. Aş vrea să-şi aleagă cu mai multă grijă şi mai puţină zăpăceală un prieten ale cărui gesturi, ţinută, alură să le poată imita. Nefericitul n-are noroc, căci în problemele serioase, când mintea lui n-o ia razna, apare cu destulă evidenţă nobleţea spiritului său”. De asemenea într-o a treia scrisoare:

6. „Să pier, dragă Livia, dacă n-am fost stupefiat de faptul că Tiberius Claudius, nepotul tău, a putut rosti un discurs în faţa mea. N-am mai văzut pe cineva considerat a fi un confuz care să ţină un discurs atât de clar”.

7. Nu există nicio îndoială asupra deciziei lui Augustus de mai târziu, din moment ce nu i-a acordat nicio funcţie, cu excepţia celei de preot augural, şi nici nu l-a lăsat moştenitor decât de rangul al treilea, aproape ca pe un străin, şi i-a lăsat doar a şasea parte din avere cu condiţia ca ea să nu depăşească suma de opt sute de mii de sesterţi.

5. Când Claudius i-a cerut unchiului său Tiberius funcţii publice, împăratul i-a acordat însemnele consulare; dar când i-a cerut cu mai mare insistenţă funcţii efective, i-a răspuns printr-un simplu bilet că „i-a trimis patruzeci de aurei pentru saturnalii şi sigilării”. Abia atunci, pierzând speranţa în obţinerea unor funcţii, s-a refugiat în inactivitate: şi-a petrecut timpul, când în grădini sau în casa lui din apropierea Romei, când în refugiul său din Campania şi, datorită frecventării unor indivizi de foarte proastă calitate, pe lângă vechea reputaţie de incapacitate, a căpătat-o şi pe aceea de beţiv şi de jucător de zaruri.

6. În ciuda acestei comportări nu i-au lipsit niciodată în această perioadă dovezile de respect şi omagiul din partea oamenilor. Ordinul ecvestru l-a ales în două rânduri reprezentantul şi purtătorul său de cuvânt: odată, când cavalerii au cerut consulilor onoarea de a duce pe umerii

lor corpul lui Augustus la Roma, a doua oară când i-au felicitat pe consuli pentru zdrobirea conjuraţiei lui Seianus; ba chiar, când Claudius venea la spectacol, obişnuiau să se ridice în picioare şi să-şi scoată mantalele. 2. Chiar şi senatul a propus să fie numit în mod extraordinar între preoţii lui Augustus; regula era să fie traşi la sorţi; mai târziu, când casa sa a fost mistuită de flăcări, senatorii au hotărât să fie restaurată din fonduri publice şi i-au acordat dreptul de a-şi exprima părerea între consulari. Dar, această ultimă decizie a fost anulată de Tiberius sub motivul stupidităţii lui Claudius; împăratul a promis că-l va despăgubi prin daruri. Totuşi, Tiberius l-a desemnat între moştenitorii săi de al treilea rang pentru a treia parte, dându-i pe deasupra două milioane de sesterţi, şi l-a recomandat nominal armatelor şi senatului între celelalte rude ale sale.

7. La începutul domniei lui Gaius, fiul fratelui său, când împăratul căuta să-şi facă o bună reputaţie prin tot felul de amabilităţi, şi-a început cariera şi a exercitat consulatul timp de două luni împreună cu Gaius. Or, s-a întâmplat ca, intrând pentru prima oară cu fasciile în for, un vultur zburând să se aşeze pe umărul său drept. A fost desemnat prin tragere la sorţi să fie din nou consul peste câţiva ani; uneori a prezidat spectacole în locul lui Gaius, fiind aclamat de popor, când cu cuvintele „mult noroc unchiului împăratului”, când cu „mult noroc fratelui lui Germanicus”. 8. N-a scăpat însă de bătaie de joc. Dacă întârzia la masă, găsea cu greu un loc după ce făcea turul întregii săli, iar când adormea după masă, ceea ce se întâmpla de obicei, se aruncau în el sâmburi de măsline şi de curmale; uneori bufonii îl trezeau din somn cu lovituri de băţ sau de bici date în joacă. Obişnuiau să-i pună în mâini, când sforăia, pantofi de damă, ca atunci când se trezea brusc, să-şi frece cu ei faţa.

9. N-a fost scutit nici de pericole. Prima oară în timpul consulatului său când, datorită faptului că nu s-a preocupat de amplasarea şi ridicarea statuilor lui Nero şi Drusus, fraţii împăratului, a fost pe punctul de a fi

destituit; apoi a fost hărţuit de acuzaţiile făcute de străini şi chiar de oamenii lui de casă. După descoperirea conjuraţiei lui Lepidus şi Gaetulicus, a fost trimis în Germania în delegaţia care să-l felicite pe împărat şi s-a aflat în pericol de moarte, deoarece Caligula s-a indignat şi şi-a manifestat nemulţumirea că i-a fost trimis unchiul, ca şi cum ar fi un copil care trebuie guvernat; s-au găsit chiar persoane care să declare că Gaius l-a aruncat în fluviu îmbrăcat aşa cum venise. 2. Din acest moment, în senat el a fost ultimul dintre consulari care îşi spunea părerea, căci era întrebat în urma tuturor spre dezonoarea lui. A fost primită şi o cerere de anchetă pentru un testament fals printre semnatarii căruia se afla şi el. În fine, constrâns să plătească optzeci de milioane de sesterţi pentru admiterea sa într-un nou colegiu de preoţi, a decăzut într-o asemenea sărăcie, încât, neputând să-şi plătească datoriile faţă de tezaurul public, prefecţii tezaurului au emis un edict prin care bunurile sale au fost scoase la vânzare conform legii ipotecare.

10. În asemenea împrejurări şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii până la vârsta de cincizeci de ani, când a devenit împărat în urma unei întâmplări extraordinare. Dat deoparte de complotiştii împotriva lui Caligula, care îi eliminaseră pe toţi sub pretextul că împăratul voia să rămână singur, s-a retras în cabinetul numit *hermaeum*; scurtă vreme după aceea, panicat de zvonul asasinării împăratului, s-a strecurat până la cea mai apropiată terasă şi s-a ascuns între faldurile perdelei de la uşă. 2. Un soldat care alerga întâmplător pe acolo, observându-i picioarele, din dorinţa de a vedea cine se ascunde acolo, l-a scos şi l-a recunoscut; cum Claudius înspăimântat s-a aruncat la picioarele lui, soldatul l-a salutat cu titlul imperial. L-a dus la ceilalţi soldaţi care erau ezitanţi şi se rezumau la murmure. Aceştia l-au luat într-o lectică şi, deoarece servitorii săi fugiseră cuprinşi de teamă, l-au purtat pe umeri pe rând în tabără tremurând de frică, în timp ce mulţimea care îl întâlnea îl deplângea ca pe un inocent condus la supliciu. 3. Ajuns în interiorul taberei şi-a

petrecut toată noaptea între santinele cu mai puţină speranţă decât încredere. Cu ajutorul senatului şi al cohortelor urbane, consulii ocupaseră forai şi Capitoliul şi deliberau asupra restabilirii libertăţii comune; convocat el însuşi de tribunii plebei la senat, pentru a-şi spune părerea despre ce crede că este util, a răspuns că „este reţinut prin forţă şi constrângeri”. 4. A doua zi, cum senatul era dezgustat de opiniile diferite formulate, iar mulţimea cerea un singur conducător desemnându-l nominal pe Claudius, acesta i-a lăsat pe soldaţi să jure pe numele său şi le-a promis fiecăruia cincisprezece mii de sesterţi; Claudius a fost primul dintre Cezari care şi-a asigurat fidelitatea soldaţilor cu bani.

11. Odată consolidată puterea, s-a grăbit să şteargă din memorie cele două zile în care a existat gândul schimbării formei de guvernământ. În consecinţă a decretat o amnistie definitivă pentru toate faptele şi vorbele din acele zile; a respectat-o, căci au fost executaţi doar câţiva tribuni şi centurioni din cei implicaţi în conjuraţia împotriva lui Gaius, atât ca exemplu, cât şi pentru că aflase că ceruseră şi moartea lui. 2. Apoi, preocupându-se de îndatoririle de pietate, a hotărât ca formula de jurământ mai sacră şi mai frecventă adresată lui va fi pe numele de Augustus. I-a decretat bunicii sale Livia onorurile divine şi, în cadrul unei procesiuni la circ, un car tras de elefanţi asemenea celui al lui Augustus; părinţilor lui le-a instituit onoruri funebre organizate de stat; tatălui său, jocuri anuale de circ de ziua sa de naştere, mamei sale, o trăsură în care să fie purtată imaginea ei şi *cognomen*-ul de Augusta pe care-l refuzase atât timp cât trăise. A celebrat memoria fratelui său Germanicus cu orice ocazie şi a pus să fie jucată la Neapolis o comedie greacă a acestuia; conform hotărârii judecătorilor, i-a atribuit coroana câştigătorului. 3. Nu l-a omis nici pe Marcus Antonius de la onoruri şi de la menţionări pioase: într-o zi a declarat într-un edict că, dacă cere cu atâta insistenţă sărbătorirea zilei de naştere a tatălui său Drusus, motivul este coincidenţa ei cu ziua de

naştere a strămoşului său Marcus Antonius. Lui Tiberius i-a ridicat arcul de marmură de lângă teatrul lui Pompeius, decretat odinioară de senat, dar care nu fusese construit. Deşi a anulat toate actele lui Gaius, a interzis să fie considerată între zilele de sărbătoare ziua asasinării sale, cu toate că ea a fost prima zi a principatului său.

12. În ce-l priveşte, în sporirea prestigiului său s-a dovedit moderat şi cu spirit civic, abţinându-se de la *praenomen*-ul de *Imperator* şi refuzând onoruri exagerate; a celebrat cu discreţie şi numai în cadrul familiei logodna fiicei sale şi naşterea nepotului. N-a reabilitat niciun exilat fără avizul secatului. A cerut favoarea să intre în senat întovărăşit de prefectul pretoriului şi de tribuni militari şi să fie ratificate judecăţile emise de procuratorii lui. 2. A solicitat consulilor dreptul de a organiza târguri pe domeniile sale particulare. A asistat adesea la anchetele magistraţilor în calitate de consilier; i-a onorat pe aceştia cu vorba şi cu gesturi când organizau spectacole, ridicându-se în picioare odată cu mulţimea. Când tribunii plebei au venit să-l vadă la tribunalul său, s-a scuzat că, din pricina lipsei de spaţiu, îi ascultă fără să-i invite să ia loc. 3. De aceea într-un timp scurt a cules atâta dragoste şi favoare, încât, când a plecat la Ostia şi s-a anunţat că ar fi fost ucis, poporul consternat i-a copleşit cu blesteme pe soldaţi, ca fiind trădători, pe senatori, ca fiind paricizi, şi nu a încetat până când magistraţii nu au adus la tribună mai întâi un martor, apoi doi, şi în cele din urmă mai mulţi care să confirme că este sănătos şi în drum spre Roma.

13. Cu toate acestea a fost ţinta unor comploturi: au existat atentate individuale, conjuraţii şi, în fine, un război civil. Un om din popor a fost prins în plină noapte înarmat cu un pumnal în dormitorul său; au fost descoperiţi în oraş doi membri ai ordinului ecvestra cu cuţit şi armă de vânătoare care îl aşteptau pentru a-l ataca, unul la ieşirea din teatru, altul în timpul sacrificiilor din templul lui Marte. 2. O conjuraţie cu caracter revoluţionar a fost organizată de Gallus Asinius şi Statilius Corvinus, nepoţii oratorilor Pollio şi Messala, care îşi asociaseră un mare

număr de liberţi şi de sclavi. Războiul civil a fost declanşat de Furius Camillus Scribonianus, legatul Dalmaţiei; a fost însă lichidat în a cincea zi: legiunile, care îşi călcaseră jurământul, s-au căit datorită unei superstiţii, după ce, fiindu-le comunicat itinerarul către noul împărat, din întâmplare sau prin providenţă divină, n-au putut împodobi o acvilă şi nici să smulgă şi să pună în mişcare însemnele militare.

14. În afara vechiului său consulat, Claudius a mai exercitat patra; dintre acestea primele două consecutive, următoarele la un interval de patru ani; ultimul vreme de un semestru, celelalte de câte două luni, al treilea – fapt fără precedent pentru un principe – înlocuind un consul decedat. A dat cu mare zel sentinţe şi când era consul şi când nu era, uneori chiar şi în zilele solemne pentru el şi ai lui, uneori şi în timpul sărbătorilor foarte vechi şi în zilele rezervate religiei. N-a respectat întotdeauna prescripţiile legilor, ci, în baza justiţiei şi a echităţii, a atenuat rigoarea sau indulgenţa lor, după cum avea dispoziţie; astfel, a reluat procesele unora care pierduseră în faţa judecătorilor ordinari, deoarece avuseseră pretenţii prea mari, iar altora care fuseseră dovediţi vinovaţi de fapte mai grave, le-a agravat sancţiunile prevăzute de lege, condamnându-i să se lupte cu fiarele sălbatice. 15. În anchetele imperiale şi în sentinţe a dat dovadă de o neobişnuită instabilitate, fiind când circumspect şi perspicace, când distrat şi precipitat, uneori de o superficialitate asemănătoare nebuniei. Atunci când recenza decuriile de judecători l-a respins pe un candidat care răspunsese la apel fără să profite de excepţia de care beneficia datorită numărului mare de copii pe care-i avea, deoarece i s-a părut prea dornic să fie judecător; pe altul, interpelat de adversarii săi în legătură cu o problemă personală, care răspunsese că această chestiune este de competenţa unui judecător ordinar, l-a pus pe dată să judece cu propria-i cauză în faţa sa, pentru „a-şi dovedi imparţialitatea în judecarea unei afaceri proprii1.2. Când o femeie a refuzat să-şi recunoască fiul şi argumentele de o

parte şi de alta erau contestabile, i-a smuls mărturisirea obligând-o să se căsătorească cu tânărul. Când o parte era absentă, se pronunţa în favoarea celor prezenţi cu mare uşurinţă, fără să cerceteze dacă absenţa se datora unei vini sau fusese efectul unei necesităţi. La strigătul unei persoane că unui falsificator trebuie să i se taie mâinile, a cerut pe loc să fie chemat călăul cu cuţitul şi butucul de măcelar. Unui străin acuzat de a fi uzurpat dreptul la cetăţenie, când s-a iscat o mică dispută între avocaţi, dacă să se apere îmbrăcat în togă sau în manta greacă, sub motivul imparţialităţii i-a poruncit deseori să-şi schimbe hainele, în funcţie de apărare şi de acuzare. 3. Se crede chiar că în mai multe cazuri s-a pronunţat în scris în felul următor: „sunt de acord cu cei care au dreptate. Din pricina unor asemenea fapte s-a discreditat până într-atâta, încât a devenit public obiectul dispreţului. Astfel cineva, scuzând un martor din provincie citat de el însuşi, a spus doar că nu poate veni şi lungă vreme nu a oferit niciun motiv; după lungi chestionări a răspuns în sfârşit: „a murit, cred că avea dreptul. Un altul, mulţumindu-i lui Claudius că i s-a permis să apere un acuzat, a adăugat: „şi totuşi aşa se cuvine. Am auzit de la oameni în vârstă că avocaţii aveau atât de mult obiceiul de a abuza de răbdarea lui, încât, când părăsea tribunalul, nu numai că îl rechemau strigându-l, ci îl opreau apucându-i toga, uneori chiar piciorul. 4. Şi ca asemenea fapte să nu surprindă pe nimeni, citez vorbele care i-au scăpat într-o dispută cu un pledant grec: „şi tu eşti bătrân şi nebun. Un cavaler roman acuzat în mod fals de inamici furioşi de a fi un seducător, când a văzut că sunt citate ca martore împotriva sa prostituate, i-a zvârlit în faţă lui Claudius condeiul şi tăbliţele pe care le ţinea în mână şi l-a rănit grav la obraz, reproşându-i prostia şi cruzimea.

16. Claudius a exercitat şi cenzura cale fusese abandonată din vremea cenzorilor Plancus şi Paulus; dar şi în această împrejurare a fost inegal şi instabil. În timpul recenzării cavalerilor l-a lăsat în pace pe un tânăr acoperit de oprobriu, dar pe care tatăl său îl declara ireproşabil,

spunând: „Îşi are propriul cenzor”; pe un altul, faimos prin adulterele sale, l-a avertizat doar „să fie mai măsurat în dorinţele vârstei şi în orice caz mai discret”; şi a adăugat: „de ce trebuie să ştiu care-ţi este amanta?” Când, la rugămintea prietenilor, a şters notele scrise în dreptul unui nume, a spus „numai să se menţină ştersătura”. 2. Pe un fruntaş de seamă al provinciei Grecia, dar necunoscător al limbii latine, nu numai că l-a şters de pe lista judecătorilor, dar i-a retras şi cetăţenia romani N-a admis nimănui să pledeze cu ajutorul unui avocat, ci numai prin propriile-i resurse. A blamat numeroase persoane, pe unii în mod neaşteptat şi dintr-un motiv absolut nou, şi anume pentru că au părăsit Italia fără ştirea lui şi fără să le fi aprobat concediul; pe alţii pentru că i-au întovărăşit pe regi într-o provincie, amintind că odinioară lui Rabinus Postumus i-a fost intentat un proces de lezmajestate pentru faptul că a fost în suita lui Ptolemeu la Alexandria, ca să încaseze o datorie. 3. Ar fi. vrut să-i blameze pe mai mulţi, dar datorită neglijenţei anchetatorilor şi a propriei confuzii a dat numai peste inocenţi; oameni, cărora le reproşa că sunt celibatari şi fără copii, sau fără resurse, au dovedit că erau căsătoriţi, că aveau copii şi că erau bogaţi; alţii, acuzaţi de a se fi rănit singuri cu pumnalul, au arătat, scoţându-şi hainele, că n-au nicio urmă de rană 4. Au mai fost şi alte fapte notabile în timpul cenzurii sale: a poruncit să fie cumpărat şi distrus în public un car de argint de mare artă pus în vânzare în cartierul Sigilariilor; într-o singură zi a promulgat douăzeci de edicte, între care două sunt de reţinut: într-unul recomanda să fie smolite butoaiele, deoarece producţia de vin era foarte mare, în altul, afirma că cel mai bun antidot pentru muşcătura de viperă este sucul arborelui de tisă.

17. N-a întreprins decât o singură campanie militară, dar şi aceasta modestă. Senatul i-a decretat însemnele triumfale; Claudius însă a socotit că un simplu titlu nu este suficient pentru majestatea sa de principe, şi a vrut gloria unui triumf legitim; pentru a-l dobândi a pus ochii pe Britannia, pe care nimeni de la Divinul Iulius n-o mai

atacase şi care atunci era în agitaţie din cauza faptului că nu-i fuseseră retrocedaţi transfugii. 2. Aplecat spre Britannia de la Ostia şi a fost aproape înghiţit de ape de două ori din pricina vântului Circius în apropierea coastelor Liguriei şi lângă insulele Stoechades. De aceea, a parcurs pe pământ distanţa de la Massilia la Gesoriacum, de unde a traversat marea până în Britannia; insula i s-a supus în parte în câteva zile, fără să fi dat vreo bătălie şi fără să fi vărsat sânge; şase luni după plecarea de la Roma a celebrat triumful cu mare strălucire. 3. Pentru a asista la spectacol a permis venirea la Roma nu numai a guvernatorilor de provincii, ci şi a unor exilaţi; între prăzile de război a aşezat pe vârful casei de pe Palatin o coroană navală alături de cea civică, drept însemn al victoriei sale asupra Oceanului. Messalina, soţia sa, a urmat într-o şaretă carul triumfal; era escortat de toţi cei care în acelaşi război dobândiseră însemnele triumfale, dar pe jos şi îmbrăcaţi în togă pretextă, cu excepţia lui M. Crassus Frugi care călărea un cal împodobit cu falere şi având o haină brodată cu ramuri de palmier, deoarece dobândise această onoare pentru a doua oară.

18. S-a preocupat întotdeauna foarte atent de securitatea şi aprovizionarea cu grâne a Romei. Când cartierul Aemiliana a fost mistuit de un incendiu, a petrecut două nopţi în *diribitorium* şi, cum soldaţii şi sclavii nu erau în număr suficient pentru a face faţă calamităţii, a chemat în ajutor prin intermediul magistraţilor plebea din toate cartierele, a aşezat în faţa lui casete cu bani şi i-a îndemnat pe toţi să participe la stingerea incendiului, răsplătindu-i imediat pe fiecare proporţional cu serviciul făcut.

2. Pe de altă parte, în timpul unei grave lipse de grâne din cauza unor serii de recolte slabe a fost reţinut în plin for, de mulţimea care îl copleşea cu înjurături şi bucăţi de pâine, încât abia a putut să evadeze şi să intre în Palatium pe uşa din dos; atunci a imaginat tot felul de măsuri pentru a organiza convoaie de aprovizionare şi pe timp de iarnă. Într-adevăr, le-a propus negustorilor

câştiguri sigure finind cont de pierderile pe care le pot înregistra, dacă se produc furtuni, şi a acordat constructorilor de nave de transport mari avantaje conform condiţiei fiecăruia:

19. Cetăţenii au fost exceptaţi de la legea Papia Poppaea, latinii căpătau dreptul quirital, femeile drepturile acordate mamelor cu patru copii; hotărârile au rămas în vigoare şi în ziua de azi.

20. A realizat construcţii importante şi mai degrabă necesare decât numeroase; principalele au fost: apeductul început de Gaius, de asemenea canalul de scurgere al lacului Fucinus şi portul Ostia; le-a realizat, deşi ştia că al doilea proiect fusese refuzat de Augustus în ciuda cererilor insistente ale marsilor, iar Divinul Iulius îl abandonase pe al treilea, pe care-l plănuise în mai multe rânduri, din cauza dificultăţilor întâmpinate. Izvoarele reci şi abundente ale apei Claudiene, care se numesc Caieruleus, Curtius şi Albudignus, ca şi o derivare a râului Anio, au fost aduse la Roma printr-un apeduct de piatră şi distribuite în mai multe bazine împodobite. 2. A întreprins lucrările la lacul Fucinus nu atât pentru un câştig, ci pentru glorie: o serie de particulari s-au angajat să finanţeze lucrarea, dacă li se pune la dispoziţie terenul secat. Pe o lungime de trei mii de paşi s-a lucrat din greu când tăind muntele, când săpând canale, timp de unsprezece ani, deşi treizeci de mii de oameni au depus eforturi continue. 3. A construit portul Ostia înconjurându-l cu două diguri în arc de cerc de-a dreapta şi de-a stingă; la apă adâncă, la intrare, a ridicat o construcţie pentru a bara calea apelor; pentru a înălţa această construcţie pe baze cât mai solide, mai întâi a fost scufundată corabia cu care fusese transportat imensul obelisc din Egipt; peste ea au fost puşi stâlpi de susţinere peste care a fost aşezat un turn foarte înalt, după modelul farului de la Alexandria, pentru ca focurile nocturne să indice cursul pentru nave. 21. Claudius a fost deseori darnic cu poporul. A dat numeroase spectacole extraordinare, nu numai din cele obişnuite şi în locurile tradiţionale, ci şi unele inventate de

el şi reînnoite din vechime în locuri unde nimeni nu mai dăduse înainte de el. Cu ocazia jocurilor dedicate teatrului lui Pompeius, pe care l-a restaurat după un incendiu, le-a prezidat din tribuna aşezată în mijlocul orchestrei, după ce a înălţat rugăciuni zeilor din templele etajelor superioare, de unde a coborât pe scările de mijloc toţi spectatorii stând jos şi păstrând linişte. 2. A celebrat şi jocuri seculare sub pretextul că Augustus le celebrase prea devreme, înaintea datei normale, deşi el însuşi în istoriile sale afirmă că Augustus a restabilit cursul normal al acestei tradiţii lungă vreme întrerupte, după un calcul foarte precis al anilor. De aceea formula rostită de crainic invitând la jocuri „pe care nimeni nu le-a mai văzut şi nici nu le va mai vedea” a fost luată în râs, deoarece supravieţuiau încă spectatori de la cele precedente, iar câţiva histrioni văzuţi odinioară apăreau din nou. A organizat frecvent jocuri de circ, chiar şi în cartierul Vatican, şi uneori vânători ca un interludiu între două serii de cinci curse. 3. Circul cel mare a fost împodobit cu bariere de marmură şi cu borne aurite; până atunci ele erau din tuf şi lemn; au fost atribuite locuri speciale senatorilor, mai înainte ei stăteau amestecaţi între spectatori; în afară de curse de cvadrige, a oferit jocuri troiene şi un escadron de cavalerie pretoriană, condus de tribuni şi de însuşi prefectul cohortelor pretoriene, a ucis animale africane; pe lângă aceasta călăreţi tesalieni care fugăreau în circ tauri sălbatici, îi oboseau, săreau pe spinarea lor şi îi prăvăleau la pământ apucându-i de coame.

4. A oferit diferite lupte de gladiatori în diferite locuri: una cu ocazia unei aniversări în tabăra pretorienilor fără vânătoare şi fără fast; alta regulată şi completă în incinta pentru alegeri; de asemenea, lupte extraordinare în acelaşi loc timp de câteva zile doar şi pe care le-a numit *sportula*, deoarece a proclamat într-un edict în care anunţa acest spectacol dat pentru prima dată că „invita poporul la o mică cină improvizată şi fără pretenţii”.

5. La niciun alt spectacol nu a fost mai afabil şi mai destins; număra cu voce tare şi pe degete, ridicând în

mâna stângă monedele de aur oferite învingătorilor, şi adesea îi îndemna şi îi ruga pe spectatori să fie veseli, numindu-i fără încetare „stăpâni** şi făcând între timp glume fade şi nesărate; de pildă, când spectatorii îl solicitau pe gladiatorul Palumbus, a promis că „îl va aduce, dacă îl poate apuca”. Iată însă o lecţie salutară dată la momentul potrivit: a acordat bagheta unui conducător de care în aplauzele tuturor, la cererea celor patru fii ai săi: imediat a pus în circulaţie o tabletă în care, semnalând poporului „cât de important este să crească copii, de vreme ce văd cu ochii lor ce protectori influenţi pot fi ei pentru un simplu gladiator”. 6. A reprezentat pe Câmpul lui Marte cucerirea şi prădarea unui oraş, conform realităţii, şi supunerea regjjor Britanniei; a prezidat spectacolul îmbrăcat în mantaua sa de comandant. Mai mult: înainte de a da drumul apelor lacului Fucinus a oferit o luptă navală; dar când luptătorii au strigat „ave, imperator, cei care vor muri te salută”, a răspuns „de vor muri”; la aceste vorbe niciunul nu a mai vrut să lupte sub motivul că le acordase viaţa; a ezitat lungă vreme dacă să nu-i ucidă cu foc şi sabie, dar în cele din urmă a sărit de la locul său, a început să alerge în jurul lacului nu fără o balansare ridicolă a corpului şi prin ameninţări şi îndemnuri i-a convins să se lupte. În acest spectacol s-au ciocnit două flote de câte douăsprezece trireme, una siciliană şi alta din Rhodos, în sunetele unei trompete în care sufla un Triton de argint pe care o maşinărie îl ridicase brusc în mijlocul lacului.

22. În ce priveşte ceremoniile religioase, obiceiurile civile şi militare, de asemenea statutul tuturor ordinelor la Roma şi în alte părţi, Claudius a făcut unele reforme, a repus în vigoare reguli căzute în desuetudine şi a instituit unele noi. N-a mai desemnat pe nimeni în colegiile de preoţi care să nu fi depus jurământ; de fiecare dată când avea loc un cutremur la Roma, se îngrijea ca pretorul urban să anunţe în adunare publică zile de sărbătoare; când o pasăre de rău augur era văzută pe Capitoliu, să fie înălţate rugăciuni propriatorii, ale căror formule el însuşi,

în calitate de mare preot, le dicta poporului de la înălţimea rostrelor, după ce îndepărta mulţimea de lucrători şi de sclavi.

23. Până la el judecăţile aveau loc în lunile de iarnă şi de vară; Claudius le-a generalizat pe tot anul. În chestiunile de fideicomis nu puteau statua decât magistraţii şi numai la Roma, în fiecare an; le-a conferit acest drept permanent şi chiar şi în provincii reprezentanţilor autorităţii. A abrogat un articol al legii Papia Poppaea dat de Tiberius Caesar sub motivul că sexagenarii nu mai erau capabili de procreaţie. 2. A stabilit ca orfanii să primească în mod excepţional tutori din partea consulilor şi ca persoanele cărora magistraţii le interzic şederea în provincii să fie expulzate şi din Roma şi din Italia. El însuşi a inaugurat împotriva unora un nou mod de relegare: le interzicea să depăşească, plecând din Roma, a treia piatră miliară. Când urma să discute o problemă mai importantă în senat se aşeza între consuli sau pe banca tribunilor. Şi-a rezervat dreptul de a acorda concedii, drept pe care îl avusese până atunci senatul.

24. A acordat însemnele consulare şi unor procuratori care primeau două sute de mii de sesterţi anual. Celor care refuzau demnitatea de senator le-o retrăgea şi pe cea de cavaler. Deşi afirmase la începutul domniei că nu va numi senator decât strănepoţi ai unui cetăţean roman, a acordat totuşi laticlava fiului unui libert, e drept cu condiţia de a fi adoptat în prealabil de către un cavaler roman; temându-se cu toate acestea că i se va reproşa faptul, l-a citat pe cenzorul Appius Caecus, întemeietorul familiei sale, care a adus în senat fii de liberţi; el ignora însă că, în vremea lui Appius şi încă lungă vreme după aceea, „libertini” erau numiţi nu sclavii eliberaţi, ci copiii acestora, născuţi oameni liberi. 2. A desărcinat colegiul cvestorilor de misiunea de a pava drumurile, în schimb i-a impus organizarea de lupte de gladiatori şi i-a retras administrarea Ostiei şi a provinciei Gallia, dar i-a redat-o pe cea a tezaurului din templul lui Saturn, care fusese încredinţată pentru un timp scurt

pretorilor în exerciţiu sau, ca în zilele noastre, unor foşti pretori.

3. A acordat însemnele triumfale lui Silanus, logodnicul fiicei sale, care încă nu era adolescent; le-a acordat cu atâta uşurinţă multor persoane mai în vârstă, încât există o scrisoare în numele legiunilor prin care i se cerea să dea legaţilor consulari aceste însemne de îndată ce îşi preiau comandamentul, pentru a nu căuta cu orice preţ motive de război. Lui Aulus Plautius i-a decernat chiar şi ovaţia, i-a ieşit în întâmpinare la revenirea lui la Roma, şi l-a întovărăşit când s-a urcat şi a coborât de pe Capitoliu. Când Gabinius Secundus a înfrânt neamul germanic al cauchilor, i-a permis să utilizeze *cognomen-ul* de Cauchius.

25. A organizat în felul următor cariera militară a membrilor ordinului ecvestru: mai întâi le-a dat comanda unei cohorte, apoi a unei aripi de cavalerie, după aceea funcţia de tribun de legiune; a instituit un serviciu militar şi un gen de armată fictivă, pe care a numit-o „supranumerară”, un titlu care nu implica prezenţa la unităţi. A interzis prin decret soldaţilor să intre în casele senatorilor chiar şi pentru a-i saluta. I-a vândut ca sclavi pe liberţii care se dădeau drept cavaleri romani, i-a readus în sclavie pe cei care manifestau ingratitudine faţă de patronii lor şi i-a avertizat pe avocaţi că el nu va pronunţa sentinţe împotriva propriilor lor liberţi. 2. Cum unii, pentru a nu-i îngriji pe sclavii bolnavi, îi expuneau în insula lui Esculap, a decis ca toţi cei expuşi să devină oameni liberi şi să rămână cu acest statut, chiar dacă se însănătoşesc; a mai hotărât că oricine va prefera să ucidă un sclav decât să-l expună va fi urmărit pentru crimă. A interzis printr-un edict călătorilor să traverseze oraşele Italiei altfel decât pe jos, sau duşi pe un scaun sau într-o lectică. A instalat o cohorta la Puteoli şi la Ostia pentru combaterea incendiilor.

3. A interzis străinilor să utilizeze nume romane, cel puţin nume de familie. Pe cei care uzurpau cetăţenia romană i-a ucis cu securea în câmpul esquilin. A redat

senatului provinciile Ahaia şi Macedonia, pe care Tiberius le trecuse în administraţia sa. Le-a retras licienilor libertatea din pricina permanentelor discordii între ei, dar le-a redat-o rodienilor care se căiau de vechile lor greşeli. În ce-i priveşte pe troieni, în calitatea lor de strămoşi ai neamului roman, i-a scutit pe vecie de impozit, după ce a citit o veche scrisoare a senatului şi poporului roman redactată în greacă şif scrisă regelui Seleucus, în care acestuia i se propune prietenia şi alianţa cu condiţia să-i excepteze de la orice taxă pe troieni, rudele lor. 4. Deoarece iudeii, l-a instigarea lui Chrestos, se răzvrăteau continuu, i-a izgonit din Roma. Le-a permis solilor germanilor să se aşeze în orchestră, impresionat de modestia şi de buna lor credinţă, deoarece, în timp ce ei stăteau împreună cu poporul, i-a văzut pe părţi şi pe armeni stând pe locurile rezervate senatului; se duseseră de la sine la aceste locuri afirmând că ei nu le sunt întru nimic inferiori senatorilor din punctul de vedere al curajului şi al nobleţei. 5. A abolit definitiv în Gallia religia crudă şi barbară a druizilor care în timpul lui Augustus fusese interzisă numai cetăţenilor; în schimb a vrut să transfere la Roma misterele de la Eleusis şi a luat iniţiativa ca templul lui Venus Erycina din Sicilia, distrus de vechime, să fie reconstruit cu bani din tezaurul poporului roman. A încheiat cu regii un tratat în for sacrificând o scroafă şi recitind vechea formulă a feţialilor. Dar, în toate aceste măsuri şi în altele asemănătoare, în cea mai mare parte a acţionat nu din proprie iniţiativă, ci sub influenţa soţiilor sale şi a liberţilor, dovedindu-se în toate împrejurările un instrument al capriciilor acestora.

26. În tinereţe a avut două logodnice: pe Aemilia Lepida, strănepoata lui Augustus, şi pe Livia Medullina, care avea *cognomen-ul* de Camilla, din vechiul neam al dictatorului Camillus. Pe prima a repudiat-o fecioară, deoarece părinţii ei îl ofensaseră pe Augustus, a doua a murit de boală chiar în ziua destinată căsătoriei. 2. S-a căsătorit apoi cu Plautia Urgulanilla, fiica unui bărbat care primise însemnele triumfale, şi, mai târziu, cu Aelia

Paetina, fiica unui consular. A divorţat de amândouă, de Paetina din pricini minore, de Urgulanilla din cauza desfrâului şi a bănuielii de omucidere. După ele s-a căsătorit cu Valeria Messalina, fiica lui Bărbătuş Messala, vărul său. Când a descoperit că aceasta, pe lângă alte nelegiuiri şi comportări scandaloase, se căsătorise cu C. Silius constituind chiar o zestre în faţa martorilor, a ucis-o şi a declarat în faţa pretorienilor că „nu îi reuşeau căsătoriile, astfel încât el va rămâne celibatar şi este de acord, dacă nu îşi respectă promisiunea, să fie străpuns de mâinile lor”. 3. N-a avut însă forţa să nu se gândească foarte curând la altă căsătorie, fie cu Paetina pe care o repudiase mai de mult, fie cu Lollia Paulina, care fusese nevasta lui Caligula. Însă Agrippina, fiica fratelui său Germanicus, prin farmecul ei, prin dreptul de a-l săruta în nenumărate ocazii şi de a-l seduce i-a inspirat atâta dragoste, încât i-a pus în senat pe unii care să propună să fie constrâns să se căsătorească, ca şi cum ar fi în interesul statului, şi să le fie dat şi celorlalţi dreptul la asemenea căsătorii care până atunci erau considerate incestuoase. După numai o singură zi a celebrat nunta; exemplul său nu a fost însă urmat de nimeni, exceptând un libert şi un centurion primipilar, la nunta cărora a asistat personal împreună cu Agrippina.

27. Claudius a avut copii cu toate este trei neveste: cu Urgulanilla pe Drusus şi pe Claudia, cu Paetina pe Antonia, cu Messalina pe Octavia şi un fiu pe care l-a numit mai întâi Germanicus, apoi Britannicus. Drusus a murit sufocat fiind încă un copil, în oraşul Pompei, pe când arunca în joacă o pară în sus şi o prindea în gură; cu puţine zile înainte, Claudius îl logodise cu fiica lui Seianus; cu atât mai mult mă mir de cei care susţin că a fost ucis în mod criminal de către Seianus. Claudia era în realitate fiica libertului său Boter şi, deşi se născuse cu cinci luni înaintea divorţului şi Claudius începuse să o crească, a expus-o şi a aruncat-o goală în faţa uşii mamei ei. 2. Pe Antonia a căsătorit-o cu Cn. Pompeius Magnus, apoi cu Faustus Sulla, tineri foarte nobili, pe Octavia cu Nero, fiul

său adoptiv, logodită mai înainte cu Silanus. Pe Britannicus, care se născuse în a douăzecea zi de când era împărat şi în timp ce îşi exercita al doilea consulat, l-a dus în braţe de mic copil şi l-a recomandat soldaţilor şi poporului la spectacole, ţinându-l pe genunchi, şi se asocia aclamaţiilor de bun augur ale mulţimii. Dintre ginerii săi l-a adoptat pe Nero; pe Pompeius şi pe Silanus nu numai că i-a renegat, dar i-a şi ucis.

28. Dintre liberţi l-a admirat cel mai mult pe eunucul Posides, căruia i-a acordat în timpul triumfului britanic în faţa militarilor o lance de onoare; nu mai puţin l-a preţuit pe Felix pe care l-a numit comandant de cohorte şi de aripi de cavalerie, apoi l-a pus în fruntea provinciei Iudea, şi care a fost căsătorit cu trei regine: în aceeaşi măsură şi pe Harpocras căruia i-a atribuit dreptul de a fi purtat în Roma în lectică şi de a da spectacole în mod public; mai mult l-a preţuit pe Polybius, arhivarul său, care adesea umbla între cei doi consuli; dar în primul rând i-a admirat pe Narcissus, secretarul său cu corespondenţa, şi pe Pallas, secretarul însărcinat cu chestiunile financiare; a acceptat cu mare plăcere ca aceştia să primească printr-o hotărâre a senatului nu numai răsplăţi imense, ci şi să fie onoraţi cu însemnele de cveston şi de pretori; i-a lăsat să adune prin furt asemene avere, încât într-o zi, când se plângea de sărăcia casei lui de bani, i s-a replicat în chip normal că „ar avea belşug de bani, dacă ar fi luat ca asociat de către cei doi liberţi ai săi”. 29. Supus, cum am spus, soţiilor şi liberţilor, s-a comportat nu ca un principe, ci ca un servitor; conform interesului fiecăruia dintre ei, a simpatiei sau chiar a capriciului lor distribuia onoruri, armate, graţieri, suplicii şi deseori era în necunoştinţă de cauză şi ignar. Spre a nu enumera în detaliu lucruri fără importanţă, donaţii retrase, sentinţe anulate, scrisori de numire în funcţii scrise în numele său şi chiar modificate vizibil, voi aminti numai următoarele: i-a ucis fără să le dea posibilitatea să se apere pe Appius Silanus, cuserul său, pe cele două Iulii, fiica lui Drusus şi fiica lui Germanicus, în baza unor acuzaţii vagi; de asemenea pe Cn. Pompeius,

bărbatul fiicei sale mai mari, şi pe şti anus, logodnicul celei mai mici. 2. Pompeius a fost străpuns în braţele unui adolescent pe care-l iubea, iar Silanus a fost obligat să demisioneze din funcţia de pretor a patra zi înainte de kalendele lui ianuarie şi să se sinucidă la începutul anului, chiar în ziua căsătoriei lui Claudius cu Agrippina. A condamnat atât de uşor treizeci şi cinci de senatori şi mai mult de trei sute de cavaleri, încât, când un centurion l-a anunţat, după uciderea unui bărbat consular, că i-au fost executate ordinele, a negat că a dat vreun ordin; cu toate acestea, a aprobat faptul când liberţii i-au spus că soldaţii şi-au făcut datoria, luând iniţiativa răzbunării împăratului lor. 3. Dar ce depăşeşte orice imaginaţie este faptul că el însuşi a iscălit contractul pentru căsătoria Messalinei cu Silius: i s-a spus că ei simulau căsătoria pentru a îndepărta un pericol, de care era el însuşi ameninţat după unele prevestiri, şi a-l transfera asupra altuia.

30. Persoana lui nu era lipsită de prestigiu şi demnitate, fie când stătea în picioare, fie când, şi atunci mai ales, stătea culcat; căci avea un corp înalt, nu slab, o figură frumoasă, păr alb frumos, un gât bine făcut; când mergea însă, slăbiciunea încheieturilor îl făcea să şchioapete şi când vorbea, fie în glumă, fie serios, multe lucruri îl făceau ridicol: un râs dezagreabil, o furie mai hidoasă din pricina spumei care-i ieşea pe gură şi îi umezea nările, pe deasupra o voce bâlbâită şi un permanent tremur al capului care se amplifica la cel mai mic gest.

31. Sănătatea, odinioară foarte precară, i-a revenit după ce a devenit principe, cu excepţia crampelor stomacale care, după spusele lui, îi inspirau ideea sinuciderii.

32. Oferea permanent ospeţe mari în spaţii deschise, unde reunea adesea şase sute de invitaţi. Aorganizat unul şi pe canalul de scurgere al lacului Fucinus şi era gata să se înece, căci apele izbucnind cu putere s-au revărsat. îi admitea la orice ospăţ şi pe copiii săi împreună cu copii, băieţi şi fete nobile, care, conform vechiului obicei, îşi luau

ospăţul stând la picioarele patului. Un invitat, bănuit a fi furat o cupă de aur, a fost poftit şi a doua zi şi a fost servit într-o cupă de argilă. Se zice chiar că s-a gândit să dea un edict prin care se permitea să se tragă vânturi şi să se râgâie la masă, deoarece aflase că cineva murise, abţinându-se de ruşine.

33. Întotdeauna foarte mare amator de mâncare şi de vin, indiferent de timp şi de loc; într-o zi, când judeca în forul lui Augustus, a fost izbit de mirosul de mâncare pregătită în templul lui Marte din vecinătate pentru salieni: a părăsit brusc tribunalul, s-a dus la preoţi şi a luat masa cu ei. N-a plecat niciodată din sufragerie decât îmbuibat de mâncare şi de vin în asemenea măsură, încât, adormind pe spate imediat după aceea, i se introducea o pană în gura deschisă pentru a-i degaja stomacul. 2. Avea un somn scurt (foarte adesea se scula înainte de miezul nopţii), dar în timpul zilei, uneori în timpul proceselor, adormea, iar avocaţii îl trezeau cu greu ridicând intenţionat vocea. Avea pentru femei o pasiune fără margini, dar n-a avut nicio relaţie cu bărbaţi. A jucat cu mare plăcere zaruri, despre care joc a publicat şi o carte; juca chiar şi în timpul deplasărilor, iar carul său şi tabla de joc erau astfel adaptate, încât să nu fie perturbat jocul.

34. A avut un caracter crud şi sangvinar care s-a trădat atât în chestiuni de mică, cât şi de mare importanţă. Executa imediat şi pretindea torturarea şi pedepsirea în faţa sa a celor anchetaţi pentru paricid. Odată, când a dorit să privească un supliciu executat după vechiul obicei la Tibur şi cum călăul nu se descurca, condamnaţii fiind deja legaţi, a chemat un alt călău de la Roma şi a aşteptat până seara să vină. În toate spectacolele de gladiatori date fie de el, fie de altul, poruncea să fie ucişi şi cei care cădeau din întâmplare, mai ales gladiatorii înarmaţi cu trident şi cu plasă, pentru a le vedea faţa când mureau. 2. Când doi gladiatori s-au ucis prin lovituri reciproce a poruncit pe dată ca din cele două arme ale lor să i se fabrice cuţitaşe pentru uzul său. Se delecta până într-atâta la luptele cu animale sălbatice şi la cele de la amiază, încât

cobora dis-de-dimineaţă la spectacol şi rămânea pe locul său la prânz, când poporal se ducea la masă; în afară de gladiatorii profesionişti îi obliga brusc pentru motive futile şi pe alţii să lupte, chiar şi pe lucrători şi servitori, dacă un dispozitiv automat, o trapă sau un mecanism de acest fel nu funcţiona. L-a pus să coboare în arenă şi pe unul din nomenclatorii săi, aşa cum era îmbrăcat în togă.

35. Claudius era foarte timid şi neîncrezător. În primele zile ale imperiului său, deşi, cum am spus, afecta o afabilitate de simplu cetăţean, n-a îndrăznit să meargă la banchete fără o escortă de lăncieri şi fără să fie servit de soldaţi; nu vizita bolnavi mai înainte ca să fie inspectată camera acestora, pernele înţepate şi cuverturile scuturate. În restul timpului principatului său întotdeauna i-a percheziţionat cu mare atenţie pe cei care veneau să-l salute, fără să excepteze pe nimeni. 2. Abia după lungă vreme şi cu mare greutate a acceptat să fie exceptate femeile, copiii îmbrăcaţi în togă pretextă şi fetele şi a încetat să le ia sclavilor sau scribilor, care-i întovărăşeau pe vizitatori, cutiile pentru penele de scris şi condeiele. Când Camillus pregătea rebeliunea civilă, i-a scris lui Claudius, convins că poate fi înspăimântat fără să recurgă la război, o scrisoare injurioasă şi ameninţătoare, cerându-i să se retragă de la putere şi să se dedice vieţii particulare; Claudius a ezitat şi i-a reunit pe fruntaşii Romei întrebându-i dacă nu trebuie să se supună.

36. Unele comploturi fiindu-i denunţate întâmplător, s-a speriat atât de tare, încât a vrut să renunţe la imperiu. Când a fost arestat un individ care se afla în preajma lui la un sacrificiu, cum am pomenit mai înainte, a convocat în mare grabă printr-un crainic senatul; vărsând lacrimi şi vociferând s-a plâns de situaţia lui care nu-i oferea securitate nicăieri şi lungă vreme s-a abţinut să mai apară în public. A sacrificat-o pe Messalina, în ciuda pasiunii pe care a făcut-o pentru ea, nu atât din indignare faţă de jignirea adusă, ci de teama pericolului, deoarece credea că imperiul va reveni amantului ei Silius; în aceste împrejurări, cuprins de panică într-un mod ruşinos, s-a

refugiat în tabăra pretorienilor şi pe tot cursul drumului n-a făcut altceva decât să întrebe „dacă mai este împărat”. 37. Orice bănuială, orice acuzator, oricât de neînsemnat, i-au produs îngrijorări mari şi l-au împins să se apere şi să se răzbune. Un client al unui avocat, luându-l deoparte în cursul unei audienţe publice, a afirmat că l-a văzut în vis asasinat de cineva; apoi ceva mai târziu, ca şi cum l-ar fi recunoscut pe asasin, l-a arătat pe adversarul său care îi întindea o reclamaţie; pe dată acesta a fost târât la supliciu, ca şi cum ar fi fost prins asupra faptului. 2. Se zice că în acelaşi mod a fost ucis şi Appius Silanus; Messalina şi Narcissus au complotat să-l piardă; şi-au împărţit rolurile: Narcissus a năvălit în zori speriat în dormitorul lui Claudius afirmând că în vis l-a văzut asasinat de către Appius, iar Messalina simulând mirarea a povestit că a avut aceeaşi viziune câteva nopţi la rând; scurtă vreme mai târziu s-a anunţat, cum se stabilise, că Appius soseşte pe neaşteptate (în ajun i se recomandase să se prezinte în acest moment); atunci Claudius, convins că visul urmează să se împlinească în acel moment, a dat ordin să fie ucis. N-a ezitat a doua zi să povestească în senat faptele şi să-i aducă mulţumiri libertului, fiindcă veghea pentru salvarea sa şi în timpul somnului.

38. Conştient de faptul că avea un temperament irascibil şi furios, s-a scuzat într-un edict în care, distingând între cele două, a promis că „impulsivitatea lui va fi scurtă şi inofensivă, iar furia niciodată nedreaptă”. Le-a reproşat locuitorilor Ostiei că, atunci când urca Tibrul, n-au trimis bărci în întâmpinarea lui; s-a înfuriat atât de tare împotriva lor, încât le-a scris că l-au degradat; pe neaşteptate însă, fără ca ei să-i fi cerut scuze, le-a acordat iertarea. 2. Pe unii care-l abordau în public la un moment mai puţin potrivit i-a respins cu mâna lui. De asemenea a alungat un grefier al cvestorului şi un fost pretor, membru al senatului, fără să-i asculte şi nevinovaţi, pentru motivul că primul a pledat împotriva lui cu mai mare vehemenţă cât a fost persoană particulară, iar al doilea pentru că, fiind edil, i-a pedepsit pe nişte fermieri de

pe domeniile lui, deoarece vânduseră poame coapte împotriva regulilor şi l-a bătut cu vergile pe propriul intendent, fiindcă intervenise în favoarea lor. Din acelaşi motiv le-a retras edililor dreptul de control al cârciumilor.

3. N-a trecut sub tăcere nici prostia lui şi a declarat în câteva mici discursuri că a simulat-o intenţionat în vremea lui Gaius, întrucât nu avea altă posibilitate de a se salva şi de a ajunge în poziţia pe care o râvnea; n-a convins însă pe nimeni şi, puţină vreme mai târziu, a apărut o carte intitulată *Revenirea proştilor* în care se demonstra că nimeni nu poate simula prostia.

39. Oamenii s-au mixat între altele de lipsa lui de memorie şi de inconştienţa lui său, pentru a utiliza termeni greceşti, de „meteoria” (zăpăceala) şi „ablepsia” (orbirea) lui. După uciderea Messalinei, ceva mai târziu pe când era la masă, a întrebat: „de ce nu vine împărăteasa?” Pe mulţi dintre cei pe care îi condamnase la moarte îi chema a doua zi, fie pentru un consiliu, fie pentru jocul de zaruri şi, ca şi cum ar fi fost în întârziere, trimitea mesageri să-i certe că sunt prea somnoroşi. 2. Când pregătea căsătoria cu Agrippina împotriva normelor divine, repeta întruna în discursuri că este „fiica şi copila lui, născută şi educată la sânul său”. Iar când era pe punctul să-l adopte pe Nero, ca şi cum nu era dezaprobat suficient pentru faptul că îşi adopta fiul vitreg, deşi avea un fiu adult, semnala de fiecare dată că „nimeni n-a intrat prin adopţiune în familia Claudia”.

40. A dovedit adesea atâta neglijenţă în discuţii şi conduită, încât dădea impresia că nu ştie sau că nu realizează cine este, cu cine vorbeşte sau în ce moment şi loc se produce discuţia. Într-o zi, când era vorba de măcelari şi de negustori de vin, a exclamat în senat: „vă întreb, cine poate trăi fără o bucăţică?”, şi a descris abundenţa vechilor taverne de unde odinioară obişnuia el însuşi să se aprovizioneze cu vin. 2. Şi-a justificat recomandarea la cvestură a unui candidat spunând că tatăl acestuia i-a dat apă rece la momentul potrivit când era bolnav. Când o martoră a fost introdusă în senat, a spus:

„aceasta a fost liberta şi camerista mamei mele şi m-a considerat întotdeauna patronul ei; am spus acestea, deoarece şi acum există în casa mea oameni care nu mă consideră patron”. 3. După ce locuitorii Ostiei i-au făcut o cerere în faţa tribunalului în numele oraşului, s-a înfuriat şi a exclamat: „nu am niciun motiv să vă oblig; dar dacă există vreun om liber, eu sunt acela”. Avea formule pe care le repeta la orice oră şi moment, de pildă: „Ce? Ţi se pare că sunt un Telegenius?”; şi „Bâlbâiţi-vă, dar nu mă atingeţi!”, şi multe altele de acest fel nepotrivite şi unui particular, cu atât mai mult unui principe care, departe de a fi lipsit de elocinţă şi de cultură, se concentrase cu tenacitate asupra studiilor liberale.

41. În adolescenţă, la îndemnul lui Titus Livius şi cu ajutorul lui Sulpicius Flavus, a început să scrie o carte de istorie. Dar când pentru prima dată a încercat o lectură publică în faţa unui auditoriu numeros, cu greu a reuşit să citească până la capăt, pierzându-şi adesea prezenţa de spirit. Într-adevăr, la începutul lecturii s-au rupt mai multe bănci din cauza greutăţii, ceea ce a provocat râsul pe care, chiar când tumultul s-a stins, n-a putut să-l stăpânească; ba chiar, amintind el însuşi din timp în timp incidentul, a stârnit hohote de râs. 2. În timpul cât a fost principe a scris foarte multe opere şi adesea le dădea unui lector să le citească în public. Începuse să scrie o istorie despre evenimentele petrecute după omorârea dictatorului Caesar, dar a abandonat-o şi a trecut la evenimentele care au urmat păcii civile, deoarece, mustrat adesea de mama şi bunica sa, a înţeles că nu poate relata în mod liber şi real evenimentele anterioare. A lăsat două volume ale primei istorii şi patruzeci şi unu ale celeilalte. A compus în opt volume autobiografia sa, opere mai degrabă lipsite de spirit decât de eleganţă; de asemenea, a publicat o lucrare intitulată *A pararea lui Cicero împotriva cărţilor lui Asinius Gallus*, destul de erudită. A adăugat trei litere noi alfabetului pe care le socotea indispensabile în cel mai înalt grad; publicase încă de pe vremea când era particular un volum asupra acestei chestiuni, iar ca principe nu i-a

fost greu să le impună. Se pot vedea aceste litere în jurnalul poporului şi pe inscripţiile de pe monumente.

42. Cu tot atâta pasiune a studiat greaca mărturisindu-şi cu orice ocazie dragostea faţă de eleganţa acestei limbi. I-a spus unui străin barbar care diserta în greacă şi latină: „deoarece vorbeşti în cele două limbi ale noastre”; recomandând provincia Ahaia senatorilor a declarat că „provincia îi este atât de dragă din pricina comunităţii culturale”; adesea în senat le răspundea solilor greci printr-un discurs complet rostit în limba lor. De multe ori chiar şi la tribunalul său cita versuri homerice. Ori de câte ori se răzbuna pe un duşman sau pe un conspirator, îi răspundea aproape invariabil tribunului care, conform regulei, îi cerea parola:

ca să te poţi apăra, dac-ai fi încolţit înainte

(Homer, *Iliada*, 24, 369).

2. În fine, a scris două istorii în greacă, cea a etruscilor în douăzeci de cărţi şi cea a cartaginezilor în opt. Din acest motiv s-a adăugat vechiului Musaion de la Alexandria încă unul nou care-i purta numele şi s-a hotărât că în fiecare an în zile stabilite va fi citită într-o sală istoria etruscilor, în alta cea a cartaginezilor, fiecare carte de către un alt recitator.

43. Înainte de moarte Claudius a dat semne evidente că regreta căsătoria cu Agrippina şi adoptarea lui Nero; astfel, auzindu-i pe liberţi lăudând şi amintind o anchetă în cursul căreia în ajun o femeie fusese condamnată pentru adulter, a exclamat: „destinul vrea ca toate nevestele mele să fie impudice, dar să se bucure de impunitate”; şi, întâlnindu-l o clipă mai târziu pe Britannicus, l-a îmbrăţişat tare şi i-a spus să crească, iar el Claudius îi va da seamă de toate actele sale; şi a continuat în greacă: „cel care te-a rănit, te va şi vindeca”; când a hotărât să-i acorde toga virilă, deşi era încă prea tânăr, dar talia îi permitea, a adăugat: „o fac pentru ca poporul roman să aibă un adevărat Caesar”.

44. Puţin după aceea şi-a scris testamentul şi l-a dat la semnat tuturor magistraţilor. Dar mai înainte să poată

face alţi paşi, a intervenit Agrippina pe care o hărţuiau conştiinţa crimelor şi nu mai puţin delatorii.

2. Există părerea că a murit otrăvit; când însă şi cine i-a dat otrava, nu se ştie: unii cred că i-a dat-o, atunci când cina cu preoţii în citadelă, eunucul Halotus, degustătorul său; alţii, că Agrippina la o masă acasă i-a oferit mănătărci otrăvite, fel de mâncare pe care-l preţuia foarte mult. Acelaşi dezacord domneşte şi în legătură cu urmările otrăvirii. 3. Mulţi spun că imediat după ce a înghiţit otrava, a amuţit şi că a fost chinuit de dureri toată noaptea şi a murit aproape de zori. Unii, că la început a aţipit, iar apoi stomacul prea încărcat a aruncat tot ce conţinea; atunci i s-a dat din nou otravă, fie în terci, deoarece trebuia să se refacă cu hrană din cauza epuizării, fie i s-a pus într-o spălătură făcută sub pretextul că trebuia degajat în acest fel stomacul.

45. Moartea i-a fost ţinută secret până când s-au organizat toate chestiunile referitoare la succesiune. Astfel s-au început rugăciuni publice, ca şi cum era încă bolnav, au fost aduşi actori comici, ca şi cum i-ar fi cerut el ca să-l distreze. A murit a treia zi înainte de idele lui octombrie, în timpul consulatului lui Asinius Marcellus şi al lui Acilius Aviola, la şaizeci şi patru de ani, în al patrusprezecelea an de domnie; i-au fost organizate funeralii cu pompă imperială şi a fost ridicat în rândul zeilor; Nero a renunţat la acest cult şi l-a abolit, dar a fost apoi restabilit de Vespasianus. 46. Cele mai importante prevestiri ale morţii au fost următoarele: apariţia unei comete, căderea trăsnetului pe mormântul tatălui său Drusus şi moartea în anul respectiv a majorităţii magistraţilor din toate ordinele. Dar nici el nu pare a fi. ignorat sau ascuns faptul că a ajuns la capătul vieţii; iată câteva dovezi: când a desemnat consulii, n-a desemnat pe nimeni pentru lunile consecutive morţii; ultima oară când a participat la senat, i-a îndemnat patetic pe fiii săi să fie în concordie şi a recomandat senatorilor să aibă grijă de tinereţea lor, în fine, la ultima anchetă de pe tribunal a spus de două ori, deşi cei care îl ascultau au respins presimţirea, că „a ajuns

la sfârşitul vieţii de muritor”.

CARTEA A ŞASEA

NERO

1. Din neamul Domiţiilor s-au ilustrat două familii, a Calvinilor şi a Ahenobarbilor. Ahenobarbii pretind că L. Domitius este strămoşul lor şi că îi datorează şi *cognomen*-ul; conform tradiţiei, pe când se întorcea într-o zi de la ţară, doi tineri, fraţi gemeni, de o frumuseţe extraordinară, i-au poruncit să anunţe senatului şi poporului o victorie care era incertă; şi, pentru a-l convinge de natura lor divină, i-au mângâiat obrajii, încât barba neagră a căpătat o culoare roşiatică, similară bronzului. Acest semn s-a transmis urmaşilor, care majoritatea a avut barba roşiatică. 2. Deşi au dobândit şapte consulate, două triumfuri şi cenzuri şi au fost ridicaţi la rangul de patricieni, şi-au păstrat toţi acelaşi *cognomen*. Au utilizat numai *praenomina* de Gnaeus şi Lucius; o caracteristică demnă de semnalat este următoarea: uneori cele două *praenomina* erau purtate succesiv de trei dintre ei, alteori alternativ unul sau celălalt. Într-adevăr, aflăm că primul, al doilea şi al treilea Ahenobarbus au avut *praenomen*-ul Lucius, următorii trei unul după altul Gnaeus, ceilalţi în mod alternativ când Lucius, când Gnaeus. Cred că se cuvine să fie cunoscuţi mai mulţi membri ai acestei familii, pentru a putea înţelege cât de mult a degenerat Nero de la virtuţile strămoşilor, în schimb că viciile fiecăruia dintre ei i-au fost transmise, ca să zic aşa, pe cale ereditară. 2. Spre a mă referi la o perioadă mai veche, voi menţiona că tatăl străbunicului lui Nero, Cn. Domitius, în calitate de tribun, iritat de faptul că preoţii au cooptat pe altcineva decât pe sine în locul tatălui său, a transferat de la diferite colegii către popor dreptul de a alege preoţii; în timpul consulatului său, învingându-i pe allobrogi şi pe arvemi, a parcurs provincia pe un elefant urmat ca în ceremonia triumfului de mulţimea de soldaţi.

2. Despre el a spus oratorul Licinius Crassus că „nu-i de mirare că are barba de bronz, el care are o gură de fier şi o inimă de plumb”. Fiul acestuia, în calitate de pretor, l-a

citat pe Iulius Caesar în faţa senatului la ieşirea din consulat, pe care considera că l-a exercitat împotriva auspiciilor şi a legilor; apoi, în calitate de consul, a încercat să-i retragă comanda armatei din Gallia şi, desemnat succesor de către facţiunea sa, a fost luat prizonier la începutul războiului civil la Corfinium. 3. Eliberat, s-a dus la Massilia unde prin prezenţa sa i-a încurajat pe locuitorii oraşului epuizat de asediu; i-a părăsit pe neaşteptate şi a murit pe câmpul de luptă de la Pharsalus; bărbat fără caracter şi cu o fire crudă, şi-a dorit moartea într-o situaţie disperată, dar s-a speriat atât de tare, încât, cuprins de regrete, a vomitat otrava luată şi l-a eliberat din sclavie pe medic, deoarece din spirit de prevedere acesta îi atenuase cu bună ştiinţă efectele otrăvii. În altă ordine de idei, când Cn. Pompeius delibera despre cei rămaşi neutri între cele două facţiuni, el singur a opinat că trebuie socotiţi în rândul inamicilor.

3. A avut un fiu care, fără îndoială, trebuie preferat de departe tuturor membrilor familiei. Condamnat în baza legii Pedia între complicii asasinării lui Caesar, deşi era nevinovat, s-a dus la Cassius şi Brutus de care îl lega o strânsă înrudire; după moartea lor a reţinut la sine flota care-i fusese încredinţată, ba chiar a mărit-o şi a predat-o din proprie iniţiativă lui Marcus Antonius numai după înfrângerea definitivă peste tot a partidei sale, ceea ce a constituit un merit incontestabil. 2. A fost singurul dintre toţi cei condamnaţi în virtutea aceleiaşi legi, care a revenit în patrie şi a ocupat cele mai importante funcţii; ceva mai târziu, odată cu reizbucnirea războaielor civile, a devenit legatul lui Antonius şi i-a fost acordată comanda supremă de către cei care se ruşinau de Cleopatra; n-a îndrăznit nici să accepte, nici să refuze oferta cu curaj din pricina unei boli subite; a trecut la Augustus şi a murit după câteva zile, nu fără să fi fost bănuit de o infamie: Antonius pretindea că fugise din dragoste faţă de amanta sa Servilia Nais.

4. Fiul său Domitius, pe care Augustus l-a desemnat executorul său testamentar, s-a ilustrat în tinereţe atât ca

un bun conducător de car, pe cât s-a ilustrat apoi primind însemnele triumfale în războiul germanic. Era însă arogant, risipitor, crud: fiind edil, l-a obligat pe cenzorul L. Plancus să se dea la o parte din faţa lui; devenit pretor şi consul, a adus pe scenă ca actori de mimi cavaleri romani şi matroane. A organizat vânători în circ şi în toate cartierele Romei şi chiar o luptă de gladiatori, dar atât de crudă, încât Augustus a fost obligat, după ce încercase zadarnic în particular să-l avertizeze, să pună ordine printr-un edict.

5. Din căsătoria lui cu Antonia Maior s-a născut tatăl lui Nero, un om detestabil din toate punctele de vedere: astfel, întovărăşindu-l pe tânărul C. Caesar în Orient şi-a ucis libertul, deoarece acesta nu a vrut să bea atâta cât i s-a poruncit; din acest motiv a fost eliminat din grupul de prieteni ai lui Gaius; cu toate acestea, nu a trăit mai modest; dimpotrivă, într-un sat de pe Via Appia, punându-şi brusc caii să galopeze, a strivit cu intenţie pe un copil şi în plin for la Roma i-a scos un ochi unui cavaler roman, care-l certa fără să se jeneze. 2. Era de o asemenea rea credinţă, încât refuza să plătească nu numai bancherilor obiectele cumpărate la licitaţie, ci şi, ca pretor, recompensele pentru victoriile obţinute de conducătorii de care; stigmatizat din acest motiv de o glumă a surorii sale, la plângerile conducătorilor de facţiuni a stabilit că de aici înainte premiile trebuie plătite pe loc. Acuzat de lezmajestate, de adulter şi de relaţii incestuoase cu sora sa Lepida puţin timp înainte de moartea lui Tiberius, a scăpat datorită schimbării principelui şi a murit de hidropsie la

Pyrgae, lăsând în urmă un fiu, Nero, pe care l-a avut cu Agrippina, fiica lui Germanicus.

6. Nero s-a născut la Antium nouă luni după moartea lui Tiberius, optsprezece zile înainte de kalendele lui ianuarie, chiar în zorii zilei, astfel încât a fost atins de razele soarelui aproape mai înainte ca să fie atins pământul. În baza horoscopului său diferiţi oameni au pronosticat imediat o mulţime de lucruri înfiorătoare; au fost considerate o premoniţie şi cuvintele rostite de

Domitius celor care-l felicitau pentru naşterea copilului, anume că „din el şi din Agrippina nu se poate naşte decât ceva detestabil şi funest pentru stat”. 2. Destinul său nefast a fost anunţat clar şi în ziua purificării; căci C. Caesar, la rugămintea surorii sale să-i dea un nume copilului, văzându-l pe unchiul său Claudius, care mai târziu, fiind principe, l-a adoptat pe Nero, a spus: „Îi dau numele lui”; dar el n-a dat numele în serios, ci în glumă, iar Agrippina l-a dispreţuit, deoarece atunci Claudius era în bătaia de joc a curţii.

3. Nero şi-a pierdut tatăl când avea trei ani; a moştenit a treia parte din bunuri, dar nici aceasta integral, deoarece comoştenitorul său Gaius a pus mâna pe tot. Ba chiar, mama lui fiind exilată, a rămas fără resurse şi a fost crescut de mătuşa Lepida sub supravegherea a doi pedagogi, un dansator şi un frizer. Când Claudius a dobândit imperiul, nu numai că a recuperat toate bunurile paterne, ci a şi devenit bogat, moştenindu-l pe tatăl său vitreg, Crispus Passienus. 4. Apoi influenţa şi puterea mamei sale, rechemată din exil, l-au înălţat atât de mult, încât s-a răspândit zvonul că Messalina, soţia lui Claudius, l-a considerat un rival pentru Britannicus şi i-ar fi trimis asasini să-l stranguleze în timp ce-şi făcea siesta. Legenda mai spune că asasinii au fugit înspăimântaţi de un balaur care s-a ridicat de pe pernă. Ceea ce a condus la naşterea acestei legende este că s-au descoperit resturile unui şarpe pe perna lui; cu toate acestea, din voinţa mamei aceste resturi au fost închise într-o brăţară de aur pe care

Nero a purtat-o lungă vreme la mâna dreaptă; a aruncat-o când amintirea mamei i-a devenit o povară şi a căutat-o din nou, dar în zadar, când s-a aflat la sfârşit în situaţie disperată.

7. La o vârstă încă fragedă, în plină copilărie, a participat cu stăpânire de sine şi succes la jocurile troiene cu ocazia reprezentărilor de la circ. La vârsta de unsprezece ani a fost adoptat de Claudius şi a primit ca profesor pe Annaeus Seneca, pe atunci deja senator. Se spune că în noaptea următoare Seneca a visat că îl avea ca

elev pe Gaius Caesar (Caligula) şi Nero în scurtă vreme a confirmat visul trădându-şi la primele încercări natura lui crudă. Astfel, cum fratele său Britannicus l-a salutat din obişnuinţă tot cu numele de Ahenobarbus după adopţiune, Nero s-a străduit să-l convingă pe Claudius că Britannicus nu este fiul lui. Când mătuşa sa Lepida a fost pusă sub acuzare, a depus mărturie gravă împotriva ei, pentru a fi pe placul mamei sale care voia să o distrugă.

2. Cu ocazia debutului său în for a oferit poporului daruri, soldaţilor un donativ şi, trecând în revistă pretorienii, le-a prezentat scutul cu mâna lui; apoi i-a adus mulţumiri tatălui în senat. A pledat în faţa lui Claudius, care era consul, în favoarea locuitorilor din Bononia în latineşte, în favoarea celor din Rhodos şi Troia în greceşte. Şi-a făcut debutul ca judecător în calitate de prefect al Romei cu ocazia sărbătorilor latine, iar avocaţii cei mai celebri s-au întrecut între ei să-i prezinte nu cazuri curente şi rezolvabile repede, cum este obiceiul, ci o mulţime de cazuri de mare importanţă, în ciuda interdicţiei lui Claudius. Nu mult după aceea s-a căsătorit cu Octavia şi a organizat în sănătatea lui Claudius jocuri de circ şi o vânătoare.

8. Avea şaptesprezece ani când a fost divulgată moartea lui Claudius; s-a dus la soldaţii de gardă între ora a şasea şi a şaptea, deoarece din cauza vremii proaste din toată ziua niciun alt moment n-a părut mai potrivit pentru consultarea auspiciilor; a fost salutat cu titlul de imperator pe treptele Palatium-ului şi dus în lectică până în tabăra pretorienilor, apoi, după o scurtă cuvântare, la senat, de unde a plecat doar seara, acceptând toate onorurile nemăsurate cu care era copleşit, cu excepţia titlului de părinte al patriei, refuzat din cauza vârstei.

9. A început prin a-şi dovedi cu ostentaţie pietatea filială: i-a organizat funeralii extraordinare lui Claudius, i-a rostit elogiul funebru şi l-a trecut în rândul zeilor. A acordat onorurile cele mai maxi memoriei tatălui său Domitius. I-a dat mână liberă mamei sale pentru toate chestiunile particulare şi de stat. Chiar în prima zi a

imperiului a dat ca parolă tribunului de pază „cea mai bună marnă” şi adesea se plimba împreună cu ea în lectica ei. A stabilit la Antium o colonie a veteranilor pretorieni cărora le-a adăugat pe cei mai bogaţi dintre primipilari, care şi-au schimbat domiciliul; la Antium a construit cu mare cheltuială un port.

10. Ca să-şi dovedească bunele intenţii a declarat că va guverna în baza principiilor lui Augustus şi n-a lăsat să-i scape nicio ocazie în care să nu-şi arate generozitatea, clemenţa, amabilitatea. A abolit sau a diminuat impozitele prea împovărătoare. A redus la un sfert recompensele acordate celor care denunţau infracţiunile faţă de prevederile legii Papia. A distribuit poporului patru sute de sesterţi de cap de om, a decis ca fiecare senator nobil, dar ruinat, să primească un salariu anual care se ridica pentru unii la cinci sute de mii de sesterţi şi, de asemenea, cohortelor pretoriene le-a promis distribuirea gratuită de griu pe lună. 2. Când a fost rugat, conform obiceiului, să semneze o condamnare la moarte, a spus: „ce-aş mai vrea să nu ştiu să scriu”. Adesea saluta din memorie oamenii din toate ordinele pe numele lor. Când senatul îi aducea mulţumiri, răspundea: „aşteptaţi să merit”. La exerciţiile sale militare a fost admisă şi plebea şi adesea a declamat în public; a recitat poezii nu numai acasă, ci şi la teatru; publicul a fost atât de bucuros, încât, după o asemenea recitare, a fost decretată o rugăciune publică şi s-a hotărât că versurile respective să fie gravate cu litere de aur şi dedicate lui Jupiter Capitolianul.

11. A organizat un număr foarte mare de spectacole de genuri diferite: jocurile tineretului, de circ, reprezentaţii teatrale, lupte de gladiatori. Pentru jocurile tineretului a admis, ca actori, şi bătrâni consulari şi matroane în vârstă. Pentru jocurile de circ a rezervat cavalerilor locuri distincte şi a adus în arenă chiar şi o cvadrigă trasă de cămile. 2. La jocurile organizate „pentru eternitatea imperiului”, pe care, din acest motiv, a vrut să le numească „jocurile cele mai mari”, multe persoane aparţinând celor două ordine şi sexe au jucat roluri

diferite: un cavaler foarte cunoscut aşezat deasupra unui elefant a coborât pe o coardă; a fost reprezentată comedia lui Afranius *Incendiul* şi s-a permis actorilor să prade şi să păstreze pentru ei mobilele din casele incendiate; zilnic au fost făcute cu dărnicie poporului cadouri de tot felul: o mie de păsări de toate felurile, diferite merinde, bonuri pentru gnu, haine, aur, argint, pietre preţioase, tablouri, sclavi, animale domestice, vite de povară, în ultimul rând corăbii, locuinţe şi ogoare.

12. Nero a privit aceste spectacole de pe înălţimea avanscenei. În timpul spectacolului de gladiatori pe care l-a oferit în regiunea Câmpului lui Marte într-un amfiteatru de lemn construit în mai puţin de un an, n-a permis să fie ucis nimeni, nici măcar dintre cei condamnaţi. Între luptători figurau patru sute de senatori şi. şase sute de cavaleri romani; unii dintre aceştia se bucurau de o avere şi o reputaţie intacte; celor două ordine le aparţineau şi vânătorii de fiare şi diverşi îngrijitori ai arenei. Nero a organizat şi o bătălie navală în care monştri marini înotau în apă de mare; de asemenea, nişte efebi au dansat dansuri pyrrhice; toţi aceştia au obţinut, după ce au dansat, actul de cetăţenie romană. 2. În intervalul dintre dansurile pyrrhice un taur s-a cuplat cu o vacă de lemn în care mulţi spectatori au crezut că este închisă Pasiphae; de la prima încercare Icarus a căzut lângă loja împăratului care a fost el însuşi împroşcat cu sânge. Nero prezida foarte rar spectacolele, de obicei le privea întins pe un pat, la început prin mici deschizături, apoi de pe înălţimea unui podium deschis.

3. A instituit şi un concurs cincinal triplu după model grecesc – lucru cu totul nou la Roma – de muzică, gimnastică şi călărie, pe care l-a intitulat „Concursul neronian”; după ce a inaugurat termele şi un gimnaziu a oferit ulei senatului şi ordinului ecvestru. Tot acest concurs a fost prezidat de bărbaţi consulari traşi la sorţi care stăteau pe locul pretorilor. Apoi a coborât în orchestră împreună cu senatorii şi a acceptat coroana pentru elocinţă şi poezie latină pe care şi le-au disputat cei mai

onorabili cetăţeni şi care i le-au acordat prin consens; însă când judecătorii i-au oferit coroana cântăreţilor de liră, a poruncit să fie depusă la statuia lui Augustus. 4. În timpul concursului de gimnastică organizat în incinta pentru alegeri şi-a tăiat pentru prima dată barba cu fastul unei hecatombe, a pus-o într-o cutie de aur împodobită cu pietre de mare preţ şi a consacrat-o pe Capitoliu. La spectacolele atletice a invitat şi fecioarele vestale, deoarece la Olimpia le era permis preoteselor lui Ceres să fie de faţă.

13. Nu fără temei voi aminti între spectacolele date de Nero şi intrarea lui Tindates la Roma. Este vorba de regele Armeniei pe care l-a atras cu daruri magnifice; a fixat prin edict ziua când îl va prezenta poporului, dar a amânat-o din cauza norilor şi a aşteptat o vreme mai favorabilă; au fost aranjate cohorte înarmate în jurul templelor forului; el însuşi stătea pe un scaun curul pe lângă rostre în haină triumfală, între însemne şi steaguri. 2. Mai întâi Tindates a venit urcând pe o rampă, a îngenuncheat în faţa lui Nero care l-a ridicat cu mâna dreaptă şi l-a îmbrăţişat; apoi, la rugămintea regelui, i-a luat tiara de pe cap şi l-a încoronat cu o diademă, în timp ce un fost pretor traducea în latină spusele regelui care se ruga; l-a condus la teatru şi din nou a primit rugăminţi şi l-a aşezat alături de el la dreapta. Din acest motiv Nero a fost salutat *imperator*, a dus pe Capitoliu o coroană de aur, a închis templul lui Ianus cel cu două capete, deoarece nu mai exista niciun război.

14. Nero a exercitat patru consulate: primul de două luni, al doilea şi ultimul de un semestru, al treilea de patru luni; al doilea şi al treilea au fost consecutive, celelalte au fost la distanţă de trei ani de acestea.

15. Când judeca nu răspundea reclamanţilor decât a doua zi şi în scris. În anchetele imperiale a luat obiceiul de a refuza discursuri continue şi de a asculta rând pe rând cele două părţi pentru fiecare detaliu. Ori de câte ori însă se retrăgea să delibereze nu-i asculta nici în comun, nici pe faţă pe asesori asupra nici unui punct, ci citea în tăcere

şi singur sentinţele scrise de fiecare şi o pronunţa pe cea care-i plăcea, ca şi cum majoritatea se pronunţase astfel.

2. Lungă vreme n-a admis în senat pe fiii liberţilor; le-a refuzat magistraturi celor cărora predecesorii săi le acordaseră. Pentru a-i consola pe candidaţii supranumerici de întârzierea în carieră le-a dat comanda unor legiuni. Consulatul a fost conferit cel mai adesea pentru şase luni; când unul din consuli a murit spre kalendele lui ianuarie, n-a numit un altul şi a condamnat vechiul precedent al lui Caninius Rebilius care fusese consul o singură zi. A acordat însemnele triumfale chiar unor oameni cu rang de cvestori, chiar şi unor membri ai ordinului ecvestra, şi nu numai pentru merite militare. Mesajele pe care le trimitea senatului în diferite chestiuni le dădea unui consul să le citească şi nu unui pretor. 16. S-a gândit să dea o formă nouă edificiilor Romei: a vrut ca în faţa blocurilor şi caselor să fie porticuri cu terase deasupra, de unde să poată fi combătute incendiile; a construit aceste porticuri din banii săi. Hotărâse chiar să prelungească zidurile Romei până la Ostia şi de acolo să aducă printr-un canal apa de mare în vechile cartiere ale oraşului.

2. În timpul principatului său au fost dictate numeroase condamnări severe şi măsuri coercitive, dar şi reglementări noi: s-a pus limită luxului; cinele publice s-au redus la distribuiri de hrană; s-a interzis ca în cârciumi să se vândă mâncare gătită, cu excepţia legumelor, până atunci se serveau tot felul de mâncăruri de came şi legume; au fost trimişi la supliciu creştinii, o categorie care s-a dedicat unei superstiţii noi şi malefice; au fost interzise glumele conducătorilor de cvadrige, cărora un vechi obicei le permitea să rătăcească peste tot înşelând şi furând oameni în joacă; pantomimii şi asociaţiile lor au fost izgoniţi din Roma. 17. împotriva falsificatorilor s-a imaginat atunci pentru prima oară ca tăbliţele să nu fie pecetluite decât după ce s-au făcut găuri prin care firul să treacă de trei ori; s-a luat măsura ca să fie prezentate primele două table ale testamentului semnatarilor atunci când aveau numai numele testatorului şi s-a interzis celor

care redactau testamentele altora să se înscrie ca legatari; de asemenea, clienţii au fost obligaţi să plătească avocaţilor numai onorarii determinate în chip echitabil, dar pentru băncile tribunalelor nu trebuiau să plătească nimica: ele erau furnizate de tezaur în chip gratuit; în fine, s-a stabilit ca procesele intentate de tezaurul public să fie judecate în for în faţa judecătorilor pentru procese de recuperare şi ca toate apelurile să fie deferite senatului.

18. Nero n-a avut niciodată dorinţa şi speranţa de a mări şi întinde imperiul; ba chiar s-a gândit să retragă armata din Britannia şi n-a făcut acest pas decât din reţinerea de a nu părea că insultă memoria şi gloria tatălui său. A transformat în provincie numai regatul Pontului cu acordul lui Polemon şi, de asemenea, Alpii după moartea lui Cottius.

19. A făcut în total doar două călătorii, una la Alexandria şi alta în Ahaia; a renunţat însă la cea alexandrină chiar în ziua plecării, tulburat de un scrupul religios şi de un pericol. Căci, în timp ce făcea turneul templelor, s-a aşezat în cel al Vestei; când a vrut să se ridice, mai întâi a fost reţinut de pulpana hainei, apoi s-a iscat o asemenea ceaţă, încât n-a mai putut vedea 2. În Ahaia a început să străpungă istmul de Corint şi i-a îndemnat pe pretorieni printr-un discurs să se apuce de lucru; Nero însuşi a dat semnalul cu o trompetă, a umplut un coş cu pământ şi l-a dus el însuşi pe umeri. Pregătea şi o expediţie către Porţile Caspiene pentru care a înrolat o legiune nouă formată din italici de şase picioare înălţime, pe care a numit-o falanga lui Alexandru cel Mare. Toate aceste acte – dintre care parte nu merită niciun reproş, parte sunt demne de laudă – le-am grupat, pentru a le despărţi de faptele ruşinoase şi de crimele sale, despre care voi vorbi de aici înainte.

20. Între celelalte discipline pe care le-a studiat în copilărie se numără şi muzica; de îndată ce a dobândit imperiul, l-a chemat la sine pe citaredul Terpnus, atunci foarte la modă, şi a stat câteva zile continuu după masă şi până târziu în noapte să-l asculte în timp ce cânta; apoi,

treptat, a început el însuşi să lucreze şi să exerseze, fără să omită nimic din precauţiile pe care le iau artiştii pentru păstrarea sau amplificarea vocii; a acceptat să-şi aşeze pe piept o foaie de plumb stând culcat pe spate, să i se facă spălături şi să ia vomitive, şi să se abţină de la fructe şi de la mâncăruri dăunătoare vocii; în fine, încântat de progresele făcute, deşi vocea îi era slabă şi înfundată, a ars de nerăbdare să se producă pe scenă şi repeta neîncetat între prieteni proverbul grec: „nu există nicio consideraţie pentru muzica ocultă”. 2. A debutat la Neapolis şi, deşi pe neaşteptate un cutremur a zguduit teatrul, n-a încetat să cânte până nu şi-a încheiat bucata. În acelaşi loc a cântat adesea timp de mai multe zile; ba chiar, luându-şi un moment de repaus pentru a-şi reface vocea şi nesuportând solitudinea, a trecut de la baie la teatru şi, ospătându-se în mijlocul orchestrei în prezenţa unei mulţimi numeroase, a promis exprimându-se greceşte cum că, de îndată ce va fi băut, le va cânta ceva plin. 3. Încântat de laudele pe care alexandrinii, care debarcaseră în număr mare la Neapolis, i le cântau, a chemat mai mulţi locuitori ai Alexandriei. Cu tot atâta energie a ales tineri din ordinul ecvestru şi mai mult de cinci mii de plebeieni tineri foarte robuşti, pe care, împărţiţi în grupuri, i-a învăţat diferite modalităţi de a aplauda (erau numite bâzâit, jgheab şi cărămizi), pentru a fi susţinut de ei în timp ce cânta; erau recunoscuţi datorită părului lor foarte des, datorită costumului somptuos şi datorită absenţei inelului la mâna stângă; conducătorii lor câştigau patru sute de mii de sesterţi.

21. Cum dorea foarte mult să cânte chiar la Roma, a reînceput jocurile neroniene înainte de ziua stabilită; toţi spectatorii au cerut insistent să audă vocea lui cerească; le-a răspuns că „le va împlini dorinţa în grădină”, dar, deoarece soldaţii de gardă s-au asociat mulţimii, a promis cu plăcere că va „cânta imediat”; şi fără întârziere a poruncit ca numele său să fie înscris pe lista citarezilor concurenţi, a depus asemenea lor buletinul în urnă şi a intrat când i-a venit rândul, cu prefectul pretorului care-i

ducea lira, urmat de tribunii militari şi întovărăşit de prietenii intimi. Când s-a oprit, după ce a intonat un preludiu, a anunţat prin consularul Cluvius Rufus că va cânta despre Niobe; a cântat până la aproximativ ora a zecea, dar a amânat pentru anul următor atribuirea coroanei şi continuarea concursului, pentru a avea mai des ocazia să cânte. Cum totuşi intervalul i s-a părut prea lung, n-a încetat să apară deseori în public. A stat la îndoială dacă să nu participe împreună cu profesioniştii la spectacole private, căci un pretor i-a oferit un onorariu de un milion de sesterţi. 2. A cântat şi în tragedii jucând roluri de eroi şi de zei, dar şi de eroine şi de zeiţe, purtând măşti care reproduceau chipul său şi pe cel al femeilor care avuseseră parte de favorurile lui. Între altele a cântat în *Canace născând*, *Oreste*, *asasinul mamei*, *Oedip devenit orb*, *Hercules furios*. Se zice că la această piesă un soldat de gardă tânăr, postat la poartă, văzând că Nero era împodobit şi legat cu lanţuri pentru sacrificiu, aşa cum cerea subiectul piesei, a alergat să-i vină în ajutor.

22. Pentru cai a avut o pasiune deosebită de la cea mai fragedă vârstă şi majoritatea discuţiilor sale aveau ca subiect jocurile de circ, în ciuda faptului că îi erau interzise; într-o zi, deplângându-l în mijlocul colegilor săi pe un conducător de car al facţiunii verzi, când pedagogul i-a făcut observaţie, a minţit că vorbeşte despre Hector. La începutul principatului se juca zilnic cu cvadrige de fildeş pe o tablă de joc, îşi părăsea locul de retragere pentru orice joc de circ, oricât de mic, mai întâi pe ascuns, apoi pe faţă, încât nimeni nu mai avea nicio îndoială că va fi prezent în aceste zile. 2. De altminteri, nu ascundea că voia să mărească numărul de premii; de aceea, cum se multiplicau starturile până seara, conducătorii facţiunilor nu se mai învoiau să-şi aducă echipele decât pentru curse care durau o zi întreagă. Apoi a vrut el însuşi să conducă şi să se dea în spectacol; şi-a făcut ucenicia în grădini în mijlocul sclavilor şi al plebei sordide, iar mai târziu s-a oferit privirilor tuturor în circul mare; un libert oarecare a fost cel care a aruncat fanionul de pe locul de unde de

obicei îl arunca un magistrat. Nemulţumit de a-şi fi dovedit talentul în aceste arte numai la Roma, s-a dus în Ah aia, cum am spus; iată motivul principal al călătoriei. Cetăţile unde se organizau de obicei concursuri muzicale hotărâseră să-i trimită toate coroanele de citared. Le-a primit cu asemenea bucurie, încât nu numai că i-a admis primii la audienţă pe solii care i le aduseseră, ci i-a şi admis la ospeţele sale intime. Unii dintre aceştia l-au rugat să cânte în timpul cinei şi, după ce a cântat, au izbucnit în laude; Nero a spus atunci că „numai grecii ştiu să asculte şi că ei sunt singurii auditori demni de arta sa”. N-a mai amânat plecarea şi imediat ce a ajuns la Cassiope a început să cânte la altarul lui Jupiter Cassius şi din acest moment s-a prezentat la toate concursurile. 23. A poruncit să fie grupate într-un singur an concursuri care aveau loc.la date foarte diferite, pe unele chiar le-a repetat, şi, împotriva obiceiului, a organizat un concurs de muzică la Olympia. Nu voia în niciun chip să fie distras şi deranjat de la aceste ocupaţii; cum libertul Helios îl îndemna să revină la Roma unde se impunea prezenţa lui, i-a răspuns cu următoarele cuvinte: „deşi acuma mă sfătuieşti şi doreşti să revin repede, totuşi mai degrabă trebuie să mă convingi şi să doreşti să mă reîntorc demn de Nero”.

2. În timp ce cânta nu era permisă părăsirea teatrului nici în caz de necesitate. Se zice că femei au născut în timpul spectacolelor şi că mulţi, plictisiţi să asculte şi să tot laude, ştiind porţile oraşelor închise au sărit pe furiş peste ziduri ori s-au lăsat duşi simulând că sunt morţi- Nero, în schimb, era emoţionat la culme în timpul concursurilor, dovedea atâta gelozie faţă de adversari, atâta teamă de judecători, încât abia e cu putinţă de crezut. Faţă de adversari se comporta de parcă îi erau egali din toate punctele de vedere, îi observa, le întindea curse, îi ponegrea pe ascuns, uneori când îi întâlnea îi copleşea cu injurii şi, dacă unii îl depăşeau prin talent, obişnuia să-i corupă. 3. Înainte de a începe le spunea judecătorilor cu mare sfială că a făcut tot ce este posibil, dar deznodământul se află în mâinile Sorţii; ei, în

înţelepciunea şi competenţa lor, trebuie să facă abstracţie de tot ce ţine de hazard. Judecătorii îl invitau să aibă încredere, iar el se liniştea, nu însă fără să mai fie îngrijorat, interpretând tăcerea şi rezervele unora drept proastă dispoziţie, rea voinţă şi declarând că îi sunt suspecţi. 24. În timpul concursurilor se supunea în asemenea măsură regulilor, încât niciodată nu îndrăznea să scuipe sau să-şi şteargă sudoarea de pe frunte cu braţul; mai mult: când într-o scenă tragică a ridicat brusc sceptrul care-i căzuse, împanicat şi temându-se să nu fie exclus din concurs din cauza greşelii, şi-a revenit numai după ce pantomimul a jurat că faptul a trecut neobservat în mijlocul entuziasmului şi al aclamaţiilor poporului. El însuşi se declara învingător: din acest motiv concura peste tot şi în calitate de crainic. Şi ca să nu mai existe nicăieri amintirea sau urma altor învingători la jocurile sacre, a poruncit să fie dărâmate şi trase jos statuile şi imaginile tuturor şi să fie aruncate în latrine. 2. A condus şi care în mai multe concursuri şi a apărut chiar cu un atelaj de zece cai la Olympia, deşi într-un poem îl dezaprobase pe regele Mithridates tocmai pentru acest fapt; de altminteri, când a fost aruncat din carul său, s-a urcat înapoi, dar n-a putut încheia cursa, ceea ce nu l-a împiedicat să fie proclamat învingător. Părăsind provincia a acordat întregii Grecii libertatea şi, în acelaşi timp, judecătorilor cetăţenia romană şi mari sume de bani. El însuşi cu vocea sa a proclamat aceste beneficii în mijlocul stadionului în ziua de desfăşurare a jocurilor istmice.

25. Revenit din Grecia la Neapolis, deoarece în acest oraş îşi făcuse debutul de artist, a intrat cu cai albi printr-o spărtură făcută în zid cum este obiceiul pentru învingătorii la jocurile sacre; în acelaşi fel la Antium, apoi pe proprietăţile lui de la Alba şi în sfârşit la Roma; însă la Roma a intrat pe carul cu care odinioară Augustus îşi celebrase triumful, cu o haină de purpură, cu o hlamidă împodobită cu stele de aur, pe cap cu coroana olimpică, în mâna dreaptă cu coroana pytică, precedat de un cortegiu cu celelalte coroane, cu pancarte care menţionau în ce loc,

cu ce adversari, pentru ce cântec sau pentru ce piesă de teatru câştigase concursul; carul său era urmat, ca pentru ovaţii, de o ceată care îl aplauda, strigând „noi suntem augustanii şi soldaţii triumfului său”. 2. A trecut prin circul mare, căruia i se demolase un arc, prin cartierul Velabrum, şi prin for şi s-a dus la templul lui Apollo de pe Palatin. Peste tot la trecerea lui erau răspândite pe drum victime sacrificate, şofran şi i se ofereau păsări, panglici şi dulciuri. Nero a aşezat în dormitoarele palatului coroanele sacre în jurul paturilor şi de asemenea statuile sale în ţinută de citared; a bătut chiar şi o monedă cu această efigie. Şi după aceea a fost departe de a-şi abandona pasiunea; nu le mai vorbea soldaţilor decât în absenţă sau prin intermediul altuia, toate acestea pentru a-şi menaja vocea; de altminteri, nu mai discuta nimic serios sau în glumă fără să-l aibă alături pe maestrul de declamaţie care să-l avertizeze să-şi menajeze bronhiile şi să ţină o batistă în faţa gurii; mulţi au obţinut prietenia sa sau şi-au atras adversitatea, după cum l-au lăudat mai mult sau mai puţin.

26. Neruşinarea, poftele, desfrânarea, cupiditatea şi cruzimea lui s-au manifestat mai întâi gradat şi ocult, ca nişte greşeli de tinereţe, dar nici atunci nu a existat niciun dubiu că aceste vicii aparţin naturii lui şi nu vârstei. După căderea serii punea imediat mâna pe o bonetă sau o caschetă şi se ducea în cârciumi, colinda prin cartiere vesel, totuşi nu fără pericole, căci obişnuia să-i ia la bătaie pe cei care reveneau de la un ospăţ şi, dacă îi opuneau rezistenţă, să-i rănească şi să-i arunce în canale; spărgea porţile prăvăliilor şi le prăda; a instalat în palat o cantină unde se consumau bunurile prăzii pe care le vindea la licitaţie. 2. Adesea în bătăi de genul acesta a fost în pericol să-şi piardă ochii şi chiar şi viaţa: un membru al ordinului senatorial, pe a cărui nevastă Nero o luase în braţe, aproape că l-a omorât în bătaie. De aceea, după această aventură, nu s-a mai hazardat în oraş la o asemenea oră fără a fi urmat discret de departe de tribuni. În timpul zilei era dus pe ascuns în lectică la teatru şi asista de pe înălţimea avanscenei la disputele care se iscau între

pantomimi şi chiar le dădea semnalul; când se ajungea la bătaie şi se aruncau de pretutindeni pietre şi bucăţi rupte de bănci, participa el însuşi şi arunca proiectile asupra poporului; l-a rănit grav la cap pe un pretor. 27. Dar, treptat, pe măsură ce viciile lui se amplificau, a lăsat deoparte gluma şi ascunzişurile şi n-a mai simţit nevoia să le disimuleze; s-a zvârlit pe faţă în cele mai mari excese.

2. Prelungea banchetele de la prânz până la miezul nopţii, adesea se înviora între timp cu băi calde sau în timpul verii cu băi răcorite cu zăpadă; uneori benchetuia în public fie în bazinul bătăliei navale, fie pe Câmpul lui Marte, fie în Circul cel Mare şi era servit de curtezanele şi cântăreţele la flaut ale Romei. 3. Ori de câte ori cobora pe Tibru spre Ostia sau când se afla pe corabie în golful Baiae, se dispuneau pe mal hanuri unde se puteau vedea matroane gata de desfrâu transformate în hangiţe şi care îl îndemnau de ici şi de colo să vină la mal. Se invita la masă la prieteni; unul dintre aceştia a cheltuit patru milioane de sesterţi pentru un banchet cu diademe şi un altul mai mult pentru un banchet cu trandafiri.

28. În afară de desfrâul lui cu tineri şi cu femei măritate, a violat-o pe fecioara vestală Rubria. Puţin a lipsit să nu se căsătorească cu liberta Acte şi a pus bărbaţi consulari să jure în mod fals că era de neam regesc. Pe copilul Sporus, după ce l-a emasculat, a vrut chiar să-l transforme în femeie, l-a adus cu zestre şi cu un voal roşu în cortegiu mare, conform solemnităţilor căsătoriei, şi l-a avut de soţie; acest fapt a inspirat cuiva următoarea glumă destul de spirituală: „ce noroc ar fi fost pentru omenire dacă Domitius tatăl ar fi avut o asemenea nevastă”. 2. Pe acest Sporus, Nero l-a împodobit ca pe o principesă şi l-a plimbat în lectică, l-a luat cu el în toate locurile de judecată şi în toate târgurile din Grecia şi apoi la Roma în cartierul Sigillaria, sărutându-l permanent. A vrut să întreţină relaţii sexuale şi cu mama lui, dar a fost disuadat de adversarii Agrippinei care se temeau ca nu cumva această femeie crudă şi tiranică să nu aibă mare putere datorită acestei relaţii; nimeni nu s-a îndoit de această

posibilitate, mai ales după ce Nero şi-a luat o iubită care, se zice, semăna izbitor cu Agrippina. De asemenea, se zice că, ori de câte ori se plimba cu mama lui în lectică, se lăsa pradă dragostei sale incestuoase, fapt care ieşea la iveală, prin petele de pe hainele sale.

29. Personal s-a prostituat în asemenea hal, încât şi-a pângărit aproape toate părţile corpului; în fine, a imaginat această nouă formă de joc: acoperit cu o piele de fiară sălbatică, năvălea dintr-o cuşcă asupra organelor genitale ale unor bărbaţi şi femei legaţi de un stâlp şi, după ce îşi satisfăcea poftele, se oferea libertului său Doryphorus; s-a lăsat luat în căsătorie de acesta, după cum el îl luase în căsătorie pe Sporus, şi a mers până acolo încât a imitat gemetele fecioarelor care erau dezvirginate. Am aflat de la mai multe persoane că era convins că „nimeni nu respectă pudoarea; toţi au toate părţile corpului întinate, dar majoritatea îşi disimulează viciul şi îl ascund cu dibăcie”; de aceea îi ierta pe toţi cei care îşi recunoşteau în faţa lui obscenitatea.

30. În ce priveşte bogăţiile şi banii, socotea că singurul fel de a te bucura este să-i risipeşti, considerând că „sunt nişte avari sordizi cei care îşi ţin socoteala cheltuielilor, în schimb cei care abuzează şi îşi pierd banii sunt distinşi şi cu adevărat magnifici**; îl admira şi îl lăuda pe unchiul său Gaius numai pentru că, într-un răstimp extrem de scurt, risipise imensele bogăţii lăsate de Tiberius. 2. De aceea n-a avut nicio măsură în a face daruri şi în a cheltui. Pentru a-l primi pe Tindates – faptul pare abia credibil –, a scos din tezaurul public opt sute de mii de sesterţi pe zi, iar la plecare i-a mai dăruit mai mult de o sută de milioane. Le-a dăruit citaredului Menecrates şi mirmilonului Spiculus patrimonii şi clădiri demne de un general care a repurtat triumful. După ce l-a îmbogăţit pe cămătarul Paneros Cercopithecus cu domenii la oraş şi la ţară, i-a făcut funeralii aproape regale. Nu purta niciodată o haină de două ori. 3. Juca la zaruri patru sute de mii de sesterţi de punct. Pescuia cu o undiţă de aur, cu fire de purpură şi de culoare stacojie. Se zice că niciodată nu

călătorea cu mai puţin de o mie de vehicule, cu catâri cu potcoave de argint, cu vizitii îmbrăcaţi cu lână din Canusium, şi cu o mulţime de mazaci şi de mesageri acoperiţi de decoraţii şi de brăţări.

31. Cel mai mult a cheltuit cu construcţiile; a construit o casă care se întindea de la Palatin până la Esquilin şi a numit-o mai întâi „Casa de trecere**; apoi, când a fost reconstruită după ce a ars într-un incendiu, a numit-o „Casa de aur”. Pentru a face cunoscute dimensiunile şi splendoarea ei este suficient să spun următoarele: în vestibulul ei a putut fi pusă o statuie colosală a lui Nero înaltă de o sută douăzeci de picioare; casa avea dimensiuni atât de mari, încât conţinea un portic cu trei rânduri de coloane pe o întindere de o mie de paşi; de asemenea, avea un bazin ca o mare înconjurat de case, ca şi cum ar fi fost un oraş; în plus un ogor de ţară cu culturi şi cu viţă de vie, cu păşuni şi păduri unde se aflau o mulţime de turme şi de animale sălbatice de toate felurile. 2. În celelalte părţi ale casei toate erau acoperite cu aur, împodobite cu pietre preţioase şi cu scoici cu perle; plafonul sufrageriilor era făcut din table de fildeş mobile şi găurite, ca să poată fi răspândite deasupra musafirilor flori sau parfumuri; cea mai importantă dintre sufragerii era rotundă şi se învârtea zi şi noapte continuu, asemenea universului; în sălile de baie curgeau apă de mare şi ape de la Albula. Când casa aceasta a fost terminată, Nero a inaugurat-o elogiind-o doar cu aceste cuvinte: „În fine, încep să locuiesc ca un om”.

3. Pe lângă aceasta, începuse construirea unei piscine de la Misenum până la lacul Avem us, în care trebuiau aduse toate apele termale de la Baiae, şi un canal de la lacul Avem us până la Ostia care să permită trecerea cu corabia fără să fie obligat să meargă pe mare: lungimea canalului trebuia să fie de o sută şaizeci de mile, iar lăţimea astfel încât două corăbii cu cinci rânduri de vâsle să poată naviga simultan în sens contrar. Pentru a desăvârşi asemenea opere a prescris să fie aduşi în Italia toţi condamnaţii de pretutindeni.

4. Ceea ce l-a determinat să se arunce în această nebunie de cheltuieli a fost, pe lângă încrederea în resursele imperiului, speranţa neaşteptată de a descoperi imense bogăţii ascunse: un cavaler roman îi dăduse nişte indicaţii garantându-i că bogăţiile vechiului tezaur pe care regina Dido, fugind din Tyr, le luase cu sine, se află în Africa ascunse în peşteri foarte mari şi că vor putea fi extrase cu un efort minim. 32. Însă când i-a pierit speranţa, ajuns atât de sărac şi lipsit de resurse, încât a fost obligat să amâne şi solda soldaţilor şi sumele datorate veteranilor, s-a apucat se recurgă la şicane şi furturi.

2. Ahotărât înainte de toate că lui îi vor reveni cinci şesimi din bunurile liberţilor morţi care purtau fără motiv legitim numele unei familii înrudite cu sine; apoi că bunurile lăsate prin testament ale persoanelor care au fost ingrate faţă de principe vor fi vărsate fiscului şi că juriştii care le-au scris sau le-au dictat testamentele nu vor rămâne nepedepsiţi; în fine, că legea de lezmajestate va fi aplicabilă pentru orice vorbă sau faptă denunţată de un delator. 3. A cerut înapoi răsplăţile acordate pentru coroanele pe care cetăţile i le decernaseră în concursuri, indiferent de dată. Şi, cum a interzis utilizarea culorii mov şi a purpurii, a pus pe unul din agenţii săi să vândă câteva uncii într-o zi de târg şi i-a arestat pe toţi negustorii. Ba chiar, într-o zi când cânta, observând o matroană îmbrăcată în purpură a deposedat-o nu numai de haină, ci şi de bunurile ei. Niciodată nu a dat cuiva vreo misiune fără să adauge: 4. „Ştii de ce am nevoie” şi „astfel să acţionăm, încât nimeni să nu mai aibă nimic”. În cele din urmă a sustras din mai multe temple darurile pe care le primiseră, a topit statuile de aur sau argint, între acestea statuile zeilor Penaţi, pe care apoi Galba le-a restabilit.

33. Paricidele şi asasinatele au început cu uciderea lui Claudius; chiar dacă n-a fost autorul uciderii, a fost cel puţin complice şi nu s-a ascuns, din moment ce a luat obiceiul să laude un proverb grec care celebra mănătărcile, cu care fusese otrăvit Claudius, drept un fel de mâncare divin. În mod cert l-a urmărit pe mort cu tot

felul de insulte fie în vorbe, fie în fapte; îi reproşa când prostia, când cruzimea; îngăimând prima silabă spunea în bătaie de joc despre Claudius că încetase să mai „întârzie” printre oameni; a anulat sub pretextul nebuniei şi al delirului multe decrete şi reguli date de Claudius; în fine, n-a înconjurat mormântul acestuia decât cu un gard umil şi mic.

2. L-a otrăvit pe Britannicus atât din cauza vocii care era mai plăcută decât a sa, cât şi de teamă ca nu cumva să-l depăşească în popularitate grafie amintirii tatălui. Otrava a fost dată de o oarecare Lucusta, care descoperise tot felul de otrăvuri, dar, cum acţiona mai lent decât sperase provocându-i lui Britannicus doar o simplă diaree, a chemat-o pe femeie şi a bătut-o cu mâna lui, spunând că în loc de otravă îi dăduse un medicament; cum Lucusta se scuza că dăduse o doză mai mică, pentru a ascunde o crimă odioasă, i-a replicat: „desigur, mă tem de legea Iulia”, şi a constrâns-o să fiarbă în cameră în faţa lui o otravă cât se poate de rapidă. 3. Apoi a încercat otrava pe un ied şi, cum acesta a mai trăit cinci ore, a fiert-o încă o dată şi a dat-o unui porc tânăr; acesta a murit pe loc; atunci Nero a poruncit să fie dusă în sufragerie şi dată lui Britannicus care cina cu el. Britannicus a căznit mort de îndată ce a gustat-o; Nero le-a spus invitaţilor că este o criză de epilepsie obişnuită la el; a doua zi l-a înmormântat în grabă, fără pompă, pe o ploaie torenţială. Lucusta, ca răsplată pentru serviciile aduse, a primit impunitatea, domenii vaste şi chiar discipoli.

34. Nero, iritat de faptul că mama sa îi controla şi îi critica faptele şi vorbele în mod riguros, mai întâi a speriat-o de mai multe ori că o expune urii publice simulând că vrea să abandoneze imperiul şi să se retragă la Rhodos; apoi a lipsit-o de orice onoare şi de orice putere şi i-a retras garda germanică şi chiar a expulzat-o din palat; din acest moment n-a mai avut nicio limită în jignirea ei: când Agrippina zăbovea la Roma, punea indivizi care să-i intenteze procese, când se retrăgea undeva în afara Romei pentru a se odihni, aceştia o urmăreau cu

glumele şi cu injuriile lor trecând prin faţa casei pe pământ şi pe mare. Însă, înspăimântat de ameninţările şi de exploziile ei de violenţă, a hotărât s-o ucidă; 2. Şi, deoarece încercase de trei ani prin intermediul otrăvii, dar simţise că ea a luat din vreme antidoturi, a pregătit lambriurile plafonului camerei ei de dormit astfel încât, prin intermediul unei maşinării, să cadă asupra ei noaptea în timpul somnului. Dar complicii lui n-au păstrat secretul; atunci a plănuit o corabie care să se poată uşor descompune, unde să piară, fie prin naufragiu, fie strivită de prăbuşirea punţii; apoi a simulat reconcilierea şi a chemat-o la Baiae printr-o scrisoare extrem de afectuoasă, pentru a celebra împreună sărbătoarea Minervei; aici a dat comandanţilor de corăbii misiunea să zdrobească nava ei ca într-o ciocnire întâmplătoare; a prelungit banchetul şi, pentru revenirea la Bauli, i-a oferit în locul corabiei distruse pe cea pregătită de el; a condus-o plin de voie bună şi la despărţire a sărutat-o pe piept. 3. A stat de veghe restul nopţii într-o agitaţie teribilă aşteptând deznodământul. Când a aflat că lucrurile au luat altă întorsătură decât cea plănuită şi că Agrippina scăpase înotând, n-a mai ştiut ce să facă: L. Agerinus, libertul Agrippinei, a venit să-l anunţe cu mare bucurie că ea este sănătoasă şi nevătămată; atunci a aruncat pe ascuns un pumnal lângă libert şi a poruncit să fie arestat, zvârlit în lanţuri şi Agrippina să fie ucisă sub pretext că a vrut să-l asasineze; totul urma să dea impresia unei sinucideri din cauza crimei plănuite. 4. Unii autori romani demni de crezare adaugă la toate acestea şi alte fapte, mai sinistre: Nero a alergat pentru a examina cadavrul mamei sale, i-a pipăit membrele, a dezaprobat unele părţi ale corpului, pe altele le-a lăudat şi, între timp, cuprins de sete, s-a apucat de băut. Cu toate acestea niciodată n-a putut, în ciuda felicitărilor soldaţilor şi ale senatului, să-şi reprime remuşcările şi adesea recunoştea că este urmărit de stafia mamei sale, de bicele şi torţele aprinse ale Furiilor. A încercat chiar prin intermediul incantaţiilor magilor să evoce şi să înduplece Manii Agrippinei. În timpul călătoriei

în Grecia n-a îndrăznit să asiste la misterele de la Eleusis deoarece criminalilor le era interzis prin vocea crainicului să se iniţieze. 5. La paricid a adăugat uciderea mătuşii sale. Cum o vizita pe când suferea de o constipaţie rebelă, ea, pipăindu-i barba incipientă, i-a spus cu un gest de drăgălăşenie caracteristic oamenilor în vârstă: „imediat ce o voi primi, vreau să mor”; Nero, întorcându-se spre cei care îl întovărăşeau, le-a spus ca în glumă că „o va da jos pe loc” şi a ordonat medicilor să-i dea mătuşii sale bolnave un purgativ puternic; fără să mai aştepte să moară, i-a acaparat bunurile şi i-a suprimat testamentul, ca să nu-i scape nimica.

35. În afară de Octavia, a mai avut după aceea două soţii: pe Poppaea Sabina, fiica unui fost cvestor şi măritată mai înainte cu un cavaler roman, apoi pe Statilia Messalina, strănepoata lui Taurus care a fost de două ori consul şi a primit triumful. Pentru a putea s-o ia de nevastă pe aceasta din urmă l-a ucis pe soţul ei, consulul Atticus Vestinus, în timpul exercitării demnităţii. S-a plictisit repede de Octavia şi la reproşurile prietenilor răspundea că ea „trebuie să se mulţumească doar cu însemnele căsătoriei11.2. A încercat zadarnic de multe ori să o stranguleze şi, nereuşind, a repudiat-o sub pretextul sterilităţii; cum însă poporul reproba divorţul şi îi adresa invective, a exilat-o şi apoi a ucis-o sub acuzaţia de adulter: acuzaţia era atât de neruşinată şi atât de calomnioasă, încât toţi martorii au refuzat să depună mărturie: Nero a trebuit să provoace denunţul pedagogului său Anicetus, care s-a acuzat în mod fals că, prin înşelătorie, reuşise să aibă relaţii cu ea. 3. Unsprezece zile după divorţul de Octavia s-a căsătorit cu Poppaea, pe care a iubit-o extraordinar de mult. Cu toate acestea şi pe ea a omorât-o cu o lovitură de picior, deoarece, fiind însărcinată şi bolnavă, l-a copleşit cu reproşuri când a venit într-o seară târziu de la o cursă de care. A avut cu ea o fiică, Claudia Augusta, care a murit de copil.

4. Crimele lui n-au cruţat nicio categorie de rude. Pe Antonia, fiica lui Claudius, pentru că refuzase, după

moartea Poppaei, să se căsătorească cu el, a ucis-o sub pretextul că pregătea o revoluţie; s-a purtat la fel cu ceilalţi, indiferent de gradul de rudenie; între aceştia a fost şi tânărul Aulus Plautius, pe care, înainte de a-l omorî, l-a violat; a spus după aceea: „să vină acum mama mea şi să-mi îmbrăţişeze succesorul! 1* – subînţelegând prin aceasta că Aulus Plautius fusese iubit de Agrippina şi împins de ea să spere în dobândirea imperiului. 5. Când i s-a transmis că fiul său vitreg Rufinus Crispinus, copilul Poppaei, aflat la o vârstă mică, în timpul jocurilor era comandant militar şi împărat, le-a poruncit sclavilor acestuia să-l înece în mare în timp ce pescuia. Pe Tuscus, fiul doicii sale, l-a exilat, deoarece, fiind guvernator al Egiptului, s-a spălat în băile pregătite pentru vizita sa imperială. L-a împins la sinucidere pe Seneca, preceptorul său, deşi adesea ajurat solemn, când acesta insista să-l elibereze din funcţii oferindu-i şi bunurile sale, că bănuielile lui sunt nejustificate şi că mai degrabă ar muri decât să-i facă vreun rău. Lui Burrhus, prefectul pretoriului, i-a promis un medicament pentru gât şi i-a trimis otravă. În ce-i priveşte pe liberţii săi bătrâni şi bogaţi, care pregătiseră odinioară adoptarea lui de către Claudius şi ascensiunea la imperiu, i-a ucis otrăvindu-le hrana sau băutura.

36. S-a comportat cu aceeaşi cruzime în afara casei sale şi faţă de străini. O cometă, astm care în popor are reputaţia că anunţă distrugerea persoanelor cu puteri excesive, a apărut mai multe nopţi la rând. Nero, înspăimântat de această ameninţare, a aflat de la astrologul Babillus că regii obişnuiesc în asemenea situaţii să abată de la sine ameninţarea sacrificând o persoană ilustră; atunci Nero a hotărât uciderea tuturor cetăţenilor nobili; ceea ce l-a întărit în hotărârea lui şi i-a dat o aparenţă de legitimitate, a fost descoperirea a doua conjuraţii, prima, cea mai importantă, a lui Piso, la Roma, a doua, a lui Vinicius la Beneventum. 2. Conjuraţii s-au apărat în proces legaţi cu trei rânduri de lanţuri; unii şi-au mărturisit de la sine intenţia, alţii şi-au făcut un merit, declarând că „nu-i puteau da un mai mare ajutor lui Nero

decât ucigându-l, deoarece se pângărise în toate felurile”. Copiii condamnaţilor au fost izgoniţi din Roma şi ucişi prin foame sau otravă; este un lucru stabilit că unii dintre ei, împreună cu pedagogii şi sclavii care purtau cutiile lor cu cărţi, au fost ucişi în timpul unui prânz în comun şi că altora li s-a interzis să-şi procure hrana zilnică.

37. De aici înainte, fără să mai aibă nicio măsură, a ucis din capriciu orice persoană sub orice pretext. Ca să nu mă refer la prea mulţi, voi aminti că lui Salvidienus Orfâtus i s-a reproşat că închiriase ca birouri pentru reprezentanţii cetăţilor trei încăperi făcând parte din casa sa învecinată forului; lui Cassius Longinus, jurisconsult orb, că păstrase pe un vechi tablou de familie portretul lui C. Cassius, unul din asasinii lui Iulius Caesar, lui Paetus Thrasea că avea o figură tristă ca a unui pedagog. Nu le-a acordat un răstimp mai mare de câteva ore pentru a muri; şi, peninx a preveni orice întârziere, a trimis medici care să-i „îngrijească” în cazul că au ezitări: aşa numea el deschiderea venelor pentru a provoca moartea. Circulă zvonul că a vrut să-i ofere unui mâncău de neam egiptean, obişnuit să mănânce carne crudă şi tot ce i se dădea, oameni vii să-i sfâşie şi să-i mănânce. 3. Umflat de îngâmfare de asemenea succese a afirmat că „niciun principe n-a ştiut tot ce îi este permis”; adesea a declarat prin aluzii nevoalate că nu-i va cruţa pe ceilalţi senatori şi că într-o zi va suprima acest ordin din stat şi că va încredinţa provinciile şi armatele cavalerilor romani şi liberţilor. În mod cert, venind la senat sau plecând, nu îmbrăţişa pe nimeni şi nici nu saluta pe nimeni; la inaugurarea lucrărilor la istmul de Corint a urat în faţa unei mari mulţimi că „dorea reuşita întreprinderii pentru sine şi pentru poporul roman”, fără să menţioneze senatul.

38. N-a cruţat nici poporul, nici zidurile patriei. Când cineva a spus în cursul unei conversaţii versul grecesc:

„După moartea mea să piară pământul în flăcări”, „ba chiar”, a adăugat el, „în timpul vieţii mele”, şi şi-a realizat deplin dorinţa. Într-adevăr, sub pretextul că era ofensat de urâţenia vechilor edificii, de îngustimea şi întortocherea

străzilor, a incendiat Roma; s-a ascuns atât de puţin, încât majoritatea consularilor, surprinzând pe proprietăţile lor oameni de casă de ai lui cu câlţi şi torţe, n-au avut curajul să se atingă de ei; unele depozite de grâne din apropierea Casei de aur, al căror teren îl dorea, au fost distruse cu ajutorul unor maşini de război şi apoi incendiate, deoarece erau construite din ziduri de piatră. 2. Incendiul nenorocit a durat şase zile şi nopţi obligând plebea să caute adăpost în monumentele publice şi în morminte. Atunci, pe lângă numărul imens de blocuri au ars şi casele generalilor de altă dată încă împodobite cu prăzile luate de la duşmani, templele zeilor închinate şi dedicate de regi şi apoi cele de pe urma războaielor punice şi galice, în fine, toate monumentele demne de văzut şi memorabile rămase din vechime. Nero a privit incendiul din tumul lui Maecenas, bucurându-se, cum spunea, de „frumuseţea flăcărilor” şi a cântat *Cucerirea Troiei* îmbrăcat în ţinută scenică. 3. Şi, pentru a nu scăpa nici această ocazie de pradă, a promis că va ridica în mod gratuit cadavrele şi dărâmăturile şi n-a permis nimănui să se apropie de resturile bunurilor sale; nu s-a mulţumit să accepte contribuţii pecuniare, ci aproape că a adus în stare de ruină provinciile şi particularii.

39. La atâtea fapte ruşinoase ale principelui s-au adăugat şi unele datorate întâmplării: o ciumă care într-o singură toamnă a făcut să fie înscrise în registrele zeiţei Libitina treizeci de mii de funeralii; un dezastru în Britannia, când inamicul a prădat două oraşe importante şi a ucis un mare număr de cetăţeni romani şi de aliaţi; o înfrângere ruşinoasă în Orient, unde legiunile din Armenia au fost trimise sub jug, şi Siria a fost cu greu păstrată pentru imperiu. Este absolut uimitor şi demn de notat cât de uşor suporta Nero satirele şi injuriile la adresa sa şi cât de indulgent era faţă de cei care îl sfâşiau în vorbe şi în versuri. 2. Au fost afişate şi răspândite multe epigrame în greceşte şi latineşte, ca de pildă acestea:

Nero, Oreste, Alcmeon: ucigaşii de mamă.

Un nou avertisment: Nero şi-a ucis propria mamă.

Cine poate nega că Nero e din neamul lui Aeneas?

El şi-a purtat mama în mormânt, Aeneas şi-a purtat tatăl în spate

Când omul nostru şd-a încordat lira, când partul şi-a încordat arcul, primul va fi pean, al doilea – aruncător de săgeţi.

Roma va deveni casa lui: cetăţeni, emigraţi la Veii, dacă nu cumva casa asta nu va ocupa şi Veii.

Nu i-a căutat însă pe autorii de epigrame şi a interzis să fie prea grav pedepsiţi cei care au fost denunţaţi senatului. 3. Într-o zi, pe când trecea pe drum, Isidor Cinicul l-a dojenit în public cu voce tare că „a cântat bine nenorocirile lui Nauplius, dar şi-a administrat prost propriile bunuri”. Datus, un actor de atellane, pe când recita un pasaj liric, la versul *fii sănătos tată*, *fii sănătoasă mamă*, a făcut gestul de a bea şi de a înota, aluzie la Claudius şi Agrippina, iar la versul final:

Infernul să vă tragă de picioare a indicat cu un gest senatul. Nero s-a mulţumit să-i izgonească din Roma şi Italia pe filosof şi pe actor, fie pentru că nu-i păsa de dezonoare, fie că, arătându-şi resentimentele, nu voia să irite mai mult spiritele.

40. Pământul a suportat un asemenea principe ceva mai puţin de paisprezece ani; l-a răsturnat în cele din urmă: începutul l-au făcut galii sub conducerea lui Iulius Vindex care atunci guverna această provincie în calitate de propretor.

2. Astrologii îi preziseseră altă dată lui Nero că va veni ziua în care va pierde puterea; de atunci datează acea replică celebră a lui: „arta ne va hrăni”, spre a scuza pasiunea pentru arta citarezilor, agreabilă principelui, necesară particularului. Totuşi, unii i-au promis stăpânirea Orientului după răsturnare, unii chiar au nominalizat regatul Ierusalimului, iar mai mulţi că-şi va regăsi vechea putere. Cum înclina spre această speranţă, atunci când Britannia şi Armenia au fost pierdute şi recuperate după aceea, a crezut că a pus capăt nenorocirilor destinului. 3. Apoi, când l-a consultat pe Apollo la Delphi şi a primit

avertismentul să se ferească de al şaptezeci şi treilea an, fără să se gândească vreo clipă la vârsta lui Galba, a crezut că va trăi până la această vârstă; avea atâta încredere că va ajunge la bătrâneţe şi că are un noroc permanent şi singular, încât, atunci când a pierdut într-un naufragiu lucruri foarte preţioase, n-a ezitat să spună în mijlocul prietenilor că „peştii i le vor aduce înapoi”.

4. A aflat de rebeliunea Galliilor la Neapolis în aceeaşi zi în care îşi omorâse mama, dar a primit vestea cu indiferenţă şi linişte, încât a dat impresia că se bucură, ca şi cum i s-a oferit ocazia să spolieze prin dreptul războiului cele mai bogate provincii; s-a dus imediat în gimnaziu şi a privit pasionat întrecerile atleţilor. În timpul cinei, deranjat de o scrisoare alarmantă, şi-a rezumat furia la a profera ameninţări la adresa rebelilor. Timp de opt zile n-a răspuns nici unei scrisori, n-a dat niciun ordin, n-a consemnat nimic, lăsând întreaga afacere să cadă în uitare. 41. În cele din urmă proclamaţiile numeroase insultătoare ale lui Vindex l-au impresionat şi a trimis senatului o scrisoare în care îl îndemna să-l răzbune pe el şi statul roman; şi-a scuzat absenţa pretextând o durere de gât. Nimic însă nu l-a jignit mai tare decât faptul că a fost declarat citared prost şi că a fost numit Ahenobarbus în loc de Nero; în ce priveşte numele de familie, a spus că, deoarece i se reproşează, îl va relua abandonându-l pe cel al tatălui său adoptiv; în ce priveşte celelalte insulte, le va respinge ca false cu un singur argument: şi anume faptul că i se reproşează ignoranţa într-o artă pe care a cultivat-o cu atâta trudă şi a dus-o la perfecţiune; întreba pe fiecare în parte „dacă ştie vreun artist mai desăvârşit decât el”. 2. Dar, cum veştile se succedau cu rapiditate, a revenit împanicat la Roma; a fost încurajat pe drum de o prevestire măruntă: remarcând o sculptură pe un monument în care un cavaler roman trăgea de păr un gal prăbuşit, a sărit în sus de bucurie şi a adus mulţumiri cerului. Dar nici în această situaţie nu s-a adresat senatului şi poporului, ci a chemat la el doar pe unii din cetăţenii fruntaşi, s-a sfătuit puţin cu ei şi a petrecut restul

zilei arătându-le orgi hidraulice de un model absolut nou; le-a arătat pe fiecare în parte, discutând despre mecanismele şi dificultăţile lor, şi a afirmat că „în curând le va prezenta pe fiecare în teatru, dacă Vindex îi va permite”.

42. Însă, când a aflat că Galba şi Hispaniile se răsculaseră la rândul lor, a leşinat, a rămas lungă vreme fără voce, a zăcut ca un mort şi, când şi-a revenit, şi-a rupt hainele, şi-a lovit capul şi a spus că s-a terminat cu el; cum doica lui a încercat să-l consoleze amintindu-i că şi altor principi li se întâmplaseră lucruri similare, a răspuns că el, în comparaţie cu ceilalţi, suportă o soartă nemaiauzită şi necunoscută, ca unul care scapă puterea supremă în timpul vieţii. 2. Dar n-a renunţat deloc şi nici n-a diminuat luxul şi lenea sa obişnuite, ba chiar, cum i s-au anunţat unele succese din provincii, în timpul unui banchet somptuos a cântat pe o arie veselă şi chiar acompaniind cu gesturi potrivite versuri comice îndreptate împotriva conducătorilor revoltei, versuri care s-au răspândit în public; apoi, dus pe ascuns la teatru, i-a trimis vorbă unui actor de succes că „abuzează de treburile lui de împărat”.

43. Se zice că imediat la începutul revoltei, Nero a pus la cale multe proiecte crude, însă potrivite caracterului său: să trimită succesori şi asasini conducătorilor de armate şi de provincii, căci îi considera pe toţi conspirând într-un singur gând împotriva lui; să-i omoare pe toţi exilaţii oriunde ar fi. ei, pe toţi galii câţi se aflau la Roma, pentru a-i împiedica să se asocieze revoltei celorlalţi, ca fiind complicii şi partizanii conaţionalilor lor; să permită armatelor să prade Galliile; să ucidă întreg senatul prin otrăvire în timpul unui banchet; să incendieze Roma şi să dea drumul fiarelor sălbatice împotriva poporului, ca să nu se poată apăra. 2. A abandonat aceste proiecte nu atât din remuşcare, cât din incapacitatea de a le realiza; socotind necesară o expediţie militară le-a retras consulilor funcţia înainte de termen şi a preluat el singur demnitatea sub pretextul că, urmare a destinului, Galliile nu pot fi înfrânte decât de un consul. Preluând fasciile în timp ce ieşea din

sală după un banchet sprijinindu-se pe umerii prietenilor, a afirmat că, de îndată ce va atinge pământul provinciei, se va prezenta neînarmat în faţa armatelor şi nu va face altceva decât să plângă; atunci rebelii se vor căi şi a doua zi el, Nero, va cânta bucuros între bucuroşi imnul victoriei pe care trebuie să-l compună chiar acum.

44. Prima grijă a lui Nero în pregătirea expediţiei a fost să aleagă vehiculele cu care să transporte orgile de teatru, să tundă ca pe nişte bărbaţi şi să înarmeze ca pe amazoane cu securi şi scuturi concubinele pe care voia să le ia cu sine. Apoi a convocat triburile urbane pentru a presta jurământul militar, dar, cum apelul a rămas fără ecou, a cerat stăpânilor un anumit număr de sclavi, din care n-a ales decât pe cei care îi conveneau, inclusiv intendenţi şi secretari. 2. Le-a poruncit tuturor ordinelor să-i verse drept contribuţie de război parte din capitalul lor şi, pe deasupra, chiriaşilor din casele particulare şi din blocuri să verse imediat fiscului chiria pe un an; a pretins cu mare aroganţă şi asprime monede noi de argint purificat prin foc şi de aur foarte curat, astfel încât majoritatea au refuzat pe faţă orice contribuţie, cerând unanim să fie mai degrabă luate recompensele acordate delatorilor. 45. Ura pe care şi-a atras-o speculând chiar şi preţul griului a fost amplificată de vestea sosirii întâmplătoare în plină foamete a unei corăbii din Alexandria care aducea nisip pentru luptătorii de la curte.

2. De aceea ura tuturor împotriva lui a izbucnit pe faţă şi nu a mai fost menajat în niciun fel. Pe părul de pe capul statuii sale a fost atârnată o tablă cu inscripţia în limba greacă: „acum începe lupta adevărată, dă-te la o parte”. Pe altă statuie a fost atârnat de gât: „Eu ce-aş fi putut face mai mult? Tu însă ai meritat sacul”. S-a scris pe coloane: „cântecele lui i-au trezit şi pe gali”. În timpul nopţilor se auzeau indivizi care simulau dispute cu sclavi şi cereau insistent „un răzbunător” (*Vindex*).

46. În plus era înspăimântat şi de avertismente foarte clare apărute în vis, ale augurilor şi ale presagiilor vechi şi noi. Niciodată mai înainte nu avusese vise, până la

uciderea mamei; de atunci a văzut în somn că i se smulgea cârma unei corăbii pe care o comanda, că soţia sa Octavia îl trage spre tenebre îngrozitoare; când că este acoperit de o mulţie de furnici cu aripi, când că statuile popoarelor inaugurate la teatrul lui Pompeius îl înconjoară şi îi opresc calea; calul său asturian, la care ţinea foarte mult, îi apărea metamorfozat, cu excepţia capului, în maimuţă şi necheza răsunător. 2. Uşile mausoleului s-au deschis de la sine şi s-a auzit o voce chemându-l pe numele lui. În ziua kalendelor lui ianuarie zei Lari împodobiţi cu flori s-au prăbuşit în timpul pregătirilor pentru un sacrificiu; în timp ce lua auspiciile, Sporus i-a oferit un inel pe care era gravat raptul Proserpinei; în momentul rugăciunilor pentru împărat, în prezenţa unui numeros public cu oameni din toate ordinele, abia au putut fi găsite cheile Capitoliului. Când a fost citit în senat pasajul din discursul împotriva lui Vindex în care declara că toţi criminalii vor fi pedepsiţi şi că în curând vor avea sfârşitul pe care-l merită, toţi senatorii au strigat într-o voce: „Augustus, tu vei face”. S-a observat chiar că, la ultima lui apariţie în public, a jucat în piesa *Oedipân exil* şi că a încheiat cu următorul vers:

Nevasta, mama, tatăl, toţi îmi cer să mor.

47. Între timp, pe când se afla la masă, i-a fost adusă o scrisoare în care îi era anunţat că şi celelalte armate îl părăsiseră; a rupt-o în bucăţi, a răsturnat masa, a zdrobit de pământ două cupe cu scene din poemele homerice la care ţinea în mod deosebit şi, luând de la Lucusta otrava pe care o ţinea într-o casetă de aur, a trecut în grădinile lui Servilius; de acolo i-a trimis pe cei mai fideli liberţi la Ostia, pentru a pregăti o flotă; apoi i-a întrebat pe tribunii şi centurionii cohortelor pretoriene dacă îl întovărăşesc în fuga lui; 2. dar unii tergiversau răspunsul, iar alţii îl refuzau pe faţă, ba chiar unul din ei a strigat:

Este oare o asemenea nenorocire să mori?

(Vergilius, *Eneida*, 12, 646) Atunci a făurit diferite planuri: s-a gândit să se ducă în genunchi la părţi sau la Galba, să se prezinte în public îmbrăcat în negru, pentru a implora de la rostre, cât mai patetic, iertare pentru faptele

trecute şi, dacă nu reuşea să înduplece sufletele, să ceară să i se acorde prefectura Egiptului. S-a găsit mai târziu în arhiva sa o cuvântare pregătită în acest scop; se crede că a abandonat intenţia de teamă să nu fie sfâşiat mai înainte de a ajunge în for.

3. A amânat astfel planul pentru a doua zi; trezindu-se la mijlocul nopţii, când a înţeles că trupa de gardă se retrăsese, a sărit din pat şi a trimis să fie chemaţi prietenii săi şi, deoarece nu i-a venit niciun răspuns, s-a dus personal să le ceară fiecăruia ospitalitate. Cum însă uşile tuturor au rămas închise, cum nimeni nu i-a dat niciun răspuns, a revenit în dormitorul de unde fugiseră gărzile luând cu ele cuverturile şi până şi cutia cu otrăvuri; imediat Nero a trimis să-i fie adus mirmilonul Spiculus sau orice om care să-l ucidă, dar, cum nu s-a găsit nimeni, a exclamat: „aşadar, n-am nici prieteni, nici duşmani? 11; apoi a luat-o la goană, ca şi cum voia să se arunce în Tibru. 48. S-a răzgândit însă şi a dorit să-şi găsească ascunzătoare ca să-şi adune gândurile; libertul Phaon i-a oferit vila sa din apropierea Romei, între Via Salaria şi Via Nomentana, cam la a patra piatră miliară; aşa cum era, în picioarele goale, îmbrăcat doar cu o tunică, şi-a pus o manta decolorată, şi-a acoperit capul, şi-a legat o batistă pe figură, s-a urcat pe un cal şi a plecat însoţit doar de patru persoane, între care se afla şi Sporus. 2. Pe dată, înspăimântat de un cutremur şi de un trăsnet care a căzut în faţa sa, a auzit din apropierea taberei militare strigătele soldaţilor care îl blestemau şi îi urau succes lui Galba; l-a auzit chiar pe un călător pe care l-a întâlnit spunând: „iată oamenii care îl urmăresc pe Nero”, iar pe altul întrebându-i: „ce mai e nou la Roma cu Nero?”. Când calul s-a speriat de mirosul unui cadavru abandonat pe drum, Nero şi-a descoperit faţa şi a fost recunoscut de un pretorian eliberat care l-a salutat. 3. Când au ajuns la un drum lăturalnic, au abandonat caii şi au trecut cu greutate prin tufişuri şi mărăcini, pe o potecă acoperită cu păpuriş; Nero a ajuns cu dificultate la zidul din spate al casei, nu fără să-şi fi întins hainele sub picioare. Acolo, cum Phaon îl

îndemna să se ascundă o clipă într-o carieră, a refuzat să se îngroape de viu sub pământ şi, făcând un scurt popas, până când s-a pregătit o intrare secretă în casă, a băut apă cu mâna dintr-o groapă din faţa lui, spunând: „iată băutura lui Nero!” Apoi, cu mantaua sfâşiată de spini, şi-a croit drum printre mărăcini şi astfel a pătruns în patru labe printr-un culoar strâmt în camera cea mai apropiată unde s-a culcat pe un pat prost cu o saltea proastă, acoperit cu o manta veche drept cuvertură; chinuit de foame şi de sete, a refuzat pâinea grosolană care i-a fost oferită şi a băut ceva apă călduţă. 49. Atunci, cum toţi insistau să se sustragă de îndată insultelor care-l ameninţau, a dat ordin să se sape o groapă de dimensiunea corpului său, să se aşeze bucăţi de marmură, dacă se găsesc, să fie aduse apă şi lemne, pentru a aduce ultimul omagiu cadavrului; în timpul pregătirilor plângea şi repeta întruna: „ce artist piere!”

2. În timp ce întârzia astfel, un curier i-a adus lui Phaon un bilet; Nero i-a smuls biletul şi a citit că senatul îl declara duşman al poporului roman şi că se cere pedepsirea lui conform obiceiului străbun; a întrebat care este obiceiul şi i s-a răspuns că i se iau condamnatului hainele, că îi este pus capul între braţele unei furci şi că este bătut până moare. Înspăimântat, a pus mâna pe două pumnale, pe care le luase cu sine, le-a încercat vârful, le-a pus la loc, pretextând că „încă nu venise ora fatală”. 3. Când îl ruga pe Sporus să-şi înceapă lamentaţiile, când implora pe câte cineva să-l ajute să se sinucidă; uneori îşi reproşa laşitatea în aceşti termeni: „trăiesc ca un nenorocit; este nedemn de Nero; absolut nedemn; trebuie sânge rece în astfel de momente; haide, trezeşte-te”. Se apropiau călăreţi cărora li se poruncise să-l aducă viu. Când a simţit acest lucru, a spus tremurând:

Tropot îmi sună-n auz, un tropot de repezi copite

(Homer, *Iliada*, 10, 535), apoi şi-a înfipt pumnalul în gât cu ajutorul lui Epaphroditus, secretarul său. 4. Încă mai trăia când un călăreţ venit în goană i-a pus mantaua pe rană, ca şi cum i-ar fi venit în ajutor; Nero i-a spus

„prea târziu, asta este într-adevăr credinţă”. Cu aceste cuvinte a murit, iar ochii ieşiţi din orbite au căpătat o asemenea fixitate, încât inspirau oroare şi teamă celor care îi vedeau. Ultima dorinţă a fost să nu-i lase capul pradă cuiva, ci să fie ars în întregime prin orice mijloace. Icelus, libertul lui Galba, aruncat în lanţuri la începutul insurecţiei şi eliberat de curând, a permis acest lucru.

50. Funeraliile lui Nero au costat două sute de mii de sesterţi; corpul i-a fost aşezat în cuverturi albe întreţesute cu aur, pe care le folosise în ziua kalendelor lui ianuarie. Resturile au fost puse în mormântul Domiţiilor de doicile Egloge şi Alexandra, ajutate de Acte, concubina lui; mormântul se vede de pe Câmpul lui Marte, pe colina Grădinilor. În acest mormânt a existat un sarcofag de porfir, având deasupra un altar din marmură de Luna, înconjurat de o balustradă din piatră de Thasos.

51. A avut o statură aproape normală, corpul i-a fost acoperit de pete şi râu mirositor, părul aducea spre blond; chipul era mai degrabă frumos decât distins, ochii verzui şi miopi, gâtul gros, burta proeminentă, picioarele subţiri, sănătatea robustă; într-adevăr, în ciuda desfrâului de timp de patrusprezece ani, n-a fost decât de trei ori bolnav şi nu atât de mult încât să trebuiască să renunţe la vin şi la celelalte obiceiuri ale sale; în ce priveşte ţinuta, era atât de neglijent, lipsit de ruşine, încât în timpul călătoriei în Ahaia îşi lăsa părul, întotdeauna aranjat în etaje, să cadă pe spate; adesea a apărut în public în haină de cameră, cu o batistă legată în jurul gâtului, fără centură şi în picioarele goale.

52. Aluat contact încă din copilărie cu aproape toate studiile liberale; mama sa însă l-a îndepărtat de la filosofie, afirmând că este dăunătoare unui viitor împărat; Seneca l-a îndepărtat de studiul vechilor oratori, pentru a putea să-l menţină lungă vreme în admiraţia sa. Avea talent poetic şi a compus versuri cu plăcere şi fără mare efort, nu cum cred unii că ar fi publicat sub numele lui versurile altora. Mi-au căzut în mână tăbliţe şi note cu versuri de ale lui scrise de mână, din care se vede uşor că n-au fost

aşternute sub dictare, ci de o persoană care meditează şi cugetă, atât de multe ştersături şi adăugiri se află pe ele. A avut şi o pasiune nu de neglijat pentru pictură şi sculptură.

53. Cel mai mult se bucura de dobândirea popularităţii şi rivaliza cu toţi cei care aveau parte de favoarea mulţimii. S-a răspândit zvonul că, după succesele scenice, în următorul lustru avea de gând să coboare la Olympia în arenă împreună cu atleţii; în fapt, se exersa cu regularitate la lupte şi în toată Grecia a asistat la concursurile luptătorilor aşezat pe pământ asemenea arbitrilor şi, dacă luptătorii se depărtau prea mult, îi aducea înapoi trăgându-i cu mâna lui în mijlocul arenei. Văzând că este comparat pentru cântec cu Apollo, pentru condusul carelor cu Soarele, a hotărât să imite şi faptele lui Hercules; se zice că a fost pregătit un leu pe care să-l sfărâme fie cu ghioaga, fie cu braţele în arena amfiteatrului în pielea goală, sub privirile poporului.

54. Spre sfârşitul vieţii a făcut promisiuni solemne ca, dacă nimic nu se va schimba în destinul său, să ia parte la jocurile, care vor fi organizate în cinstea victoriei sale, chiar şi în calitate de cântăreţ la orgile hidraulice, de flautist, de cântăreţ din cimpoi, iar în ultima zi, ca histrion dansând rolul lui Tumus din *Eneida* lui Vergilius. Sunt unii care susţin că histrionul Paris a fost ucis, deoarece Nero îl considera un rival periculos. 55. Avea o dorinţă aprigă, dar iraţională de a-şi perpetua faima. De aceea a abolit vechea denumire a multor lucruri şi a dat altele noi după numele său, de pildă a numit luna aprilie Neroneia; hotărâse să numească Roma Neropolis.

56. Dispreţuia orice fel de religie, cu excepţia celei a Zeiţei Siriene; dar şi pe aceasta a respins-o şi a urinat pe ea atunci când a fost cuprins de altă superstiţie, singura care l-a stăpânit cu tărie: un om din popor pe care nu-l cunoştea i-a dat statueta unei fete care să-l apere de conjuraţii; or, imediat după aceea, a fost descoperită o conjuraţie; a adorat statueta ca pe o divinitate atotputernică şi i-a oferit în fiecare zi câte trei sacrificii şi a vrut să se răspândească ideea că îi dezvăluie viitorul.

Câteva luni înainte de moarte a consultat măruntaiele victimelor, dar niciodată n-a obţinut prevestiri favorabile.

57. A murit în al treizeci şi doilea an de viaţă, în aceeaşi zi în care o ucisese odinioară pe Octavia, iar bucuria declanşată de vestea morţii a fost atât de mare, încât plebea a alergat prin Roma cu bonete frigiene pe cap. Cu toate acestea n-au lipsit oameni care timp de mulţi ani au împodobit momrintul cu flori primăvara şi vara şi care au pus la rostre imaginea lui în togă pretextă şi au afişat edictele lui prin care, ca şi cum ar fi fost în viaţă, anunţa că va reveni curând spre pieirea duşmanilor săi.

2. Ba chiar Vologaesus, regele părţilor, a trimis soli senatului care să ceară reînnoirea tratatului de alianţă şi cultivarea memoriei lui Nero. În sfârşit, douăzeci de ani după moartea lui, în timpul adolescenţei mele, a apărut un personaj de condiţie incertă care s-a declarat a fi Nero; numele acesta se bucura de o asemenea favoare la părţi, încât l-au susţinut cu putere şi cu greu au acceptat să ni-l predea.

CARTEA A ŞAPTEA

GALBA, OTHO, VITELLIUS

GALBA

1. Familia lui Caesar s-a stins cu Nero: nenumărate prevestiri au anunţat faptul, dar două dintre ele au fost extrem de clare. Odinioară, când Livia, imediat după căsătoria ei cu Augustus, a venit să-şi vadă proprietatea de la Veii, un vultur în zbor a lăsat să-i cadă în braţe o găină albă cu o ramură de laur în cioc; Livia a hrănit pasărea şi a plantat ramura; or, găina a avut atâţia pui, încât şi astăzi casa se numeşte „La găini”, iar ramura a dat naştere unei păduri atât de întinse, încât Caesarii, înainte de a-şi celebra triumfurile, culegeau de acolo laurii lor, de asemenea s-a format tradiţia ca imediat după triumf Caesarii să planteze alţi lauri în acest loc. S-a observat că aproximativ în perioada în care mureau, arborele plantat de fiecare pierea. Aşadar, în anul în care a murit Nero, s-a observat că toată pădurea s-a uscat şi că toate găinile au pierit. Pe de altă parte, puţin timp mai târziu un trăsnet a

căzut pe templul zeilor, capetele Caesarilor s-au prăbuşit în acelaşi timp, iar lui Augustus i-a fost smuls sceptrul din mână.

2. Galba, succesorul lui Nero, nu era în niciun fel înrudit cu familia Caesarilor, dar fără îndoială era de cea mai înaltă nobleţe, dintr-o familie veche şi ilustră: pe toate inscripţiile de pe statuile sale el se desemna drept strănepotul lui Quintus Catulus Capitolinus şi, când a devenit împărat, a aşezat în atrium un arbore genealogic în care arăta că pe linie paternă se trage din Jupiter, iar pe linie maternă din Pasiphae, soţia regelui Minos.

3. Ar fi prea lung să enumăr nobleţea întreagă şi titlurile de glorie ale neamului, aşa că mă voi rezuma numai la cele ale propriei familii. Nu se ştie cine a fost primul din familia Sulpiciilor care a avut *cognomen*-ul de Galba, de ce şi de unde provine el. Unii cred că, deoarece un oraş în Hispania era zadarnic asediat de lungă vreme, l-a incendiat la sfârşit cu torţe impregnate cu galbaum; după alţii, deoarece în timpul unei boli îndelungate a recurs cu regularitate la *galbeum*, adică la pansamente înfăşurate în lână; unii socotesc că, fiind foarte gras, l-au numit *galba*, adică gras în limba galică; sau, dimpotrivă, deoarece era foarte slab, era comparat cu insectele care se nasc în stejari şi care sunt numite *galbae*. 2. Familia a fost ilustrată de Servius Galba, consular şi cel mai mare orator al timpului său, despre care se spune că a provocat revolta lui Viriaţinus, când a obţinut Hispania după ce a fost pretor, deoarece a ucis prin înşelătorie treizeci de mii de lusitani. Nepotul său, în urma eşecului la consulat, i-a devenit ostil lui Iulius Caesar, al cărui legat fusese în Gallia, şi a conspirat cu Cassius şi Brutus, din care motiv a fost condamnat în virtutea legii Pedia. 3. Din acesta se trag bunicul şi tatăl împăratului Galba: bunicul său, mai celebru prin erudiţia sa decât prin magistraturi – n-a depăşit rangul de pretor – a publicat o istorie foarte amplă şi merituoasă; tatăl, după ce a dobândit consulatul, deşi avea un corp de mici dimensiuni şi era chiar cocoşat, cu un talent mediocra de orator, a avut o activitate importantă ca

avocat. 4. S-a căsătorit cu Mummia Achaica, nepoata lui Catulus şi strănepoata lui L. Mummius, cel care a distrus Corinthul; apoi cu Livia Ocellina, o femeie bogată şi frumoasă, despre care se zice că i-a făcut ea însăşi avansuri datorită nobleţii sale şi l-a dorit mai mult, după ce el s-a dezbrăcat în faţa ei pe ascuns pentru a-şi arăta defectele corpului, ca să nu pară că abuzează de ignoranţa ei. A avut cu Achaica doi fii, pe Gaius şi pe Servius; cel mai mare, Gaius, a părăsit Roma după ce şi-a distras averea şi, deoarece Tiberius i-a interzis să participe la tragerea la sorţi a provinciilor când îi venise rândul, s-a sinucis.

4. Servius Galba împăratul s-a născut în timpul consulatului lui M. Valerius Messala şi al lui Cn. Lentulus, în a noua zi înainte de kalendele lui ianuarie într-o vilă aşezată pe o colină în apropiere de Terracina, la stânga când se merge spre Fundi; adoptat de mama sa vitregă Livia, a primit numele ei şi *cognomen*-ul de Ocellaris şi şi-a schimbat *praenomen-ul*: până la momentul ascensiunii sale la imperiu s-a numit Lucius în loc de Servius. Este un fapt sigur că Augustus, în timpul copilăriei lui Galba, când acesta venise cu alţi copii să-l salute, apucându-i obrazul, i-a zis: „şi tu, copile, vei gusta din puterea noastră11. Şi Tiberius a declarat, când a înţeles că Galba va fi împărat, dar numai la bătrâneţe: „să trăiască, deoarece aceasta nu ne atinge”. 2. Într-o zi, când bunicul său făcea un sacrificiu propria toriu împotriva fulgerului, un vultur i-a smuls din mână măruntaiele victimei şi le-a dus într-un stejar plin de ghindă; i s-a prezis în urma acestui fapt că familia lui va ajunge la imperiu, dar târziu; iar acela, nzând, a replicat: „desigur, când o făta catârca”. Or, mai târziu, când Galba s-a angajat în revoluţie, nimic nu i-a dat mai mult curaj decât faptul că a văzut o catârcă fătând; ceilalţi s-au îngrozit ca de o prevestire oribilă, el singur a primit-o ca fiind favorabilă, aducându-şi aminte de sacrificiul şi de vorba bunicului său.

3. Când a îmbrăcat toga virilă a visat că zeiţa Fortuna îi spune că stă obosită în faţa uşii sale şi că, dacă nu o primeşte repede, va fi prada primului care îi iese în cale.

Când s-a trezit, deschizând atriumul a găsit pe prag o statuie de bronz mai mare de un cot reprezentând această zeiţă; a transportat-o în braţele sale la Tusculum, unde obişnuia să-şi petreacă vara, i-a rezervat o parte a casei şi de atunci în fiecare lună îi înălţa rugăciuni şi îi consacra în fiecare an o veghe pioasă.

4. Deşi nu era încă la o vârstă aşezată, a menţinut vechiul obicei al cetăţii, căzut în desuetudine şi menţinut numai în casa sa, de a-i aduna pe liberţi şi pe sclavi de două ori pe zi, pentru a-l saluta dimineaţa şi pentru a-i ura noapte bună seara. 5. Între studiile liberale a cultivat şi dreptul. S-a preocupat şi de căsătorie; dar, după ce i-a pierdut pe soţia sa Lepida şi pe cei doi copii, a rămas celibatar şi n-a putut fi schimbat din această hotărâre de nicio ofertă, nici măcar de Agrippina care, devenită văduvă prin moartea soţului ei Domitius, i-a făcut atâtea avansuri lui Galba, care încă nu era văduv, încât mama Lepidei a copleşit-o cu reproşuri într-o reuniune de matroane şi a şi lovit-o.

2. A venerat-o în special pe Livia Augusta, a cărei favoare i-a adus mari servicii şi al cărei testament a fost pe punctul să-l îmbogăţească după moartea ei: i-a atribuit cel mai important legat testamentar în valoare de cincizeci de milioane de sesterţi, dar cum cifra nu a fost scrisă şi în litere, ci doar în cifre, Tiberius a redus-o la cinci sute de mii de sesterţi; dar nu i-a căpătat nici măcar pe aceştia.

6. Şi-a început cariera înainte de a împlini vârsta legală; în calitate de pretor la jocurile în cinstea Florei, a prezentat un spectacol nou – elefanţi dansând pe funie; apoi, a guvernat timp de aproape un an provincia Aquitania; a exercitat consulatul timp de şase luni, magistratură în care i-a succedat lui Domitius, tatăl lui Nero, şi l-a avut ca succesor pe Salvius Otho, tatăl împăratului Otho care i-a urmat, ceea ce pare a fi o prevestire a destinului său, deoarece principatul său a fost intermediar între fiii celor doi.

2. Desemnat de Caligula să-l înlocuiască pe Gaetulicus, a doua zi după ce a ajuns la legiuni i-a oprit pe

soldaţi să aplaude în timpul unui spectacol solemn care din întâmplare avea loc în acea zi, transmiţându-le ordinul scris să-şi ţină mâinile sub mantale; pe dată s-a repetat în toată tabăra:

„Soldaţi, învăţaţi meseria de soldaţi: a venit Galba, nu Gaetulicus”. Cu aceeaşi severitate a interzis cererile de permisie. I-a întărit pe veterani şi pe recruţii noi prin exerciţii permanente, i-a respins repede pe barbarii care invadaseră Gallia şi s-a prezentat astfel pe sine şi armata în faţa lui Caligula, încât, dintre toate trupele sosite din toate provinciile, nimeni n-a primit felicitări şi recompense mai mari; el însuşi s-a ilustrat dirijând o manevră militară cu scutul în mână şi chiar alergând pe o distanţă de douăzeci de mii de paşi pe lângă vehiculul împăratului.

7. La moartea lui Caligula mulţi l-au îndemnat să profite de ocazie, dar el a preferat liniştea. Prin această atitudine şi-a câştigat recunoştinţa lui Claudius care l-a primit în cercul prietenilor săi şi l-a preţuit atât de mult, încât a amânat expediţia în Britannia, deoarece Galba fusese cuprins de o indispoziţie bruscă, fără gravitate. A guvernat Africa în calitate de proconsul timp de doi ani: a fost ales fără să fie tras la sorţi pentru a pune ordine în această provincie tulburată de disensiuni şi de rebeliunile barbarilor; s-a achitat de misiune cu maximă severitate şi spirit de dreptate chiar şi în detalii. 2. A interzis să fie ajutat un soldat ajuns în penurie alimentară, deoarece vânduse cu o sută de dinari o măsură de gnu în timpul unei expediţii în care proviziile alimentare erau rare; soldatul a murit de foame. Iar, într-o zi, când judeca în legătură cu proprietatea asupra unei vite de povară, cum argumentele de o parte şi de alta erau slabe şi nu se putea determina adevărul, a hotărât ca animalul să fie dus cu capul acoperit la locul unde se adăpa, să fie descoperit acolo şi să aparţină persoanei spre care s-ar îndrepta de la sine după ce a băut.

8. Datorită acestor fapte din Africa şi de odinioară din Germania, a primit însemnele triumfale şi trei funcţii sacerdotale, căci a fost numit în colegiul de cvindecemviri,

în confreria titienilor şi a preoţilor lui Augustus; de atunci şi până spre mijlocul principatului lui Nero a trăit în retragere majoritatea timpului şi, ori de câte ori pleca, vehiculul său era urmat de un car în care se afla un milion de sesterţi de aur, până în ziua când, aflându-se în oraşul Fundi, i s-a oferit guvernarea Hispaniei Tairaconesis. 2. S-a întâmplat ca, îndată ce a ajuns în provincie, să ofere un sacrificiu într-o clădire publică; unul dintre servitorii tineri care ţinea cutia cu tămâie a albit brusc; n-au lipsit oameni care să declare că aceasta prevestea o schimbare de domnie, că unui tânăr îi va succeda un bătrân, adică Galba lui Nero. Nu mult după aceea fulgerul a căzut într-un lac din Cantabria şi s-au găsit douăsprezece securi, însemnul incontestabil al puterii supreme.

9. A guvernat provincia timp de opt ani în mod variat şi inegal; mai întâi energic şi impetuos şi chiar nemăsurat în pedepsirea crimelor: astfel, i-a tăiat mâinile unui agent necinstit de schimb de bani şi i le-a bătut în cuie pe masă; l-a pus pe crace pe un tutore care şi-a omorât pupilul otrăvindu-l, deoarece îi revenea moştenirea acestuia; cum acesta invoca legile şi calitatea lui de cetăţean roman, ca şi cum i-ar fi acordat o consolare şi o uşurare a supliciului, a poruncit să-i fie schimbată crucea cu una mult mai înaltă decât celelalte şi vopsită în alb. Treptat s-a lăsat pradă lâncezelii şi lenei, pentru a nu-i oferi lui Nero niciun motiv de reproş; obişnuia să zică: „nimeni nu este obligat să dea seama de inactivitatea sa”.

2. Ţinea o adunare la Carthagina Nouă când a aflat de rebeliunea Galliilor şi de faptul că legatul Aquitaniei îi cere ajutor; a sosit şi o scrisoare din partea lui Vindex prin care era îndemnat, să „se declare eliberatorul şi conducătorul neamului omenesc1. Ezitarea sa a fost de scurtă durată şi a acceptat propunerea determinat atât de teamă, cât şi de speranţă; căci interceptase ordine ale lui Nero trimise în secret procuratorilor pentru a-l asasina; pe de altă parte, era încurajat nu numai de auspiciile şi prevestirile cele mai favorabile, ci şi de presagiul unei fecioare de condiţie onorabilă, cu atât mai mult cu cât

preotul lui Jupiter din oraşul Cluniae, avertizat printr-un vis, retrăsese acelaşi oracol pronunţat de două sute de ani mai înainte de o fată cu darul profeţiei; or, acest oracol vestea că „într-o zi se va naşte un principe şi un stăpân al lumii din Hispania.

10. Aşadar, ca şi cum ar fi procedat la o eliberare de sclavi, s-a urcat pe un tribunal, unde se puseseră în număr cât mai mare posibil portretele celor condamnaţi şi ucişi de Nero; având lângă el un tânăr nobil, exilat în insulele Baleare şi chemat de acolo cu intenţie, a deplâns starea lucrurilor şi, salutat împărat, s-a declarat „legat al senatului şi al poporului roman. 2. Apoi, ordonând o întrerupere a judecăţilor, a recrutat din plebea provinciei legiuni şi trupe auxiliare pentru a-şi întări armata formată dintr-o singură legiune, două aripi de cavalerie şi trei cohorte; pe de altă parte, a instituit asemenea unui senat un sfat al înţelepţilor şi al bătrânilor cu care discuta zilnic chestiunile importante. 3. A ales şi tineri din ordinul ecvestra care, fără să abandoneze inelul de aur, trebuia sub titlul de reangajaţi să facă de gardă în jurul dormitorului său, ca nişte soldaţi. Ba chiar a răspândit prin provincii edicte prin care le solicita tuturor să vină în sprijinul acţiunii, fiecare conform propriilor posibilităţi.

4. Cam în aceeaşi vreme s-a descoperit în timpul operaţiilor de întărire a oraşului, pe care îl alesese drept cartier general, un inel făcut în vechime, pe piatra căruia era gravată o Victorie cu un trofeu; scurtă vreme după aceea la Dertosa a sosit o corabie alexandrină plină de arme, fără pilot, marinar sau pasager; din acel moment nimeni nu s-a îndoit că războiul întreprins este drept, sfânt şi încurajat de zei. Pe neaşteptate însă, evenimente neprevăzute au pus totul în discuţie: una din aripile de cavalerie, cuprinsă de remuşcare că îşi încălcase jurământul, a vrut să abandoneze rebeliunea şi a fost cu greutate menţinută la datorie; nişte sclavi, pe care un libert al lui Nero îi dăduse în serviciul lui Galba după ce îi pregătise pentru crimă, erau pe punctul să-l ucidă când se ducea la băi pe o străduţă; n-au reuşit, deoarece se

încurajau reciproc să nu piardă ocazia şi, la întrebarea lui despre ce ocazie e vorba, a aflat răspunsul în urma torturării lor. 11. La atâtea pericole s-a adăugat moartea lui Vindex; a fost consternat de această veste şi, ca şi cum ar fi pierdut totul, n-a lipsit mult să se sinucidă. Dar, survenind veşti de la Roma prin care s-a aflat că Nero murise şi că toţi îi juraseră credinţă lui Galba, a abandonat titlul de „legat al poporului şi senatului roman”, a preluat titlul de Caesar şi a pornit la drum îmbrăcat în manta militară, cu un pumnal atârnat de gât pe pieptul său; n-a îmbrăcat toga decât după ce a jugulat diferite încercări de revoltă, cum a fost cea a lui Nymphidius Sabinus la Roma, cea a lui Fonteius Capito în Germania şi cea a lui Clodius Macer în Africa. 12. L-a precedat reputaţia de cruzime şi avariţie, deoarece a lovit cu impozite grele cetăţile Hispaniilor şi Gabiilor care s-au raliat mai lent rebeliunii; unora chiar le-a doborât zidurile şi a ucis ofiţerii şi procuratorii împreună cu nevestele şi copiii lor; când locuitorii provinciei Tarraconensis i-au oferit o coroană de aur de cincisprezece livre scoasă dintr-un vechi templu al lui

Jupiter, a topit-o şi a pretins cele trei uncii care lipseau la cântar. 2. Reputaţia i-a fost confirmată şi sporită când a sosit la Roma. Căci, deoarece a vrut să-i constrângă pe marinarii pe care Nero îi transformase în soldaţi de legiuni să-şi reia vechiul lor statut, la refuzul şi la insistenţele lor de a primi vulturul şi însemnele, nu numai că i-a dispersat cu cavaleria, dar i-a şi decimat. De asemenea a concediat cohorta germanică odinioară instituită de Caesari pentru paza lor, care dăduse multe dovezi de fidelitate, şi a trimis-o în patrie fără nicio recompensă, sub pretext că înclina spre Cn. Dolabella, ale cărui grădini se aflau în apropierea taberei lor. 3. Se repetau, în glumă, adevărate sau nu, o serie de fapte: se zicea că a gemut când i s-a servit un ospăţ prea somptuos; că atunci când administratorul său i-a prezentat situaţia financiară, i-a oferit un castron de legume ca recompensă; unui flautist, Canus, foarte la modă, i-a dat cinci dinari pe

care i-a scos cu mâna sa din caseta proprie.

13. De aceea romanii n-au fost foarte fericiţi de sosirea lui; s-a observat că, la primul spectacol când actorii de atellane au început foarte cunoscutul cuplet:

Iată-l pe Onesimus care vine de pe moşia sa, toată asistenţa într-un glas l-a cântat mimând şi repetând adesea acest vers. 14. Nu şi-a păstrat în exerciţiul puterii reputaţia şi autoritatea datorită cărora obţinuse imperiul, deşi a dat multe dovezi de împărat deosebit; dar acţiunile bune nu îi aduceau atâta popularitate, pe câtă ură îi atrăgeau cele proaste.

2. Era condus de trei indivizi care locuiau cu el în palat şi care îl urmau peste tot, astfel încât lumea îi numea „pedagogii săi”. Aceştia erau Titus Vinius, legatul său în Hispania, un om cu dorinţe nemăsurate; Cornelius Laco, devenit din asesor prefect al pretoriului, un tip de o aroganţă şi prostie intolerabile; libertul Icelus, căruia îi dăruise cu puţin timp înainte inelul de aur şi *cognomen-ul* de Marcianus şi avea ambiţia să ajungă în cea mai înaltă funcţie a ordinului ecvestru. S-a lăsat până într-atâta în voia acestor indivizi nocivi datorită viciilor lor, încât abia dacă mai era consecvent cu sine însuşi: când prea dur şi prea avar, când prea indulgent şi prea risipitor, într-un mod nedemn pentru un principe ales şi un om la vârsta lui.

3. A condamnat bărbaţi aparţinând celor două ordine pe baza unor bănuieli neserioase şi fără să le dea posibilitatea să se apere. A acordat foarte rar dreptul la cetăţenie, o singură dată sau de două ori privilegiile celor cu trei copii şi numai pentru un timp limitat, determinat dinainte. Judecătorilor care-i cereau să înfiinţeze o a şasea decurie nu numai că le-a refuzat-o, dar le-a retras beneficiul pe care îl acordase Claudius, anume să nu fie convocaţi pentru judecăţi iama şi la începutul anului. 15. Se credea că urma să limiteze la doi ani funcţiile senatoriale şi ecvestre şi că nu le va acorda decât celor care nu le-ar vrea sau le-ar refuza. A instituit o comisie de cincizeci de cavaleri romani care să ceară înapoi darurile făcute de Nero, mai puţin o zecime lăsată beneficiarilor, cu

clauza că, chiar dacă histrionii sau luptătorii vânduseră odinioară ceea ce li se dăduse, acestea vor fi luate cumpărătorilor, când primii nu mai erau capabili să restituie suma. 2. În schimb, le permitea tovarăşilor şi liberţilor săi să acorde orice contra bani, să facă orice favoruri: obţinerea de taxe publice, scutiri de impozite, condamnarea nevinovaţilor, impunitatea vinovaţilor. Mai mult: când poporul roman a cerut pedepsirea lui Halotus şi a lui Tigellinus, aceştia au fost, deşi vinovaţi în cel mai înalt grad, singurii dintre agenţii lui Nero care au scăpat nevătămaţi; ba chiar lui Halotus i-a acordat o importantă funcţie procuratoriană, iar în ce-l priveşte pe Tigellinus, Galba a dojenit poporul printr-un edict pentru cruzimea de care dă dovadă.

16. Prin asemenea măsuri şi-a înstrăinat toate categoriile de oameni, însă iritarea cea mai mare era în rândul soldaţilor. Într-adevăr, când i-au jurat credinţă li s-a promis în absenţa lui un donativ mai mare decât de obicei; nu numai că n-a ratificat iniţiativa, dar a mai şi repetat întruna că „el obişnuieşte să-şi aleagă soldaţii, nu să-i cumpere”; prin această vorbă a iritat toate armatele imperiului. De altminteri, i-a indignat şi i-a speriat pe pretorieni, concediindu-i pe mulţi ca suspecţi şi complici ai lui

Nymphidius. 2. Mai ales armata din Germania Superioară era în agitaţie, frustrată în speranţa de răsplată pentru ajutorul pe care îl dăduse împotriva lui Vindex şi a galilor. Soldaţii acestei armate au fost primii care au îndrăznit să nu se supună şi la kalendele lui ianuarie să depună jurământul numai pentru senat; imediat după aceea au trimis o delegaţie la pretorieni cu misiunea să le comunice că „le displace împăratul creat în Hispania şi să aleagă ei înşişi un alt împărat care să se bucure de simpatiile tuturor armatelor”. 17. Când a primit această ştire, Galba, considerând că este dispreţuit nu atâta pentru bătrâneţea sa, cât pentru faptul că nu are copii, l-a ales pe Piso Frugi Licinianus, un tânăr nobil şi strălucit pe care de multă vreme îl aprecia şi pe care îl

desemnase întotdeauna în testamentul său drept moştenitor al bunurilor şi al numelui său; pe neaşteptate l-a luat de mână în mijlocul celor care veniseră să-l salute, l-a numit fiu şi l-a adoptat în tabăra militară în faţa adunării soldaţilor; dar nici măcar atunci n-a menţionat acordarea unui donativ. Or, acest fapt i-a permis lui M. Salvius Otho să-şi împlinească mai uşor planurile în cele şase zile care au urmat adopţiunii.

18. Numeroase şi importante prevestiri au arătat încă de la început care îi va fi sfârşitul. Cum pe tot drumul spre Roma în fiecare oraş se sacrificau victime la dreapta şi la stânga lui, un taur lovit cu securea a rupt legăturile, s-a repezit cu picioarele pe carul său şi l-a împroşcat cu sânge; când a coborât, un soldat de gardă, împins de mulţime, era cât pe ce să-l rănească cu lancea. În momentul intrării în Roma s-au produs un cutremur şi un zgomot, asemănător unui muget. Au urmat avertismente şi mai evidente. 2. Alesese din vistieria sa un colier de perle şi de pietre preţioase pentru a împodobi statuia Fortunei de la Tusculum; dar pe neaşteptate, socotind că este mai potrivit pentru un sanctuar mai august, l-a dedicat templului lui Venus de pe Capitoliu; în noaptea turnătoare a visat-o pe Fortuna care se plângea că a fost frustrată de darul destinat ei şi amenința că îi va răpi ea însăşi darurile pe care i le făcuse. Înspăimântat, Galba s-a repezit în zorii zilei la Tusculum, pentru a evita ameninţările visului, precedat de servitori care să pregătească un sacrificiu; dar n-a găsit pe altar decât cenuşă călduţă şi, alături, un bătrân în haine de doliu care ţinea un vas de sticlă cu tămâie şi o cupă de argilă cu vin. 3. S-a observat chiar că, lakalendele lui ianuarie, în timpul sacrificiului i-a căzut coroana de pe cap şi că puii de găină sacri au zburat când să ia auspiciile; în ziua în care l-a adoptat pe Piso, când să le vorbească soldaţilor, servitorii au uitat să pună scaunul militar în faţa tribunei, conform obiceiului, iar la senat scaunul curul a fost pus de-a-ndoaselea. 19. În ziua în care a fost asasinat, dimineaţa haruspexul l-a avertizat în mai multe rânduri să se ferească de pericol şi că asasinii nu

sunt departe.

Nu mult după aceea a aflat că Otho este stăpân pe tabăra pretorienilor; majoritatea îl îndemnau să se ducă în tabără, căci ar putea prin autoritatea sa să restabilească situaţia; el însă a hotărât să rămână în palat şi să întărească paza cu soldaţii din legiuni care se aflau cantonaţi în locuri diferite. Totuşi şi-a pus o platoşă de in deşi recunoştea că nu-i va fi de folos împotriva atâtor săbii. 2. A fost atras afară prin zvonurile lansate de conjuraţi pentru a-l aduce în locuri publice; o serie de indivizi care nu ştiau nimic, afirmau că afacerea este încheiată, că rebelii au fost zdrobiţi şi că ceilalţi vin în număr mare să-l felicite şi să i se supună; a ieşit alergând în întâmpinarea lor cu atâta încredere, încât i-a răspuns unui soldat care se lăuda că l-a ucis pe Otho „din ordinul cui l-ai ucis?”, şi s-a dus până în for. Acolo călăreţi trimişi să-l ucidă au dispersat mulţimea; văzându-l de la distanţă, o clipă au rămas pe loc; apoi au pornit şi l-au străpuns pe Galba părăsit de toţi.

20. Unii susţin că la primul atac Galba a strigat: „ce faceţi, camarazi de arme? Eu sunt al vostru, şi voi sunteţi ai mei”, şi că a promis chiar donativul. Majoritatea însă afirmă că singur şi-a oferit gâtul şi că i-a îndemnat „să săvârşească fapta, dacă asta vor”. Incredibil însă este faptul că nimeni dintre cei prezenţi n-a încercat să-şi ajute împăratul, iar trupele chemate în sprijinul lui au dispreţuit ordinul primit; excepţie a făcut doar un detaşament de trupe germanice care, ca recunoştinţă pentru o binefacere recentă (îi îngrijise în chip deosebit când fuseseră bolnavi şi slăbiţi), i-a venit în ajutor, dar necunoscând Roma au greşit drumul şi au ajuns prea târziu.

2. Galba a fost strangulat la locul Curtius şi lăsat acolo aşa cum era, până când un soldat de rând, revenind de la aprovizionarea cu grâu, şi-a pus jos povara şi i-a tăiat capul; deoarece nu l-a putut apuca de păr, l-a pus în sân, apoi i-a băgat degetul în gură şi i l-a dus lui Otho. Acesta l-a dat oamenilor de corvoadă şi rândaşilor care l-au pus într-o suliţă, l-au purtat în jurul taberei, strigând în bătaie

de joc: „Galba, zeu al dragostei, bucură-te de tinereţea ta”; ceea ce i-a încurajat în asemenea glume lascive a fost faptul că, puţine zile înainte, se răspândise zvonul că răspunsese unei persoane care îl complimentase pentru mâna lui încă înfloritoare şi viguroasă:

Încă-mi sunt intacte forţele.

Un libert, Patrobius Neronianus, a răscumpărat capul în schimbul a o sută de aurei şi l-a zvârlit în locul unde, din porunca lui Galba, fusese ucis patronul său. Târziu, administratorul lui Galba, Argivus, a îngropat capul împreună cu restul corpului în grădinile particulare ale sale situate pe Via Aurelia.

21. Galba a fost de o înălţime medie, complet chel, cu ochi albaştri, cu mâinile şi picioarele deformate de gută, astfel încât nu putea suporta încălţămintea şi nici nu putea să desfăşoare un bilet, ba chiar nici să-l ţină în mână. Avea în partea dreaptă o excrescenţă de came atât de voluminoasă, încât abia putea să o menţină cu ajutorul unui bandaj.

22. Se spune că avea nevoie de o foarte mare cantitate de mâncare (în timpul iernii lua masa de obicei înainte de răsărit), care la cină era atât de abundentă, încât le poruncea servitorilor să plimbe prin sală resturile adunate în mâini şi să le răspândească la picioarele comesenilor. îi plăceau în special băieţii, pe care-i voia viguroşi şi adulţi. Unii afirmă că în Hispania, când Icelus, unul din vechii lui concubini, i-a anunţat moartea lui Nero, nu numai că l-a sărutat în faţa tuturor, ci l-a şi rugat să se epileze pe dată şi s-a retras cu el.

23. A pierit în al şaptezeci şi treilea an de viaţă, la şapte luni după ce a devenit principe. Senatul, imediat ce a fost posibil, i-a decretat o statuie care să fie amplasată pe o coloană rostrală în partea forului unde fusese ucis; Vespasianus însă a anulat decretul crezând că Galba i-ar fi trimis din Hispania asasini în Iudeea.

OTHO

1. Strămoşii lui Otho erau originari din oraşul Ferentium; familia lui era veche şi cu prestigiu, dintre cele

mai importante din Etruria. Bunicul său, M. Salvius Otho, fiul unui cavaler roman şi al unei femei de origine umilă, a devenit senator graţie influenţei Liviei Augusta, în casa căreia crescuse; n-a depăşit însă funcţia de pretor.

2. Tatăl său, L. Otho, pe linie maternă descendent al unei familii strălucite şi înrudit cu multe familii ilustre, a fost atât de iubit de principele Tiberius, cu care semăna foarte mult, încât majoritatea îl considerau fiul său. A exercitat magistraturi urbane, proconsulatui în Africa şi a împlinit cu maximă severitate comandamente extraordinare. În Illyricum a îndrăznit să-i execute pe nişte soldaţi chiar în faţa cartierului general în prezenţa sa, pentru că, plini de remuşcări după rebeliunea lui Camillus împotriva lui Claudius, i-au ucis pe ofiţerii lor ca fiind instigatorii la revoltă; şi a luat această măsură, în ciuda faptului că ştia că fuseseră înaintaţi în grad pentru aceasta de Claudius însuşi. 3. Această atitudine i-a sporit prestigiul, dar i-a diminuat influenţa; şi-a recâştigat-o însă, descoperind şi comunicându-i lui Claudius intenţia unui cavaler roman de a-l asasina (proiectul fusese divulgat de sclavii acestuia). Senatul i-a decretat, fapt foarte rar, o statuie pe Palatin, iar Claudius l-a ales între patricieni lăudându-l în cuvinte frumoase şi adăugând: „este un asemenea bărbat, încât nu-mi pot dori să am copii superiori lui”.

A avut cu Albia Terentia, o femeie splendidă, doi fii, pe L. Titianus şi după aceea pe Marcus care a avut acelaşi *cognomen* cu el; a avut şi o fiică, pe care, abia nubilă, i-a promis-o lui Drusus, fiul lui Germanicus.

2. împăratul Otho s-a născut a patra zi înainte de kalendele lui mai în timpul consulatului lui Camillus Arruntius şi al lui Domitius Ahenobarbus. Din prima tinereţe a fost atât de risipitor şi de obraznic, încât tatăl său a fost obligat adesea să-l bată cu biciul; se zice chiar că obişnuia să alerge în timpul nopţilor, să-i oprească pe trecătorii mai slabi sau befi şi să-i arunce în sus cu mantaua sa. 2. După moartea tatălui său, pentru a cuceri o Liberia de la curte a simulat că o iubeşte, deşi era bătrână

şi decrepită; prin intermediul ei s-a insinuat în anturajul lui Nero şi repede a dobândit o situaţie privilegiată între prietenii acestuia datorită congruenţei moravurilor lor şi, cum susţin unii, datorită prostituării lor reciproce. Influenţa lui a devenit atât de mare, încât pe un consular condamnat pentru corupţie, care îi promisese o recompensă mare, n-a ezitat să-l aducă în senat pentru a-i mulţumi, chiar înainte de a-i obţine reabilitarea. 3. A devenit confidentul tuturor planurilor şi secretelor lui Nero în ziua în care acesta a hotărât să-şi ucidă mama; atunci, pentru a îndepărta orice bănuială, a dat un ospăţ în cinstea Agrippinei şi a lui Nero unde a domnit o armonie deplină; de asemenea, când împăratul i-a încredinţat-o pe Poppaea Sabina, atunci numai amanta lui, pe care o răpise de la soţul ei, Otho a primit-o la el simulând că se va căsători cu ea; dar nu s-a mulţumit că a sedus-o, s-a îndrăgostit de ea atât de mult, încât nu l-a suportat pe Nero ca rival. 2. Se crede nu numai că a refuzat să-i primească pe trimişii lui Nero s-o ia, ci că i-a trântit şi împăratului uşa în nas; degeaba Nero ar fi împletit ameninţări cu rugăminţi pentru a o putea redobândi. Din acest motiv Nero a anulat căsătoria lui Otho şi, sub pretextul unei misiuni de guvernator, l-a exilat în Lusitania. Această măsură a părut suficientă, deoarece se temea că, în cazul unei pedepse mai severe, toată comedia ar fi fost divulgată; cu toate acestea ea a devenit de notorietate publică, cum se vede din acest distih:

De ce Otho pleacă. În exil, întrebaţi, cu un titlu mincinos?

Devenise amantul nevestei sale.

A administrat provincia timp de zece ani în calitate de fost cvestor cu moderaţie şi cu un dezinteres singular.

4. Când însă i s-a oferit ocazia răzbunării, a fost primul care să se asocieze tentativei lui Galba; în acelaşi moment a dobândit speranţa parvenirii la imperiu şi datorită conjuncturii, dar şi în baza afirmaţiilor astrologului Seleucus. Acesta îi garantase odinioară că îi va supravieţui lui Nero; atunci în mod spontan a venit să-i

spună că va domni în scurtă vreme. Otho n-a omis nicio ocazie de a face servicii sau de a stimula ambiţia cuiva: de câte ori îl primea pe împărat la masă dădea fiecărui membru al cohortei de gardă câte un aureus; căuta să şi-i oblige pe soldaţi în toate chipurile; ba chiar, când unul din ei l-a ales arbitru într-un proces referitor la un litigiu cu un vecin în ce priveşte limita unui teren, Otho a cumpărat terenul întreg al vecinului şi l-a dat soldatului. În aceste condiţii abia dacă mai era vreunul din ei care să nu-l declare singurul demn de a primi succesiunea imperiului. 5. Spera că va fi adoptat de Galba şi aştepta zilnic să se producă faptul. Dar, după ce Piso a fost preferat, a pierdut orice speranţă şi a recurs la violenţă; îl împingeau la aceasta atât decepţia, cât şi enormitatea datoriilor sale. Nu se ascundea că, dacă nu devine împărat, nu se va mai putea susţine şi că îi este indiferent dacă piere în luptă sau în for urmărit de creditori. Cu câteva zile mai înainte storsese un milion de sesterţi de la un sclav al împăratului căruia îi obţinuse o funcţie importantă; acestea au fost motivele întreprinderii sale. Planul a fost încredinţat la început numai unui număr de cinci soldaţi din gardă, apoi altora zece, fiecare din primii cinci aducând câte doi; fiecăruia Otho i-a dat pe loc zece mii de sesterţi şi le-a promis alţi cincizeci de mii. Aceştia au recrutat alţii, dar nu în număr foarte mare, cu credinţa că în momentul acţiunii mulţi li se vor adăuga. 6. Otho se gândise imediat după adoptarea lui Piso să pună mina pe tabăra pretorienilor şi să-l atace pe Galba în timp ce cina în palat; n-a dat curs acestei intenţii, deoarece se temea ca acţiunea să nu facă odioasă cohorta, care atunci era de gardă, căci aceeaşi fusese de pază când fusese ucis Caligula şi abandonat Nero. A jucat un rol şi scrupulul religios şi sfatul lui Seleucus. De aceea a mai lăsat timpul să treacă.

2. În ziua hotărâtă, după ce le-a recomandat complicilor să-l aştepte în for, la templul lui Saturn, la miliarul de aur, s-a dus dimineaţa să-l salute pe Galba, care, ca de obicei, l-a sărutat; a asistat chiar la sacrificiu şi a auzit previziunea haruspexului. Apoi un libert

anunţându-l că au sosit arhitecţii, ceea ce constituia semnalul convenit, a plecat sub pretextul că urmează să cerceteze o casă pusă în vânzare şi s-a repezit pe o poartă din spate a palatului la locul stabilit. Alţii pretind că a simulat febra şi că a dat ordin celor apropiaţi să dea această scuză, dacă sunt întrebaţi. 3. Ascunzându-se într-o lectică de femeie s-a îndreptat spre tabăra militară şi, cum purtătorii lecticei nu mai aveau putere, a coborât şi a luat-o la goană; i s-a desfăcut însă încălţămintea şi a trebuit să se oprească; atunci cei din jur l-au salutat împărat, l-au ridicat pe umeri şi l-au dus între aclamaţii cu săbiile scoase la cartierul general; toţi cei pe care-i întâlneau se raliau lui Otho, ca şi cum ar fi fost complici şi participanţi la complot. De aici a trimis soldaţi care să-i asasineze pe Galba şi pe Piso, apoi, spre a-şi câştiga simpatia armatei prin promisiuni, s-a limitat să declare că va păstra pentru sine numai ceea ce-i vor lăsa ei.

7. Cum ziua scădea, s-a dus la senat unde într-o scurtă cuvântare a declarat că a fost răpit şi constrâns să accepte imperiul, dar că îl va exercita numai în acord cu toţi; de acolo s-a îndreptat spre palat. Pe lângă celelalte linguşiri şi titluri măgulitoare pe care i le dădea plebea de joasă speţă a fost şi cel de Nero; Otho n-a dat niciun semn că ar refuza acest nume; unii susţin că în primele diplome şi scrisori trimise unor guvernatori de provincii şi-a adăugat la semnătură *cognomen*-ul de Nero. În mod cert însă a acceptat să fie restabilite imaginile şi statuile lui Nero, a repus în funcţii procuratorii şi liberţii acestuia şi primul său act a fost să acorde suma de cincizeci de milioane de sesterţi pentru terminarea Casei de aur.

2. Se zice că în noaptea aceea, cuprins de spaimă, a gemut puternic şi că sclavii veniţi în goană l-au găsit zăcând pe jos la picioarele patului; a încercat prin tot felul de ceremonii expiatorii să liniştească Manii lui Galba pe care îi văzuse aruncându-l din pat; izbucnind a doua zi o furtună în timp ce lua auspiciile, ar fi căzut greu şi ar fi murmurat de mai multe ori:

Ce nevoie avem de flaute atât de lungi?

8. În acelaşi timp armata germanică i-a jurat credinţă lui Vitellius. La aflarea veştii, Otho a cerut senatului să trimită o delegaţie care să anunţe că a fost ales deja un principe şi să invite la calm şi la concordie; şi totuşi prin intermediari şi scrisori i-a oferit lui Vitellius să-l asocieze la imperiu şi să-i devină ginere. Însă războiul nu mai putea fi evitat, iar comandanţii şi trupele pe care Vitellius le trimisese înainte se apropiau, când pretorienii i-au dat lui Otho o dovadă a credinţei lor, care aproape a condus la masacrarea ordinului senatorial. 2. Otho dăduse ordinul ca marinarii să transporte armele pe corăbii de la Ostia la Roma; văzându-le purtate prin tabără în timpul nopţii pretorienii au bănuit un complot şi au provocat o rebeliune; pe neaşteptate toţi, fără vreun conducător, au pornit în goană spre palat cerând uciderea senatorilor, i-au îndepărtat pe tribunii care încercau să-i oprească, pe unii chiar i-au omorât, şi aşa cum erau însângeraţi, întrebând unde se află împăratul, au năvălit în sufragerie şi nu s-au calmat decât după ce l-au văzut.

3. Otho a plecat precipitat în campanie, fără să ţină seama de imperativele religioase: scuturile sacre scoase din templu încă nu fuseseră aşezate la loc, ceea ce din vremuri străvechi este considerat funest, şi a plecat în ziua în care preoţii Mamei zeilor îşi încep lamentaţiile şi plânsetele; au mai fost şi alte auspicii râu prevestitoare. Căci, pe de o parte, şi victima oferită zeului Pluto a prezentat semne favorabile, când la un astfel de sacrificiu este de dorit contrariul, iar pe de altă parte, Otho a fost întârziat în plecarea de la Roma de inundaţiile Tibrului, ba chiar la a douăzecea piatră miliară drumul i-a fost tăiat de ruinele clădirilor prăbuşite. 9. Cu o temeritate similară, Otho a hotărât să dea bătălia cât mai repede cu putinţă, deşi părerea unanimă era că trebuie câştigat timp, deoarece inamicul era strâmtorat de lipsa de provizii alimentare şi de îngustimea locurilor; Otho a vrut să dea bătălia fie pentru că era incapabil să mai suporte incertitudinea, fie pentru că spera să obţină decizia mai uşor înainte de sosirea lui Vitellius, fie pentru că nu putea

stăpâni ardoarea soldaţilor doritori de luptă. N-a participat la vreo bătălie, ci a rămas în spate la Brixellum.

2. În trei bătălii minore, la picioarele Alpilor, la Placentia şi la templul lui Castor (aşa se numeşte locul), a dobândit victoria; însă a fost înfrânt în ultima şi cea mai importantă, la Bedriacum, datorită înşelăciunii: inamicul lăsase impresia că doreşte negocieri, soldaţii lui Otho au ieşit ca protejaţi de un armistiţiu, când au fost atacaţi prin surprindere şi nevoiţi să dea bătălia în momentul în care voiau să schimbe saluturile reciproce. Otho a luat pe loc hotărârea să moară: după opinia întemeiată a multora mai degrabă din scrupul, spre a nu expune pericolelor imperiul şi viaţa atâtor oameni pentru a-şi menţine puterea, decât din neîncredere în propriile forţe sau din disperare; îi rămăseseră suficiente trupe intacte pe care le reţinuse lângă el în speranţa succesului, iar din Dalmaţia, Pannonia şi Moesia soseau altele; mai mult: nici măcar trupele înfrânte nu erau atât de zdrobite, încât să nu dorească să înfrunte singure orice pericol pentru a spăla ruşinea înfrângerii.

10. Tatăl meu, Suetonius Laetus, a participat la acest război în calitate de tribun îngusticlav al legiunii a treisprezecea. Acesta obişnuia să povestească mai târziu că Otho, chiar în perioada cât fusese particular, a detestat atât de mult războaiele civile, încât odată, la masă, cineva amintind sfârşitul lui Cassius şi al lui Brutus, a fost cuprins de fiori; povestea tatăl meu că Otho nu s-ar fi angajat în revolta împotriva lui Galba, dacă n-ar fi crezut că totul se poate reglementa fără război; l-a încurajat atunci să dispreţuiască viaţa exemplul dat de un soldat pe care, când a anunţat înfrângerea de la Bedriacum, nimeni nu l-a crezut şi l-au tratat de mincinos şi fricos ca unul care dezertase din bătălie; atunci s-a aruncat în sabia aflată la picioarele lui Otho. În faţa acestui gest, spunea tatăl meu, Otho a declarat că de aici înainte nu va mai expune pericolelor oameni atât de curajoşi cărora le datorează atât de mult.

2. După ce i-a îndemnat pe fratele său, pe fiul fratelui

şi pe fiecare dintre prieteni să iasă din încurcături cum pot, s-a sustras îmbrăţişărilor şi sărutărilor şi i-a îndepărtat pe toţi de la el; rămas singur a scris două bilete, unul surorii sale pentru a o consola, al doilea Messalinei, văduva lui Nero, pe care voia s-o ia în căsătorie, pentru a-i încredinţa rămăşiţele şi amintirea lui. Imediat după aceea a ars toate scrisorile aflate la el, pentru ca nimeni să nu fie pus în pericol sau compromis din cauza lor în ochii învingătorului. A împărţit servitorilor săi banii aflaţi în posesia lui. 11. După ce a luat aceste măsuri s-a gândit numai la moarte; însă observând că între timp se produsese un tumult şi că erau arestaţi şi trataţi ca dezertori cei care începuseră să plece, a spus (acestea au fost chiar cuvintele lui): „să mai adăugăm o noapte vieţii” şi a interzis violentarea cuiva. Apoi, a lăsat uşa dormitorului deschisă până târziu şi i-a primit pe toţi care doreau. 2. Mai încolo şi-a calmat setea cu apă proaspătă; a apucat două pumnale, le-a încercat vârfurile, şi-a pus unul sub pernă; a închis uşile şi a adormit profund. S-a trezit către răsărit şi s-a străpuns cu o singură lovitură sub sânul stâng; la primul geamăt cei prezenţi au năvălit în cameră: Otho a murit ascunzându-şi şi descoperindu-şi rând pe rând rana şi a fost înmormântat imediat, conform recomandărilor sale. A murit în al treizeci şi optulea an de viaţă şi a nouăzeci şi cincea zi a principatului său.

12. Fizicul şi felul de a fi al lui Otho nu se potriveau unui asemenea curaj. Se zice că era de statură mică, cu picioarele strâmbe; avea cochetării aproape femeieşti, căci se epila şi, cum avea părul rar, purta o perucă atât de bine potrivită, încât nimeni nu observa; mai mult: se rădea zilnic şi obişnuia după aceea să-şi aplice pe faţă pâine muiată în apă, obicei pe care îl luase de când îi crescuse prima barbă, ca să nu fie niciodată bărbos; adesea a celebrat în public cultul lui Isis în haină de in conform ritului. 2. De aceea, socotesc eu, felul în care a murit a stârnit mirare, deoarece nu se potrivea în niciun chip cu modul lui de viaţă. Mulţi soldaţi prezenţi, după ce au sărutat plângând mâinile şi picioarele lui Otho,

proclamându-l cel mai curajos bărbat şi singurul împărat adevărat, s-au sinucis imediat nu departe de rugul său; mulţi dintre cei absenţi, la vestea morţii, cuprinşi de durere, s-au aruncat înarmaţi unii împotriva celorlalţi căutându-şi moartea. În sfârşit, o mare parte dintre cei care îl detestaseră în timpul vieţii l-au acoperit cu laude după moarte atât de mult, încât s-a răspândit ideea că l-a ucis pe Galba nu pentru a lua puterea, ei pentru a restitui republica şi libertatea.

VITELLIUS

1. Despre originea familiei Vitelliilor părerile sunt diferite; unii o declară veche şi nobilă, alţii nouă şi obscură, ba chiar abjectă; eu aş pune aceste divergenţe pe seama dorinţei de a-l adula sau de a-l denigra pe Vitellius, dacă dezacordul asupra condiţiei familiei nu s-ar fi manifestat încă de multă vreme. 2. Există o broşură a lui Q. Elogius dedicată lui Quintus Vitellius, cvestor al divinului Augustus, în care se spune că Vitellii se trag din regele Faunus al aborigenilor şi din Vitellia, cinstită în multe locuri ca o divinitate, că descendenţii lor au domnit asupra întregului Latium; ultimii lor descendenţi ar fi plecat de la sabini la Roma, unde au fost primiţi în rândul patricienilor, 3. că ar fi rămas lungă vreme ca amintire a acestei spiţe Via Vitellia, care se întindea de la Ianiculum până la mare, de asemenea o colonie cu acelaşi nume pe care odinioară Vitellii au cerut să o apere cu forţele familiei lor împotriva aequiculilor; mai târziu, în timpul războiului împotriva samniţilor, fiind trimisă o garnizoană în Apulia, unii din Vitellii s-au stabilit la Nuceria de unde descendenţii lor au revenit la Roma după lungă vreme şi şi-au reluat locul în ordinul senatorial. 2. Dimpotrivă, mai mulţi autori au afirmat că neamul se trage dintr-un libert; Cassius Severus şi alţii au precizat că era un cârpaci, al cărui fiu, dobândind o mare avere la licitaţii şi prin funcţia de acuzator, s-a căsătorit cu o prostituată, fiica unui oarecare Antiochus de meserie brutar, şi că din unirea lor s-a născut un cavaler roman. Să judece însă fiecare după voia lui. 2. În mod cert P. Vitellius, originar din Nuceria, fie

că este de neam vechi, fie că trebuia să se ruşineze de părinţii şi bunicii lui, a fost cavaler roman, procurator al averii lui Augustus şi a avut patru fii omonimi care s-au deosebit numai prin prenume şi au dobândit cele mai înalte demnităţi: Aulus, Quintus, Publius şi Lucius. Aulus a murit în timpul consulatului propriu pe care îl începuse cu Domitius, tatăl împăratului Nero; era distins şi celebru mai ales prin somptuozitatea cinelor sale. Quintus şi-a pierdut locul în senat, căci Tiberius hotărâse să-i elimine pe senatorii nedemni de acest rang.

3. Publius l-a însoţit pe Germanicus; l-a acuzat şi a obţinut condamnarea lui Cn. Piso ca inamic şi asasin al acestuia; mai târziu, după ce a îndeplinit funcţia de pretor, a fost arestat printre complicii lui Seianus; dat în paza fratelui său şi-a tăiat venele cu un cuţit de copist, dar, cedând rugăminţilor alor săi mai degrabă decât de teama de moarte, a acceptat să-şi bandajeze şi să-şi vindece rănile; a pierit de boală în aceeaşi puşcărie. 4. Lucius, după împlinirea consulatului, a fost guvernator al Siriei; în această calitate l-a sedus cu mare artă pe Artaban, regele părţilor, încât acesta nu numai că a acceptat să discute cu el, dar a şi depus omagiu în faţa însemnelor legiunilor. Apoi a îndeplinit împreună cu împăratul Claudius încă două consulate ordinare şi cenzura, în absenţa lui Claudius, plecat în campania din Britannia, a avut conducerea imperiului; era un bărbat cinstit şi activ, dar s-a dezonorat prin dragostea lui pentru o libertă: amesteca saliva ei cu miere şi o consuma nu pe ascuns, ci în faţa tuturor, zilnic, ca pe un medicament pentru gât şi bronhii. 5. Cu o imaginaţie extraordinară în adulare a fost primul care l-a adorat pe Caligula ca pe un zeu: revenit din Siria, nu-l mai întâmpina decât cu capul acoperit, învârtindu-se şi apoi prosternându-se. Când l-a văzut pe Claudius devenit jucăria nevestelor şi a liberţilor săi, pentru a nu lăsa deoparte niciun mijloc de a-i câştiga bunăvoinţa, i-a cerut Messalinei favoarea să o descalţe; i-a furat un pantofior de la piciorul drept pe care l-a ţinut între togă şi tunică şi-l săruta din timp în timp. De asemenea, a cultivat între zeii

Lari imaginile de aur ale lui Narcissus şi Pallas. Felicitându-l pe Claudius pentru jocurile seculare, el a spus vorba: „să le celebrezi cât mai adesea”. 3. Lovit de paralizie, a murit a doua zi, lăsând doi fii pe care i-a avut cu Sextilia, o femeie de mare cinste şi de bună familie; a apucat să-i vadă pe amândoi consuli şi chiar unul după altul în cursul aceluiaşi ah, căci al doilea i-a urmat primului pentru al doilea semestru. Senatul l-a onorat cu funeralii publice şi cu o statuie aşezată în faţa rostrelor cu următoarea inscripţie: „A fost de o pietate nezdruncinată faţă de principe”.

2. Aulus Vitellius, fiul lui Lucius, împăratul, s-a născut în a opta zi înainte de kalendele lui octombrie sau, după alţii, în a şaptea zi înainte de idele lui septembrie în timpul consulatului lui Drusus Caesar şi Norbanus Flaccus. Părinţii s-au înspăimântat atât de mult de horoscopul făcut de astrologi, încât tatăl său s-a străduit cu mare îndârjire cât a trăit să nu i se acorde nicio provincie, iar mama lui, când a fost trimis la legiuni şi proclamat împărat, l-a plâns ca şi cum l-ar fi pierdut. Prima copilărie şi-a petrecut-o la Capri între copiii prostituaţi ai lui Tiberius; el însuşi a fost pentru vecie infamat prin porecla de „desfrânat”; se crede chiar că prostituarea fiului a determinat ascensiunea tatălui. 4. În perioada următoare, spurcat în fel şi chip, şi-a câştigat un loc privilegiat la curte; pasiunea pentru conducerea carelor i-a asigurat favoarea lui Caligula, cea pentru zaruri, pe a lui Claudius; influenţa lui a crescut în vremea lui Nero din aceleaşi motive, dar mai ales datorită unui merit particular: într-o zi când prezida un concurs neronian, cum împăratul dorea să participe între citarezi, dar nu îndrăznea să cedeze rugăminţilor unanime şi, pentru a se sustrage, ieşise din teatru, Vitellius, ca şi cum ar fi fost delegatul poporului, l-a convins să se reîntoarcă.

5. Astfel şi-a câştigat favoarea celor trei împăraţi şi a fost onorat nu numai cu cele mai înalte funcţii, chiar şi sacerdotale, dar a şi exercitat proconsulatui în Africa, apoi administrarea lucrărilor publice; a împlinit aceste funcţii cu o conduită şi reputaţie diferite. În provincie a dat

dovadă de o singulară cinste timp de doi ani, deoarece a rămas acolo ca legat al fratelui său care i-a succedat; însă în funcţiile de la Roma a fost acuzat că a furat din temple daruri şi podoabe de argint şi de aur şi că a pus în loc copii de bronz şi de alamă.

6. S-a căsătorit cu Petronia, fiica unui bărbat consular, şi a avut cu ea un fiu, Petronianus, care era chior. Petronia l-a lăsat moştenitor pe fiul ei cu condiţia să fie emancipat de sub puterea tatălui; Vitellius l-a emancipat, dar, scurtă vreme după aceea, cum se crede, l-a ucis pretinzând că s-a sinucis cuprins de remuşcări, bând el însuşi otrava pregătită pentru crimă, deoarece plănuia un paricid. Apoi s-a căsătorit cu Galeria Fundana, fiica unui fost pretor, şi cu aceasta a avut copii de ambele sexe, dar băiatul era aproape incapabil să vorbească din cauza bâlbâielii.

7. În ciuda opiniilor contrare, a fost trimis de Galba în Germania Inferioară. Se zice că a primit numirea datorită ajutorului lui Titus Vinius, pe atunci foarte puternic şi care se legase de el în urma preferinţei lor pentru facţiunea albaştrilor; dar cum Galba a declarat că sunt mai puţin periculoşi oamenii care se gândesc numai la mâncare şi că Vitellius va putea prin bogăţiile provinciei să-şi umple stomacul fără fund, este evident că numirea s-a făcut mai degrabă din dispreţ decât prin influenţă. 2. Este un fapt sigur că în momentul plecării se afla într-o asemenea sărăcie, încât nevasta şi copiii rămaşi la Roma au fost mutaţi într-un apartament cu chirie, iar el şi-a închiriat pentru restul anului casa proprie şi a amanetat o perlă smulsă de la urechea mamei sale pentru a-şi plăti cheltuielile de călătorie. O mulţime de creditori, între care oameni din Sinuessa şi Formiae ale căror venituri le deturnase, îl aşteptau pentru a-l opri din drum; i-a dispersat numai în baza unor acuzaţii calomnioase; într-adevăr, când un libert i-a cerut datoria cu mai mare insistenţă, Vitellius i-a intentat proces pentru insultă, pretextând că îl lovise cu piciorul; n-a retras plângerea decât după ce i-a smuls cincizeci de mii de sesterţi.

3. La sosirea lui, armata, prost dispusă faţă de Galba şi gata de răscoală, l-a primit cu bucurie şi cu braţele deschise, ca pe un dar oferit de zei, pe el, Vitellius, al cărui tată fusese de trei ori consul, un om în floarea vârstei, cu un caracter indulgent şi foarte generos. Vitellius a confirmat prin fapte noi reputaţia, căci pe întregul drum a îmbrăţişat chiar şi simpli soldaţi, iar prin taverne şi hanuri era de o amabilitate fără măsură faţă de vizitii şi călători, mergând până acolo încât dimineaţa îi întreba pe flecare dacă îşi luaseră micul dejun şi râgâia pentru a arăta că el şi-l luase. 8. De îndată ce a intrat în tabără n-a refuzat nicio cerere a cuiva, ba chiar a suprimat degradările, hainele ponosite ale acuzaţilor, pedepsele condamnaţilor. Din acest motiv abia trecuse o lună, când soldaţii, fără să ţină cont de zi sau de oră (se făcuse deja seară), l-au luat pe sus din dormitor, aşa cum era în haină de casă, şi l-au salutat împărat; l-au luat în braţe şi l-au plimbat pe cele mai frecventate străzi, ţinând în mână sabia lui Iulius Caesar, luată din templul lui Marte, pe care un soldat i-o întinsese în momentul primelor felicitări. 2. Când a revenit la cartierul general a văzut sufrageria cuprinsă de foc şi, cum soldaţii se arătau consternaţi şi tulburaţi de acest semn, a replicat: „Aveţi curaj! Lumina e în favoarea noastră”; n-a mai ţinut alt discurs în faţa soldaţilor. Apoi armata din Germania Superioară, care mai înainte refuzase jurământul de credinţă faţă de Galba în favoarea senatului, l-a recunoscut; Vitellius a acceptat cu entuziasm *cognomen*-ul de Germanicus oferit de toţi, a amânat însă preluarea celui de Augustus şi l-a refuzat pentru totdeauna pe cel de Caesar. 9. Imediat ce a aflat de uciderea lui Galba, a pus ordine în chestiunile Germaniei, a repartizat trapele pe care să le trimită împotriva lui Otho şi pe cele pe care să le conducă el însuşi. Prima armată a primit un semn de bun augur: un vultur venit din dreapta a zburat în direcţia ei de marş şi, după ce a făcut un cerc înjurai însemnelor, a precedat la mică distanţă trapele care porniseră la drum. 2. Dimpotrivă, când Vitellius însuşi a pornit, statuile lui ecvestre, care erau aşezate în multe

locuri, s-au prăbuşit pe neaşteptate în acelaşi timp, frângându-li-se picioarele, iar coroana de laur pe care şi-o aşezase cu pioşenie pe cap a căzut într-un curs de apă; apoi, la Vienna, când judeca de pe tribunal, un cocoş s-a aşezat pe umărul său şi apoi pe cap. Or, toate faptele au confirmat aceste prevestiri: imperiul i-a fost câştigat de legaţii săi: el însuşi a fost incapabil să-l menţină.

10. A aflat de victoria de la Bedriacum şi de moartea lui Otho pe când se afla în Gallia; fără să mai aştepte o clipă a concediat printr-un singur edict cohortele pretoriene, ca unele care dăduseră cel mai deplorabil exemplu, şi le-a poruncit să predea armele tribunilor. A descoperit o sută douăzeci de bilete adresate lui Otho din partea unor oameni care pretindeau recompense pentru a fi luat parte la uciderea lui Galba; a poruncit să fie căutaţi şi ucişi, o măsură nobilă şi grandioasă care ar fi anunţat un principe desăvârşit, dacă restul atitudinii sale n-ar fi corespuns mai mult caracterului şi antecedentelor sale decât majestăţii imperiului. 2. Într-adevăr, de la începutul drumului a mers prin oraşe într-un mod triumfal, pe nuri cu ambarcaţiuni de lux pline de ghirlande variate, luând parte la ospeţe somptuoase; nu exista vreo disciplină a sclavilor sau a soldaţilor, căci el bagateliza prădăciunile făcute de oamenii săi, care nu se mulţumeau cu banchetele oferite public în fiecare cetate, ci eliberau sclavii după propria lor voie; îi băteau, loveau, răneau adesea, îi ucideau uneori pe toţi cei care le opuneau rezistenţă. 3. Când a ajuns pe câmpiile unde s-au dat lupte, cum unii dintre tovarăşii săi se îngrozeau de descompunerea cadavrelor, a îndrăznit să spună această vorbă pentru a-i îmbărbăta: „frumos mirositor mai este cadavrul unui duşman şi mai ales cel al unui concetăţean”. Pentru a suporta mai bine duhoarea a băut în faţa tuturor o mare cantitate de vin şi a distribuit şi celorlalţi. Cu aceeaşi vanitate şi insolenţă a spus, când a văzut inscripţia în memoria lui Otho săpată pe piatra de mormânt a acestuia: „este demn de un asemenea Mausoleu”, şi a trimis la colonia Agrippinensis, pentru a-i fi consacrat lui Marte,

pumnalul cu care acesta se sinucisese. Pe culmile Apeninilor a organizat o veghe sacră.

11. Vitellius a intrat în Roma în sunetele trompetelor, cu mantaua de general, încins cu sabia, înconjurat de însemne şi steaguri; însoţitorii săi purtau haine militare, iar soldaţii îşi ţineau armele la vedere. 2. Apoi, dispreţuind din ce în ce mai mult orice lege divină şi umană, a preluat funcţia de *pontifex maximus* în ziua aniversară a dezastrului de la Allia, a făcut alegeri pentru zece ani şi s-a numit consul perpetuu. Şi, pentru a nu mai exista niciun dubiu asupra modelului de principe pe care îl imita pentru conducerea imperiului, a oferit în mijlocul Câmpului lui Marte, în prezenţa a numeroşi preoţi ai cultelor oficiale, sacrificii Manilor lui Nero şi într-un banchet solemn a invitat în faţa tuturor un citared la modă să cânte bucăţi din culegerea *Dominicum* a lui Nero; când citaredul a început să execute cântece neroniene, Vitellius a fost primul care să se extazieze şi să aplaude.

12. După asemenea începuturi a condus imperiul cea mai mare parte a timpului numai conform sfaturilor şi a bunului plac al celor mai păcătoşi histrioni şi conducători de care şi, mai ales, a libertului Asiaticus. Pe acesta, încă din tinereţea lui, Vitellius îl corupsese prin prostituare reciprocă; apoi, Asiaticus, cuprins de dezgust, a fugit la Puteoli, unde vindea băuturi răcoritoare, dar Vitellius l-a prins, l-a aruncat în lanţuri, l-a eliberat însă pe loc şi s-a prostituat iarăşi cu el; mai târziu, mâniat din nou pe încăpăţânarea lui şi pe tendinţa lui spre hoţie, l-a vândut unui maestru de gladiatori ambulant; cum însă fusese repartizat la sfârşitul spectacolului, l-a scăpat pe neaşteptate; l-a eliberat când a preluat provincia şi în prima zi a imperiului i-a acordat inelul de aur în timpul unei cine, cu toate că în aceeaşi dimineaţă îi refuzase categoric pe cei care îi solicitau această favoare spunând că nu poate fi astfel pângărit ordinul ecvestra.

13. Dar viciile lui principale erau desfrânarea şi cruzimea; lua de trei ori masa, uneori de patru ori, căci făcea deosebirea între micul dejun, prânz, cină şi orgii;

stomacul suporta acestea cu uşurinţă datorită obiceiului său de a vomita. Se invita la mai mulţi în aceeaşi zi şi nimeni nu a cheltuit mai puţin de patru sute de mii de sesterţi pentru o singură masă. 2. A fost faimoasă între toate cina de bun venit pe care i-a oferit-o fratele său: se zice că s-au servit două mii de peşti rari, şapte mii de păsări. El însuşi a depăşit această somptuozitate inaugurând un fel de mâncare pe care, datorită dimensiunilor enorme, a numit-o „scutul Minervei protectoarea cetăţii”. Era preparată din ficaţi de nisetru, creieri de fazan şi de păun, limbă de flamingo, lapţi de ţipar, pe care comandanţii de corăbii şi triremele lui s-au dus să-i caute până în ţinuturile părţilor şi până în strâmtoarea Gades. 3. Lăcomia lui nu numai că era fără margini, ci era şi imprevizibilă şi mitocănească, căci nu se stăpânea nici măcar în timpul sacrificiilor sau pe drum; nu s-a putut abţine niciodată de la mâncare: smulgea pe loc de pe altare, aproape luate din foc, măruntaiele victimelor şi pâinile de grâu, iar în hanurile de pe drumuri, resturile din ajun.

14. Pe de altă parte, fiind înclinat să condamne la moarte şi la supliciu din indiferent ce motiv, a ucis în chip perfid bărbaţi nobili, colegi şi persoane de vârsta lui, după ce prin felurite măguliri le dăduse speranţa să-i asocieze la imperiu; unuia dintre ei i-a oferit cu mâna lui otravă în apa rece pe care acesta i-o ceruse în timpul unui acces de febră. 2. În ce-i priveşte pe cămătarii, pe creditorii şi pe publicanii care îi ceruseră vreodată plata unei datorii la Roma sau taxa pentru utilizarea drumurilor, abia dacă l-a cruţat pe vreunul; pe unul dintre aceştia, venit să-i dea salutul, l-a trimis la supliciu, l-a rechemat imediat şi, când toată lumea îi lăuda clemenţa, a poruncit să fie executat, spunând că „vrea să-şi hrănească ochii”; când cei doi fii ai unui condamnat îl rugau să-l cruţe pe tatăl lor, i-a pus să-i împărtăşească supliciul. 3. Mai mult: când un cavaler roman a strigat în timp ce era dus la supliciu „eşti moştenitorul meu”, l-a constrâns să producă testamentul şi, când a aflat că un libert este comoştenitorul său, a

poruncit să fie strangulat împreună cu libertul. A ucis şi oameni din plebe, pinşi simplu pentru că se manifestaseră cu voce tare împotriva echipei albaştrilor, socotind că o fac din dispreţ pentru el şi din speranţa unei revoluţii. 4. Era necruţător cu cei care făceau glume şi cu astrologii: imediat ce unul din ei era denunţat, îl condamna la moarte fără să-i dea dreptul la apărare; îl exasperase faptul că pe edictul său, prin care poruncea ca astrologii să părăsească Roma şi Italia înainte de kalendele lui octombrie, se pusese următorul afiş: „tuturor sănătate; astrologii la rândul lor îl somează pe Vitellius Germanicus să nu mai fie nicăieri începând cu aceeaşi dată”. 5. Vitellius a mai fost bănuit şi de moartea mamei sale căreia i-ar fi interzis mâncarea în timpul bolii, deoarece o femeie din neamul chattilor ascultată de el ca un oracol îi declarase că va avea o putere solidă şi durabilă numai dacă îi va supravieţui mamei sale. Conform părerii altora, ea însăşi şi-a lăsat fiul să-i dea otravă, fără să opună nicio rezistenţă, din dezgust faţă de situaţia prezentă şi din teamă faţă de viitor.

15. În a opta lună a imperiului său armatele din Moesia şi Pannonia, şi de asemenea, dincolo de mare, cele din Iudeea şi din Suia au întors armele şi i-au jurat credinţă lui Vespasianus, unele în absenţa, altele în prezenţa lui. Atunci Vitellius, pentru a-şi menţine popularitatea, nu s-a dat înapoi de la nicio dărnicie publică sau particulară, fără nicio măsură. A recrutat trape la Roma cu promisiunea de a le acorda voluntarilor imediat după victorie nu numai liberarea din armată, ci şi recompensele acordate veteranilor pentru un serviciu normal. 2. A opus inamicului care îl ataca pe uscat pe de o parte pe fratele său cu o flotă, cu recruţi proaspeţi şi o trupă de gladiatori, pe de alta, pe generalii şi trupele învingătoare la Bedriacum; dar înfrânt şi trădat pretutindeni, a convenit cu Flavius Sabinus, fratele lui Vespasianus, să i se lase viaţa şi o sută de milioane de sesterţi; imediat a declarat pe scările palatului în faţa a numeroşi soldaţi că se retrage de la imperiul pe care îl primise fără voia lui; cum însă toţi protestau, a amânat

decizia şi a lăsat să treacă noaptea; în zorii zilei, îmbrăcat sordid, a coborât la rostre şi aici, cu multe lacrimi, a făcut aceeaşi declaraţie, însă de data asta a citit-o.

3. Dar soldaţii şi poporul l-au conjurat să nu-şi piardă curajul promiţându-i să-l susţină cu toate forţele; atunci a recăpătat speranţe şi, profitând de faptul că Sabinus şi ceilalţi Flavieni nu se mai temeau de nimic, i-a atacat pe neaşteptate pe Capitoliu şi i-a zvârlit în templul lui Jupiter Optimus Maximus căruia i-a dat foc; el însuşi contempla incendiul şi bătălia stând în casa lui Tiberius în plin ospăţ. Nu mult după aceea, regretând crima, a zvârlit în seama altora vina redeclanşării ostilităţilor, a convocat o adunare şi ajurat şi i-a pus şi pe ceilalţi să jure că nimic nu este mai important pentru el şi pentru ei decât liniştea statului.

4. Apoi, scoţând pumnalul de la şold, l-a oferit mai întâi consulului, iar la refuzul acestuia, magistraţilor şi, în sfârşit, fiecărui senator în parte; cum niciunul nu l-a acceptat, s-a retras sub pretextul că-l va depune în templul Concordiei. Cum însă unii i-au strigat că „el însuşi este Concordia”, a revenit şi a afirmat că nu numai că păstrează pumnalul, dar că acceptă *cognomen*-ul de Concordia.

16. Apoi a sfătuit senatul să trimită o delegaţie împreună cu fecioarele vestale care să ceară pacea sau un răstimp pentru deliberare.

A doua zi, pe când aştepta un răspuns, a primit ştirea că inamicul se apropie. Imediat s-a ascuns într-o lectică, întovărăşit doar de două persoane, brutarul şi bucătarul său, şi s-a îndreptat pe furiş spre casa părintească de pe Aventin, de unde voia să fugă în Campania; apoi, în baza unui zvon vag şi incert, a crezut că pacea îi este acordată şi a acceptat să revină la palat. Dar, când l-a găsit părăsit – îl abandonaseră până şi cei care îl întovărăşiseră –, şi-a pus o centură plină cu bani de aur şi s-a refugiat în cămăruţa portarului, după ce a legat la intrare un câine şi a blocat uşa cu un pat şi o saltea.

17. Cercetaşii armatei năvăliseră în palat şi, cum nu găsiseră pe nimeni, căutau peste tot, aşa cum se întâmplă de obicei. Aceştia l-au scos din ascunzătoare pe Vitellius şi,

cum nu-l cunoşteau, îl întrebau cine este şi dacă ştie unde se află împăratul; mai întâi a utilizat minciuna; dar, când a fost recunoscut, n-a încetat să-i roage să-l ţină în viaţă chiar şi în puşcărie, pretextând că are de făcut revelaţii importante pentru viaţa lui Vespasianus. I s-au legat mâinile la spate, i s-a pus o frânghie de gât, i s-au rupt hainele şi a fost tras aproape gol până în for între bătăile de joc şi insultele cu care a fost acoperit pe toată Via Sacra; capul i-a fost dat înapoi trăgându-l de păr, cum se procedează cu criminalii, ba chiar cu vârful unei săbii i s-a ridicat bărbia, să i se vadă faţa şi să nu-şi poată pleca ochii; 2. unii îi aruncau în faţă bălegar şi gunoaie, alţii îl numeau incendiator şi mâncău, o parte a mulţimii îi reproşa chiar şi defectele corpului; într-adevăr, era de o obezitate fără pereche, cu faţa de obicei înroşită de băutură, cu o burtă proeminentă şi o coapsă mai slabă de când fusese lovită de o cvadrigă, în vremea când era servitorul lui Caligula la cursele de care. În sfârşit la Gemonii a fost rupt cu lovituri scurte şi ucis şi de acolo zvârlit în Tibru.

18. A pierit împreună cu fratele şi fiul său în al cincizecilea an al vieţii; atunci s-a confirmat prevestirea celor care au interpretat astfel presagiul produs la Vienna, cum am arătat: preziseseră că va ajunge în puterea unui gal; or, el a fost zdrobit de Antonius Primus, comandantul trupelor flaviene, care se născuse la Tolosa şi care avusese în copilărie *cognomen*-ul de Becco, ceea ce înseamnă „ciocul cocoşului11.

CARTEA A OPTA
DIVINUL VESPASIANUS.
DIVINUL TITUS, DOMITIANUS
DIVINUL VESPANIANUS

1. Imperiul, devenit prin rebeliunea şi uciderea celor trei principi instabil lungă vreme şi nesigur, a fost în cele din urmă preluat şi consolidat de familia Flavia, de origine obscură şi fără de imagini ale strămoşilor, dar de care statul n-a avut de ce să se plângă, deşi este un fapt cert că Domitianus a ispăşit pe drept cuvânt vina de a fi fost lacom

şi crud.

2. Titus Flavius Petro din municipiul Reate, centurion sau reangajat al armatei lui Pompeius în timpul războiului civil, a dezertat în timpul bătăliei de la Pharsalus şi s-a retras pe pământul natal, unde mai târziu, dobândind iertarea şi eliberarea din armată, a exercitat meseria de casier la vânzările la licitaţie. Fiul acestuia, cu *cognomen*-ul de Sabinus, străin de meseria armelor (deşi unii afirmă că a fost primipilar, alţii, că a fost eliberat din armată din motive de boală când avea gradul de centurion), a fost perceptorul impozitului de 2, 5 la sută în provincia Asia; există statui pe care oraşele i le-au ridicat cu această inscripţie în greacă: „perceptorul integru”. 3. Apoi a practicat meseria de cămătar la helveţi, unde a murit lăsând o văduvă, Vespasia Polla, şi doi copii; cel mare, Sabinus, a ajuns prefect al Romei, cel mai mic, Vespasianus, a ajuns principe. Polla era născută în familia onorabilă Nursia şi l-a avut ca tată pe Vespasius Pollio, de trei ori tribun militar, prefect de tabără militară. A avut şi un frate senator cu rangul de pretor. Pe drumul care duce de la Nursia la Spoletum, la a şasea piatră miliară, pe vârful muntelui există o localitate numită Vespasia, unde se găsesc numeroase monumente care atestă splendoarea şi vechimea familiei. 4. Nu voi contesta faptul că unii susţin că tatăl lui Petro, originar din regiunea transpadană, a fost furnizor de lucrători care treceau în fiecare an din Umbria în regiunea sabinilor pentru cultivarea pământurilor şi că s-a stabilit în oraşul Reate după ce s-a căsătorit. Eu n-am reuşit să găsesc dovezi ale acestui fapt, în ciuda unor cercetări minuţioase.

2. Vespasianus s-a născut în ţinutul sabinilor, dincolo de Reate, într-o localitate modestă numită Falacrinae, a cincisprezecea zi înainte de kalendele lui decembrie, în timpul consulatului lui Quintus Sulpicius Camerinus şi al lui C. Poppaeus Sabinus, cinci ani înainte de moartea lui Augustus; a fost crescut de bunica lui paternă, Tertulla, pe proprietăţile ei de la Cosa. De aceea, devenit principe, a vizitat adesea locul copilăriei sale şi a lăsat casa aşa cum

fusese ea odinioară, pentru a menţine intacte toate imaginile obişnuite ochilor săi; de asemenea, a cultivat şi memoria bunicii cu atâta pioşenie, încât în zilele de sărbătoare publică şi particulară bea numai din mica ei cupă de argint.

2. După ce a îmbrăcat toga virilă, lungă vreme a dispreţuit laticlava, deşi fratele său o obţinuse, şi a trebuit intervenţia mamei sale pentru a o solicita: de fapt mama lui a reuşit să-l convingă mai mult prin vorbe de ocară decât prin rugăminţi sau autoritate, numindu-l adesea în bătaie de joc deschizător de drum pentru fratele său.

3. A făcut campanie militară în Tracia în calitate de tribun; în calitate de cvestor a obţinut prin tragere la sorţi provincia Creta şi Cyrene; candidat la edilitate şi, mai târziu, la preţură, a dobândit-o pe prima după un eşec şi clasându-se al şaselea, pe a doua, la prima încercare şi încă între primii. Devenit pretor, n-a neglijat nimic pentru a-i fi pe plac lui Caligula, care era iritat împotriva senatului, şi a cerut jocuri extraordinare pentru victoria acestuia în Germania şi a propus, pentru a agrava pedeapsa conjuraţilor împotriva lui Gaius, ca aceştia să fie zvârliţi pe drumuri fără mormânt. I-a mulţumit împăratului în faţa senatului, pentru faptul că i-a făcut onoarea de a-l invita la masă.

3. Între timp s-a căsătorit cu Flavia Domitilla, odinioară favorita lui Statilius Capella, cavaler roman din localitatea Sabratis din Africa, o femeie de rang latin, dar apoi proclamată ca fiind de condiţie liberă prin naştere şi cetăţeană romană prin decizia recuperatorilor, în baza declaraţiei tatălui ei Flavius Liberalis, născut la Ferentium şi simplu grefier al cvestorului. Din această căsătorie s-au născut copiii Titus, Domitianus şi Domitilla. Vespasianus a supravieţuit soţiei şi fiicei pe care le-a pierdut mai înainte de a ajunge împărat. După moartea soţiei a reluat vechea lui legătură cu Caenis, libertă şi secretară a Antoniei, şi chiar când a fost împărat a tratat-o asemenea unei soţii legitime.

4. În timpul principatului lui Claudius, prin influenţa

lui Narcissus a fost trimis ca legat de legiune în Germania; de aici a trecut în Britannia unde a luat parte la treizeci de bătălii. A supus două neamuri foarte puternice, peste douăzeci de oraşe întărite şi insulă Vectis din apropierea Britanniei, pe când se afla sub comanda lui Aulus Plautus, legat consular, sau a lui Claudius însuşi. 2. În urma acestor fapte a primit însemnele triumfale, apoi, după scurtă vreme două funcţii sacerdotale şi, pe lângă acestea, consulatul pe care l-a exercitat în ultimele două luni ale anului. Din acest moment şi până la proconsulat a trăit în inactivitate şi retras, temându-se de Agrippina încă puternică pe lângă fiul ei şi care îl ura pe prietenul lui Narcissus, chiar şi după moartea acestuia.

3. Apoi, a obţinut prin tragere la sorţi provincia Africa pe care a administrat-o cu integritate, fapt pentru care s-a bucurat de mare stimă, chiar dacă la o rebeliune în oraşul Hadrumetum s-au aruncat gulii asupra sa. A revenit din provincie fără să se fi îmbogăţit, cu creditul aproape ruinat, astfel încât a trebuit să ipotecheze toate proprietăţile fratelui său şi să exercite meseria de vânzător de sclavi pentru a-şi putea susţine rangul; de aceea a fost poreclit în popor „geambaşul. Se zice că a fost dovedit că a extorcat unui tânăr două sute de mii de sesterţi pentru a primi laticlava împotriva voinţei tatălui acestuia şi că a fost blamat cu severitate din acest motiv.

4. A făcut parte din anturajul lui Nero în timpul călătoriei împăratului în Ahaia, dar, cum se sustrăgea adesea de la cântările acestuia sau când era prezent adormea, a căzut în dizgraţie şi i s-a interzis nu numai prezenţa la curte, ci şi la recepţiile oficiale; s-a retras într-o cetate mică şi izolată până când i s-au oferit, în timp ce se ascundea şi se temea de cele mai mari nenorociri, o provincie şi o armată.

5. În tot Orientul se răspândise o veche şi statornică credinţă că destinul hotărâse imperiul lumii pentru oameni proveniţi din Iudeea în această epocă. Crezând că această prevestire se referă la ei – în realitate ea se referea la un comandant roman, aşa cum aveau să arate evenimentele –,

iudeii s-au revoltat, l-au ucis pe guvernatorul lor şi l-au respins, capturând o acvilă, pe legatul consular al Siriei care venea în ajutor. Pentru a reprima această rebeliune cu o armată mai mare sub comanda unui general energic, dar căruia îi putea fi încredinţată această misiune fără teamă, a fost preferat Vespasianus, deoarece făcuse dovada talentelor lui militare şi nu prezenta niciun pericol datorită obscurităţii familiei şi a numelui. 6. Armata a fost întărită cu două legiuni, opt aripi de cavalerie şi zece cohorte; Vespasianus l-a luat între legaţii săi şi pe fiul său Titus şi, de îndată ce a atins pământul provinciei, a câştigat încrederea regiunilor învecinate, căci a restabilit disciplina în tabăra militară şi a condus cu atâta energie una sau două bătălii, încât, la asediul unei fortificaţii, a fost el însuşi rănit la genunchi de o piatră şi scutul său a fost lovit de câteva săgeţi.

5. După moartea lui Nero şi a lui Galba, în timp ce Otho şi Vitellius îşi disputau imperiul, a căpătat speranţe de a parveni la principat, care-i fusese prevestit de multă vreme în următorul fel.

2. Pe proprietatea suburbană a Flaviilor, un stejar consacrat lui Marte creştea brusc ori de câte ori Vespasia năştea, dând la iveală o nouă ramură care simboliza destinul fiecăruia dintre ei: prima, foarte slabă, s-a uscat repede – astfel, fiica Vespasiei n-a trăit decât un an; a doua, foarte puternică şi lungă, prevestea o mare prosperitate; a treia semăna cu un arbore. Din acest motiv, se zice, tatăl Sabinus, încrezându-se şi într-o prevestire a haruspiciilor, şi-a anunţat mama că i se născuse un nepot care va fi împărat; ea s-a mulţumit să râdă, mirându-se că „fiul ei deliberează în timp ce ea încă mai este cu capul pe umeri”.

3. Mai târziu, când Vespasianus era edil, Caligula, furios că n-a măturat străzile Romei, le-a poruncit soldaţilor să-l umple cu noroi, băgându-i-l şi în sânul togii pretexte; n-au lipsit oameni care să interpreteze din această întâmplare că într-o zi statul va cădea în tutela sa după perturbări produse de războaie civile şi că, pentru a

vorbi astfel, va ajunge la sânul său.

4. Odată, pe când cina, un câine străin i-a adus de la o răspântie de drumuri o mină omenească şi a aruncat-o sub masă; altă dată, tot în timp ce cina, un bou de arat care-şi scuturase jugul a năvălit în sufragerie şi a pus pe fugă servitorii, apoi, ca şi cum s-ar fi epuizat pe neaşteptate, s-a aruncat la picioarele lui şi i s-a supus. Ba chiar şi un chiparos de pe pământul familiei, care se prăbuşise fără să fie lovit de vreo furtună, smuls din rădăcini, s-a ridicat a doua zi mai verde şi mai solid.

5. În Ahaia, Vespasianus a visat că vor începe timpuri fericite pentru el şi pentru a-i săi, de îndată ce lui Nero îi va fi fost smuls un dinte; or, s-a întâmplat că a doua zi un medic, intrând în atrium, i-a arătat dintele pe care i-l extrăsese lui Nero.

6. În Iudeea a consultat oracolul zeului Carmel, iar răspunsul a fost dătător de speranţe, căci i s-a promis realizarea tuturor întreprinderilor, oricât de mari ar fi ele; unul din prizonierii nobili, Iosephus, în timp ce se afla în carceră, a afirmat în modul cel mai sigur că va fi eliberat de către Vespasianus în scurt timp după ce va deveni împărat. S-au semnalat şi alte prevestiri din Roma: în ultimele sale zile Nero a visat că duce carul lui Jupiter Optimus Maximus din templu la casa lui Vespasianus şi de aici în circ; puţin timp mai târziu, când Galba inaugura comiţiile celui de al doilea consulat al său, statuia divinului Iulius s-a întors de la sine spre – Orient; pe câmpul pe care s-a dat bătălia de la

Bedriacum, mai înainte de a începe lupta, doi vulturi s-au bătut în văzul tuturor soldaţilor şi, după înfrângerea unuia dintre ei, un al treilea, venit de la răsărit, l-a izgonit pe învingător.

6. Cu toate acestea n-a întreprins nimic, în ciuda insistenţelor prietenilor săi, mai înainte să aibă dovezi de simpatie date spontan de soldaţi necunoscuţi şi aflaţi la mare depărtare de el.

2. Armata din Moesia trimisese în ajutor lui Otho câte două mii de soldaţi din cele trei legiuni care o compuneau;

aflaţi în marş ei au primit ştirea înfrângerii şi a sinuciderii acestuia; cu toate acestea, au mers mai departe până la Aquileea, ca şi cum nu s-ar fi încrezut în acest zvon. Acolo au profitat de anarhia existentă, s-au dedat la tot felul de prădăciuni; deoarece se temeau că vor trebui să dea socoteală şi să suporte pedepse, au luat hotărârea să aleagă şi să creeze un alt împărat; nu se considerau întru nimic inferiori armatei din Hispania, care îl făcuse împărat pe Galba, nici cohortelor pretoriene, care îl făcuseră pe Otho, şi nici armatei germanice care îl făcuse pe Vitellius.

3. Discutând numele tuturor legaţilor consulari care se aflau atunci în fruntea armatelor, i-au respins pe toţi din diferite motive; însă soldaţii legiunii a treia, care spre sfârşitul principatului lui Nero fusese transferată din Siria spre Moesia, îi aduceau laude lui Vespasianus şi i-au raliat acestei alegeri pe ceilalţi; imediat toţi s-au înscris sub stindardele acestuia. Şi totuşi lucrurile n-au mers mai departe, căci trupele au fost readuse pentru câtăva vreme la datoria lor. Dar s-a răspândit zvonul că Tiberius Alexander, prefectul Egiptului, a luat iniţiativa şi a pus legiunile să-i jure credinţă lui Vespasianus la kalendele lui iulie, zi care a fost celebrată apoi ca prima zi a principatului; apoi armata iudaică a depus acelaşi jurământ în a cincea zi înainte de idele lui iulie.

4. Ceea ce l-a ajutat mult pe Vespasianus în proiectele sale a fost o scrisoare autentică sau falsă a lui Otho adresată lui prin care printr-o supremă rugăminte îi cerea să-l răzbune şi să-i vină în ajutor statului; apoi s-a răspândit zvonul că, după victorie, Vitellius hotărâse să schimbe taberele de iarnă ale legiunilor şi să le transfere pe cele germanice în Orient, unde serviciul militar era mai puţin periculos şi mai puţin dur; pe lângă acestea, mai era şi ajutorul pe care îl dădeau Licinius Mucianus şi regele Volagaesus al părţilor; primul, renunţând la invidia inspirată de rivalitate, i-a promis sprijinul armatei din Siria, al doilea i-a promis patruzeci de mii de arcaşi.

7. Vespasianus a declanşat aşadar războiul civil şi şi-a trimis trupele şi comandanţii în Italia; el însuşi a trecut

între timp în Alexandria, pentru a deţine poziţiile cheie ale Egiptului. Aici a vrut să-l întrebe pe zeul Serapis dacă puterea lui era sigură; a intrat în templul zeului, şi-a trimis afară toată suita rămânând singur; şi când s-a întors, după ce se rugase îndelung zeului, i s-a părut că-l vede pe libertul Basilides care îi oferea crengi sfinte de laur, coroane şi prăjituri, conform obiceiului pământului; or, era un lucru cert că nimeni nu-l introdusese pe Basilides şi că acesta, din pricina reumatismului, abia putea să meargă şi că se afla la mare distanţă de templu. Imediat după aceea i-au sosit lui Vespasianus scrisori prin care i se anunţa victoria trupelor sale la Cremona şi că Vitellius fusese ucis la Roma.

2. Lui Vespasianus îi lipsea autoritatea şi o oarecare majestate datorită faptului că ascensiunea lui la principat era neaşteptată şi recentă; le-a dobândit şi pe acestea; doi oameni din popor, dintre care unul era orb, celălalt cu un picior infirm au venit în faţa lui în timp ce şedea pe tribunal şi l-au rugat să împlinească, pentru a-i vindeca, ceea ce le-a indicat zeul Serapis în timpul somnului: orbul îşi va recăpăta vederea, dacă împăratul îi atinge ochii cu salivă, cel cu piciorul infirm va putea merge, dacă îl atinge cu piciorul. 3. Cum era aproape de necrezut că un asemenea tratament putea să aibă succes, Vespasianus nu îndrăznea să facă experienţa; la insistenţele prietenilor s-a decis în sfârşit şi în faţa adunării le-a îndeplinit dorinţa; deznodământul a fost un succes. În aceeaşi vreme, la Tegea în Arcadia, la indicaţia prezicătorilor, a fost dezgropat într-un loc sacru un vas foarte vechi pe care se aflau chipuri foarte asemănătoare lui Vespasianus.

8. Astfel era Vespasianus şi acesta îi era renumele când a venit la Roma; a celebrat triumful iudaic, a adăugat opt consulate celui vechi, a preluat şi cenzura şi în tot timpul cât a fost împărat n-a avut altă preocupare decât să restabilească statul aproape distrus şi nesigur, apoi să-l înfrumuseţeze.

2. Soldaţii, deveniţi aroganţi după victoria repurtată sau demoralizaţi de înfrângerea suferită, îşi luaseră toate

libertăţile şi acţionau cu îndrăzneală; dar şi provinciile şi cetăţile libere, chiar şi unele regate acţionau unele împotriva celorlalte. De aceea Vespasianus a concediat majoritatea trupelor lui Vitellius şi le-a supus; trupelor învingătoare, departe de a le acorda privilegii extraordinare, le-a dat cu întârziere chiar şi răsplăţile legitime. 3. N-a omis nicio măsură pentru restabilirea disciplinei: unui tânăr care venise parfumat să-i mulţumească, pentru că îi acordase o prefectură, i-a replicat după ce şi-a manifestat dispreţul printr-o mişcare a capului: „aş prefera să miroşi a usturoi”, şi i-a anulat numirea. Când marinarii care făceau pe rând drumul de la Ostia şi Puteoli la Roma i-au cerut să le dea o indemnizaţie pentru încălţăminte, nu s-a mulţumit să-i concedieze fără răspuns, ci le-a poruncit ca de acum înainte să meargă desculţi; astfel umblă ei de atunci.

4. A transformat în provincii romane, luându-le libertatea, Ahaia, Licia, Rhodos, Byzantium, Samos, de asemenea Thracia, Cilicia şi Comagene, până atunci supuse regilor. În Cappadocia, din pricina deselor incursiuni ale barbarilor, a staţionat legiuni şi a numit guvernator un bărbat consular în locul unui cavaler roman.

5. Roma era desfigurată de urmele vechilor incendii şi ruine; Vespasianus a permis oricui să ocupe terenurile goale şi să construiască pe ele, dacă proprietarii renunţau. El însuşi a întreprins reconstruirea Capitoliului şi a pus primul mâna când au început lucrările de degajare a terenului şi a dus cu spinarea o încărcătură; a reconstituit trei mii de table de bronz şi a dat ordin să fie căutate peste tot copii: era vorba de cea mai veche şi mai frumoasă colecţie a imperiului care conţinea aproape de la începuturile Romei *senatus* con.su/fizm-urile, plebiscitele relative la tratatele de alianţă şi la privilegiile acordate indiferent cui.

9. A construit monumente noi: un templu al Păcii în for, un altul pe muntele Coelius dedicat divinului Claudius, început de Agrippina, dar demolat de Nero aproape din temelii; de asemenea, în mijlocul Romei un amfiteatru pe

care ştia că Augustus îl proiectase.

2. Cum cele două ordine cele mai importante din stat erau epuizate prin numărul mare de execuţii şi contaminate datorită unei vechi neglijenţe, pentru a le epura şi completa a făcut recensământul senatului şi al ordinului ecvestru, excluzându-i pe cei nedemni şi introducându-i pe cei mai onorabili dintre italici şi provinciali. Şi pentru a arăta în mod clar că între cele două ordine deosebirea nu este atât în ceea ce priveşte drepturile lor, cât în ceea ce priveşte prestigiul, s-a exprimat în următorii termeni, în timpul unei dispute între un senator şi un cavaler roman: „nimeni nu are dreptul să insulte un senator, dar orice cetăţean are dreptul să răspundă unei insulte”.

10. Numărul proceselor crescuse excesiv, deoarece cele vechi nu se judecaseră din cauza întreruperii justiţiei şi apăraseră altele noi datorită circumstanţelor şi tumultului epocii; Vespasianus a ales prin tragere la sorţi magistraţi care să restituie bunurile furate în timpul războaielor civile şi pe cei care să soluţioneze în mod excepţional chestiunile care reveneau centumvirilor (acestea cu greu păreau a putea fi soluţionate în timpul vieţii împricinaţilor), reducându-le la cel mai mic număr posibil.

11. În lipsa oricărei măsuri coercitive desfrâul şi luxul se răspândiseră; Vespasianus a luat iniţiativa în senat pentru un decret conform căruia orice femeie care avea relaţii intime cu un sclav să fie considerată sclavă; iar cămătarii care împrumutau bani fiilor de familie nu aveau dreptul niciodată să ceară restituirea lor, nici măcar după moartea tatălui familiei.

12. În toate ocaziile, de la începuturile principatului său şi până la moarte, s-a comportat ca un cetăţean şi a dat dovadă de clemenţă; n-a ascuns nicio clipă modestia începuturilor sale, ba chiar adesea şi-a făcut din aceasta un titlu de glorie. Cum linguşitorii se străduiau să arate că familia Flaviilor se trăgea din întemeietorii oraşului Reate şi dintr-un însoţitor al lui Hercules al cărui mormânt există

încă pe Via Salaria, Vespasianus a fost primul care să-şi bată joc de ei. A fost atât de puţin dornic de distincţii, încât în ziua triumfului, obosit de monotonia defilării şi dezgustat de fastul ei, n-a ezitat să mărturisească faptul că „este pe drept cuvânt pedepsit că la vârsta lui înaintată a dorit prosteşte triumful ca şi cum l-ar datora strămoşilor săi sau l-ar fi sperat vreodată pentru sine”. N-a acceptat decât târziu puterea de tribun şi titlul de părinte al patriei. A suprimat obiceiul de a-i percheziţiona pe cei care veneau să-l salute, deşi încă mai era război civil.

13. A suportat cu mare indulgenţă libertăţile pe care şi le luau prietenii, aluziile avocaţilor şi obrăzniciile filosofilor. Pe Licinius Mucianus, un om cu moravuri impudice, dar care îşi permitea datorită serviciilor făcute să fie mai puţin reverenţios faţă de împărat, nu l-a dojenit niciodată în public şi s-a limitat să se plângă unui prieten comun, încheind cu aceste cuvinte: „totuşi sunt şi eu bărbat 1. Când, luând apărarea unui om bogat, Salvius Liberalis, a îndrăznit să spună „ce-i pasă Cezarului, dacă Hipparchus are o sută de milioane de sesterţi?”, Vespasianus însuşi l-a lăudat pentru acest fapt. Demetrius, filosoful cinic, s-a aflat în drumul lui după ce fusese condamnat; cum n-a socotit de demnitatea lui să se ridice şi să-l salute, ba chiar a trântit nu ştiu ce înjurătură, Vespasianus s-a limitat să-l numească „câine”.

14. Uita cu mare uşurinţă ofensele şi inamiciţiile, şi nu avea înclinaţii spre răzbunare: a măritat-o cu mare fast, a asigurat zestrea şi a mobilat casa fiicei duşmanului său Vitellius. Când, în timpul principatului lui Nero, i-a fost interzis accesul la curte, a întrebat unde să se ducă sau ce trebuie să facă, unul din şefii pazei i-a spus, aruncându-l afară: „du-te dracului”. Mai târziu, când acelaşi individ îi implora iertarea, nu s-a înfuriat, ci i-a repetat aproape aceleaşi cuvinte. Nu era bănuitor şi nici nu intra în panică spre distrugerea cuiva: când prietenii îl îndemnau să se ferească de Mettius Pomposianus, deoarece se credea că horoscopul îi prevesteşte imperiul, el l-a făcut chiar consul, garantând că acesta îşi va aduce cândva aminte de această

binefacere.

15. În timpul principatului său niciun om nevinovat nu a fost pedepsit decât în absenta sau fără ştiinţa lui, în mod cert în pofida voinţei lui şi în urma unei erori. Helvidius Priscus a fost singurul om care, la revenirea lui din Siria, îl saluta cu numele lui de particular, adică Vespasianus, şi în toate edictele publicate în calitate de pretor s-a abţinut să-i aducă vreun omagiu; cu toate acestea Vespasianus nu s-a supărat decât în momentul în care, în timpul unei dispute, Helvidius i-a replicat cu insolenţă şi aproape l-a pus la punct. În ciuda acestei atitudini, mai întâi l-a condamnat la exil, apoi la moarte, dar a făcut toate eforturile pentru a-l salva, trimiţând executorilor un contraordin; şi l-ar fi salvat, dacă nu i s-ar fi comunicat în mod fals că era deja mort. De altminteri, Vespasianus nu s-a bucurat niciodată de moartea cuiva, iar execuţiile cele mai legitime îl făceau să plângă şi să geamă.

16. Singurul defect care i se poate reproşa a fost marea lui dorinţă de bani. Într-adevăr, nu s-a mulţumit numai cu faptul de a fi pretins plata impozitelor neplătite în vremea lui Galba, de a fi creat altele noi şi mai împovărătoare, ci a şi sporit tributurile provinciilor, în unele cazuri le-a dublat; a făcut însă speculaţii dezonorante chiar şi pentru un particular: de pildă, cumpăra mărfuri en gros pentru a le vinde apoi en detail la preţuri mai mari. 2. N-a ezitat să vândă candidaţilor magistraturile şi acuzaţilor inocenţa, indiferent dacă erau sau nu vinovaţi. Se crede chiar că a promovat intenţionat în funcţii importante pe cei mai rapaci dintre agenţii vistieriei, pentru a-i condamna după ce s-au îmbogăţit; de aceea s-a zis în popor că el îi utiliza pe aceştia, aşa cum se utilizează bureţii: îi uzi când sunt uscaţi şi îi storci când sunt uzi.

3. Unii susţin că era prin natura lui de o mare cupiditate şi se citează reproşul făcut de un văcar căruia a refuzat după ascensiunea la imperiu să-i acorde libertatea gratuit şi care a exclamat: „lupul îşi schimbă părul, dar

năravul ba”. Alţii, dimpotrivă, consideră că a fost obligat să recurgă la prădăciuni şi rapturi din cauza sărăciei îngrozitoare a tezaurului public, pe care a semnalat-o imediat după ce a preluat puterea, declarând: „pentru ca statul să poată subzista sunt necesare patruzeci de miliarde de sesterţi. Ceea ce face această ultimă opinie verosimilă este că a utilizat în chip optim ceea ce a dobândit în chip reprobabil.

17. Foarte generos cu toate categoriile de oameni, a completat averea unor senatori, i-a susţinut pe consularii săraci cu cinci sute de mii sesterţi anual, a restaurat pe toată suprafaţa imperiului, după planuri mai ample, oraşe distruse de incendiu şi de cutremure, şi, mai ales, a încurajat talentele şi artele.

18. Vespasianus a fost primul împărat care a instituit un salariu anual de o sută de mii de sesterţi, plătit de fisc, pentru retorii latini şi greci; poeţii şi artiştii de talent, restauratorul statuii lui Venus din Cos şi cel al Colosului au primit din partea lui daruri însemnate şi salarii foarte mari; unui inginer care i-a promis că va transporta coloane imense pe Capitoliu cu cheltuieli minime i-a plătit cu bani grei invenţia, dar a refuzat s-o utilizeze spunând: „permite-mi să hrănesc poporul nevoiaş.

19. Cu ocazia jocurilor celebrate pentru inaugurarea scenei recent restaurate a teatrului lui Marcellus a apelat chiar şi la vechi actori. I-a dat actorului de tragedii Apellaris patra sute de mii de sesterţi, citarezilor Terpnus şi Diodorus, câte două sute de mii fiecăruia, unora o sută de mii, altora nu mai puţin de patruzeci de mii, fără a mai pune la socoteală nenumăratele coroane de aur. Adesea a oferit ospeţe, de cele mai multe ori fastuoase şi conform regulilor, pentru a-i sprijini pe vânzătorii de alimente. Făcea cadouri importante nu numai bărbaţilor la saturnalii, ci şi femeilor la kalendele lui martie. Cu toate acestea, dărnicia n-a şters vechea lui reputaţie de cupiditate. 2. Alexandrinii continuau să-l numească Cybiosacte („vânzător de peşte sărat”), poreclă dată unuia din regii lor de o zgârcenie sordidă. Ba chiar la funeraliile

sale Favor, mimul principal care-i purta masca şi, conform obiceiului, imita gesturile şi vorbele defunctului, i-a întrebat public pe organizatori cât au costat convoiul şi înmormântarea; când a auzit că au costat zece milioane de sesterţi, a exclamat: „daţi-mi o sută de mii şi aruncaţi-mă în Tibru”.

20. Vespasianus a avut o statură pătrăţoasă, cu membrele bine îmbinate şi puternice, cu un chip care părea crispat de efort; de aceea, când i-a cerut unui băncos să facă o glumă despre el, acesta i-a răspuns în chip spiritual: „voi face, când îţi vei fi uşurat stomacul”. S-a bucurat de o sănătate de fier, deşi, pentru a o păstra, n-a făcut altceva decât să-şi frecţioneze gâtul şi celelalte membre în sala de jocuri şi în fiecare lună să ţină o zi de post.

21. Iată cam în ce fel şi-a organizat viaţa. În timpul principatului său se scula devreme încă din timpul nopţii; după ce citea scrisorile şi rapoartele funcţionarilor, îi introducea pe prieteni şi, în timp ce îl salutau, se încălţa şi se îmbrăca el însuşi; apoi, după ce reglementase toate chestiunile, se plimba şi mai târziu se culca alături de una din numeroasele sale concubine care îi luaseră locul lui Caenis după moartea acesteia; din dormitor trecea în baie şi în sufragerie. Se zice că în niciun alt moment nu era într-o stare de spirit mai bună şi mai binevoitor, iar oamenii casei profitau pentru a-i adresa cererile lor.

22. De altminteri, fie la masă, fie în altă parte, era întotdeauna amabil şi rezolva adeseori problemele printr-o glumă; era foarte glumeţ, dar glumele lui erau grosolane şi triviale; nu se dădea înapoi nici de la obscenităţi. Cu toate acestea există unele replici foarte spirituale din partea lui, între care următoarele: consularul Mestrius Florus i-a atras atenţia că se pronunţa mai degrabă *plaustra* („căruţă”) decât *plostra*; a doua zi l-a salutat pe acesta spunându-i „Flaurus”. Cedând unei femei care pretindea că moare de dragul lui, i-a dăruit patru sute de mii de sesterţi pentru favorurile ei; când administratorul l-a întrebat sub ce titlu vrea să pună această sumă în

evidenţe, i-a răspuns „pentru dragostea inspirată de Vespasianus”. 23. Utiliza şi versuri greceşti destul de bine plasate; de pildă, despre un om înalt cu membrul monstruos dezvoltat:

Paşii spre Hector mărind şi-nvârte puternica lance
(Homer, *Iliada*, 7, 213).

Libertului său Cerylus care, spre a-şi sustrage enorma avere de la obligaţiile faţă de fisc după moartea sa, începuse să declare că este un om liber prin naştere şi să se numească Laches, Vespasianus i-a răspuns cu următoarele versuri din Menandru:

O, Laches, Laches, când vei muri, imediat vei redeveni ca mai înainte, Cerylos.

Glumea mai ales în legătură cu câştigurile sale scandaloase, pentru a atenua caracterul lor odios şi a le face mai uşor acceptabile.

2. Unul din servitorii săi favoriţi i-a cerut un post de administrator pentru un pretins frate al său; Vespasianus a amânat răspunsul, l-a chemat la el pe candidat şi, după ce i-a smuls suma pe care acesta o convenise cu protectorul său, i-a făcut pe loc numirea; apoi i-a spus servitorului său: „caută-ţi alt frate; ăsta, pe care-l crezi că este al tău, a devenit fratele meu”. Bănuindu-l pe un vizitiu în timpul unei călătorii că sărise din car sub pretextul de a pune saboţi catârilor, în realitate pentru a da unui avocat posibilitatea de a-l aborda, l-a întrebat ce beneficiu îi aduce punerea saboţilor şi a pretins o parte a câştigului. 3. Când fiul său Titus i-a reproşat că a impozitat urina, i-a pus sub nas prima sumă obţinută din acest impozit şi l-a întrebat dacă este şocat de miros; când Titus a răspuns că nu, a răspuns: „şi totuşi urina i-a produs”. O delegaţie i-a comunicat faptul că s-a decis să i se ridice din banii publici o statuie colosală care costa enorm; Vespasianus a poruncit să fie ridicată pe loc şi, arătându-le mâna scobită, le-a spus: „soclul este pregătit”. 4. Nu s-a abţinut de la glume nici din teama şi nici în pericolul morţii. Într-adevăr, când între alte prodigii s-au deschis uşile Mausoleului pe neaşteptate şi o cometă a apărat pe cer, Vespasianus a

declarat că primul se referă la Iunia Calvina din neamul lui Augustus, al doilea la regele părţilor care avea părul bogat; când a fost atins de boală, a exclamat: „Vai mie, simt cum devin zeu”.

24. În timpul celui de al nouălea consulat a căpătat în Campania o febră uşoară şi s-a reîntors pe dată la Roma; apoi s-a dus la Cutiliae şi pe ogorul său de la Reate, unde obişnuia să-şi petreacă verile. Aici abuzul de apă rece i-a provocat un deranjament intestinal care i-a zdruncinat mai mult sănătatea; n-a renunţat însă la obligaţiile lui de împărat şi acorda diferitelor delegaţii audienţe stând în pat; gata să moară în urma unei diarei neaşteptate, a spus: „un împărat trebuie să moară în picioare”; în timp ce făcea efortul să se ridice, a murit în braţele celor care îl susţineau, a noua zi înainte de kalendele lui iulie, în vârstă de şaizeci şi opt de ani, o lună şi şase zile.

25. Este un fapt sigur că avusese întotdeauna o asemenea încredere în horoscopul său şi al alor săi, încât, în ciuda numeroaselor conjuraţii împotriva sa, a îndrăznit să declare în senat că sau îi vor succeda fiii săi sau nu îi va succeda nimeni. Se zice că a visat odată în mijlocul vestibulului palatului un cântar, ale cărui talere se echilibrau şi pe care se aflau pe unul Claudius şi Nero, pe celălalt el însuşi şi fiii săi. Visul n-a fost mincinos, căci cei menţionaţi au fost împăraţi acelaşi număr de ani (Claudius şi Nero, pe de o parte, Vespasianus şi fiii săi, pe de alta).

DIVINUL TITUS

1. Titus, care avea acelaşi *cognomen* ca şi tatăl său, a fost numit amorul şi deliciul neamului omenesc (avea o extraordinară capacitate naturală, ştiinţă şi noroc în a câştiga simpatia tuturor şi, ceea ce este foarte greu, chiar în vremea domniei, călă vreme, ca particular sau în timpul principatului tatălui său, nu fusese la adăpost de ura şi blamul public. S-a născut a treia zi înainte de kalendele lui ianuarie în anul asasinării lui Caligula, într-o casă sordidă vecină Septizoniumului, într-o cameră mică şi întunecoasă care există şi este încă şi astăzi arătată. 2. A fost educat la curte împreună cu Britannicus şi a făcut aceleaşi studii ca

şi acesta cu aceiaşi profesori. Se zice că în această perioadă un fizionomist consultat de Narcissus, libertul lui Claudius, pentru a-l studia pe Britannicus, a declarat imperturbabil că acesta n-are nicio şansă să fie împărat, dar că Titus, care se afla alături, va domni cu siguranţă. Cei doi erau atât de intimi, încât Titus, se zice, a gustat şi el din băutura din care a murit Britannicus (erau vecini de masă) şi a zăcut bolnav grav lungă vreme. În amintirea acestei relaţii, Titus i-a ridicat o statuie de aur în palat şi o alta ecvestră de fildeş, pe care a cinstit-o în chip deosebit şi care şi astăzi este purtată în fruntea cortegiilor de la circ.

3. Încă din copilărie au strălucit calităţile lui fizice şi spirituale care s-au dezvoltat apoi cu vârsta: era de o frumuseţe deosebită, în care majestatea se îmbina cu graţia, şi de o forţă fizică extraordinară, în ciuda staturii mici şi a burţii puţin proeminente; avea o memorie ieşită din comun, o capacitate singulară pentru toate artele civile şi militare. 2. Era mare expert în mânuirea armelor şi a cailor, capabil să ţină discursuri şi să compună versuri în latină şi greacă cu atâta uşurinţă, încât ajungea să improvizeze; nici muzica nu-i era străină, căci cânta şi dansa agreabil şi conform regulilor artei. Am aflat de la mulţi oameni că avea obiceiul să stenografieze cu mare viteză şi că îl distra să se ia la întrecere cu secretarii şi să imite scrisul altora; adesea spunea că ar fi putut fi un excelent falsificator.

4. Şi-a făcut serviciul militar în calitate de tribun în Germania şi în Britannia şi şi-a câştigat reputaţia prin talentul său militar, cât şi prin modestia lui, cum rezultă din numărul mare de statui şi de imagini ale lui în cele două provincii şi din inscripţiile lor.

2. După serviciul militar a fost avocat preţuit, dar n-a exercitat meseria permanent. În acelaşi timp s-a căsătorit cu Arrecina Tertulla, fiica unui cavaler roman, odinioară prefect al cohortelor pretoriene; după moartea ei, cu Marcia Fumilla, femeie de neam nobil de care a divorţat după naşterea unei fiice.

3. După exercitarea cvesturii a fost pus în fruntea unei legiuni şi a cucerit două oraşe foarte importante ale Iudeei, Tarichaes şi Gamala; într-o luptă i-a fost ucis calul sub el şi s-a urcat pe altul, al cărui călăreţ fusese ucis, luptând alături de el.

5. Mai târziu, când Galba a devenit împărat, a fost trimis să-l felicite şi pe tot parcursul drumului a atras privirile tuturor, ca şi cum ar fi fost chemat în vederea adopţiunii. Când însă a aflat că totul fusese din nou perturbat, a revenit din drum şi, ajungând la oracolul lui Venus din Paphos, în timp ce îl consulta despre călătoria sa pe mare, a primit răspunsuri care i-au întărit speranţa că va fi împărat. 2. În scurtă vreme ele s-au realizat şi, lăsat cu misiunea să supună Iudeea, la ultimul asediu al Ierusalimului a doborât doisprezece apărători cu tot atâtea săgeţi şi a cucerit oraşul de ziua de naştere a fetei sale; bucuria şi dragostea soldaţilor faţă de el au fost atât de mari, încât, felicitându-l, l-au salutat cu titlul de *imperator*, iar când a fost să părăsească provincia, au vrut să-l reţină cerându-i cu rugăminţi şi chiar cu ameninţări sau să rămână sau să-i ia pe toţii cu el. 3. De aici s-a născut bănuiala de a fi vrut să se despartă de tatăl său şi să devină rege al Orientului; a sporit această bănuială după ce în drum spre Alexandria, consacrând la Memfis boul Apis, şi-a pus pe cap diadema; de fapt era un obicei şi un ritual al unui cult antic, dar nu lipseau oameni care să interpreteze gestul altfel. De aceea Titus, grăbindu-se spre Italia, s-a îmbarcat pe o corabie de transport până la Rhegium, apoi până la Puteoli, de unde a pornit în mare grabă la Roma unde i-a spus tatălui său, care nu se aştepta să-l vadă, ca pentru a dezminţi zvonurile vane: „am sosit, tată, am sosit”.

6. De atunci n-a încetat să fie auxiliarul şi susţinătorul împăratului. A triumfat împreună cu tatăl său, a fost cenzor împreună cu acesta, i-a fost coleg în exercitarea puterii de tribun şi în şapte consulate; şi-a asumat aproape toate funcţiile guvernării, dictând el însuşi scrisori în numele tatălui său, redactând edicte, citindu-i în

senat discursurile în locul cvestorului. În cele din urmă a preluat funcţia de prefect al pretoriului, care niciodată până atunci nu fusese încredinţată decât cavalerilor romani; în această funcţie s-a comportat prea despotic şi brutal, căci, dacă cineva îi devenea suspect, punea indivizi care la teatru şi în tabără să ceară pedepsirea lui şi-l executa fără ezitare. 2. Între aceştia s-a aflat consularul Aulus Caecina pe care l-a invitat la masă şi a dat ordin imediat ce a ieşit din sufragerie să fie străpuns de lovituri; este adevărat că pericolul era iminent, deoarece Titus pusese mâna pe manuscrisul discursului pe care Caecina urma să-l ţină în faţa soldaţilor. Asemenea fapte i-au asigurat securitatea pentru viitor, dar pe moment multă ură, astfel încât nimeni n-a devenit principe cu o reputaţie atât de proastă şi împotriva voinţei tuturor.

7. În afară de cruzimea lui era suspect şi din cauza nestăpânirii, deoarece prelungea până la miezul nopţii orgiile cu cei mai risipitori dintre prietenii lui; şi nu mai puţin din cauza poftelor lui cu găştile de prostituaţi şi eunuci, dar mai ales din pricina dragostei deosebite pentru regina Berenice, căreia, se spune, i-a promis s-o ia în căsătorie; era suspect şi din cauza rapacităţii sale, deoarece era ştiut că obişnuia să facă trafic la procesele judecate de tatăl său, pentru a-şi asigura profituri; în sfârşit, toţi erau de părere şi prevesteau că va fi un nou Nero. Dar această proastă reputaţie i-a fost de folos şi s-a transformat în cele mai mari elogii, când nu s-a mai descoperit niciun viciu, ci dimpotrivă, numai virtuţi.

2. A început să dea banchete mai mult agreabile decât costisitoare. Şi-a ales prietenii atât de bine, încât şi principii care i-au urmat le-au acordat toată încrederea, considerându-i necesari lor înşişi şi statului. În ceea ce-o priveşte pe Berenice, a trimis-o pe dată departe de Roma, în pofida voinţei lui şi a ei. Pe unii dintre favoriţii lui, dansatori atât de buni, încât au devenit maeştri ai scenei mai târziu, nu i-a mai copleşit cu favoruri; chiar şi-a interzis să-i privească într-un spectacol public.

3. N-a luat nimic nici unui cetăţean; a respectat

bunurile altora ca nimeni altul; n-a acceptat subscripţiile intrate în uz. Cu toate acestea, n-a fost inferior nici unui principe dinaintea sa în generozitate, căci a inaugurat un amfiteatru, a construit foarte repede terme alături de el şi a celebrat un spectacol magnific cu o pompă extraordinară; a organizat şi o bătălie navală în vechiul bazin, cu care ocazie au apărut şi gladiatori şi într-o singură zi cinci mii de animale sălbatice de tot felul.

8. Foarte binevoitor prin natură, când toţi împăraţii urmaseră obiceiul instituit de Tiberius să anuleze privilegiile acordate de principele precedent, atâta vreme cât nu le acordaseră ei înşişi, Titus a fost primul care le-a ratificat pe toate printr-un edict şi n-a pretins să i se ceară acest lucru. În ce priveşte celelalte cereri, s-a ţinut cu îndârjire de principiul ca nimeni să nu plece de la el fără speranţă; ba chiar, când oamenii lui de casă i-au atras atenţia că promite mai mult decât poate da, a răspuns: „nimeni nu trebuie să plece trist în urma unei discuţii cu principele”; iar într-o seară, amintindu-şi că în tot timpul zilei nu făcuse nimănui vreo binefacere, a spus această vorbă memorabilă şi pe drept cuvânt lăudată: „prieteni, mi-am pierdut ziua”.

2. A fost foarte atent cu poporul în orice ocazie, încât, fiind anunţat un spectacol de gladiatori, a declarat că se va desfăşura nu după voia sa, ci după a spectatorilor, şi şi-a ţinut promisiunea. Căci n-a refuzat nimic din ce îi cereau şi i-a îndemnat el însuşi să ceară ceea ce vor. Ba chiar adesea, cum nu-şi ascundea preferinţa pentru gladiatorii traci, schimba cu poporul, care-i reproşa preferinţa, replici spirituale întovărăşite de gesturi fără să-şi piardă majestatea şi calmul. N-a omis niciun act pentru a fi popular: uneori a lăsat plebea să intre în termele sale şi s-a spălat în prezenta ei.

3. În timpul principatului său s-au produs unele catastrofe datorate hazardului, ca, de pildă, erupţia Vezuviului în Campania, un incendiu la Roma, care a durat trei zile şi tot atâtea nopţi, de asemenea o ciumă teribilă cum nu s-a mai văzut vreodată. În toate aceste nenorociri

cumplite a dovedit nu numai grija unui împărat, ci şi afecţiunea unică a unui părinte, când consolând poporul prin edicte, când ajutându-l cu tot ce îi stătea în putere.

4. Anumit consulari aleşi prin tragere la sorţi pentru lichidarea efectelor calamităţii din Campania; bunurile celor ucişi de erupţia Vezuviului şi care n-aveau urmaşi le-a utilizat pentru reconstruirea oraşelor distruse. Cu ocazia incendiului de la Roma, declarând că statul n-a înregistrat nicio pierdere, a destinat monumentelor şi templelor reconstruite toate operele de artă din vilele sale şi a încredinţat mai multor cavaleri misiunea restaurării, pentru ca fiecare edificiu să fie terminat mai repede. Pentru a face să înceteze epidemia de ciumă n-a neglijat niciun mijloc divin şi uman şi a recurs la tot felul de sacrificii şi remedii. 5. Între nenorocirile timpului se numărau şi delatorii şi cei care le dăduseră această sarcină, încurajaţi de o lungă tolerare a lor. Pe aceştia i-a bătut cu biciul şi cu băţul necontenit în for şi, la sfârşit, i-a pus să defileze prin arena amfiteatrului; a poruncit ca parte din ei să fie expuşi şi puşi în vânzare, parte exilaţi în cele mai sălbatice insule. Pentru a stăvili pentru totdeauna asemenea practici a interzis între altele să se revină asupra unei chestiuni invocându-se mai multe legi şi să se mai facă anchetă după un număr de ani despre situaţia socială a cuiva dintre cei morţi.

9. A declarat că acceptă funcţia de *pontifex maximus* numai pentru a avea mâinile pure şi s-a ţinut de cuvânt, căci din acel moment nimeni nu a fost executat din ordinul sau cu ştiinţa lui; şi nu i-au lipsit motivele de răzbunare, dar el jura că „mai degrabă să moară el decât să-i ucidă pe alţii”. Pe doi patricieni dovediţi că pretindeau imperiul s-a limitat să-i îndemne să renunţe, arătându-le că „puterea este dată de destin”, şi Le-a promis să le acorde ceea ce i-ar cere. 2. Şi imediat a trimis propriii săi curieri mamei unuia din cei doi, care se afla departe de Roma, s-o liniştească în privinţa sorţii fiului ei; pe cei doi nu numai că i-a primit la o masă intimă, dar a doua zi, în timpul unui spectacol de gladiatori, i-a aşezat lângă el şi, când i-au fost

prezentate armele combatanţilor, le-a dat lor să le examineze. Se zice chiar că le-a cunoscut horoscopul şi că a afirmat că „îi ameninţă un pericol pe amândoi, dar că nu vine din partea lui şi că se va produce mai târziu”. Aşa s-a şi întâmplat.

3. În ce-l priveşte pe fratele său, care nu înceta să comploteze şi care aproape fără să se ascundă îndemna armatele să se revolte şi se pregătea să fugă, nici nu l-a ucis, nici nu l-a exilat, nici nu i-a diminuat onorurile, ci, ca în prima zi a principatului, a perseverat să-l proclame asociatul său, succesorul său, rugându-l uneori cu lacrimi în ochi, când erau numai ei doi, „să consimtă în sfârşit să-i răspundă cu aceeaşi afecţiune 1.

10. Între acestea a murit prematur, spre mai marea nenorocire a omenirii decât spre a sa.

După încheierea unui spectacol, când a plâns din belşug în prezenţa poporului, a plecat în ţinutul sabinilor mai trist, deoarece victima fugise în momentul sacrificiului şi deoarece tunase pe timp senin. Apoi a fost cuprins de febră la prima escală şi, în timp ce îşi continua drumul în lectică, se zice că, dând la o parte mantalele şi ridicând ochii spre cer, s-a plâns că „viaţa i-a fost răpită în ciuda inocenţei sale; n-are de ce să se ruşineze de actele sale, cu excepţia unuia singur”. 2. Care va fi fost acesta? El nu i-a spus şi nimeni n-ar putea să-l ghicească cu uşurinţă. Unii cred că se gândea la relaţia pe care o avusese cu soţia fratelui său; Domitia însă jura că n-a avut nicio legătură cu el; or, dacă ar fi avut, n-ar fi negat, ba chiar s-ar fi lăudat, cum o făcea cu promptitudine pentru fiecare aventură.

11. A murit în aceeaşi vilă ca şi tatăl său, la idele lui septembrie, la doi ani, două luni şi douăzeci de zile după ce i-a succedat tatălui său, la vârsta de patruzeci şi unu de ani. Când vestea s-a răspândit, toţi s-au întristat în mod public de parcă ar fi pierdut o rudă; senatorii s-au precipitat la senat mai înainte de a fi convocaţi prin edict; găsind uşile închise, le-au deschis şi au adus atâtea mulţumiri mortului câte nu i-au adus niciodată în timpul vieţii şi în prezenţa lui.

DOMITIANUS

1. Domitianus s-a născut a noua zi înainte de kalendele lui noiembrie, când tatăl său era consul desemnat şi trebuia să intre în funcţie în luna următoare, în a şasea regiune a Romei, într-o casă din cartierul Malum Punicum pe care după aceea a transformat-o într-un templu al familiei Flavia. Se zice că în timpul pubertăţii şi al primei adolescente a îndurat o asemenea sărăcie, încât nu avea pentru uzul său nici măcar un singur vas de argint. Este un fapt cunoscut că fostul pretor Clodius Pollio, împotriva căruia exista un poem al lui Nero intitulat *Luscio*, a păstrat şi a arătat uneori un bilet în care Domitianus îi promitea o noapte; nu au lipsit oameni care să afirme că Domitianus s-a prostituat cu Nerva, succesorul său. 2. În timpul războiului cu Vitellius s-a refugiat pe Capitoliu cu unchiul său Sabinus şi o parte a trupelor aflate la Roma, dar în momentul atacului adversarilor şi al incendierii templului s-a ascuns în timpul nopţii la un gardian, iar a doua zi, deghizat în preot al lui Isis, s-a pierdut între sacrificatorii diferitelor religii şi s-a dus cu un singur însoţitor dincolo de Tibru la mama unuia dintre colegii lui de studii; s-a ascuns atât de bine că, în ciuda tuturor căutărilor, n-a putut fi găsit. 3. A apărut numai după victorie şi, salutat cu titlul de Cezar, a primit funcţia de pretor urban cu putere de consul, dar a păstrat numai titlul, căci şi-a delegat primului său coleg atribuţiile judecătoreşti; de altminteri, s-a comportat cu atâta violenţă în exercitarea puterii, încât a arătat de pe atunci ce fel de conducător va fi. Ca să nu recurg la detalii, voi spune numai că, după ce a sedus soţiile multora, a luat-o în căsătorie pe Domitia

Longina, căsătorită cu Aelius Lamia, şi că într-o singură zi a împărţit mai mult de douăzeci de funcţii urbane şi peregrine, ceea ce l-a determinat pe Vespasianus să spună: „mă mir că nu-mi trimite şi mie un succesor11.2. A pornit chiar şi o expediţie în Gallia şi în Germanii, fără vreo necesitate şi în pofida sfaturilor prietenilor tatălui său, numai să-l poată egala pe fratele său în putere şi

renume.

Mustrat pentru aceasta, spre a-şi aminti mai bine de vârsta şi rangul său, a locuit împreună cu tatăl său; ori de câte ori Vespasianus şi Titus plecau, el le urma lectica, iar în ziua triumfului iudaic i-a escortat pe un cal alb. Mai mult: din şase consulate câte a exercitat, unul singur a fost ordinar şi l-a datorat fratelui său care i-a cedat locul. 2. A simulat în chip miraculos modestia şi în special pasiunea pentru poezie, tot atât de necunoscuta lui până atunci, pe cât i-a fost mai târziu de nesuferită; a citit în acea perioadă versuri în public. Totuşi, când Volagaesus, regele părţilor, a cerut ajutor împotriva alanilor şi a rugat să-i fie trimis în calitate de comandant unul din fiii lui Vespasianus, Domitianus a făcut. tot ce i-a stat în putinţă pentru a fi trimis el însuşi. Cum însă cererea sa a fost respinsă, a încercat să obţină prin daruri şi promisiuni o cerere similară din partea altor regi ai Orientului.

3. După moartea lui Vespasianus a ezitat lungă vreme dacă să nu ofere soldaţilor un donativ dublu şi nu s-a jenat să declare adesea că Vespasianus îl lăsase asociat la imperiu, dar că testamentul fusese falsificat; din acel moment n-a încetat să comploteze împotriva fratelui său pe faţă sau pe ascuns şi, când acesta s-a îmbolnăvit, mai înainte de a-şi da sufletul, a poruncit să fie declarat mort; apoi nu i-a acordat nicio altă onoare decât apoteoza şi adesea îi sfârteca memoria prin aluzii şi în edicte.

3. La începutul principatului său obişnuia zilnic să se izoleze câteva ore şi să prindă muşte pe care le străpungea cu un stilet foarte ascuţit, ceea ce a provocat răspunsul spiritual al lui Vibius Crispus, când a fost întrebat dacă se află cineva cu Cezarul: „nici măcar o muscă”. Apoi, soţia sa Domitia, cu care avea un fiu născut în timpul celui de al doilea consulat al său, a primit în al doilea an al principatului titlul de Augusta; dar, deoarece se îndrăgostise nebuneşte de histrionul Paris, a repudiat-o, însă scurtă vreme mai târziu, cum nu putea suporta despărţirea, a reprimit-o pretextând că face acest gest la insistenţele poporului.

2. În administrarea imperiului o vreme s-a comportat inconstant amestecând în mod egal viciile cu virtuţile, până când virtuţile au degenerat şi ele în vicii: atât cât se poate conjectura, pe lângă caracterul său, lipsurile l-au făcut rapace, iar frica, când.

4. A dat constant spectacole magnifice şi costisitoare nu numai în amfiteatru, ci şi în circ, unde, pe lângă cursele tradiţionale de care trase de doi şi patru cai, a organizat două bătălii, una de infanterie şi alta de cavalerie; în amfiteatru a organizat chiar şi o luptă navală. Ce să mai spun despre vânători şi lupte de gladiatori care aveau loc chiar şi noaptea la lumina lampadarelor şi la care luau parte nu numai bărbaţi, ci şi femei. Pe lângă aceasta asista cu regularitate la spectacolele date de cvestori, pe care le restabilise după un lung interval, şi cu această ocazie dădea poporului dreptul să ceară două perechi din propriii săi gladiatori pe care îi echipa din recuzitele curţii. 2. La toate spectacolele de gladiatori la picioarele sale stătea un tânăr sclav îmbrăcat în stacojiu, cu capul mic şi monstruos, cu care discuta mult, uneori chiar şi lucruri serioase. A fost auzit cu certitudine când l-a întrebat dacă ştie de ce la ultima numire de magistraţi l-a trimis pe Mettius Rufus guvernator al Egiptului? A dat şi bătălii navale în care s-au ciocnit aproape flote adevărate într-un bazin săpat pe malurile Tibrului şi a privit lupta până la sfârşit sub o ploaie torenţială.

3. Aorganizat şi jocuri seculare raportându-se, pentru numărarea anilor, nu la ultimele din vremea lui Claudius, ci la cele organizate odinioară de Augustus; în cadrul acestora, în ziua jocurilor de circ, pentru a se putea isprăvi mai uşor cele o sută de curse, a redus numărul de ture de la şapte la cinci.

4. A instituit de asemenea şi un concurs cincinal triplu, muzical, ecvestru şi de gimnastică, în onoarea lui Jupiter Capitolinul, cu un număr de laureaţi cu mult mai mare decât astăzi. La acest concurs au luat parte chiar şi prozatori greci şi latini, şi, pe lângă chitarişti, acompaniatori şi solişti la chitară; la cursa din stadion au

participat şi fecioare. Aprezidat concursul încălţat în sandale, îmbrăcat într-o togă de purpură după moda greacă, purtând pe cap coroana de aur cu efigia lui Jupiter, a lui Iuno şi a Minervei, alături de el stând preotul lui Jupiter şi colegiul preoţilor pentru cultul Flaviilor, în aceeaşi ţinută ca şi el, cu singura deosebire că pe coroanele lor se afla propria lui imagine. A celebrat în fiecare an şi sărbătorile Quinquatria dedicate Minervei în onoarea căreia a instituit un colegiu: unii membri ai acestuia traşi la sorţi trebuiau să organizeze vânători deosebite, reprezentaţii teatrale şi concursuri de oratori şi poeţi.

5. A distribuit în trei rânduri poporului trei sute de sesterţi fiecărui individ şi a oferit cu ocazia unui spectacol un banchet magnific în timpul sărbătorii Septimontium (sărbătoarea întemeierii Romei): atunci le-a fost distribuită hrana senatorilor şi cavalerilor în coşuri de pâine, plebei în coşuri mici, iar el însuşi a dat semnalul de începere a ospăţului; a doua zi a răspândit tot felul de cadouri şi, cum majoritatea au ajuns printre oamenii din popor, a promis cincizeci de bonuri fiecărui sector ocupat de ordinul senatorial şi ecvestru.

5. A reconstruit multe monumente importante mistuite de incendii, între care şi Capitoliul care arsese din nou; pe toate acestea însă le-a pus numai sub numele său, fără să menţioneze numele vechiului constructor. A construit un templu nou consacrat lui Jupiter Gardianul şi forul care acum se numeşte al lui Nerva, de asemenea templul familiei Flavia, stadionul şi odeonul şi un loc de desfăşurare pentru bătăliile navale, din pietrele căruia s-a restaurat mai târziu Marele Circ ale cărui laturi fuseseră distruse de foc.

6. A întreprins mai multe expediţii, parte din voinţa lui, parte din necesitate: din voinţa lui împotriva chattilor, iar din necesitate una împotriva sarmaţilor care masacraseră o legiune cu comandantul ei; împotriva dacilor a dus două campanii, prima după înfrângerea consularului Appius Sabinus, a doua după cea a lui

Cornelius Fuscus, prefectul cohortelor pretoriene, căruia îi încredinţase comanda supremă. A celebrat două triumfuri asupra chattilor şi asupra dacilor, după succese şi eşecuri alternative; după victoria asupra sarmaţilor s-a limitat numai să-i ducă lui Jupiter Capitolinul o coroană de laur.

2. A reprimat războiul civil declanşat de Lucius Antonius, guvernatorul Germaniei Superior, fără să părăsească Roma datorită unui noroc miraculos, deoarece chiar în momentul începerii bătăliei revărsarea Rinului a oprit trupele barbarilor să treacă fluviul pentru a se uni cu Antonius. Domitianus a cunoscut deznodământul bătăliei prin prevestiri, mai înainte ca să-i parvină ştiri, dat fiind că, în ziua în care se dădea bătălia, la Roma un vultur deosebit a îmbrăţişat cu aripile statuia sa şi a scos sunete voioase; scurtă vreme mai târziu s-a răspândit atât de insistent ştirea că Antonius fusese omorât, încât mulţi au pretins că au văzut cu ochii lor cum i s-a adus capul.

7. Domitianus a inovat mult şi în ce priveşte viaţa curentă: a suprimat distribuirea publică de hrană şi a reintrodus ospeţele conform regulilor; a adăugat celor patru facţiuni vechi de la circ altele două, una aurie şi alta purpurie; a interzis histrionilor să vină pe scenă, dar le-a permis să-şi exercite arta în case particulare; a interzis castrarea bărbaţilor şi a limitat preţul eunucilor care mai existau încă la negustorii de sclavi. 2. Într-un moment când vinul se produsese în abundenţă, dar apăruse o mare lipsă de grâu, socotind că se exagerase cu cultura viţei de vie şi că se neglijase cea a griului, a dat un edict prin care se interzicea plantarea de vii noi în Italia, iar în provincii obliga să fie tăiaţi jumătate din butaşii existenţi; cu toate acestea n-a pus în aplicare edictul. A împărţit între liberţi şi cavaleri unele din funcţiile cele mai importante. 3. A interzis ca două legiuni să se afle în aceeaşi tabără şi ca soldaţii să depună mai mult de o mie de sesterţi la cartierul general, deoarece, pe când pregătea rebeliunea în tabăra de iarnă a doua legiuni, L. Antonius părea să-şi fi căpătat încrederea văzând importanţa sumelor depuse. A adăugat pentru ostaşi o a patra soldă de trei monede de

aur.

8. A exercitat cu grijă şi cu zel funcţia de judecător, adesea chiar în for de pe tribunal, cu titlu extraordinar, a casat sentinţele centumvirilor emise pe baza intrigilor; a avertizat permanent judecătorii în procesele de recuperare de bunuri să nu accepte cereri nefondate; judecătorii care s-au lăsat corupţi au fost înfieraţi împreună cu asesorii lor. 2. A poruncit tribunilor plebei să-l acuze de conclusiune pe un edil meschin şi să ceară senatului trimiterea lui în judecată. 3. S-a îngrijit atât de mult să-i ţină sub control pe magistraţii Romei şi pe guvernatorii de provincii, încât aceştia nu s-au arătat niciodată mai modeşti şi mai drepţi; pe mulţi dintre ei i-am văzut acuzaţi de toate crimele. 3. A încercat o reformă a moravurilor şi n-a mai tolerat ca orice spectator să se aşeze la teatru pe locurile rezervate cavalerilor; a distrus scrierile răspândite în public, în care erau blamaţi bărbaţii şi femeile cele mai cunoscute, ceea ce nu s-a produs fără dezonoarea autorilor scrierilor; pe un fost cvestor l-a exclus din senat din cauza pasiunii lui pentru pantomimă şi dans; le-a luat femeilor imorale dreptul de a folosi lectica şi dreptul de a primi daruri lăsate testamentar sau moşteniri; pe un cavaler roman care s-a recăsătorit cu soţia sa după ce divorţase, apoi a acuzat-o de adulter, l-a şters de pe lista judecătorilor; pe unii din membrii celor două ordine i-a condamnat în virtutea legii Scântinia; cât priveşte abaterile imorale ale fecioarelor vestale le-a pedepsit în chip variat şi sever, chiar şi când faptele lor erau trecute cu vederea de către părinţi şi fraţi, mai întâi cu pedeapsa capitală, apoi după obiceiul străbun. 4. Într-adevăr, a jfermis surorilor Oculata şi Varronilla să-şi aleagă felul morţii şi i-a exilat pe corupătorii lor, apoi pe Cornelia, marea vestală, odinioară achitată, dar care recidivase şi fusese dovedită după o lungă perioadă, a poruncit să o îngroape de vie, iar complicii ei să fie bătuţi până la moarte în locul de adunare publică; s-a făcut o singură excepţie: un bărbat fost pretor pe care l-a condamnat doar la exil, deoarece îşi mărturisise crima într-un moment în care nu fusese încă elucidată, iar

anchetele nu permiteau o concluzie sigură. Şi, ca să nu lase nepedepsită nicio impietate faţă de zei, a demolat cu ajutorul soldaţilor un moimânt ridicat de un libert imperial pentru fiul său din pietre destinate templului lui Jupiter Capitolinul şi a zvârlit în mare osemintele şi resturile pe care le conţinea.

9. La început, până într-atât sângele îi făcea oroare, încât în timpul când tatăl său se afla departe, amintindu-şi versul din Vergilius:

mai înainte ca un neam nepos să se hrănească cu tauri tineri ucişi (Georgice, 2, 538), a vrut să dea un edict prin care să interzică sacrificarea boilor. Pe de altă parte, cât a fost simplu particular şi lungă vreme după ce a devenit împărat, n-a oferit nici cea mai mică bănuială de lăcomie sau de avariţie, ci, dimpotrivă, a dat deseori dovadă de dezinteres şi chiar de generozitate. 2. Foarte larg la mână cu cei din anturajul său, le-a recomandat cu insistenţă să nu facă nimic cu meschinărie. A refuzat moştenirile din partea celor care aveau copii. A anulat din testamentul lui Rustius Caepio clauza care îi impunea moştenitorului să plătească în fiecare an o sumă fiecărui senator care îşi făcea intrarea în senat. A scos din cauză pe acuzaţii al căror nume fusese afişat la tezaurul public de mai mult de cinci ani şi n-a permis să fie urmăriţi în justiţie decât în termen de un an cu prescripţia că acuzatorii, dacă pierd procesul, vor fi exilaţi. 3. Grefierilor cvestorilor care făceau comerţ conform obiceiului, dar împotriva legii Clodia, le-a iertat faptele trecute. Parcelele de pământ rămase libere după împărţirea de terenuri veteranilor, le-a lăsat vechilor proprietari prin dreptul de prescripţie. A reprimat denunţurile fiscale pedepsindu-i cu severitate pe autorii lor; se citează următoarea vorbă a lui: „principele care nu-i pedepseşte pe delatori, îi încurajează”.

10. N-a perseverat lungă vreme în clemenţă şi cumpătare; cu toate acestea, mult mai repede a trecut la cruzime decât la cupiditate. L-a ucis pe un elev al pantomimului Paris, deşi încă nu era la pubertate şi se afla bolnav, deoarece semăna prea mult cu maestrul său; de

asemenea i-a crucificat pe Hermogenes din Tars, din cauza unor aluzii aflate în istoriile sale, şi pe librarii care le copiaseră. Pe un tată de familie care declarase că un trac este egal unui mirmilon, dar inferior organizatorului jocului, l-a smuls de pe locul său şi l-a aruncat în arenă în mijlocul câinilor, cu inscripţia: „partizan al gladiatorilor cu scut uşor, autor al unei vorbe nepioase”.

2. A ucis mulţi senatori, între care şi bărbaţi consulari; între aceştia pe Civius Cerealis, în timp ce era proconsul în Asia, pe Salvidienus Orfitus, pe Acilius Glabrio atunci aflat în exil, sub pretextul unor comploturi, pe ceilalţi pentru motive neserioase; pe Aelius Lamia pentru glume suspecte, este adevărat, dar spuse demult şi inofensive: îi replicase cuiva, care îl lăuda pentru vocea sa după ce Domitianus îi luase soţia, că „sunt abstinent”, iar când Titus îl îndemnase să-şi ia altă soţie i-a spus „nu cumva vrei şi tu să te căsătoreşti? 11; 3. pe Salvius Cocceianus l-a ucis, deoarece a sărbătorit ziua de naştere a unchiului său, împăratul Otho; pe Mettius Pompusianus, deoarece se răspândise zvonul că horoscopul său indica dobândirea imperiului şi deoarece făcuse, să circule o hartă a lumii desenată pe pergament şi deoarece făcuse o antologie a discursurilor regilor şi comandanţilor din opera lui Titus Livius şi dăduse numele de Mago şi Hannibal la doi sclavi ai săi; pe Sallustius Lucullus, legatul Britanniei, deoarece acceptase să fie numite „luculleene11 nişte suliţe de un tip nou; pe Iunius Rusticus, deoarece publicase elogii ale lui Paetus Thrasea şi Helvidius Priscus şi îi numise bărbaţi foarte sfinţi; cu această ocazie i-a izgonit din Roma şi din Italia pe toţi filosofii. 4. L-a ucis şi pe Helvidius fiul, sub pretextul că într-un epilog comic ar fi criticat sub numele de Paris şi Oenone divorţul său de Domitia; pe Flavius Sabinus, unul din cei doi veri primari ai săi, deoarece în ziua alegerilor când fusese desemnat consul, crainicul, din greşeală, nu l-a anunţat în calitate de consul, ci de împărat.

5. A devenit şi mai crud după înfrângerea rebeliunii: în timp ce investiga pentru descoperirea complicilor –

chiar şi a celor mai obscuri – ai lui Antonius, a imaginat pentru membrii partidei adverse un nou tip de interogatoriu în care interogatului i se ardeau membrele ruşinoase; unora chiar le-a tăiat mâinile. Este un fapt stabilit că numai doi dintre cei mai cunoscuţi complotişti au fost iertaţi: un tribun laticlav şi un centurion care, pentru a-şi demonstra mai uşor inocenţa, şi-au dovedit moravurile lor infame şi, în consecinţă, că n-ar fi putut avea niciun credit în faţa comandantului sau a soldaţilor. 11. Era de o cruzime nu numai inimaginabilă, ci şi vicleană şi neaşteptată. În ajunul zilei când I-a crucificat pe casierul său, l-a chemat în camera sa, l-a obligat să se aşeze în pat alături de el, l-a lăsat să plece încrezător şi bucuros şi i-a făcut onoarea de a-i trimite o parte din cina sa. Consularul Arecinus Clemens, unul dintre prietenii şi spionii săi, a cărui condamnare la moarte fusese decisă, şi-a menţinut, ba chiar şi-a sporit favoarea, până când Domitianus, plimbându-se cu el în lectică şi văzându-l pe delatorul său, i-a spus: „n-ai vrea să-l audiem mâine pe păcătosul ăsta de sclav?”

2. Ca să abuzeze în chip mai neruşinat de răbdarea oamenilor, n-a rostit nicio sentinţă severă fără să rostească înainte cuvinte pline de clemenţă, încât nu exista un semn mai clar pentru un deznodământ atroce decât o introducere blândă. I-a adus în senat pe unii acuzaţi de lezmajestate şi, după ce a spus că „va verifica în această zi cât de drag este el senatului”, a obţinut cu uşurinţă condamnarea şi executarea lor conform obiceiului strămoşilor; apoi, îngrozit de atrocitatea pedepsei şi temându-se să nu devină mai odios, a intervenit în următorii termeni care merită să fie reproduşi: „permiteţi-mi, senatori, să dobândesc de la pietatea voastră faţă de mine – şi ştiu cât de greu va fi să dobândesc – ca să le fie permis condamnaţilor să-şi aleagă singuri supliciul; în felul acesta vă veţi cruţa ochii şi toată lumea va înţelege că am asistat la şedinţa senatului”.

12. Ruinat datorită cheltuielilor pentru construcţii şi spectacole şi a măririlor soldelor, a încercat să diminueze

bugetul militar micşorând numărul soldaţilor; dar, observând că prin această măsură se expune incursiunilor barbarilor fără a obţine o reducere semnificativă a cheltuielilor, nu şi-a mai făcut niciun scrupul în a prăda prin orice mijloace. Bunurile celor vii şi ale celor morţi erau confiscate în baza oricărei acuzaţii venite din partea oricărui delator. Era suficientă orice vorbă sau faptă împotriva majestăţii principelui. 2. Erau confiscate moştenirile cele mai străine principelui, dacă apărea un martor care să declare că l-a auzit pe defunct spunând în timpul vieţii că împăratul îi va fi moştenitor. Pe lângă altele, taxa asupra iudeilor a fost pretinsă cu mare rigoare; erau supuşi acestei taxe fie cei care adoptaseră modul de viaţă iudaic fără să fi declarat acest lucru, fie cei care, ascunzându-şi originea, se sustrăseseră acestui tribut. Îmi amintesc cum, în adolescenţa mea, un bătrân de nouăzeci de ani a fost examinat de un procurator asistat de un numeros consiliu pentru a se constata dacă este sau nu circumcis.

3. Din tinereţe Domitianus s-a dovedit a fi arogant şi neobrăzat, nemăsurat atât în vorbe, cât şi în fapte; când Caenis, concubina tatălui său, revenită de la Histria, i-a oferit obrazul s-o sărute, după obiceiul ei, Domitianus i-a întins mâna. Indignat de faptul că ginerele fratelui său avea şi el servitori îmbrăcaţi în alb, a strigat:

nu-i bine să fie mai mulţi suverani
(Homer, *Iliada*, 2, 204).

13. Devenit principe, n-a ezitat să proclame în senat că „el a dat puterea supremă atât tatălui său, cât şi fratelui său şi că aceia i-au redat-o”, nici să declare într-un edict când, după divorţ, a rechemat-o pe soţia sa că „a readus-o în culcuşul său divin”. A ascultat cu plăcere într-o zi de ospăţ public cum în amfiteatru s-a strigat „fericire stăpânului şi stăpânei noastre”. Dar, cu ocazia unui concurs capitolin, când toată lumea într-un glas l-a rugat să-l reprimească în senat pe Palfurius Sura (îl exclusese odinioară) care câştigase coroana pentru elocinţă, n-a socotit de demnitatea lui să răspundă şi a impus tăcerea

prin vocea crainicului. 2. Cu aceeaşi aroganţă, când a dictat o circulară, a început-o în felul următor: „Stăpânul şi zeul nostru porunceşte următoarele”. Din acel moment nici în scrieri, nici în discuţii n-a mai fost numit altfel. N-a mai permis să-i fie ridicate statui pe Capitoliu decât din aur şi argint şi numai de o greutate stabilită. A construit atât de multe bolţi şi arcuri de triumf cu cvadrigi şi însemnele victoriilor sale, în toate regiunile Romei, încât pe unul din ele s-a scris în greceşte „suficient”. 3. A exercitat şaptesprezece consulate, fapt fără precedent; dintre acestea şapte intermediare au fost continue – dar întotdeauna s-a mulţumit doar cu titlul şi n-a exercitat niciunul dincolo de kalendele lui mai – şi cele mai multe până la idele lui ianuarie. Luând *cognomen*-ul de

Germanicus după cele două triumfuri ale sale, a numit lunile septembrie şi octombrie Germanicus şi Domitianus, deoarece în prima dintre ele a preluat imperiul, iar în a doua s-a născut.

14. Prin asemenea conduită a devenit înspăimântător şi odios tuturor până într-atât, încât a fost victima unei conjuraţii organizate de prietenii săi, de liberţii cei mai intimi şi de soţie. Bănuia de multă vreme care îi vor fi ultimul an şi zi a vieţii, ba chiar şi ora şi felul morţii. Încă din tinereţe astrologii îi preziseseră totul; chiar şi tatăl său şi-a bătut joc în public într-o zi, când l-a văzut că refuză să mănânce ciuperci, spunându-i că nimeni nu îşi cunoaşte destinul şi că ar trebui să se teamă mai degrabă de fier. 2. De aceea, înspăimântat permanent şi îngrijorat, era impresionat peste măsură la cea mai mică bănuială. Dacă a revocat edictul în legătură cu tăierea viilor, se crede că a făcut-o nu din alt motiv decât că s-au răspândit bilete conţinând următoarele versuri:

Chiar dacă mă mănânci până la rădăcină, voi avea încă suficiente fructe pentru o libaţie cu ocazia, ţapule, a sacrificiului tău.

3. Tot din teamă, deşi era foarte sensibil la orice gest de omagiu, a refuzat o onoare nouă imaginată de senat în cinstea lui, conform căreia se decretase că, ori de câte ori

va fi consul, printre lictori şi însoţitori să fie precedat de cavaleri romani traşi la sorţi, îmbrăcaţi în togă de sărbătoare şi înarmaţi cu suliţe.

4. Mai înspăimântat pe măsură ce se apropia data pericolului de care se temea, a pus pe zidurile porticurilor plăci de mică a căror suprafaţă strălucitoare îi permitea să vadă prin reflexie ce se întâmpla în spatele lui. Nu-i asculta pe majoritatea arestaţilor decât într-un loc retras şi singur, finind în mână lanţurile lor. Şi, ca să-i convingă pe servitorii săi că nu trebuie să îndrăznească să-şi ucidă patronul nici măcar luându-se după un exemplu salutar, l-a condamnat la moarte pe secretarul său cu petiţiile, Epaphroditus, deoarece l-ar fi ajutat cu muia sa pe Nero să se sinucidă, după destituirea acestuia. 15. În sfârşit, l-a ucis pe neaşteptate pe vărul său Flavius Clemens, un om de o trândăvie de dispreţuit, în baza unor bănuieli absolut minore, aproape chiar când îşi exercita consulatul, pe ai cărui fii încă copii îi destinase public să-i fie succesori la imperiu şi să-şi schimbe numele: unul să se numească Vespasianus, celălalt Domitianus. Mai ales acest ultim act a grăbit moartea vărului.

2. Timp de opt luni continuu s-au auzit şi au fost semnalate atâtea tunete, încât a exclamat: „să izbească în sfârşit pe cel pe care-l doresc11. Au fost lovite din cer Capitoliul, templul familiei Iulia, de asemenea casa de pe Palatin şi dormitorul său; ba chiar şi inscripţia fixată pe soclul statuii sale triumfale a fost smulsă de violenţa furtunii şi aruncată pe un mormânt vecin. Arborele care, înainte ca Vespasianus să devină împărat, se ridicase de la pământ, s-a prăbuşit din nou pe neaşteptate. Oracolul de la Praeneste, care în tot timpul principatului său de fiecare dată de anul nou îi dăduse răspuns favorabil întotdeauna cu aceeaşi formulă, în ultimul i-a prezis evenimente triste şi a menţionat sânge.

3. Pe Minerva, zeiţa pe care o cultiva în chip superstiţios, a visat-o ieşind din templu şi declarându-i că nu-l mai poate apăra, deoarece Jupiter o dezarmase. Totuşi nimic nu l-a impresionat mai mult decât răspunsul şi

aventura astrologului Ascletario. Acesta îi fusese denunţat şi recunoscuse că divulgase previziuni pe care le datora artei sale; Domitianus l-a întrebat care-i va fi propriul sfârşit; Ascletario i-a răspuns că va fi sfâşiat în scurtă vreme de câini; Domitianus a poruncit să fie ucis pe dată, dar, pentru a demonstra vanitatea artei sale, să fie înmormântat cu mare grijă. Pe când se execută înmormântarea s-a produs o furtună neaşteptată care a aruncat de pe rug cadavrul pe jumătate ars, iar câinii l-au rupt în bucăţi; faptul i-a fost povestit lui Domitianus, pe când cina, de către mimul Latinus, între alte fapte diverse ale zilei.

16. În ajunul morţii, când i-au fost oferite trufe, a poruncit să-i fie puse deoparte pentru a doua zi, adăugând: „dacă-mi va fi permis să le mănânc11, şi, întorcându-se către cei din jur, a afirmat că „a doua zi luna se va colora în roşu în Vărsător şi se va produce un eveniment despre care se va vorbi pe tot întinsul pământului11. Spre miezul nopţii s-a speriat atât de tare, încât a sărit din pat. Dimineaţă l-a ascultat pe haruspicele trimis din

Germania care, consultat asupra unui fulger, a prezis o schimbare de regim; Domitianus l-a ascultat şi l-a condamnat. 2. Pe când îşi freca un neg cu prea multă putere, a izbucnit sângele: „de-ar curge doar atât”, a spus. Când a întrebat ora, în loc de a cincea, de care se temea, i s-a spus intenţionat că este a şasea. Bucuros din pricina acestor lucruri, ca şi cum ar fi trecut pericolul, s-a grăbit să se ducă să-şi facă toaleta, când Parthenius, valetul său, l-a determinat să revină, anunţându-i că venise cineva să-i comunice nu se ştie ce veste importantă care nu suferă amânare. Atunci, îndepărtându-i pe toţi, s-a retras în dormitor şi a fost ucis acolo.

17. Despre complot şi uciderea lui Domitianus s-au divulgat următoarele. Conjuraţii ezitau asupra momentului şi felului în care să acţioneze, adică dacă să-l atace în timpul băii sau la masă, când Stephanus, procuratorul Domitillei şi în acel moment acuzat de deturnare de fonduri, a sugerat planul şi şi-a oferit concursul. Timp de

câteva zile, pentru a îndepărta orice bănuială, şi-a înfăşurat braţul stâng în bandaje de lână ca şi cum ar fi fost rănit; la momentul potrivit a ascuns în bandaj un pumnal; pretinzând că are de denunţat un complot, a fost admis la Domitianus şi, în timp ce acesta citea înmărmurit biletul pe care i-l dăduse, l-a rănit în regiunea inghinală. 2. Rănit şi încercând să se apere, Domitianus a fost atacat de Clodianus, adjutant, de Maximus, libertul lui Partheianus, şi de Satur, primul ofiţer al gărzii camerei sale, şi de câţiva gladiatori care l-au ucis cu şapte lovituri. Sclavul cel tânăr care se afla la faţa locului ca de obicei pentru a veghea asupra Larilor camerei şi a asistat la asasinat povestea că Domitianus i-a poruncit de când a primit prima rană să-i aducă pumnalul ascuns sub pernă şi să-i cheme pe servitori; n-a găsit însă decât mânerul pumnalului, iar toate uşile erau închise; mai povestea, că între timp, Domitianus s-a luptat lungă vreme cu Stephanus trântindu-l la pământ şi încercând fie să-i smulgă arma, fie să-i scoată ochii cu degetele.

3. A fost ucis în a patrusprezecea zi înainte de kalendele lui octombrie, la vârsta de patruzeci şi cinci de ani, în al cincisprezecelea an al principatului său. Cadavrul a fost pus într-un sicriu de om sărac şi dus de gropari; doica sa Phyllis i-a făcut funeraliile în casa ei din apropierea Romei pe Via Latina, apoi i-a aşezat resturile pe ascuns în templul familiei Flavia şi le-a amestecat cu cenuşa Iuliei, fiica lui Titus, pe care tot ea o crescuse.

18. Domitianus avea o talie înaltă, o înfăţişare modestă, cu tenul spre roşu, cu ochi mari, dar cu o vedere destul de slabă; era frumos şi bine proporţionat mai ales în tinereţe; doar degetele de la picioare erau prea scurte; mai târziu s-a urâţit datorită cheliei, obezităţii şi a slăbiciunii picioarelor care s-a accentuat din cauza unei boli lungi. 2. Ştia că figura sa ruşinată îi atrăgea simpatii atât de mult, încât într-o zi s-a exprimat astfel în senat: „până acum în mod cert aţi aprobat şi sufletul şi chipul meu”. Era atât de iritat de chelia sa, încât socotea o injurie dacă i se reproşa în glumă sau în timpul unei dispute; cu toate acestea, într-

o broşură dedicată unui prieten şi intitulată Despre *îngrijirea părului*, a înserat ca o consolare următoarele:

„Uită-te-ncoace şi vezi ce mândru sunt eu şi ce mare”.

(Homer, *Eiada*, 21, 108) cu toate acestea aceeaşi soartă este rezervată părului meu şi suport cu curaj faptul de a-l vedea îmbătrânind în plină tinereţe. Să ştii că nimic nu este mai plăcut decât frumuseţea, dar nimic nu-i mai efemer”. 19. Nu suporta oboseala şi nu s-a plimbat niciodată pe jos în Roma; în timpul expediţiilor şi al marşurilor rareori mergea călare, de obicei în lectică. Nu-l interesau exerciţiile cu sabia, dar era pasionat de trasul cu arcul. Adesea în locul lui de retragere de pe muntele alban a fost văzut doborând o sută de animale diferite şi chiar înfigând două săgeţi în capul animalului în chip de coame. Uneori trăgea către vreun sclav, care îşi ţinea mâna dreaptă cu degetele răşchirate, cu atâta abilitate, încât toate săgeţile treceau prin intervalele dintre degete fără să-l rănească.

20. De la începutul principatului său a neglijat cultivarea artelor liberale, deşi s-a îngrijit să reconstituie cu cheltuieli mari bibliotecile distruse de incendii; au fost căutate exemplare în tot imperiul şi a fost trimisă la Alexandria o misiune care să le copieze şi să le corecteze. Totuşi niciodată nu şi-a dat silinţa să cunoască istoria sau să studieze poezia şi nu scria nici în caz de necesitate. În afară de memorii şi de actele lui Tiberius n-a citit nimic; scrisorile şi discursurile şi edictele sale erau opera altora. Totuşi, conversaţia sa nu era lipsită de eleganţă şi câteodată avea şi formulări notabile: „aş vrea”, a spus el, „să fiu atât de frumos pe cât se crede Maetius că este”; iar pentru a defini un păr unde roşiaticul era amestecat cu căruntul – „este vin copleşit cu zăpadă”.

21. Spunea că soarta principilor este cea mai nenorocită – „ei care nu sunt crezuţi când se descoperă o conjuraţie decât dacă au fost ucişi”.

Ori de câte ori se odihnea, juca zaruri chiar şi în zilele de lucru şi în orele dimineţii; lua baia în timpul zilei

şi mânca pe săturate dimineaţa, astfel încât la masă nu lua decât un măr maţian şi o cantitate mică de lichid închisă într-un flacon. Adeseori dădea ospeţe costisitoare, dar în grabă, căci nu depăşeau apusul soarelui şi nu le continua prin orgii. Până la culcare se plimba de unul singur.

22. Avea pofte excesive şi considera plăcerile amorului ca un exerciţiu zilnic pe care-l numea „gimnastica din pat”; circulă zvonul că le epila personal pe concubinele lui şi că înota între cele mai vulgare curtezane. Fiica fratelui său i-a fost oferită în căsătorie când era încă fecioară, dar, îndrăgostit de Domitia, a refuzat-o cu încăpăţânare; însă scurtă vreme mai târziu, când era măritată cu altul, a sedus-o încă în timpul vieţii lui Titus; mai apoi, când i-au murit tatăl şi soţul, a iubit-o pe faţă cu atâta pasiune, încât i-a cauzat moartea obligând-o să avorteze când a rămas însărcinată.

23. Poporul a primit cu indiferenţă moartea lui, soldaţii cu indignare: au vrut să-l proclame pe dată zeu şi erau gata să-l răzbune dacă ar fi avut conducători; au făcut-o totuşi puţin mai târziu, deoarece au cerut cu obstinaţie pedepsirea asasinilor săi. Senatorii, dimpotrivă, s-au bucurat atât de mult, încât umplând senatul nu s-au abţinut să-l copleşească pe mort cu invective din cele mai injurioase şi violente; au dat ordin să fie aduse scări pentru a da jos medalioanele şi imaginile lui, pe care le-au aruncat pe podea chiar în sala de şedinţe, în fine să decreteze să fie şterse inscripţiile lui şi abolită orice amintire.

2. Câteva luni înainte de moartea lui o ciocănitoare a spus pe Capitoliu „Totul va fi bine”, şi n-au lipsit oameni care să interpreteze astfel minunea:

Cioara care de curând şedea pe culmea stâncii Tarpeia neputând spune, jebine”, a spus „va fi bine”.

Se zice că Domitianus a visat că o cocoaşă de aur i se aşază pe gât şi a fost convins că statul va avea o perioadă fericită şi prosperă după moartea sa, ceea ce s-a întâmplat în scurtă vreme, graţie cumpătării şi moderaţiei principilor care i-au urmat.

ANEXA I

Principalele evenimente în ordine cronologică de la naşterea lui Caesar la moartea lui Domitianus.

100 î.Hr. se naşte Iulius Caesar;

89 – 85 primul război mitridatic;

88 marşul lui Sulla asupra Romei;

87 Sulla părăseşte Italia; stăpânirea lui Cinna (87 – 84);

86 moartea lui Marius;

83 – 82 al doilea război mitridatic;

83 revenirea lui Sulla în Italia; reînceperea războiului civil;

82 dictatura lui Sulla; prescripţiile;

79 retragerea lui Sulla;

78 tentativa revoluţionară a lui M. Aemilius Lepidus;

77 – 72 războiul împotriva lui Sertorius în Spania, încheiat cu victoria lui Pompeius;

73 – 71 războiul împotriva lui Spartacus în Italia;

70 consulatul lui Pompeius şi Crassus; anularea constituţiei lui Sulla;

67 războiul lui Pompeius împotriva piraţilor;

66 Pompeius primeşte comanda în războiul împotriva lui Mithridates;

63 Cicero consul; moartea lui Mithridates; conjuraţia lui Catilina;

61 triumful lui Pompeius;
60 primul triumvirat între Caesar, Crassus.
Pompeius;
59 Caesar consul;
58 – 51 cucerirea Galliei de către Caesar;
56 conferinţa de la Luca, reînnoirea primului triumvirat;
53 înfrângerea şi moartea lui Crassus la Carrhae;
49 începutul războiului civil; Caesar trece Rubiconul;
Pompeius părăseşte Italia;
48 victoria lui Caesar asupra lui Pompeius la
Pharsalus; asasinarea lui Pompeius în Egipt;
48 – 47 războiul alexandrin împotriva egiptenilor.
47 – 46 războiul african împotriva pompeienilor, victoria lui Caesar la Thapsus;
46 – 45 războiul hispanic împotriva fiilor lui Pompeius; victoria lui Caesar la Munda;
15 martie 44 asasinarea lui Caesar;
43 războiul de la Mutina dintre Brutus şi Marcus
Antonius; al doilea triumvirat între Octavianus, Marcus Antonius şi Lepidus; primul consulat al lui Octavianus; prescripţii; moartea lui Cicero;
43 bătălia de la Philippi, înfrângerea asasinilor lui Caesar;
40 tratatul dintre Octavianus şi Marcus Antonius; împărţirea imperiului între cei doi;
38 căsătoria lui Octavianus cu Livia;
36 înfrângerea lui Sextus Pompeius la Naulochos;
31 bătălia de la Actium dintre Octavianus şi
Marcus Antonius;
30 moartea lui Marcus Antonius şi a Cleopatrei;
Octavianus primeşte *cognomen-vd* de Augustus; jocurile seculare;
Augustus pontifex maximus;
Augustus pater patriae; înfrângerea lui Varus în pădurea Teutoburg din Germania; moartea lui Augustus; Tiberius împărat (14 – 37); răscoalele legiunilor din Pannonia şi de la Rin; campaniile lui Germanicus dincolo

de Rin (14 – 16); moartea lui Germanicus la Antiohia; retragerea lui Tiberius la Capri; moare Livia Augusta; căderea lui Seianus, prefectul cohortelor pretoriene; moartea lui liberius; Caligula împărat (37 – 41). moartea lui Caligula; Claudius împărat (41 – 54). campania din Britannia; jocurile seculare; executarea Messalinei;

Claudius se căsătoreşte cu Agrippina; moartea lui Claudius; Nero împărat (54 – 68). asasinarea Agrippinei; moartea lui Buirhus şi retragerea lui Seneca din viaţa publică; repudierea şi asasinarea Octaviei; căsătoria lui Nero cu Poppaea; incendiul Romei; prima persecuţie împotriva creştinilor; conjuraţia lui Piso; moartea lui Seneca, a poetului Lucanus, a conducătorilor opoziţiei stoice; încoronarea lui Tindates la Roma; călătoria lui Nero în Grecia; răscoala din Iudeea; proclamarea libertăţii Greciei; răscoala lui Vindex în Gallia; moartea lui

Nero; Galba împărat;

69 moartea lui Galba; Otho împărat; moartea lui Otho; Vitellius Împărat; moartea lui Vitellius; Vespasianus împărat (69 – 79);

70 cucerirea Ierusalimului de către Titus;

79 moartea lui Vespasianus; Titus Împărat (79 – 81); erupţia Vezuviului;

81 moartea lui Titus; Domitianus Împărat (81 – 96);

86 înfrângerea şi moartea lui Cornelius Fuscus în Dacia;

88 rebeliunea lui Antonius Saturninus; înfrângerea lui Decebal la Tapae; jocurile seculare;

95 izgonirea filosofilor din Italia;

96 asasinarea lui Domitianus;

ANEXA II

Jocuri şi spectacole la Roma

Ca şi astăzi, se utilizau monede, dar în loc de cap şi pajură sau stemă şi ban, se spunea „cap sau corabie” (*capul aut navis*). Cel mai adesea erau utilizate zarurile sau arşicele (*astragalus*, *talus*); la zaruri se juca de obicei cu trei zaruri care, pentru a evita trişul, se puneau în pahare cu trepte interioare şi cu gâtul mai îngust decât baza,

numite *tunicula*, *orca*; zarurile se aruncau pe table de joc, *tabula*. Suma cea mai mare de puncte era câştigătoare (trei de şase).

Arşicele se jucau încă din vremea lui Homer; iniţial se utilizau oasele de la încheietura membrelor posterioare ale caprelor, apoi s-au fabricat din fildeş, aur, alte metale, lut ars, piatră. Vârfurile nu intrau în discuţie; celelalte patru părţi aveau marcate cifre: 6, 1, 3, 4. Se juca cu patru arşice. Existau 35 de combinaţii posibile; fiecare combinaţie avea o valoare şi o denumire; lovitura cea mai norocoasă, numită Yenus, era când cele patru arşice prezentau numere diferite 1, 3, 4, 6; lovitura care avea valoarea 8 se numea Stesichoros etc. Nu se cunosc toate regulile.

Par şi impar, ghicirea de către adversar dacă celălalt ţine în mână un număr par sau impar de pietre sau nuci.

La Roma jocurile de noroc erau interzise prin lege; exista un *senatus consultum* care interzicea întrecerile pe bani cu excepţia aruncării suliţei, alergărilor, a săriturilor şi a pugilatului. Edilii vegheau să nu se joace prin cârciumi. Singura perioadă când jocurile de noroc pe bani erau permise legal era perioada saturnaliilor. Cu toate acestea, s-a jucat pe bani foarte mult în timpul Imperiului, chiar şi în palatul imperial. Germanii aveau reputaţia de jucători pasionaţi: după ce pierdeau tot, aruncau în joc propria lor libertate (Tac., *Germ*. 24.).

Existau şi jocuri care necesitau table: *ludus duodecim scriptorum* („jocul celor doisprezece scriitori”) în care piesele se mişcau pe o tablă în funcţie de zar; jucătorii abili puteau compensa prin tehnica de joc zarurile nenorocoase; nu se cunosc toate regulile jocului.

Ludus latrunculorum („jocul soldaţilor”) nu era un joc de noroc, ci un joc asemănător şahului; se juca cu câte treizeci de piese dintre care unele erau pioni (*mândra*), altele ofiţeri (*latrones*) –, ca la şah piesele se mişcau diferit pe tablă; nu se cunosc regulile.

Jocuri cu mingea

Foarte frecvente la Roma. Mingea normală era

umplută cu păr şi cusută cu aţă colorată; mingea umflată cu aer a fost inventată în secolul I î.Hr. de către Atticus Napolitanul.

Jocuri: *trigonul* – trei jucători aflaţi la vârfurile unui triunghi îşi aruncau mai multe mingi care trebuiau prinse; *episcuns* – joc de echipe; echipele erau despărţite de o linie; se juca pe un teren delimitat; se arunca mingea cât mai departe în cadrul terenului; echipa adversă trebuia s-o prindă şi s-o arunce înapoi; *feiinda* – joc asemănător celui precedent, cu deosebirea că aruncătorul desemna o anumită persoană din echipa adversă care să prindă mingea, dar o arunca în ce direcţie voia.

Se făceau jonglerii cu mingi de sticlă.

Alte jocuri preţuite în timpul Imperiului:

— Aruncarea unei nuci sau a unei bile la punct fix, fie într-un vas, fie într-un triunghi desenat cu creta;

— Trei nuci sunt aşezate pe pământ una lângă alta; jucătorul trebuia să arunce o a patra, astfel încât să se aşeze pe celelalte trei.

Spectacole

Spectacolele aveau loc în zilele de sărbătoare, foarte numeroase în vremea Imperiului. S-a socotit că erau patruzeci şi cinci de zile de sărbătoare publică pe an, la care se adăugau şi sărbătorile introduse de fiecare împărat şi care, după dispariţia lui, cădeau în desuetudine (de pildă, zilele în care se celebrau jocurile actiace din timpul lui Augustus sau jocurile neroniene din vremea lui Nero). Saturnaliile se celebrau între 17 şi 24 decembrie, Lupercaliile în februarie etc. De fiecare dată se ofereau jocuri (*ludi*). La originea fiecărei zile de sărbătoare sau a jocurilor se află religia. De pildă, luptele de gladiatori aveau iniţial funcţia de a-i îndupleca pe zei prin moartea unui om şi de liniştire a morţilor prin uciderea unor oameni.

Jocurile erau foarte populare la Roma şi împăraţii n-au ezitat să cheltuiască sume enorme pentru organizarea lor. Astfel Claudius a cheltuit 760.000 de sesterţi pentru jocurile romane.

Foarte gustate erau cursele de care. Ele aveau loc în circ. La Roma existau trei circuri: circul lui Flaminius cu cele două axe în lungime de 400 şi 260 m, circul lui Caligula cu axele de 180 şi 90 m şi Circus Maximus cu axele de 600 şi 200 m. După informaţiile furnizate de Plinius cel Bătrân, Circus Maximus avea o capacitate de 255.000 de spectatori. Partea circului unde se aflau spectatorii se numea *cavea*; terenul de curse avea două borne (*meta*) \ cea occidentală era în faţa unui şanţ unde se afla altarul zeului Consus care nu se descoperea decât cu ocazia jocurilor. Între cele două borne se afla un terasament longitudinal (*spina*) pe care se găseau statuile divinităţilor propice întrecerilor (Pollentia – Forţa strălucitoare), şapte ouă mari de lemn (*ova*) şi şapte delfini de bronz prin care se semnalau diferitele etape ale întrecerii.

Aveau loc mai multe tipuri de curse: cu doi cai (*bigae*), cu trei (*frigae*) cu patru (*cvadrigae*) etc. Startul era dat de consulul, pretorul sau edilul care prezida spectacolul, prin aruncarea unei batiste albe în arenă în sunetele trompetelor. Locurile de start erau trase la sorţi. Existau patru *factiones*, herghelii, fiecăreia fiindu-i asociată câte o culoare: albă, verde, albastră şi roşie; fiecare avea vizitiu, antrenori, veterinari, paznici etc. Pedigriul cailor era cunoscut; existau cai celebri prin numărul de victorii repurtate: s-au descoperit inscripţii din care aflăm că Tuscus a câştigat de 386 de ori, Victor de 429 de ori etc. Au existat şi vizitii foarte cunoscuţi; cei care câştigau cel puţin o mie de curse erau numiţi *miliarii*; sunt celebraţi în inscripţii: despre un vizitiu se spune că „l-a depăşit pe adversar şi a învins” (*successit et vicit*), despre altul că „a ţâşnit şi a învins” (*erupit et vicit*). Vizitiii victorioşi câştigau sume imense şi se bucurau de simpatiile publicului feminin; într-o inscripţie aflăm că vizitiul Diocles s-a retras după ce a repurtat peste trei mii de victorii care i-au asigurat treizeci şi cinci de milioane de sesterţi! Însă majoritatea nu aveau acelaşi noroc: foarte mulţi mureau tineri în urma accidentelor survenite în timpul curselor.

În fiecare zi de spectacol aveau loc mai multe curse; monotonia lor era ruptă de alte tipuri de spectacole: apăreau *desultores*, adică jochei care conduceau doi cai simultan şi săreau de pe unul pe celălalt, călăreţi care în plin galop ridicau o stofă aflată pe jos etc.

În amfiteatre aveau loc luptele de gladiatori. Cel mai celebru dintre amfiteatre este Colisseum cu o circumferinţă de 527 m, o înălţime de 57 m şi o capacitate de 87.000 de locuri. Aveau loc mai multe tipuri de spectacole: cele mai benigne erau vânătorile (*venationes*), şi ele de mai multe tipuri: a) prezentare de animale rare domesticite (panteră înhămată etc.); b) lupte între animale (urs contra taur, elefant contra rinocer); c) lupte ale gladiatorilor contra animalelor sălbatice. Foarte gustate erau luptele între gladiatori („hoplomahii"). Gladiatorii erau de mai multe tipuri în funcţie de armamentul pe care-l utilizau: samniţii utilizau scut şi spadă, tracii un scut mic rotund şi un pumnal, mirmilonii aveau o cască pe care era reprezentat un peşte, retiarii aveau plasă şi trident.

Cu o zi înainte de spectacol, gladiatorii luau o masă copioasă; a doua zi avea loc mai întâi o paradă, apoi examinarea armelor şi tragerea la sorţi a perechilor de duelişti. Spectacolul începea printr-o uvertură a orchestrei. În timpul luptelor se făceau pariuri; în final, servitori deghizaţi în Charon sau Hermes Psihopompul se apropiau de muribunzi. Învinşii implorau să li se acorde viaţa; în principiu învingătorul avea dreptul de viaţă şi de moarte; de cele mai multe ori se supunea voinţei spectatorilor şi a împăratului; pe un epitaf al unui gladiator citim îndemnul de a nu cruţa pe nimeni („soarta mea să vă fie un avertisment: nu cruţaţi niciun adversar învins, oricine ar fi el"); gladiatorul nostru îşi iertase adversarul; or, acesta, într-o altă întâlnire, n-a răspuns cu aceeaşi monedă în acelaşi fel! Existau şi meciuri nule când ambii adversari rămâneau în picioare. Gladiatorii învingători erau răsplătiţi regal, se bucurau de mare popularitate şi aveau mare succes la femei.

Existau lupte din care niciun combatant nu trebuia să

scape; la ele participau condamnaţii la moarte şi aveau loc dimineaţa şi la prânz, adică în momente când arena era mai puţin populată.

Naiunahii – lupte navale; în 46 Iulius Caesar organizează pe Câmpul lui Marte o naumahie, iar în anul 2 î.Hr. Augustus, cu ocazia dedicării templului lui Mars Ultor, sapă un bazin de 535/357 m pe malul stâng al Tibrului, în care treizeci de corăbii au reeditat lupta dintre atenieni şi perşi; în 52, Claudius organizează o bătălie între rodieni şi sicilieni. Domitianus a organizat o naumahie unde s-au luptat aproape tot atâtea corăbii ca într-o bătălie adevărată.

Teatrul – în Roma imperială existau trei teatre din piatră: teatrul lui Pompeius cu o capacitate de 40.000 de locuri, teatrul lui Marcellus (25.000 de locuri) şi teatrul lui Balbus (11.500 de locuri). Nu se mai reprezintă piese noi: ultimele tragedii scrise pentru a fi puse în scenă sunt *Thyestes* de Varius şi *Medeea* lui Ovidius; ultima comedie a fost scrisă de Pomponius Bassus în timpul lui Claudius.

Erau repuse în scenă piesele vechi celebre, dar după o adaptare. În general se dezvolta mai ales partea cântată şi dansată a respectivelor piese.

În epoca imperială se dezvoltă mai ales mimul (pantomimul) în care sunt reprezentate prin mişcările stilizate ale corpului scene mitologice cu acompaniament de orchestră, ca şi farse improvizate, de cele mai multe ori obscene. În fruntea unei trupe, în general de cinci actori, se afla un *archimimus*; un rol important îl deţinea *stupidus*, un chel purtător de *phalus*. Rolurile feminine erau interpretate de actriţe care adesea prezentau spectacole de striptease (*nudatio mimarum*).

Existau şi mimi literari cu texte scrise în limba populară. Personajele sunt stereotipe: distrugători de căsnicii, hoţi, reprezentanţi a diferite meserii etc. Un mim care s-a bucurat de mare succes de-a lungul întregului secol I d.Hr. a fost *Laureolus* al lui Catulus: Laureolus este numele unui bandit celebru care, în final, este prins şi crucificat. împăratul Domitianus a fost elogiat pentru

faptul că a permis crucificarea pe scenă: în acest scop era adus un condamnat la moarte care era executat în faţa spectatorilor.

Teatrul rămâne popular până la sfârşitul Imperiului şi constituie un concurent serios pentru spectacolele de circ şi luptele de gladiatori.

Legi menţionate de Suetonius

Lex Cornelia de sicaiiis (despre asasini), lege a dictatorului Cornelius Sulla din 82 î.Hr. sub incidenţa căreia cad persoanele care circulă înarmate în scopul de a vătăma pe cineva sau de a leza dreptul la proprietate; se exceptează persoanele care îi ucid pe cei proscrişi.

Lex Cornelia de falsis (despre falsificări), lege a dictatorului Sulla din 81 î.Hr. În baza căreia erau judecate persoanele acuzate de falsificări (de testamente, de diferite acte).

Lex Iulia agraria campana, promulgată în 59 î.Hr. de Iulius Caesar, prin care se distribuiau terenurile neocupate din *Ager Campanus* şi *Campus Stellatis*.

Lex Tulia theatralis, promulgată de Augustus în anul 4 î.Hr., fixa locurile la teatru pentru diferitele categorii de spectatori.

Lex Paedia de intersectoribus Caesaris (despre asasinii lui Caesar), lege propusă de consulul Q. Paedius în august 43 î.Hr. pentru urmărirea şi pedepsirea asasinilor lui Caesar.

Lex Papia Poppaea nupţialis (despre căsătorii), propusă de consulii M. Papius şi C. Poppaeus Sabinus în anul 9 d.Hr., constituie un corpus de legislaţie matrimonială valabil pentru cetăţenii romani; încuraja căsătoriile.

Lex Pompeia de iure magistratum (despre drepturile magistraţilor), lege a consulului Pompeius Magnus din 52 î.Hr. despre care ştim doar că reînnoia dispoziţiile legii din 63 care impuneau candidaţilor prezenţa la Roma pentru a-şi declara candidatura.

Lex Scântia, posibil din 149 î.Hr., pedepsea sodomia.

Lex Vatinia de provinciis Caesaris (despre provinciile

lui Caesar), plebiscit al lui P. Vatinius din 59 î.Hr. care-i atribuia lui Caesar Gallia Cisalpină şi Illiricum cu trei legiuni pe cinci ani, până la sfârşitul lui 54.

Unităţi de măsură

Distanţe: *palmas* (palmă) – 0,07 m; *pes* (picior) – O, 29 m; *cubitum* (cot) – O, 44 m; *passus* (dublu pas) – 1, 47 m.; *miile* (milă, o mie de paşi) – 1, 478 m.

Greutăţi: *libra* (livră) – 327 g; libra era împărţită în 12 *undae*.

Monede: unitatea era asul (livra de bronz); mai târziu a fost instituit sesterţul care valora patru aşi; dinarul (*denarius*) – 10 aşi; începând cu Iulius Caesar se utilizează *aureus* valorind o sută de sesterţi.

Cronologie: împărţirea zilei

Zilele durau de la miezul nopţii până la miezul nopţii. Ora era a douăsprezecea parte a intervalului dintre răsărit şi apus şi, în consecinţă, orele erau variabile în funcţie de momentul anului şi se numărau de la răsărit până la apus. La 23 decembrie la Roma ziua este de 8 ore şi 54 de minute, ceea ce înseamnă o oră de 44 de minute şi 30 de secunde; la 25 iunie, de 15 ore şi 6 minute, iar ora, de 75 de minute şi 20 de secunde.

În armată noaptea era divizată în patru schimburi de veghe care, în medie, erau de trei ore.

ANEXA III

Glosar *atellana* – comedie romană cu patru personaje: nebunul (Maccus), prostănacul (Bucco), bătrânul (Păppus), şarlatanul (Dosenus); *auguri* – colegiu sacerdotal care oferea magistraţilor şi împăraţilor previziuni asupra unei întreprinderi prin urmărirea zborului păsărilor, a strigătelor lor, prin studierea apetitului puilor sacri; *auspicii* – preziceri ale viitorului prin urmărirea zborului păsărilor; *cenzor* – magistrat roman însărcinat cu recenzarea cetăţenilor, stabilirea impozitelor pe baza averii fiecăruia, alcătuirea listelor senatorilor, *compluvium* – deschizătură dreptunghiulară în acoperiş pe unde ploaia cădea într-un bazin (*impluvium*); *consul* – magistratul suprem în timpul republicii, ales prin

votul cetăţenilor în fiecare an; conform principiului colegialităţii erau doi consuli. Ei convocau senatul şi adunările poporului, prezidau şedinţele, redactau hotărârile; în timp de război conduceau armatele; denumeau anul (consulii ordinari); o persoană putea fi realeasă consul după un interval de zece ani; cel care înlocuia un consul decedat sau demis se numea *consul suffectus*. În timpul Imperiului consulii erau numiţi de împărat; funcţia devine pur onorifică; *consular* – fost consul; în senat, bărbaţii consulari îşi exprimau primii părerea şi votau primii; *cvestor* (*quaestor*) – prima treaptă în cariera politică; funcţionar responsabil cu probleme financiare; *decemviri* – colegiu format din zece membri cu atribuţii judecătoreşti; *decurii* – colegii (de cavaleri, de judecători) de obicei formate din zece persoane; *decurioni* – membri ai consiliilor oraşelor romane, de obicei în număr de o sută; constituiau autoritatea supremă în administraţia locală; dictatormagistrat excepţional la Roma investit cu puteri extraordinare numai în situaţii de criză gravă. Durata maximă era de şase luni; îi era asociat un comandant al cavaleriei. Iulius Caesar s-a numit dictator pe viaţă. Augustus a refuzat categoric să fie dictator şi de atunci nu se mai aude nimic despre această magistratură; *diribitorium* – clădire în care se făceau distribuţiile acordate poporului şi plata soldei militare; *edil* – magistrat roman însărcinat cu poliţia la Roma, cu aprovizionarea cu grâne şi cu organizarea jocurilor oficiale; *falere* – decoraţii din metal strălucitor pentru soldaţi, ornamente la gâtul cailor, coliere pentru femei; *fascii* – snop de nuiele înmănuncheate în care era înfiptă o secure; erau purtate de lictorii care precedau un înalt magistrat.

flamen – preot al cultului unei divinităţi al cărei nume îl purta (*flamen Dialis* – preot al lui Jupiter); *haruspice* – prezicător al viitorului prin interpretarea trăsnetelor, cutremurelor, măruntaielor păsărilor; ide – jumătatea lunii; cădeau în 13 în lunile ianuarie, februarie, aprilie, iunie, august, septembrie, noiembrie, decembrie; în celelalte, în

15; *imperator* – titlu onorific acordat unui general victorios. Augustus îl utilizează ca *praenomen* în urna hotărârii senatului. Devine *praenomen* obligatoriu al împăratului începând cu Vespasianus; *kalende* – prima zi a fiecărei luni; *libert* – sclav eliberat; *lictori*-însoţitori ai unui magistrat superior şi ai unor preoţi; *Lupercalii* – sărbătoare a fertilităţii în cinstea zeului Faun, celebrată anual la 15 februarie; *lustru* – interval de cinci ani la sfârşitul căruia se făcea recensământul; *miliarul de* aurbornă aurită ridicată de Augustus în Forul roman ca loc de pornire al marilor drumuri; *none* – a noua zi înaintea idelor; *optimali* – aristocraţi, membri ai facţiunii conservatoare de la Roma;

Parilia – sărbătoare a zeiţei Pales (zeiţă păstorească); celebrată la 21 aprilie;

Părinte al patriei (*Pater Patriae*) – titlu onorific acordat lui Augustus de către senat, cavaleri şi popor în anul 2 î.Hr.; *patricieni* – membri ai familiilor aristocratice; în timpul Imperiului împăraţii acordau dreptul de apartenenţă la patriciat în virtutea funcţiei lor de cenzori; *plebiscit* – hotărâri luate în adunarea plebei; aveau putere de lege; încetează în timpul Imperiului; *pontifex* – preot; *pontifex maximus* – preot suprem, preşedinte al colegiului preoţilor la Roma. Din secolul HI î.Hr. ales de popor. În timpul Imperiului funcţia a fost preluată de împăraţi; *prefect* – a) comandant de unităţi militare, de tabere militare şi al flotelor, b) funcţie administrativă a ordinului ecvestra (prefectul Egiptului, al aprovizionării Romei etc.); c) funcţie administrativă pentru senatori (prefectul Romei); *prefectura moravurilor* (*praefectura morum*) – funcţia prefectului însărcinat cu asigurarea respectării cadrului moral; *pretori* – magistraţi superiori cu competenţe în domeniul juridic; îşi pierd din importanţă în timpul Imperiului; *propretor* – fost pretor trimis să administreze o provincie fără să aibă comandă militară; *publicani* – cavaleri organizaţi într-o asociaţie care arenda impozitele percepute de statul roman; *res publica* – stat; la Suetonius în două rânduri desemnează forma de guvernământ de

dinaintea lui Augustus; *salieni* – străvechi colegiu de preoţi care în martie şi octombrie duceau în cadrul unei ceremonii scuturile sacre şi cântau cântece închinate în special lui Marte;

Saturnalii – sărbătoare a lui Satum la 17 decembrie; aminteşte de epoca satumiană în care exista o egalitate deplină; avea caracterul unui carnaval; *togata* – comedie cu subiect roman; *trib* – împărţire a cetăţenilor romani; din 241 î.Hr. existau 35 de triburi; fiecare cetăţean aparţinea unui trib; prin triburi se făceau împărţirile administrative, impozările, adunarea comiţilor etc; *tribun al plebei* – magistrat reprezentând interesele plebei; era inviolabil şi avea drept de veto împotriva magistraţilor şi senatorilor. împăraţii sunt investiţi cu putere de tribun, *tribunicia potestas*; *triumf* – sărbătorire a generalului învingător, în timpul Imperiului devine monopolul împăratului;

Indice de persoane

Indicele cuprinde numele de persoane, de eroi mitologici şi de zei care se găsesc în biografiile Cezarilor a lui Suetonius. Sistemul de nume al romanilor era următorul: *praenomen* (prenume), *nomen* (nume de familie), *cognomen* (poreclă – o persoană putea avea mai multe „porecle”). Atât cât a fost posibil am dat numele complet. Ordinea alfabetică este cea a numelui de familie, cu excepţia personalităţilor care au intrat în conştiinţa publică prin *cognomen*, de pildă Augustus, Caesar, Cicero, împăraţii romani etc. Dăm şi sumare date biografice, atunci când sunt cunoscute.

Cn. Acerronius Proculus, consul în 37 d.Hr.

C. Adlius, soldat al legiunii a X-a a lui Iulius Caesar;

M. Acilius Aviola, consul în 54 d.Hr.; proconsul al Asiei în 65/66; moare în 80;

Acilius Glabrio, consul sub Claudius sau Nero; octogenar în vremea lui Domitianus;

Acte, libertă a lui Nero;

Actius, actor de comedii din vremea lui Tiberius;

M. Actoiius Naso, autorul unei istorii îndreptate împotriva lui Iulius Caesar.

Adminius, fiul unui principe din Britannia; se predă lui Caligula;

Aegistus, concubin al Clitemnestrei, participă la asasinarea regelui homeric Agamemnon; vezi tragedia lui Eschil, *Agamemnon*

Aelia Petina, fiica lui Q. Aelius Tubero, a doua nevastă a împăratului Claudius;

L. Aelius Plautius Lamia Aelianus, consul suffectus; căsătorit cu Domitia Longina; ucis de Domitianus;

L. Aelius Seianus, născut între 20 – 16 î.Hr.; prefect al pretoriului în vremea lui Tiberius; complotează împotriva împăratului; ucis în 31;

Aemilia Lepida, nepoata lui Augustus;

Aemilius Aelianus Cordubensis, personaj al epocii augustane;

Mamercus Aemilius Lepidus, consul în 78 î.Hr.

M. Aemilius Lepidus, consul în 78 î.Hr., tatăl triumvirului;

M. Aemilius Lepidus, născut în 89 î.Hr.; consul în 46 şi 42; *magister equitum* în timpul dictaturii lui Caesar; din 43 – 36 triumvir împreună cu Augustus şi M. Antonius; *pontifex maximus* până la sfârşitul vieţii;

M. Aemilius Lepidus, bărbatul Drasilei, sora lui Caligula, ucis de Caligula în 39;

Aemilius Papus, strămoş al lui Augustus, comandant roman în al doilea război punic în Sicilia;

Aemilius Paulus, fratele triumvirului M. Aemilius Lepidus;

L. Aemilius Paulus, consul în anul 1. d.Hr.; căsătărit cu Iulia, nepoata lui Augustus; moare în anul 13 sau 14;

Aesius Proculus, poreclit. Amorul colosal”, individ asasinat de Caligula;

Afranius, autor de comedii din sec. Îl î.Hr.

M. Vipsanius Agrippa, comandantul flotei lui Augustus la Actium, colaborator al împăratului; în 21 î.Hr. se căsătoreşte cu Iulia, fiica lui Augustus; moare în martie 12 î.Hr.

M. Agrippa Postumus, fiu al lui Agrippa şi al Iuliei,

adoptat de Augustus, asasinat de Tiberius în anul 14 d.Hr.

Agrippina, nepoata lui Atticus, prima soţie a lui Tiberius;

Agrippina, fiica lui Agrippa şi a Iuliei, nevasta lui Germanicus;

Agrippina, frica lui Germanicus şi a Agrippinei, mama lui Nero;

Ahile, eroul principal *allliadei* lui Homer;

Albia Terentia, mama împăratului Otho;

Alexandru Macedon, rege al Macedoniei 356 – 323; cuceritorul Imperiului persan; creatorul unui imperiu universal; model pentru unii dintre împăraţii romani; ţinta unor pamflete din partea tradiţionaliştilor romani;

Alexandria, doica lui Nero;

T. Ampius, om politic şi istoric din epoca lui Iulius Caesar;

Ancus Marcius, conform tradiţiei, al patrulea rege al Romei;

Anicetus, pedagog în vremea lui Nero;

T. Annius Cimber, fiul unui libert, partizan al lui Marcus Antonius;

Antiochus, rege al Comagenei; pus pe tron de Caligula în 38 d.Hr.; detronat tot de Caligula; restabilit pe tron de Claudius; detronat definitiv de Vespasianus în 72; moare la Roma;

Antiochus, un libert oarecare, presupus strămoş al împăratului Vitellius;

Antistius, medic din epoca lui Caesar.

Antistius Labeo, jurist din epoca augustană;

L. *Antistius*, tribun al plebei, acuzator al lui Iulius Caesar.

Antonia, fiica împăratului Claudius;

Antonia Maior, fiica lui Marcus Antonius;

Antonia Minor, soţia lui Drusus, mama împăratului Claudius;

C. Antonius Hybrida, consul în 63 î.Hr. împreună cu Cicero; unchiul triumvirului Marcus Antonius;

C. Antonius, fratele triumvirului, pretor în 44 î.Hr.,

ucis în 43;

L. Antonius, fratele mai mic al triumvirului;

Marcus Antonius, născut cam în 82 î.Hr., consul în 44, 34, 31; triumvir împreună cu Augustus şi Lepidus; se stabileşte în Orient cu sediul la Alexandria, unde întreţine relaţii matrimoniale cu Cleopatra; înfrânt la Actium, se sinucide în Egipt în 30 î.Hr.

M. *Antonius Antyllus*, fiul mai mare al lui Marcus Antonius triumvirul şi al Fulviei; ucis de Augustus în 30 î.Hr.

Antonius Iulius, fiul mai mic al lui Marcus Antonius triumvirul şi al Fulviei; consul în anul 10 î.Hr.; în 21 se căsătoreşte cu Marcella, fiica Octaviei; condamnat pentru înaltă trădare, se sinucide în anul 2 î.Hr.

Antonius Musa, medic personal al lui Augustus;

M. Antonius Primus, general al trupelor flaviene, născut la Tolosa cam în 21 d.Hr.; câştigă bătălia de la Bedriacum împotriva lui Vitellius şi cucereşte Roma; cade în dizgraţie scurtă vreme după aceea; mai este în viaţă spre sfârşitul domniei lui Domitianus;

Apelles, actor de tragedii din vremea lui Caligula;

Apollo, unul din zeii principali romani; zeu vindecător şi artist; Paean, epitet „muzician”; avea un oracol la Delfi;

Apollodor din Pergam, retor grec celebru, pedagog al lui Augustus;

Apollonius Molo, profesor de retorică stabilit la Rhodos la sfârşitul sec. Îl î.Hr.; a fost audiat de Cicero şi Caesar, este primul grec care a avut dreptul să vorbească greceşte, fără interpret, în senatul roman;

Apollophanes, libert, comandant naval al lui Sextus Pompeius înfrânge în 36 î.Hr. flota lui Augustus la Messina; mai târziu trece de partea lui Augustus;

Aponius Saturninus, fost pretor în timpul lui Caligula;

Appelaiis, actor de tragedii din vremea lui Vespasianus;

M. Apuleius Sextus, legat de legiune în 23 î.Hr.; consul în 20 î.Hr.

Aquilinius Niger, autor al unei istorii care cuprindea

şi bătălia de la Mutina din 43 î.Hr.

Archelaos Philopatiis, rege al Cappadociei; partizan al lui Marcus Antonius; convocat la Roma la începutul domniei lui Tiberius, a fost inculpat şi a murit înainte de proces;

Areus Didymos din Alexandria, filosof stoic, profesor al lui Augustus;

Argivus, administrator al lui Galba;

Arrecina Tertulla, soţia lui Titus, sora următorului;

Arrecinus Clemens, prefect al pretoriului sub Vespasianus; consul sub Vespasianus şi Domitianus; ucis de Domitianus;

Artaban UI, rege al părţilor (12 – 38 d.Hr.);

Ascletario, astrolog ucis de Domitianus;

Asklepiades din Mendès (Egipt), gramatician, autor al unei scrieri teologice în vremea lui Augustus;

Aselius, persoană însărcinată de Augustus cu educarea lui Caligula; poate aceeaşi persoană cu Aselius Sabinus;

Aselius Sabinus, autorul unui dialog premiat de împăratul Titus;

Asiaticus, libert al lui Vitellius;

Asinius Epicadeus, probabil libert al lui Asinius Pollio;

Asinius Gallus, nepot al lui Asinius Pollio; născut în 6 d.Hr. consul în perioada dintre 23 – 37; implicat într-o conjuraţie împotriva lui Claudius, a fost condamnat la exil;

Asinius Marcellus, consul în 54 d.Hr.; în 61 implicat într-o afacere de falsificare de testament;

Asinius Pollio, născut în 76 î.Hr.; istoric, orator, poet celebru; moare în 5 d.Hr.

Athenodorus, libert din epoca lui Augustus;

Atia, mama lui Augustus;

Atilius, autor roman de comedii din sec. Îl î.Hr.

M. Atius Balbus, tatăl Atiei, bunicul lui Augustus;

Atticus Vestinus, consul în 65 d.Hr.; ucis de Nero în acelaşi an;

L. Audasius, organizatorul unui complot în ultimul an

de domnie al lui Augustus;

Aufidius Lurco, senator roman, presupus în mod greşit de Suetonius a fi bunicul Liviei Augusta;

Augustus, Imperator Caesar Augustus, 63 î. C-14 d.Hr., din 31 singur stăpânitor al Imperiului, nepot şi fiu adoptiv al lui Iulius Caesar; întemeietorul principatului;

Aurelia, mama lui Iulius Caesar.

Gaius Aurelius Cotta, consul în 75 î.Hr.

Lucius Aurunculeius, legat al lui Caesar în războiul galic;

L. Autronius, în realitate P. Autronius Paetus, cvestor în 75 î.Hr.; consul în 64; participant la conjuraţia lui Catilina;

Axius, senator, corespondent al lui Cicero;

Babillus, astrolog din vremea lui Nero; poate identic cu omonimul său din vremea lui Vespasianus;

Basilides, după Suetonius, libert din Egipt care îi apare în mod neaşteptat lui Vespasianus ca o prevestire a imperiului; la Tacitus, fruntaş al Egiptului;

Bato, la Suetonius, conducător panonic, în realitate dalmatic; răsplătit de Tiberius;

Berenice, fiica lui Herodes Agrippa, născută în 18 d.Hr.; iubită de Titus.

Boter, libert din vremea lui Claudius;

Burrhus, prefect al cohortelor pretoriene din 51 – 62 când moare fie de boală, fie otrăvit;

L. Caecilius Mettelus, tribun al plebei în 49 î.Hr.

Aulus Caecina, autorul unui pamflet împotriva lui Caesar;

A. Caecina Alienus, consul suffectus în 69 d.Hr.; comandant al trupelor lui Vitellius; îl trădează pe acesta şi trece de partea Haviilor; în 78/79 complotează împotriva lui Vespasianus şi este ucis din ordinul lui Titus;

Appius Claudius Caecus, consul în 307 î.Hr.; cenzor în 312; adversar al încheierii păcii cu regele Pyrrhus; autorul unei culegeri de dictoane;

Caesar, C. Iulius Caesar, 100 î.Hr. – 44 î.Hr., primul „împărat” roman;

C. Caesar, *C. Iulius Caesar*, nepotul lui Augustus; născut în 20 î.Hr.; este adoptat de Augustus în 17 î.Hr.; moare în 4 d.Hr.

Lucius Caesar, tânăr ucis în bătălia de la Pharsalus;

L. Caesar, *L. Iulius Caesar*, al doilea nepot al lui Augustus; născut în 17 î.Hr. este adoptat împreună cu fratele său de către Augustus; moare în 2 d.Hr.

Caesarion, fiul lui Iulius Caesar şi al Cleopalrei;

Caenis, libertă a mamei lui Vespasianus; concubină a lui Vespasianus;

Caesar Strabo, orator menţionat de Cicero *în Brutus* 177;

L. Caesetius Flavus, tribun al plebei în 44 î.Hr.; se opune tendinţelor monarhice ale lui Iulius Caesar; în replică, acesta îl elimină din senat şi îi retrage funcţia de tribun; recapătă dreptul la magistraturi după asasinarea dictatorului;

Caesonia, soţia lui Caligula;

T. Caesonius Priscus, cavaler roman; numit de Tiberius. maestru al plăcerilor";

Caligula (Caliga: „Încălţăminte militară"), Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus, împărat roman 37 – 41;

Q. Calpenus, senator roman din vremea lui Iulius Caesar;

Calpurnia, nevasta lui Iulius Caesar.

Cn. Calpurnius Piso, participant la conjuraţia lui Catilina; după eşecul conjuraţiei trimis în provincia Hispania, unde este ucis în 64 î.Hr. În timpul unei ciocniri;

C. Calpurnius Piso, soţul Orestillei; organizează în 65 d.Hr. O conjuraţie împotriva lui Nero; executat după descoperirea conjuraţiei;

Cn. Calpurnius Piso, consul în 7 î.Hr.; în 17 d.Hr., trimis de Tiberius ca guvernator al Siriei, îl supraveghează pe Germanicus; în 20, acuzat în faţa senatului de a-l fi ucis pe Germanicus, se sinucide;

L. Calpurnius Piso, socrul lui Iulius Caesar;

L. Calpurnius Piso, trimis guvernator al Hispaniei

Citerior de Tiberius; asasinat în 25 d.Hr.

L. Calpurnius Piso Frugi Licinianus, adoptat de Galba în 69 d.Hr.; este asasinat de partizanii lui Otho;

L. Furius Camillus, dictator în 350 î.Hr.; consul în 349; figură legendară a Romei;

L. Arruntius Camillus Scribonianus, consul în 32 d.Hr.; guvernator al Dalmaţiei, complotează împotriva lui Claudius în 42; în urma eşecului complotului se sinucide;

C. *Caninius Rebilus*, legat al lui Caesar în Gallia; în 45 î.Hr. consul pentru o singură zi.

Capys, întemeietorul oraşului Capua;

Camulus, acuzat în vremea lui Tiberius, se sustrage condamnării prin sinucidere;

Casca, *P. Servilius Casca Longus*, tribun al plebei în 43 î.Hr.; unul din asasinii lui Caesar; se sinucide după bătălia de la Philippi;

Cassius, mim în vremea lui Caligula;

Cassius Chaerea, în 14 d.Hr. centurion în Germania Inferior, în 41 tribun al unei cohorte pretoriene; organizează complotul în urma căruia a fost asasinat Caligula; executat de Claudius;

C. *Cassius Longinus*, cvestor în 53 î.Hr.; tribun al plebei în 49; pretor în 44; unul din asasinii lui Iulius Caesar; se sinucide după bătălia de la Philippi;

L. *Cassius*, comandant al flotei lui Pompeius;

L. Cassius Longinus, consul în 30 d.Hr.; în 40 – 41; în 45 – 49 legat al Siriei; în 65 exilat de Nero; rechemat de Vespasianus, moare în 69; autor al unor scrieri de drept;

C. Cassius Parmensis, cvestor în 43 î.Hr.; unul din asasinii lui Iulius Caesar, în 30 executat din ordinul lui Augustus;

Cassius Patavinus, plebeu condamnat la un exil uşor de către Augustus;

M. Cassius Scaeva, centurion în armata lui Caesar;

T. Cassius Severus, orator celebru al epocii augustane; relegat în Creta din cauza atacurilor repetate împotriva membrilor înaltei societăţi augustane; deoarece şi-a continuat atacurile, Tiberius l-a exilat pe insula

Seriphos unde a murit în 32; scrierile lui au fost arse;

Castor, v. Dioscurii;

Castricius, îi divulgă lui Augustus conjuraţia lui Murena din 22 î.Hr.

Catilina, *L. Sergius Catilina*, pretor în 68 î.Hr.; 67/66 guvernator al provinciei Africa unde se ilustrează prin exploatarea provincialilor; în 64 şi 63 candidează fără succes la consulat; în 63 pune la cale o conjuraţie care este denunţată public de Cicero; moare în bătălia de la Pistona de la începutul lui 62;

Cato, *M. Porcius Cato Cenzorius*, 234 – 149; 195 consul; 184 cenzor; se distinge prin seriozitatea şi energia cu care îşi îndeplineşte funcţia; adversar ireductibil al Carthaginei; prototip al romanului tradiţional; autor al unei istorii romane (*Origines*), al unui tratat de agricultură şi al unor discursuri;

Cât o, *M. Porcius Cato Uticensis*, 95 – 46; 62 tribun al plebei; 54 pretor; partizan al constituţiei tradiţionale şi adversar al lui Iulius Caesar; după bătălia de la Pharsalus adună în Africa resturile armatei republicane; se sinucide la Utica după pierderea bătăliei de la Thapsus;

Celadus, libert al lui Augustus;

Charikles din Asklepiades, medic şi farmacolog din prima jumătate a sec. I d.Hr.

Ceres, divinitate italică echivalată cu Demeter, templul ei era centrul religios al plebeilor.

Chrestos, fie o ortografiere greşită a numelui lui Iisus Cristos, fie altă persoană despre care niu avem amănunte;

Cicero, *Marcus Tullius Cicero*, 106 – 43; om politic roman, partizan al formei constituţionale tradiţionale romane; consul în 63; orator celebru; autor de scrieri filosofice şi retorice; creator al vocabularului filosofic roman; ucis la Caieta, victimă a prescripţiilor celui de al doilea triumvirat;

Q. Tuliius Cicero, fratele precedentului; 102 – 43; pretor în 63; ucis în timpul prescripţiilor celui de al doilea triumvirat;

Cincinnatus, descendent în vremea lui Caligula al

celebrului L. Quinctius Cincinnatus, dictator în 458 şi 439 î.Hr.

Civicus Cerialis, senator, proconsul al Siriei, ucis de Domitianus;

Claudia, fiica lui Appius Claudius Caecus;

Quinta Claudia, nepoata lui Appius Claudius Caecus;

Claudia, fecioară vestală;

Claudia, fiica împăratului Claudius;

Claudia, sora lui P. Clodius; fiica vitregă a lui Marcus Antonius, prima nevasta a lui Augustus;

Claudia Augusta, fiica lui Nero;

Claudius, Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus, împărat roman 41 – 54;

Claudius Atta, şeful familiei Claudia; se stabileşte la Roma în timpul regelui Titus Tatius;

Appius Claudius Caudex, fratele lui Appius Claudius Caecus; consul în 264 î.Hr.; participă la primul război punic;

Claudius Drusus, încearcă să stăpânească Italia prin clienţii săi;

M. Claudius Marcellus, consul în 51 î.Hr., adversar al lui Iulius Caesar;

P. Claudius Pulcher, la Suetonius *praenomen*-ul greşit Appius; fiu al lui Appius Claudius Caecus; consul în 249 î.Hr.

Claudius Regillanus, decemvir însărcinat cu redactarea legilor; o răpeşte pe Verginia, ceea ce provoacă a treia secesiune a plebei în 447 î.Hr.

Ti. Claudius Nero, primul soţ al Liviei şi tatăl împăratului Tiberius;

Clemens, sclav al lui Agrippa Postumus; încearcă să-şi răzbune stăpânul;

Cleopatra, 69 – 31; ultima regină a Egiptului; iubită a lui Iulius Caesar; relaţii matrimoniale cu Marcus Antonius; se sinucide după bătălia de la Actium;

Clodianus, subofiţer din garda lui Domitianus, participant la complotul împotriva împăratului;

P. Clodius Pulcher, 92 – 52; tribun al plebei în 58;

edil în 56; adversar ireductibil al lui Cicero; şef de bandă la Roma; ucis în încăierarea cu banda rivală condusă de T. Annius Milo;

Clodius Macer, guvernator al provinciei Africa în 68 d.Hr.; îl abandonează pe Nero, dar nu-l recunoaşte pe Galba; ucis din ordinul acestuia din urmă;

Clodius Pollio, fost pretor; poem al lui Nero intitulat *Luscio* îndreptat împotriva sa;

Publius (?) *Cluvius Rufus*, consul suffectus în 39/40; crainic al lui Nero în Grecia; guvernator al Hispaniei Tarraconensis în timpul lui Galba; autorul unor istorii obiective în aprecierea lui Plinius cel Tânăr.

Columbus, gladiator din vremea lui Caligula;

Cornelia, fiica lui L. Cornelius Cinna, prima soţie a lui Iulius Caesar;

Cornelia, mare vestală, condamnată şi îngropată de vie de Domitianus;

Cornelius, centurion din vremea lui Augustus;

L. Cornelius Balbus, consul suffectus în 40 î.Hr.; originar din Gades, devine cetăţean roman datorită meritelor sale în războiul contra lui Sertorius; prieten al lui Iulius Caesar;

L. Cornelius Cinna, consul în 87, 86, 85, 84 î.Hr.; demis de senat, adună o armată şi porneşte împotriva Romei; după moartea lui Marius (în 86), domină Roma; pare a fi fost în acord cu Sulla; în 85 recrutează noi soldaţi, dar este ucis în cursul unei rebeliuni a acestora;

L. Cornelius Cinna, pretor în 44 î.Hr.; participă la complotul împotriva lui Iulius Caesar;

P. Cornelius Dolabella, aprox. 70 – 43; tribun al plebei în 47; consul în 44; se căsătoreşte cu Tullia, fiica lui Cicero; partizan al lui Caesar; în 44 se asociază complotului împotriva lui Iulius Caesar şi în aprilie interzice cultul lui Caesar la Roma; trece apoi de partea lui Marcus Antonius şi este declarat de senat „duşman al poporului roman”; asediat în Laodiceea, se sinucide;

Cornelius Fuscus, prefect al pretoriului în vremea lui Domitianus; moare în timpul războiului cu dacii din 86/87;

C. Cornelius Gallus, primul prefect al Egiptului numit de Augustus; din cauza faptului că în Egipt şi-a organizat un cult al personalităţii cade în dizgraţie, i se interzice accesul în provinciile imperiale, este condamnat la exil şi la confiscarea averii; se sinucide în 26 î.Hr.; autor de elegii;

Cornelius Laco, prefect al pretoriului în timpul împăratului Galba;

Cornelius Nepos, aprox. 100 – 24; scriitor roman prieten cu poetul Catullus, cu Cicero şi cu Varro; autorul unei ample culegeri de biografii din care s-au păstrat numai 23 de biografii de generali neromani, biografia lui Cato cenzorul şi a lui Atticus; ultima biografie anticipează stilul lui Suetonius;

Cornelius Phagita, comandant militar, în slujba dictatorului Sulla;

Cornelius Sabinus, tribun al unei cohorte pretoriene, organizator al complotului împotriva lui Caligula; iertat de Claudius, nu suportă condamnarea celorlalţi complotişti şi se sinucide;

Cn. Cornelius Dolabella, rudă a împăratului Galba, candidat la succesiunea acestuia; exilat de Otho la Aquinum, este asasinat din porunca lui Vitellius;

L. *Cornificius*, consul în 35 î.Hr.; îl denunţă pe M. Brutus ca asasin al lui Caesar; general al lui Augustus; în 34 guvernator al provinciei Africa; restaurează din ordinul lui Augustus templul Dianei de la Roma;

Cosinus, sclav al lui Augustus;

Cossutia, membră a unei familii aparţinând ordinului ecvestru; prima logodnică a lui Iulius Caesar;

Cotiso, rege al dacilor care organizează incursiuni peste Dunăre în timpul războiului dintre Augustus şi Marcus Antonius; puţin probabile afirmaţiile lui Marcus Antonius că Augustus a vrut să intre în relaţii matrimoniale cu regele dac;

A. Cremutius Cordus, senator roman în timpul lui Tiberius; autorul unei scrieri istorice cu caracterizări elogioase la adresa lui Brutus şi Cassius; judecat în senat,

previne prin sinucidere o condamnare iminentă; opera este interzisă; reeditată la începutul domniei lui Caligula;

M. Licinius Crassus Dives, aprox. 115 – 53; consul în 70 şi 55; în 65 cenzor; cel mai bogat om din Roma în timpul lui Caesar; în 60 formează împreună cu Pompeius şi cu Caesar primul triumvirat; primeşte o comandă extraordinară în Siria; porneşte campania împotriva Imperiului part, dar este înfrânt şi ucis în bătălia de la Carrhae în 53;

Q. Curius, senator roman; exclus de cenzori din senat, participant la conjuraţia lui Catilina; acceptă să-i denunţe consulului Cicero toate detaliile şi pe participanţii la conjuraţie; printre aceştia îl numeşte şi pe Caesar;

Cynaegirus, fiul lui Euphorion; autorul unei fapte de vitejie în bătălia de la Maraton (490 î.Hr.); vezi Herodot 6, 114;

Cynobellinus, rege al britanilor în timpul lui Caligula;

Cyrus, rege al perşilor, 559 – 529; creatorul Imperiului persan;

Dareus, ostatic part la curtea lui Caligula;

Datus, actor de atellane din vremea lui Nero;

Demetrios Cinicul, filosof sec. I d.Hr. la Roma; prieten al lui Seneca; relaţii tensionate cu Nero şi cu Vespasianus care-l exilează; revine la Roma în timpul lui Titus la recomandarea lui Apollonios din Tyana;

Democharesi, libert *grec*, unul din cei mai buni comandanţi navali ai lui Sextus Pompeius, înfrânge flota lui Augustus în strâmtoarea Messena în 38 î.Hr.; se sinucide după ce forţele lui Sextus Pompeius sunt zdrobite la Naulochos;

Dido, în semită *Elissa*, întemeietoarea legendară a Carthaginei; eroină a *Eneidei* lui Vergilius;

Diodor, citared în vremea lui Vespasianus;

Diogenes, gramatician din Rhodos în vremea lui Tiberius;

Diomedes, administrator al lui Augustus;

Dionysus, filosof, profesor al lui Augustus, fiul filosofului Areus;

Dioscuri, Castor şi Pollux, fiii lui Zeus şi ai Ledei; în 484 î.Hr. li se dedică primul templu la Roma;

Dioscuiides, cel mai celebru sculptor de geme din epoca augustană;

Domitia Longina Augusta, fiica lui Corbulo; măritată cu L. Aelius Lamia Aelianus, apoi cu împăratul Domitianus; ia parte la asasinarea acestuia; moare înainte de anul 140;

Domitia Lepida, mătuşă a lui Nero acuzată de relaţii incestuoase cu fratele ei;

Domitianus, Imperator Caesar Domitianus Augustus, împărat roman 81 – 96;

Domitia Flavia, nevasta lui Vespasianus, mama lui Titus şi Domitianus; moare înainte de 1 iulie 69;

Domitilla Flavia, fiica lui Vespasianus, moare înainte de 1 iulie 69;

Domitilla Flavia, nepoata lui Vespasianus, căsătorită cu Flavius Clemens; devenită creştină, este exilată pe insula Pontia şi în timpul lui Nerva moare ca martiră la Terracina;

Cn. Domitius Ahenobaibus, consul în 32 î.Hr.; participă alături de Pompeius la războaiele civile; în timpul consulatului se refugiază la Efes la Marcus Antonius; o respinge pe Cleopatra; înainte de Actium trece de partea lui Augustus; moare înainte de bătălie;

Cn. Domitius Ahenobarbus, tatăl împăratului Nero; consul în 32 d.Hr.; din 28 căsătorit cu Agrippina Minor, moare în 39/40;

L. Domitius Ahenobarbus, întemeietorul familiei din care descindea Nero;

L. Domitius Ahenobarbus, pretor în 58 î.Hr.; consul în 54; adversar al lui Iulius Caesar; luat prizonier în 49 la Corfinium de Iulius Caesar; eliberat, organizează rezistenţa oraşului Massalia; moare la Pharsalus;

Cn. Domitius Calvinus, tribun al plebei în 59 î.Hr.; pretor în 56; consul în 53 şi 40; partizan al lui Iulius Caesar; în 44 se asociază triumvirilor; în 39 guvernator al Hispaniei;

Doryphoros, libert al lui Nero însărcinat cu petiţiile

în cabinetul împăratului; cade în dizgraţie şi este ucis, deoarece s-a opus la căsătoria lui Nero cu Poppaea;

Drusilla Iulia, sora lui Caligula; căsătorită cu L. Cassius Longinus; bănuită de relaţii incestuoase cu fratele ei; divinizată după moarte sub numele de Panthea;

Drusus, *Nero Claudius Drusus Germanicus*, 38 – 9 î.Hr.; fratele mai mic al împăratului Tiberius, conduce expediţii militare în Germania; în anul 9 atinge Elba; moare în urma unei căzături de pe cal;

Drusus, *Drusus Iulius Caesar*, aproximativ 13 î.Hr. – 23 d.Hr.; fiu al lui Tiberius cu Vip sania Agrippina; consul în 21; din 22 înzestrat cu putere de tribun şi prin aceasta desemnat succesor al lui Tiberius; în 23 otrăvit probabil de soţia sa, Livilla, la instigaţia lui Seianus;

Egloge, doica lui Nero;

M. *Egnatius Rufus*, edil în 21 î.Hr.; candidează fără succes în 19 la consulat; condamnat şi executat în acelaşi an din cauza unui atentat plănuit împotriva lui Augustus;

Q. Elog (*i*) *us*, autorul unei scrieri dedicate lui Quintus Vitellius, cvestor al lui Augustus, despre originea familiei Vitellius;

Ennia Thrasylla, la Suetonius *Naevia*, soţia lui Macro, prefectul pretoriului în timpul lui Tiberius; cochetă, îl seduce pe

Caligula; condamnată la sinucidere împreună cu soţul ei de către Caligula în 38;

Q. Ennius, aprox. 239 – 169; poet epic şi dramatic roman, autorul poemului *Annales*, epopeea naţională romană până la apariţia *Eneidei*;

Epaphroditus, libert al lui Nero, secretar însărcinat cu petiţiile în cabinetul împăratului; rămas până la capăt fidel lui Nero; îndeplineşte aceeaşi funcţie în cabinetul lui Domitianus; ucis din ordinul împăratului în 95;

C. Epidius Marullus, tribun al plebei în 44 î.Hr.; se opune tendinţelor monarhice ale lui Caesar, este exclus din senat şi se autoexilează;

Eunoe, nevasta regelui Bogudes al Mauritaniei, probabil amantă a lui Caesar;

Euphorion din Chalkis, poet elenistic 276/5 – 200; şeful bibliotecii din Antiohia;

Euripides, 485/4 – 406, celebru poet tragic grec;

Eutychus, conducător de măgari întâlnit de Augustus înainte de Actium;

Eutychus, conducătorul facţiunii verzilor de la circ în timpul lui Caligula;

Africanus Fabius Maximus, consul în anul 10 î.Hr.; guvernator al Africii;

Q. Fabius Maximus, consul suffectus în 45 î.Hr. pentru ultimele trei luni ale anului;

Fannius Caepio, conducător al conjuraţiei lui Murena împotriva lui Augustus din anul 22 î.Hr.

Faunus, rege al aborigenilor, populaţia autohtonă a Italiei;

M. Favonius, edil în 52 î.Hr.; pretor în 49; admirator al lui Cato, adversar al lui Iulius Caesar; iertat de Caesar; moare în bătălia de la Philippi;

Favor, mim care la funeraliile lui Vespasianus imita gesturile împăratului defunct;

Felix, *M. Antonius Felix*, numit comandant de cohortă, apoi guvernator al Iudeii între 52 – 60;

Flavius Clemens, consul în 95 d.Hr.; unchiul lui Domitianus; ucis de acesta după ieşirea din consulat;

Flavius Liberalis, socrul lui Vespasianus;

T. Flavius Petro, bunicul lui Vespasianus; originar din Reate; centurion în timpul războiului civil dintre Caesar şi Pompeius;

Flavius Sabinus, tatăl împăratului Vespasianus; însărcinat cu perceperea taxelor vamale în provincia Asia şi apoi în Gallia;

Flavius Sabinus, fratele mai mare al lui Vespasianus; 8 – 69; între 49 – 56 guvernator al Moesiei; moare în timpul luptelor împotriva lui Vitellius pe Capitoliu;

Fonteius Capito, consul în 67 d.Hr.; din 68 legat al Germaniei Inferior, omorât poate din ordinul lui Galba;

C. *Fonteius Capito*, consul în 12 d.Hr.; proconsul al Asiei în 22 – 23;

Fulvia, nevasta lui P. Clodius Pulcher, apoi a lui Scribonius Curio şi a lui Marcus Antonius; moare în 40 î.Hr. la Sikone;

Fundana, bunica lui Tiberius;

Furius Leptinus, membru al unei familii care avea foşti pretori; participant în timpul lui Caesar la jocuri ca gladiator.

A. Gabinius, tribun al plebei în 67 î.Hr.; consul în 58; între 57 – 55 guvernator al Siriei; în 55 îl conduce pe regele Ptolemaios XII Auletps în Egipt; în 54 amestecat în diferite procese, este exilat; revine prin intermediul lui Caesar în 49; în 48/47 legat al lui Caesar în Illyricum unde şi moare;

P. Gabinius Secundus Chaucius, probabil legat consular al Germaniei Inferior, participant în vremea lui Claudius la campanii împotriva chaucilor;

Galba, Servius Sulpicius Galba Imperator Caesar Augustus, împărat roman de la 8 iunie 68 până la 15 ianuarie 69;

Galeria Fundana, a doua soţie a împăratului Vitellius;

M. Gallius, fost pretor, s-a aflat în tabăra lui Marcus Antonius; de aceea Tiberius refuză să-i preia numele în ciuda faptului că a acceptat să-i fie moştenitor;

Q. Gallius, pretor în 43 î.Hr.; eliminat de Augustus deoarece se pare că a încercat să-l asasineze pe viitorul împărat;

Germanicus, *Iulius Caesar Germanicus*, 15 î.Hr. – 19 d.Hr.; în 4 d.Hr. adoptat de Tiberius; rămâne loial faţă de Tiberius în timpul rebeliunii de la Rin din 14; în 15 şi 16 campanii în spaţiul germanic; în 17 rechemat la Roma sărbătoreşte triumful; primeşte o misiune excepţională în Orient; vizitează fără aprobarea lui Tiberius Egiptul; moare în 19 la Antiohia; zvonuri că ar fi fost asasinat de Piso; autor de poeme astronomice;

Glycias, călăuză a lui Claudius Pulcher, propus de acesta în bătaie de joc dictator;

Glyco, medic în vremea lui Augustus;

Gracchus, C. Sempronius Gracchus, tribun al plebei

în 123 şi 122 î.Hr.; autor al unor legi agrare care-l pun în relaţii de ostilitate cu senatul;

Gracchus, Tib. Sempronius Gracchus, cvestor în 137; tribun al plebei în 133 î.Hr.; conflict cu senatul datorită legii agrare propuse de el;

Halotus, eunuc de la curtea lui Claudius; contribuie la otrăvirea lui Claudius; îşi continuă cariera sub Nero şi este numit într-o importantă funcţie de către Galba;

Hannibal, 247/246 – 183; general cartaginez din timpul celui de al doilea război punic; celebru prin trecerea Alpilor în 218 şi victoriile de la Trebuia, lacul Trasimenus şi Cannae; în 02 pierde la Zama (în Africa) lupta în faţa lui Scipio Africanul; încearcă după război să pună mâna pe putere la Caithagina, dar trebuie să se exileze la regele Antiohus al Siriei; se sinucide urmărit de romani în 183;

Harpocras, libert al împăratului Claudius; ucis din ordinul acestuia;

Hasdrubal, fratele lui Hannibal, numit în 218 î.Hr. comandant suprem în Hispania; în 207 moare în timpul bătăliei pierdute de la Metaurus;

Q. Haterius, fost consul, orator celebru în vremea lui Augustus şi Tiberius;

Hector, fiul regelui Priam şi al Hecubei; cel mai redutabil adversar al grecilor la Troia; vezi *Iliada*;

Hecuba, soţia regelui Priam de la Troia;

Helius, libert al lui Nero; lăsat guvernator al Romei în timpul turneului elenic al ultimului iulio-claudin;

C. Helvidius Priscus, pretor în 70 d.Hr.; ginerele lui Paetus Thrasea, celebrul adversar al lui Nero; din cauza opoziţiei sale faţă de principat este exilat şi în cele din urmă ucis în timpul lui Vespasianus;

Helvidius Priscus, fiul precedentului; ucis de Domitianus care a bănuit că într-o piesă de teatru făcea aluzie la divorţul său;

C. Helvius Cinna, tribun al plebei în 44 î.Hr.; partizan al lui Iulius Caesar, ucis din greşeală după asasinarea lui Caesar, poet adept al noului curent literar.

Hercules, fiul lui Zeus şi al Alcumenei;

Hermogenes din Tarsos, retor celebru din sec. I-II;

Hiempsal II, rege al Numidiei la începutul războaielor civile de la Roma;

Hilario, libert al lui Augustus;

A. Hârtius, pretor în 46; consul în 43; ofiţer şi secretar al lui Iulius Caesar; moare în bătălia de la Mutina; autor al cărţii a VIII-a din *De bello Gallico* şi, probabil, al războiului alexandrin;

M. Hortensius Hortalus, nepotul oratorului Q. Hortensius; aflat în dificultăţi materiale în timpul lui Tiberius;

Q. Hortensius Hortalus, celebru orator şi om politic în sec. I. î.Hr.; consul în 69;

Hylas, pantomim din vremea lui Augustus;

Ianus, unul din cei mai vechi şi mai misterioşi zei romani; după toate probabilităţile, zeu al începuturilor;

Icar, fiul lui Dedal; moare în timpul încercării de a evada din Creta zburând;

Icelus Marcianus, libert atotputernic al împăratului Galba;

Iosephus, *Flavius Iosephus*, istoric iudeu devenit cetăţean roman în timpul lui Vespasianus; autor al *Antichităţilor iudaice* şi al *Războiului iudaic*;

Isis, divinitate egipteană care pătrunde la Roma în ciuda interdicţiilor repetate;

Isidoi Cinicul, filosof exilat de Nero;

Iuba I, rege al Numidiei; adversar al lui Caesar, după victoria lui Caesar de la Thapsus se refugiază la Zama şi în 46 î.Hr. pune un sclav să-l ucidă;

Iugurtha, rege al Numidiei născut cam în 160 î.Hr. şi ucis în 104; vezi monografia lui Sallustius *Bellum Iugurtbinum*

Mia, mătuşa lui Iulius Caesar, măritată cu Marius;

Iulia, sora mai mică a lui Iulius Caesar, măritată cu M. Atius Balbus; depune mărturie în chestiunea profanării de către Clodius a ceremoniei religioase organizate de nevasta lui Caesar.

Mia, fiica lui Iulius Caesar şi a Corneliei; măritată din raţiuni politice cu Pompeius; în ciuda diferenţei de vârstă căsătoria este reuşită; moare scurtă vreme după ce naşte în 54 î.Hr.

Mia, fiica lui Augustus şi a Scriboniei, 39 î.Hr. – 14 d.Hr.; în 25 măritată cu vărul ei Marcellus; după moartea acestuia, cu Agrippa, apoi cu Tiberius; în anul 2 î.Hr. exilată de Augustus din motive pentru noi necunoscute;

Mia, 19/18 î.Hr. – 28 d.Hr.; fiica lui Agrippa şi a Iuliei; măritată cu L. Aemilius Paulus; exilată din motive nu foarte clare în 8 d.Hr.

Mia, 6 – 43; fiica lui Drusus şi a Livillei; ucisă datorită Messalinei;

Mia Flavia, 65 – 88/89; singurul copil al împăratului Titus; iubită de Domitianus şi consacrată după moarte;

Mius Marathus, libert şi istoriograf al lui Augustus;

Iulius Saturninus, senator roman în 43 î.Hr.

Mus, întemeietorul legendar al familiei Iulia;

Iunia Calvina, fiica lui M. Iunius Silanus şi a Aemiliei Lepida; în 49 exilată datorită Agrippinei; revine la Roma după asasinarea Agrippinei; mai trăieşte în timpul lui Vespasianus;

Iunia Claudilla, căsătorită cu Caligula; moare înainte de 37, după naştrere;

Iunius Novatus, autorul unei scrieri îndreptate împotriva lui Augustus;

Iunius Rusticus, autorul unor elogii pentru Paetus Thrasea şi Helvidius Priscus; condamnat la moarte de Domitianus; *Iuno*, zeiţă italică echivalată încă de timpuriu cu Hera;

Jupiter, echivalentul roman al lui Zeus; zeul suprem al panteonului latin;

Decimus Liberius, cavaler roman din vremea lui Caesar; joacă la teatru un mim compus de el însuşi;

T. Labienus, tribun al plebei în 63 î.Hr.; 58 – 50 legat al lui Caesar în Gallia; în 50 reprezentantul lui Caesar în Gallia Cisalpina; de partea lui Pompeius în timpul războaielor civile; moare în 45 la Munda;

C. Laetorius, tânăr patrician, proprietarul terenului unde se născuse Augustus;

Lari, divinităţi protectoare ale patrimoniului agricol şi ale casei;

Latinus, mim din vremea lui Domitianus;

Lentulus, Cn. Cornelius Lentulus, senator; consul în 18 î.Hr.

Lentulus, Cn. Cornelius Lentulus, augur, consul în 14 î.Hr.; moare în 25 d.Hr.

Lentulus, Cn. Cornelius Lentulus Gaetulicus, consul în 26 d.Hr.; legat al Germaniei Superior 30 – 39; executat de Caligula în 39; autor de epigrame;

Lepida, femeie nobilă, fostă nevastă a lui Quirinus, condamnată de Tiberius pentru a-i face pe plac fostului soţ;

Lepida, nevasta lui Galba;

Liber Pater, divinitate italică, echivalată încă din sec. VI î.Hr. cu Dionysos / Bacchus;

Libitina, divinitate care prezida funeraliile; în templul ei se ţinea evidenţa defuncţilor;

Calvus Licinius Macer, 82 – 47; orator şi poet din epoca lui Caesar, prieten cu Catullus;

L. Licinius Crassus, 140 – 91; tribun al plebei în 107; consul în 95; orator celebru, adept al stilului asianic;

Licinus, libert al lui Augustus;

Livia Drusilla, 58 î. C-29 d.Hr.; căsătorită cu Ti. Claudius Nero; în 38 se căsătoreşte cu Augustus; capătă titlul de Augusta; consacrată în 42 de către Claudius;

Livia Medullina Camilla, logodnică a lui Claudius; moare în ziua fixată pentru căsătorie;

Livia Ocellina, a doua nevastă a tatălui împăratului Galba;

Livia Orestilla, luată în căsătorie de Caligula şi repudiată imediat după aceea;

Titus Livius, istoric din epoca augustană, autor al scriem *Ab Urbe condita* („De la întemeierea Romei”);

Lollia, nevasta lui A. Gabinius; amantă a lui Caesar;

Lollia Paulina, nevasta lui C. Memmius; Caligula se

căsătoreşte cu ea în 38, apoi o repudiază; încearcă mai târziu să-l seducă pe Claudius şi este ucisă de Agrippina;

M. *Lollius*, consul în 21 î.Hr.; guvernator de provincii; în 16 î.Hr. Înregistrează un dezastru militar în Gallia cunoscut sub numele de *clades Lolliana*; consilier al lui C. Caesar în Orient; cade în dizgraţie şi se sinucide în anul 2 d.Hr.

L. Lucceius, pretor în 67 î.Hr.; prieten al lui Pompeius; după eşecul la consulat se dedică istoriei;

Lucullus, *L. Licinius Lucullus*, edil în 79 î.Hr.; pretor în 78; consul în 74; repurtează victoriile decisive în războiul contra lui Mithridates; în 66 îi predă comanda lui Pompeius; general celebru, de o bogăţie neobişnuită, de un rafinament proverbial;

Lucusat, specialist în otrăvuri al lui Nero;

Q. Lutatius Catulus Capitolinus, consul 78 î.Hr.; cenzor în 65; partizan al senatului; moare în 61;

Macro, *Q. Naevius Cordus Sutorius Macro*, prefect al cohortelor pretoriene în timpul lui Tiberius; sprijină succesiunea lui Caligula; în 38 prefect al Egiptului; apoi, constrâns la sinucidere;

Maecenas, prieten şi consilier atotputernic al lui Augustus; protector rămas proverbial al artiştilor; moare în 8 î.Hr.

Mallonia, femeie sedusă de Tiberius; se sinucide, deoarece, neacceptând să se supună la perversiuni, a fost persecutată de împărat;

Murmurra, iubit al lui Caesar;

Mani, zeii Mani, spirite ale morţilor;

Marcella, nepoată a lui Augustus, nevastă a lui Agrippa;

Marcellus, *M. Claudius Marcellus*, edil în 23 î.Hr.; considerat succesor al lui Augustus şi rival al lui Agrippa şi al lui Tiberius; moare în 23 la Baiae;

Marcia Furnilla, a doua nevastă a împăratului Titus;

L. Marcius Philippus, pretor în 62 î.Hr.; consul în 56; în 58 se însoară cu mama lui Augustus; îi recomandă lui Augustus să nu accepte moştenirea lui Caesar;

C. Marius, tribun al plebei în 119 î.Hr.; pretor în 115; consul în 107, 104 – 100, 86; adversar al nobilimii; învingătorul cimbrilor şi teutonilor; reformează armata romană;

Marabodus, rege al marcomanilor, un neam germanic, în timpul lui Tiberius;

Marte, zeul războiului la romani; echivalat cu Ares;

Masgabas, prieten al lui Augustus înmormântat la Capii;

Masintha, tânăr numit nobil din vremea lui Caesar;

Maximus, libert, participant la complotul împotriva lui Domitianus;

C. Memmius, pretor în 58 î.Hr.; încearcă să determine în senat condamnarea lui Caesar; eşuează în 54 la candidatura la consulat; poetul Lucretius îi dedică poemul *Despre natură*; moare în 46;

C. Memmius Regulus, consul suffectus în 31 d.Hr.; căsătorit cu Lollia Paulina, viitoarea nevastă a lui Caligula;

Menandru, celebru autor de comedii din sec. IV î.Hr.; reprezentant al comediei noi;

Menas, libert al lui Augustus;

Menecrates, citared din vremea lui Nero;

Messalina Valeria, fiica lui M. Mesalla Bărbătuş şi a Domitiei Lepida, a treia nevastă a împăratului Claudius; asasinată de Claudius după ce s-a măritat cu Silius;

Mastrius Floms, senator în vremea lui Vespasianus;

Mettius Pompusianus, senator în vremea lui Vespasianus;

Milo, *T. Annius Milo*, tribun al plebei în 57 î.Hr.; pretor în 55; şef de bandă la Roma, rival al lui R Clodius; în 52, în urma unei încăierări între cele două bande, este ucis Clodius; Milo este condamnat pentru omucidere şi se exilează la Massilia; moare în 48;

Minerva, divinitate protectoare a Romei, echivalată cu Palas Atena;

Minos, rege legendar al Cretei, fiul lui Zeus şi al Europei;

Mithridates VIE – upător Dionysos, 132 – 63; rege al

Pontului din 120; încercare de creare a unui imperiu în Asia Mică şi Grecia; înfrânt de Lucullus şi de Pompeius;

Mnester, pantomim; iubit de Caligula; amant al Messalinei; ucis de Claudius;

Mucia Tertia, căsătorită în 80 cu Pompeius; amantă a lui Caesar; o a doua căsătorie cu M. Aemilius Scaurus; în 39 încearcă să fie intermediarul între fiul ei Sextus Pompeius şi Augustus;

Mucianus, C. Licinus Mucianus, consul înainte de 67 apoi în 70 şi 72; guvernator al Siriei în 67; îi acordă lui Vespasianus un sprijin decisiv în lupta pentru imperiu; moare în 77;

Mummia Achaica, mama împăratului Galba;

L. Mummius Achaicus, pretor în 153; consul în 146; cenzor în 142; cucereşte şi distruge Corintul în 146;

L. Munatius Plancus, consul în 42 î.Hr.; legat al lui Caesar în Gallia; administrează Asia şi Siria pentru Marcus Antonius; trece de partea lui Augustus din cauza unui diferend cu Cleopatra; în 27 are iniţiativa acordării titlului de Augustus lui Octavianus;

Narcissus, libert, secretar însărcinat cu petiţiile în cabinetul lui Claudius; contribuie la căderea Messalinei; în 54, imediat după ascensiunea lui Nero, este asasinat din iniţiativa Agrippinei;

Neoptolemus, actor de tragedii de la curtea regelui Philip al II-lea al Macedoniei;

Neptun, zeu italic al apelor echivalat cu Poseidon;

Nero, Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus, împărat roman 54 – 68;

Nerva, Marcus Cocceius Nerva, născut în 30; ales principe de către senat după moartea lui Domitianus în 96; în 97 îl adoptă pe Traian;

Nicanor, filosof, profesor al lui Augustus;

Nicomedes IV Epiphanes Philopator, rege al Bithyniei (95 – 75); îşi lasă regatul moştenire prin testament Romei;

P. Nigidius, senator roman din vremea lui Caesar;

Nonius Aspemas Torquatus, senator din vremea lui Augustus;

Norbanus Flaccus, consul în 15 d.Hr.

Novius Niger, cvestor în 62 î.Hr.

Nymphidius Sabinus, prefect al pretoriului din 65; după proclamarea lui Galba ca împărat încearcă să provoace o rebeliune a pretorienilor şi să fie el însuşi proclamat împărat; moare în timpul rebeliunii;

Octavia Claudia, fiica lui Claudius şi a Messalinei; din 53 căsătorită cu Nero; relegată la Pandateria în 62 şi ucisă scurtă vreme mai târziu;

Octavia Maior, sora vitregă a lui Augustus;

Octavia Minor, sora mai mare a lui Augustus; măritată cu C. Claudius Marcellus; după moartea soţului se mărită în 40 î.Hr. cu Marcus Antonius; în 32 primeşte scrisoarea de divorţ; moare în 11 î.Hr.

Octavius, individ oarecare din vremea lui Caesar;

C. Octavius, pretor în 61 î.Hr.; tatăl lui Augustus;

Oculataie, surori, fecioare vestale condamnate de Domitianus;

Oedip, erou mitologic grec; vezi *Oedip Rege* şi *Oedip la Colonos* de Sofocle;

Oinone, iubita lui Paris; acesta o părăseşte pentru Elena;

Onesimus, personaj de comedie atellană;

C. Oppius, autor din vremea lui Caesar; conform unor păreri antice autorul *Războiului alexandrin*, *african şi hispanic*, atribuite lui Caesar;

C. Oppius Sabinus, consul în 84 d.Hr.; moare în primul război dacic al lui Domitianus;

Orestes, fiul lui Agamemnon şi al Clitemnestrei; vezi trilogia *Orestia* de Eschil;

Otho, Marcus Salvius Otho Caesar Augustus, împărat roman din 15 ianuarie 69 până la 16 aprilie 69;

T. Paconius, legat al proconsulului Asiei; condamnat de Tiberius;

Pacuvius, poet tragic roman din secolul II î.Hr.

Paetus Thrasea, şeful opoziţiei stoice împotriva lui Nero; în 66 primeşte ordinul de sinucidere;

Palfurius Sura, senator roman exclus din senat de

Domitianus;

Pallas, *M. Antonius Pallas*, libert, secretar cu finanţele în cabinetul lui Claudius; în 55 părăseşte funcţia, iar în 62 se pare că a fost otrăvit din ordinul lui Nero;

Palumbus, gladiator din vremea lui Claudius;

Pansa, *C. Vibius Pansa*, tribun al plebei în 51; consul în 43; moare în 42 după bătălia de la Mutina;

Paris, fiul regelui Priam al Troiei; vezi *Hiada* lui Homer;

Paris, histrion în vremea lui Nero;

Paris, pantomim în vremea lui Domitianus;

Parrhasios, celebru pictor grec din secolul V-IV;

Parthenios din Nicea, soseşte la Roma în 73 î.Hr. ca prizonier; poet elegiac celebru în Antichitate; s-a păstrat numai o culegere *de Patimi erotice*, de fapt o culegere de subiecte pentru elegii şi poeme epice;

Parthenius, valetul lui Domitianus;

Pasiphae, nevasta regelui Minos al Cretei; din legătura ei amoroasă cu un taur s-a născut Minotaurul;

Passienus Crispus, orator celebru, tatăl vitreg al lui Nero; moare în 44;

Q. Pedius, pretor în 48; consul suffectus în 43; în 43 iniţiază legea Pedia pentru urmărirea asasinilor lui Iulius Caesar; moare scurtă vreme mai târziu;

Penaţi, zei ai interiorului casei şi ai familiei; existau şi Penaţi ai Romei;

M. Petrius, pretor în 64 î.Hr.; militar de carieră; după bătălia de la Thapsus, fugind din faţa lui Caesar, îl ucide pe regele Iuba I şi apoi îl pune pe un sclav să-l omoare;

Petronia, nevasta împăratului Vitellius;

Petronianus, fiul împăratului Vitellius;

Phaeton, fiul Soarelui; primeşte pentru o zi carul Soarelui; dar, cum nu ştie să-l conducă, provoacă un incendiu universal; trăsnit de Zeus;

Phaon, libert al lui Nero; în vila acestuia împăratul se sinucide;

Pharnaces II, fiul lui Mithridates VI, 63 – 47, rege al Bosforului; în 48 înfrânt de Caesar la Zela;

Philemon, sclav al lui Caesar;

Phoebe, libertă, complice a Iuliei, fiica lui Augustus;

Phoebus, Apollo, zeul luminii, zeu profet echivalat cu Soarele;

Philiys, doica lui Domitianus;

Pinarius, cavaler roman din vremea lui Augustus;

L. Pinarius, unul din moştenitorii lui Caesar;

Pitholaus Voltadlius, libert care întemeiază în 81 î.Hr. O şcoală de retorică la Roma; autorul unei biografii a lui Pompeius;

Plautia Urgulanilla, prima nevastă a împăratului Claudius;

Aulus Plautius, consul suffectus în 29 î.Hr.; legat al Pannoniei 39 – 42; însărcinat cu campania în Britannia; în 57 nevasta sa este acuzată a fi adepta unei religii străine;

Plautius Rufus, organizatorul unui complot împotriva lui Augustus;

C. Plinius Secundus, 23/24 – 79; savant enciclopedist; a ajuns până la noi doar *Naturalis Historia*, a murit în timpul erupţiei Vezuviului din 79;

Polemon II, rege al Pontului până în 63 când devine provincie romană;

Polus, libert al lui Augustus; condamnat la moarte din cauza legăturilor sale amoroase cu matroane romane;

Polybius, libert al lui Augustus;

Polybius, libert atotputernic în cabinetul lui Claudius;

Polykrates, tiranul Samosului în secolul VI î.Hr.

Pompeia, sora lui Sextus Pompeius;

Pompeia, a doua nevastă a lui Iulius Caesar;

Pompeius, un cavaler oarecare din vremea lui Tiberius;

Cn. Pompeius Magnus, 106 – 28 sept. 48; consul în 70, 55, 52; om politic şi general celebru la Roma; în 67 şi 66 primeşte comanda extraordinară împotriva lui Mithridates; în 60/59 primul triumvirat cu Caesar şi Crassus; intră în conflict cu Caesar; pierde bătălia de la Pharsalus; se refugiază în Egipt unde este asasinat;

Cn. Pompeius Magnus, descendent al precedentului

în vremea lui Caligula şi Claudius; Caligula îi interzice utilizarea „poreclei” tradiţionale;

Q. Pompeius Rufus, tribun al plebei în 99; pretor în 91; consul în 88; al doilea socru al lui Caesar.

Sextus Pompeius Magnus, 69 – 35; fiul lui Cn. Pompeius; organizează din Sicilia blocada Italiei în 43 î.Hr.; în 36 pierde bătălia de la Naulochos; se refugiază în Asia unde este asasinat în 35;

Sextus Pompeius, consul în 14 d.Hr.

Pompeius Macer, administrator al bibliotecilor întemeiate de Augustus;

Pomponius Flaccus, guvernator al Siriei în timpul lui Tiberius;

C. Pontius Nigrinus, consul în 37 d.Hr.

L. Pontius Aquila, tribun al plebei în 45 î.Hr.; participant la complotul împotriva lui Caesar; moare în bătălia de la Munda;

Poppaea Sabina, 31 – 65; căsătorită a doua oară cu viitorul împărat Otho, apoi cu Nero în 62; divinizată după moarte;

C. Poppaeus Sabinus, consul în 9 d.Hr.

Polius, gladiator în vremea lui Caligula;

Posides, libert eunuc al lui Claudius;

Priam, regele Troiei; *veri Iliada* lui Homer;

Postumia, nevasta lui Servius Sulpicius, amanta lui Iulius Caesar;

Priap, zeu al fecundităţii;

Proserpina, soţia lui Pluto, zeul Infernului;

Ptolemaios XII Neos Dionysos A uletes, 111 – 51; domneşte în Egipt din 80 – 58 şi 55 – 51; recunoscut de Roma abia din 59 după ce i-a cumpărat pe o serie de politicieni;

Ptolemaios XIII, domneşte 51 – 47; soţ şi coregent al surorii sale Cleopatra; moare în timpul luptelor de la Alexandria cu Iulius Caesar.

Ptolemaios XIV Philopator, rege al Ciprului, 47 – 44, soţ şi coregent al surorii sale Cleopatra; otrăvit în 44 de Cleopatra;

Ptolemaios, fiul lui Iuba şi al Cleopatrei Selene, fiica faimoasei Cleopatra;

Pyrallis, prostituată celebră în vremea lui Caligula;

Pyrrhus, rege al Epirului, 306 – 302 şi 297 – 273; încearcă să refacă imperiul lui Alexandru Macedon; îi învinge la Heracleea şi la Ausculum pe romani, dar înregistrând grele pierderi (victorii à la Pyrrus); moare în timpul unor lupte de stradă în Argos;

Quirinus, consular în timpul lui Tiberius;

C. Rabinus, senator roman; în 100 î.Hr. îl distrage pe Saturninus; în 63 este adus în faţa justiţiei pentru acest fapt la instigaţia lui Caesar; apărat de Cicero, nu pare a fi fost condamnat;

C. Rabinus Postumus, bancher roman care a acordat mari credite lui Ptolemaios XII Auletes;

Rhianos din Creta, poet şi savant alexandrin din a doua jumătate a secolului III î.Hr.

Romulus, întemeietorul legendar al Romei;

Rubria, fecioară vestală din vremea lui Nero;

Rufio, libert al lui Caesar lăsat în Egipt în fruntea a trei legiuni;

Rufrius Crispinus, fiul vitreg al lui Nero, băiatul Poppaei;

Rutilius Rufus, autorul unui discurs despre înălţimea edificiilor;

Salinator, *M. Livius Salinator*, consul în 219 şi 207 î.Hr.; dictator în 207; cenzor în 204;

C. Sallustius Crispus, celebru istoric roman din secolul I î.Hr., autor al monografiilor Despre conjuraţia lui Catilina şi Despre războiul cu Iugurtha;

Salvidienus Orfitus, individ condamnat de Nero;

Salvidienus Orfitus, senator executat de Domitianus;

Q. Salvidienus Rufus, consul în 39 î.Hr.; prieten intim al lui Augustus; condamnat pentru înaltă trădare, se sinucide;

Salvius Cocceianus, nepotul împăratului Otho executat de Domitianus;

L. *Salvius Otho*, tatăl împăratului Otho;

M. Salvius Otho, bunicul împăratului Otho;

L. Salvius Titianus, fratele împăratului Otho;

Semiramida, legendară regină a amazoanelor;

Satur, ofiţer din garda lui Domitianus, participant la complotul împotriva împăratului;

Scipio, Q. Caecilius Metellus Pius Scipio, tribun al plebei în 60 î.Hr.; pretor în 55; consul în 52; adversar al lui Caesar; pierde bătălia de la Thapsus în 46 şi se sinucide;

Scribonia, a doua nevastă a lui Augustus;

Scribonius, astrolog din vremea lui Tiberius;

M. (la Suetoniu, L.) *Scribonius Libo Drusus*, pretor în 16 d.Hr.; acuzat de înaltă trădare, în 16 se sinucide;

Scutarius, reangajat al lui Augustus;

Seleucus IVP – hilopator, născut după 220 î.Hr.; domneşte singur 187 – 175; relaţii bune cu Roma;

Seleucus Homericus, gramatic din şcoala lui Aristarh; mai întâi profesează la Alexandria, apoi la curtea lui Tiberius; a scris comentarii la Homer, Hesiod, Solon;

Seleucus, astrolog din anturajul împăratului Otho;

Seneca, Lucius Annaeus Seneca, filosof roman născut în 4 î.Hr.; mort în 65; om politic atotputernic în primii ani de domnie ai lui Nero; în filosofie adept al stoicismului; implicat, pare-se, în conjuraţia lui Piso împotriva lui Nero;

Serapis, zeu egiptean de origine necunoscută care avea virtuţi terapeutice;

Q. Sertorius, cvestor în 90 î.Hr.; adversar al nobililor; îşi stabileşte o bază de acţiune în Hispania; declinul său începe cu succesele lui Pompeius; în 72 cade victimă unei conjuraţii;

Servilia, mama lui M. Brutus, asasinul lui Caesar; iubită de Caesar, a avut o mare influenţă politică;

Servilia Nais, amanta lui Domitius, strămoş al lui Nero;

Quintus Servilius Caepio, legat al lui Pompeius în războiul cu piraţii; logodit cu fiica lui Caesar, trebuie să renunţe la ea în favoarea lui Pompeius;

P. Serviliusvaţia Isauricus, pretor în 54; consul în 48 şi 41; partizan al lui Caesar; după moartea lui Caesar se

pronunţă împotriva lui Marcus Antonius; în 43 face alianţă cu Augustus;

Sestius Gallus, bătrân desfrânat din vremea lui Tiberius;

Sextilia, mama împăratului Vitellius;

Appius Silanus, *C. Appius Iunius Silanus*, în timpul lui Claudius guvernator de provincie în Hispania; în 42 cade victimă unei intrigi de curte şi este executat;

Silanus, *D. Iunius Silanus*, consul în 62 î.Hr.; cumnatul lui Cato cel tânăr; moare în 61;

Silanus, *L. Iunius Silanus*, în 42 se logodeşte cu Octavia, fiica împăratului Claudius; în 48 pretor; cade victimă intrigilor Agrippinei şi se sinucide în momentul căsătoriei acesteia cu Claudius;

Silanus, *M. Iunius Silanus*, consul în 15 d.Hr.; în 33 fiica sa Iunia Claudia se mărită cu Caligula; în 37 se sinucide din cauza persecuţiilor permanente ale lui Caligula;

C. Silius, consul în 13 d.Hr.

C. Silius, consul desemnat în 47/48; amantul Messalinei; se căsătoreşte cu ea în 48 şi este ucis în tabăra pretorienilor;

C. Sosius, consul în 32 î.Hr.; partizan al lui Marcus Antonius; comandant al flotei lui Antonius la Actium; iertat după bătălie, reconstruieşte la Roma templul lui Apollo şi participă la jocurile seculare ale lui Augustus;

Spaitacus, conducătorul marii răscoale a sclavilor din 73 – 71;

Spiculus, gladiator din vremea lui Nero;

Sporus, iubit al lui Nero;

Spurina, prezicător din vremea lui Caesar.

Statilia Messalina, a treia soţie a lui Nero;

Statilius Capella, cavaler roman, amantul Flaviei Domitilla, nevasta lui Vespasianus;

Statilius Corvinus, organizator al unui complot împotriva lui Claudius;

T. Statilius Taurus, consul suffectus în 37 î.Hr.; consul ordinar în 26; după Agrippa, cel mai important

comandant militar al lui Augustus; străbunicul Messalinei, a treia nevastă a lui Nero;

Stephanino, actor de comedii togate din vremea lui Augutus;

Stephanus, administratorul Domitilei, sora lui Domitianus;

Suetonius Laetus, tatăl istoricului Suetonius;

Sulla, astrolog din vremea lui Caligula;

Sulla, *L. Cornelius Sulla Felix*, 138 – 78; consul 88, 80; dictator 82 – 79; introduce puterea personală la Roma; sprijinitor al aristocraţiei; îşi asasinează adversarii politici în timpul prescripţiilor;

Q. Sulpicius Camerinus, consul în 9 d.Hr.

Servius Sulpicius Rufus, pretor în 65 î.Hr.; consul în 51; împreună cu Mucius Scaevola cel mai important jurist al epocii republicane;

Tanusius Geminus, istoric roman; adversar politic al lui Caesar.

Tarquinius Priscus, conform legendei, al cincilea rege al Romei;

Telephus, sclav nomenclator, organizatorul unui complot împotriva lui Augustus;

Terentia, nevasta lui Maecenas;

Terpnus, citared din vremea lui Nero;

Terinus Gallus, senator din vremea lui Augustus;

Tertia, sora lui Marcus Brutus, asasinul lui Caesar;

Tertulla, nevasta lui Crassus, amanta lui Caesar;

Tertulla, mătuşa paternă a lui Vespasianus;

Tetrinius, bandit din vremea lui Caligula;

Thallus, secretarul lui Augustus;

Theodordin Gadara, profesor de retorică din secolul I d.Hr., reprezentantul aticismului; profesor la Rhodos al lui Tiberius;

Theagenes, astrolog celebru în vremea lui Augustus;

M. Thermus, pretor în armata căruia Caesar îşi face serviciul militar;

Thrasyllus, astrolog celebru în vremea lui Augustus şi Tiberius;

Tiberius, Tiberius Iulius Caesar Augustus, împărat roman 14 – 37;

Tiberius Iulius Alexander, prefect al Egiptului în timpul lui Nero; joacă un rol decisiv în proclamarea ca împărat a lui Vespasianus;

C. Ofonius Tigellinus, prefect al cohortelor pretoriene sub Nero; îl trădează pe Nero, dar este demis din funcţie; condamnat la sinucidere de către Otho;

Tigranes II, rege al Armeniei înscăunat de Tiberius din ordinul lui Augustus în 20 d.Hr.

L. Tâlhus Cimber, participant la asasinarea lui Caesar;

Tindates, rege al Armeniei încoronat la Roma de către Nero în anul 66;

Q. Titurius Sabinius, legat al lui Caesar în războiul galic;

Titus, Titus Flavius Vespasianusus Caesar Augustus, împărat roman 79 – 81;

Toranius, negustor de sclavi din vremea lui Augustus;

C. Toranius, tutore al lui Augustus; ucis în timpul prescripţiilor celui de al doilea triumvirat;

C. Trebatius Testa, jurist roman născut cam în 80 î.Hr., mort cam în 4 d.Hr.; consilier juridic al lui Caesar şi Augustus;

Servilus Tullius, conform tradiţiei, al şaselea rege al Romei;

C. *Caecina Tuscus*, prefect al Egiptului în timpul lui Nero;

M. Valerius Messalla Messallinus Corvinus, consul în 31 d.Hr.; comandant al aripii drepte a armatei republicanilor în lupta de la Philippi; din cauza unor neînţelegeri cu Cleopatra trece de partea lui Augustus; în 21 î.Hr. îl numeşte pe Augustus „părinte al Patriei”; moare în 13 d.Hr.; scriitor, conducător de cerc literar la care au participat şi Tibullus şi Ovidius;

M. Valerius Messalla Messallinus, consul în 3 î.Hr.; moare în 21 d.Hr.

P. Quinctilius Varus, consul în 13 î.Hr.; proconsul al

Africii în 7/6; legat al Siriei în 6 – 4; 7 – 9 legat în Germania; cade în ambuscadă în pădurea Teutoburg împreună cu trei legiuni, şase cohorte şi trei aripi de cavalerie în anul 9 d.Hr.

Varro, *M. Terentius Varro*, născut în 116 î.Hr.; 86 cvestor; legat al lui Pompeius; iertat de Caesar după Pharsalus şi numit în 47 organizatorul bibliotecilor din Roma; reuşeşte să scape de prescripţiile lui Antonius; moare în 27 î. C... Operă literară imensă din care s-au păstrat doar un tratat de agricultură şi, parţial, unul despre limba latină;

Varro, *M. Terentius Varro Murena*, organizatorul unui complot împotriva lui Augustus;

Varronilla, vestală condamnată în timpul lui Domitianus;

Venus, zeiţa frumuseţii echivalată de timpuriu cu Afrodita;

P. Vergilius Maro, născut în 70 î.Hr., mort în 19 î.Hr.; poetul naţional al Romei, autorul *Bucolicelor*, *Georgicelor* şi al epopeii *Eneida*!

Vespasia Polla, mama lui Vespasianus;

Vespasianus, Titus Flavius Vespasianusus Caesar Augustus, împărat roman 69 – 79;

Vespasius Pollio, bunicul pe linie maternă a lui Vespasianus;

Vesta, zeiţa focului, zeiţă protectoare a Romei;

Lucius Vettius, delator, îl acuză pe Caesar de complicitate cu Catilina;

Vibius Crispus, orator din vremea lui Domitianus;

Vindex, *C. Iulius Vindex*, fiul unui senator de origine acvitană; 67 legat în Gallia Lugdunesis; în 68 declanşează rebeliunea împotriva lui Nero; înfrânt la Vesontium, se sinucide;

M. Vinicius, consul suffectus în 19 î.Hr.; prieten personal al lui Augustus; moare în 20 d.Hr.

Titus Vinius, consul în 69 d.Hr.; unul din oamenii de încredere ai lui Galba; asasinat odată cu acesta;

T. Vinius Philopoimen, libert ridicat la rangul de

cavaler de către Augustus;

A. Vitellius, cavaler roman, procurator al averii lui Augustus;

Vitellius, Aulus Vitellius Germanicus, împărat roman de la 19 aprilie 69 la 21 decembrie 69; 60/61 proconsul al Africii; ca împărat refuză titlurile de Caesar şi de Augustus;

Vitellius Germanicus, fiul împăratului Vitellius;

L. Vitellius, tatăl împăratului; legat al Siriei în 35 – 39; are mare influenţă politică în vremea lui Claudius; moare în 54;

Volagaesus, rege al părţilor între 51 – 79; după zece ani de război încheie cu Nero un tratat valabil şi în vremea lui Vespasianus;

Vonones, rege al părţilor din 8/9 – 11/12; rămâne până în 16 rege al Armeniei, apoi internat de romani încearcă să fugă şi este ucis;

Xenofon, celebru scriitor grec, elev al lui Socrate, autor al scrierilor *Anabasis*, *Ciropedia*, *Apologia lui Socrate*.

În colecţia RAO CLASIC
au mai apărut:
Mândrie şi prejudecată de Jane Austen
Raţiune şi simţire de Jane Austen
Iluzii pierdute de Honoré de Balzac
La răscruce de vânturi de Emily Brontë
Moll Flanders de Daniel Defoe
Impresii din Italia de Charles Dickens
Amintiri din Casa Morţilor de F.M. Dostoievski
Crimă şi pedeapsă de F.M. Dostoievski
Demonii de F.M. Dostoievski
Fraţii Karamazov de F.M. Dostoievski
Idiotul de F.M. Dostoievski
Doamna Bovary de Gustave Flaubert
Suferinţele tânărului Werther de J.W. Goethe
Suflete moarte de N.V. Gogol
Oblomov de I.A. Goncearov
Departe de lumea dezlănţuită de Thomas Hardy

Litera stacojie de Nathaniel Hawthorne
Notredame de Paris de Victor Hugo
Mănăstirea din Parma de Stendhal
Roşu şdnegru de Stendhal
Bâlciul deşertăciunilor de W.M. Thackeray
Un cuib de nobili de I.S. Turgheniev în continuare vor apărea:
Strălucirea şi suferinţele de Honoré de Balzac
Adolescentul de F.M. Dostoievski
Învierea de L.N. Tolstoi

COLECŢIA. RAO CLASICT

Honori de BALZAC	*Iluzii pierdute*
Emily BRONTE	*La răscruce de vânturi*
Daniel DEFOE	*Moll FJanders*
Charles DICKENS	*Impresii din Italia*
F.M. DOSTOIEVSKI	*Fraţii Karamazov* (2 vol.)
	Amintiri din Casa Morţilor
J.W. GOETHE	*Suferinţele tânărului Werther*
Nathaniel HAWTHORNE	*Litera stacojie*
STENDHAL	*Roşu şi negru*
W.M. THACKERAY	*Bâlciul deşertăciunilor* (2 vol.)

COLECŢIA. OPERE XXI

Alberi CAMUS	*Străinul, Ciuma, Căderea*.
	Exilul şi împărăţia
	Faţa şi reversul.

	Nunta.
	Mitul lui Sisif, Omul revoltat, Vara
Gabriel GARCfă MÁRQUEZ	*Generalul în labirintul său*
	Toamna patriarhului
André§ GIDE	*Falsificatorii de bani*
	Amintiri de la Curtea cu furi, Sechestrata din Poitiers
	Pivniţele Vaticanului
Hermann HESSE	*Jocul cu mărgele de sticlă*
	Lupul de stepă
	Siddhaitha.
	Călătoria spre Soare-Răsare
I. ILF, E. PETROV	*Douăsprezece scaune*
	Viţelul de aur
Franz KAFKA	*Opera antumă*
	Castelul
Thomas MANN	*Doctor Faustus*
	Casa Buddenbrook
André MALRAUX	*Antimemorii I – Oglinda limburilor*
	Condiţia umană
Antoine de SAINT-EXUPfiRY	*Citadela*
J.P. SARTRE	*Cuvintele*.
	Greaţa. *Zidul*
Virginia WOOLF	*Între acte*

RAO

COLECŢIA. CONTEMPORANI

Don DeLILLO — *Mao II*

Dominique FERNANDEZ — *Îngerul destinului*

Joseph HELLER — *Catch-22*

John IRVING — *Hotelul New Hampshire*

Julia KRISTEVA — *Samuraii*

Rose TREMAFN — *Restauraţia*

INTERNAŢIONA

SUCCESE LE

Ted ALLBEURY — *Arată-mi un erou*

Oglinzi

De o parte şi de alta a frontierei

Kevin J. ANDERSON — *Dosarele X-Ruinele*

Jeffrey ARCHER — *O duzină de tertipuri*

Hoţi de onoare

Noel BARBER — *Plâns şi râs*

John le CARRÉ — *Jocul*

Un spion desăvârşit

O crimă la case mari

Binecuvântat fie copilul
Fără şovăire
Datorie de onoare (2 voi)
Spencerville

Fiinţa răului >27
Huliganii
Chipul răului
Un anotimp în purgatoriu
Ultimele zile ale Americii
Panica din ’89
Führerul şi damnaţii
Omul cu două feţe
Lista celor 7
Cei 6 Mesia
Magistratul
Firma
Clientul
Partenerul
Secretul şoimului
Aminteşte-ţi de mine
Noapte de vis
Planuri şi dorinţe
Moartea unui expert
Fiul omului
Ziua răfuielii
Adevărul este dincolo de noi (Dosarele X – Ghidul oficial)
Nu vă încredeţi: Noul ghid oficial al Dosarelor X
Insula pierdută
Pe aripile vântului (2 vol.)
Trofee şi lucruri moarte
Lupul din umbră
Flăcări din cer
Caruselul
Sfârşitul verii
Arena sumbră
Norocosul pelerin
Naşul
Interviu cu un vampir
Vampirul Lestat
Regina damnaţilor
Dansul marionetelor

Preşedintele a murit
Teroare la Ierusalim
Camera de montaj
Secretul lui McNally
Reversul medaliei
Norocul lui McNally
Se arată furia oarbă
Pedeapsă păcătoşilor
Vlăstarul minţii
Roiul
Dublă personalitate
Printre *morţi*
Vinovăţie dovedită
Vină mărturisită
Coriander

A.E. van VOGT — *Destinaţia Univers*
Cartea lui van Vogt

Robert James WALLER — *Vals lent la Cedar Bend*

Joseph WAMBAUGH — *Nopţile fugarului*

Michael WEAVER — *Execuţia Impuls*

Herman WEISS — *Operaţiunea Jessica*

COLECŢIA. PROZA ROMANĂ CONTEMPORANA!

Ioan-Mihai COCHINESCU — *Visul de iarnă al Isabellei*

Damian NECULA — *Sărbă*toare *continuă*

Alex Mihai STOENESCU — *Misiunea dominicană*

Cristian TEODORESCU — *Povestiri din lumea nouă*

COLECŢIA „RAO PENTRU

COPII!

J.M. BARRIE	*Peter Pan*
L. Frank BAUM	*Vrăjitorul din Oz*
Kenneth GRAHAME	*Vântul prin sălcii*
Erich KÄSTNER	*35 Mai*
C.S. LEWIS	*Nepotul magicianului*
	Şifonierul, leul şi vrăjitoarea
Louis PERGAUD	*Războiul bumbilor*
Felix SALTEN	*Bambi*
R.L. STEVENSON	*Răpit de tâlhari*
P.L. TRAVERS	*Mary Poppins*
	p-Mary Poppins se întoarce
	Mary Poppins deschide uşa
	Mary Poppins în Parc
	Mary Poppins pe Aleea Cireşilor
	Mary Poppins şi Casa de Alături
	Povestiri de la *curtea regelui Arthur*
* * *	
COLECŢIA	„LOVE

STORYT

Jaymi CRISTOL	*Trei dorinţe*
NON FICŢIUNE	
Carlos CASTANEDA	*Călătorie la Ixtlan*
	Povestiri despre Putere
Zlata FILIPOVIC	*Jurnalul ZI atei*
Sam & Chuck GIANCANA	*Trădarea*
Hans HOLZER	*Fereastră spre trecut*
Hdger KERSIEN & Elmarr GRUBER	*Iisus*?
Brian LANE & Wilfred GREGG	*Enciclopedia ucigaşilor în serie*
Naomi OZANIEC	*Elemente de chakra*
Martin PALMER	*Elemente de taoism*
John SNELLING	*Elemente de budism*
L. Fletcher PROUTY	*JFK*
Donald SPOTO	*Mariiyn Monroe*
Editura	FAHRENHEIT
SCIENCE FICTION	
Lino ALDANI	*Crucea de gheaţă*
Dean DEVLIN & Roland EMMERICH	Z/un *Independenţei*

Stephen MOLSTAD

G6 rard KLEIN *P-Povestiri de parcă ar fi…*

WalterM. MILLERJR *Canticâp pentru leibowitz*

Norman SPINRAD Între două /unii

DOCUMENT

Ion HOBANA C/n *englez neliniştit*

Incredibila călătorie

PRIMA MEA ENCICLOPEDIE

Animalele

Cum se face…

Pământul

Plantele

ENCICLOPEDIA PENTRU TINERI

Corpul uman

Descoperirea Pâm intui ui

Istoria lumii

Religiile lumii

Editura RAO EDUCAŢIONAL

Viorela ANASTASIU *Geografia României*

Z. APOSTORJ, M. POPA, A. SOARE Limba Franceză pentru clasa a IV-a Vasile TEODORESCU Limba şi literatura română pentru admiterea în liceu

Aurelia TURCU, Ilie MINES CU Limba Franceză pentru clasa a V-a

Caiet de exerciţii pentru Limba Franceză clasa a V-a

SUETO NIUS Vieţile celor doisprezece Cezari [RAO CLASIC]

Virgini a WOOLF *Valurile* [OPERE XX]

Javier MARÅAS *Inimi am de alba* [RAO CONTEMPORAN]

Anne RICE — *Povestea hoţului de trupuri*

Stanley POTTINGER — *A patra tentativă*

Ridley PEARSON — *Nume de cod: Albatros*

Mario PUZO — *Ultimul Don*

Alex Mihai STOENESCU — *Armata, Mareşalul şi evreii*

[NON-FICŢIUNE]

CLUBUL CĂRŢII RAO

Şi dumneavoastră puteţi deveni membru al Clubului Cărţii RAO, beneficiind de următoarele avantaje:

Veţi primi cu maximum de rapiditate cărţile comandate şi veţi fi informat cu regularitate asupra ultimelor apariţii, planuri editoriale, oferte speciale.

*5? Pentru cărţile comandate, editura suportă costurile de transport prin poştă. În plus:

pentru 2 cărţi se acordă o reducere de *10*%!

de la 3 cărţi în sus se acordă o reducere de *15*% şi titlul de membru al *Clubului Cărţii RAO*.

Despre *alte avantaje* ce decurg din calitatea de membru al Clubului Cărţii RAO vă puteţi informa din taloanele editurii noastre sau scriindu-ne pe adresa:

C.P. 2 – 124, Bucureşti